

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ბიძინა სავანელი

თანამედროვე
სამართლის თეორია

მესამე გამოცემა

დამტკიცებულია სტუ-ს
სასწავლო-მეთოდური
საბჭოს მიერ

თბილისი
2004

წიგნი ქართულ ენაზე შესრულებული პირველი სახელმძღვანელოა, რომელშიც საქართლის ფილოსოფიური, სოციოლოგიური და საკუთრივ იურიდიული ასპექტები სისტემაშია მოქცეული და გააზრებულია გლობალური პრობლემების ჭრილში. სახელმძღვანელოს ოქმატიკა ძირითადად ორიენტირებულია დასავლეთის უნივერსიტეტების სასწავლო პროგრამებზე.

სახელმძღვანელოს საფუძვლად დაედო ლექციების კურსი, რასაც ავტორი ორი ათეული წელი კითხულობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ხოლო ბოლო ხუთი წელი საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში.

სახელმძღვანელო გათვალისწინებულია იურიდიული ფაკულტეტის და სხვა ჰუმანიტარული ფაკულტეტების სტუდენტებისათვის, დაინტერესებული მკითხველისათვის.

რეკენზენტები:

პროფ. ოთარ გამყრელიძე
პროფ. თემურ ქორიძე

© გამომცემლობა „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2004

© პროფ. ბიძინა საყანელი

ISBN 99940-14-68-4

*უღრმეს მადლობას მოვასხენებ საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის რექტორს - ბატონ რაშაზ ხუროძეს და
სამართლის კათედრას, რომელთა დახმარებითაც ქართველ
სტუდენტებს შესაძლებლობა მიეცათ მშობლიურ ენაზე
ეზიარონ დასავლეთის სამართლებრივ ღირებულებებს.*

ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი,
მეცნიერებისა და ტექნიკის ხელშეწყობის საერთო ევროპული
ასოციაციის წევრი,
პროფესორი ბიძინა სავანელი

*“პროფესორი სავანელი არის სამართლის თეორიის და
ფილოსოფიის გამოჩენილი ავტორიტეტი და საქართველოში
ადამიანის საერთაშორისო უფლებების განათლების
დამაარსებელი.”*

ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის
ყოველთვიური ჟურნალი “აპდეიტ”. მარტი, 2003.

“ისწავლე, სწავლის მძებნელო”

პროფესორ ბიძინა სავანელის სახელმძღვანელო — “სამართლის თეორია”, რომელიც მესამედ გამოდის, უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა ქართული იურიდიული განათლების დარგში.

პროფესორი ბიძინა სავანელი სამართლის თეორიის გამოჩენილი სპეციალისტია საქართველოში. მის ნაშრომებს საზღვარგარეთაც იცნობენ. იგი ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი და სრულიდ ევროპის მეცნიერთა ასოციაციის წევრია.

პროფესორ ბიძინა სავანელის “სამართლის თეორიის” მნიშვნელობა ის არის, რომ წიგნი თავისუფალია საბჭოთა კავშირში გაბატონებული, მაგრამ დღემდე ჯერ კიდევ შემორჩენილი მარქსისტულ-ლენინური ფილოსოფიის დოგმებისაგან, რომელმაც გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან მთელი თაობები დაამახინჯა და ჩვენი იურიდიული და ფილოსოფიური აზროვნების განვითარება დიდი ხნით შეაფერხა.

სახელმძღვანელო ორიენტირებულია დასავლეთის უნივერსიტეტების სასწავლო პროგრამებზე.

პროფესორი ბიძინა სავანელი უპირატესად უცხოურ პირველწყაროებზე დარყნობით სხარტად, სტუდენტისათვის გასაგებ ენაზე გადმოსცემს სამართლის ძირითად ცნებებსა და კატეგორიებს, თანამედროვე მსოფლიოში არსებულ ძირითად სამართლებრივ სისტემებს და თეორიებს. იგი დიდ ადგილს უთმობს პრაქტიკული მნიშვნელობის საკითხებს.

პროფესორი ბიძინა სავანელი სახელმძღვანელოში უხვად იყენებს დასავლურ წყაროებს. მაგრამ მას არც ქართველ მოაზროვნეთა ნაშრომები აეიწყდება. იგი აანალიზებს გამოჩენილი ქართველი მეცნიერების: საქართველოში სამართლის თეორიის ფუძემდებლის — გ. ნანეიშვილის და სახელმწიფო სამართლის ფუძემდებლის — ირ. სურგულაძის ნაშრომებს, რომლებიც მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში გამოქვეყნდა. საგულისხმოა ისიც, რომ წიგნში გამოყენებულია დიდი ქართველი მოაზროვნის — მიხაკო წერეთლის ცნობილი ნაშრომი “ერი და კაცობრიობა”.

ავტორი განიხილავს თანამედროვეობის უმნიშვნელოვანეს საკითხებს. წიგნში სრლყოფილად არის წარმოდგენილი სამართლებრივი სახელმწიფოს თანამედროვე თეორია. პარაგრაფში “გლობალიზაცია, ადამიანი და სამართლებრივი პლურალიზმი” ავტორისთვის ჩვეული მეცნიერული სიღრმით ჩამოყალიბებული და გააზრებულია თანამედროვე კაცობრიობის უწყვეტის პრობლემები. მეტად საინტერესოდ იკითხება წიგნის დასკვნითი ნაწილი — “სამართალი, რელიგია, ეკოლოგია”. აქ აშკარად ჩანს ავტორის ფართო ერუდიცია არა მარტო სამართლის მეცნიერებაში, არამედ მისი ღრმა განსწავლულობა ფილოსოფიასა და მეცნიერების სხვა სფეროებში.

ვისწავლოთ სამართალი და დავამკვიდროთ ჩვენს ცხოვრებაში.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის განყოფილების გამგე, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი,

პროფესორი ოთარ გამყრელიძე

შინაარსი

შესავალი. სამართლის თეორიის საგანი და მეთოდი 7

პარი I. სამართალი

თავი I. სამართლის ცნება

1. სამართლის ძირითადი ნიშნები 13
2. სამართლის ნორმა და მისი სტრუქტურა 16
3. სამართლის ნორმის სახეები 21

თავი II. სამართლის წყაროები

1. სამართლის წყაროს ზოგადი ცნება 27
2. საკანონმდებლო სამართალი 28
3. ჩვეულებითი სამართალი 32
4. პრეცედენტული სამართალი 35

თავი III. სამართლის ძირითადი თეორიები

1. სოციოლოგიური იურისპრუდენცია 42
2. ნორმატივიზმი 50
3. სამართლის მოქმედების თეორია 61

თავი IV. სამართლის გუნება

1. სამართლის ფუნქციის ფილოსოფიური დასაბუთება 69
2. სამართლის ფუნქციის სოციოლოგიური ასპექტი 78
3. სამართლის ფუნქციის ბიოლოგიური წანამძღვრები 83

პარი II. გართლწესრიგი

თავი I. სამართლებრივი ურთიერთობანი

1. სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება 94
2. უფლება და მოვალეობა 97
3. სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი 101
4. სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი 107
5. იურიდიული ფაქტები 110

თავი II. სახელმწიფო

1. სახელმწიფოს ცნება 115
2. სამართლებრივი სახელმწიფო 121
3. სახელმწიფოს ფუნქციები 131
4. სახელმწიფოს შესახებ თანამედროვე თეორიები 136

თავი III. ადამიანი

1. მკვიდრი მოქალაქის სამართლებრივი სტატუსი	142
2. უცხოელი მოქალაქის სამართლებრივი სტატუსი	144
3. მოქალაქეობის დაცვა	147
4. ადამიანი - სამართლის უნივერსალური სუბიექტი	148

თავი IV. სამართალდარღვევა და იურიდიული პასუხისმგებლობა

1. სამართალდარღვევის ცნება	153
2. იურიდიული პასუხისმგებლობა	159

პარი III. სამართლისა და მართლწესრიგის ურთიერთმოქმედება

თავი I. სამართლებრივი აქტები

1. ნორმატიული აქტები	164
2. ხელშეკრულება	181
3. სასამართლო პრეცედენტი	188

თავი II. მართლწესრიგის სტრუქტურა

1. მართლწესრიგის ცნება	195
2. სამართლის შეფარდება	201
3. ნორმატიული ფაქტები	208

პარი IV. სამართლის საზრისი

თავი I. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება

1. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ხერხები	216
2. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ფორმები	220
3. ანალოგია სამართალში	223

თავი II. სამართლის საზრისის ცნება

1. ბუნებითი სამართლის თანამედროვე თეორია	227
2. სამართლის საზრისის წვდომა	238

თავი III. სამართლის თეორიის განვითარების პერსპექტივები

1. სახელმწიფოს განვითარების ტენდენციები	247
2. გლობალიზაცია და სამართალი	255
3. სამართალი, რელიგია, ეკოლოგია	266

შესავალი

სამართლის თეორიის საგანი და მეთოდი

სამართლის თეორიის შემეცნების საგანი არის სამართლებრივი ნორმები, ანუ სამართლებრივი ქცევის წესები. სამართლებრივი ქცევის წესები ორი სახისაა: ზოგადი და კონკრეტული.

1. სამართლის ზოგადი ნორმები სამი ფორმით გვევლინება, ესაა საკანონმდებლო, ჩვეულებითი და პრეცედენტული ნორმები, რომელნიც შესაბამის სამართალს ქმნიან.

საკანონმდებლო სამართალი არის სახელმწიფოს ორგანოების მიერ დადგენილი ზოგად-ნორმატიული აქტების ერთობლიობა. ჩვეულებითი სამართალი საზოგადოებაში თვითღიწივით ჩამოყალიბებული ქცევის საყოველთაოდ აღიარებული სამართლებრივი ნორმებია. პრეცედენტული ნორმები სასამართლო ორგანოების მიერ გამოქვეყნებული ანალოგიური საქმეების გადაწყვეტის ერთგვაროვანი წესებია. საკანონმდებლო სამართალი, ჩვეულებითი სამართალი და პრეცედენტული სამართალი ქმნიან სამართალს ზოგადად.

ამრიგად, სამართლის თეორიის შემეცნების საგანი არის სამართლის ზოგადი ნორმები, ანუ სამართალი.

2. სამართლის კონკრეტული ნორმები ასევე სამი ფორმით არსებობს, ესენია: სახელმწიფო ორგანოების მიერ გამოტანილი კანონის შეფარდების კონკრეტული აქტები (პერსონიფიცირებული ნორმატიული აქტები), ფიზიკური ან იურიდიული პირების მიერ ურთიერთშეთანხმებით გამოქვეყნებული ინდივიდუალური სამართლებრივი ნორმები (ნორმატიული ფაქტები) და სასამართლო თუ ადმინისტრაციული ორგანოების მიერ მოდავე მხარეთა ან უფლების ხელმყოფი პირის ქცევის განმსაზღვრელი ინდივიდუალური ხასიათის ნორმები (ნორმატიული გადაწყვეტილებანი). კონკრეტული სამართლებრივი ნორმები არის სამართლის ზოგადი ნორმების და ფაქტიური საზოგადოებრივი ურთიერთობების ურთიერთქმედების შედეგი და ამ შედეგს მართლწესრიგს ვუწოდებთ.

ამრიგად, სამართლის თეორიის შემეცნების საგანი არის სამართლის კონკრეტული ნორმები ანუ მართლწესრიგი.

3. სამართლის თეორიის საგანი ამით არ ამოიწურება. სამართლის თეორიის საგანი არის სამართლისა (ზოგადი ნორმებისა) და მართლწესრიგის (კონკრეტული ნორმების) ურთიერთქმედების მექანიზმის ახსნა, როგორც ზოგადად, ისე მათ კონკრეტულ გამოვლინებებში, სახელდობრ, სამართლისა და მართლწესრიგის ურთიერთქმედების საერთო კანონზომიერების დადგენა და თითოეულის შესატყვისი ფორმის ურთიერთქმედების მექანიზმის ახსნა: კანონმდებლობისა ინდივიდუალურ ნორმატიულ აქტებთან, ჩვეულებითი სამართლისა ნორმატიულ აქტებთან, პრეცედენტული სამართლისა სასამართლო და ადმინისტრაციული ორგანოების პერსონიფიცირებულ ნორმატიულ გადაწყვეტილებებთან.

ამრიგად, სამართლის თეორიის შემეცნების საგანი არის სამართლისა და მართლწესრიგის და მათი შესატყვისი ფორმების ურთიერთქმედების მექანიზმის ახსნა.

4. სამართლის თეორიის საგანი ამით არ ამოიწურება. სამართლისა და მართლწესრიგის და მათი შესაბამისი ფორმების ურთიერთქმედების მექანიზმის ახსნა თვითმიზანი არ არის. სამართლის თეორიამ უნდა გამოიკვლიოს ამ ურთიერთქმედების საბოლოო მიზანი, რომლისთვისაც იღწვის თითოეული მათგანი. სამართლის საზრისი, სამართლის იდეა არის ის პუნქტი, რომლის წვდომისაკენ, აღმოჩენისაკენ პერმანენტულად ისწრაფვიან სამართლის და მართლწესრიგის ანუ ზოგადი და კონკრეტული სამართლებრივი ნორმების დადგენაში მონაწილე სუბიექტები..

სამართლის იდეა ანუ საზრისი არის ის, რაც არ არის არც სამართალი და არც მართლწესრიგი, იგი არის ახალი ნორმა, რომელიც პერმანენტულად იზადება სამართლისა და მართლწესრიგის მუდმივი ურთიერთქმედების შედეგად. სამართლის საზრისში ჩადებულია კაცობრიობის პროგრესული განვითარების იდეა.

ამრიგად, სამართლის თეორიის შემეცნების საგანი არის სამართლის საზრისი ანუ სამართლის იდეა.

საბოლოოდ განისაზღვრა სამართლებრივი მოვლენების სამი ბლოკი: სამართალი, მართლწესრიგი და სამართლის იდეა, რომლებიც სამართლის თეორიის შესწავლის სამ ძირითად ობიექტს წარმოადგენს. ამიტომ სახელმძღვანელო სამართლებრივი კატეგორიების ამ სამი მსხვილი ბლოკის მოდელზეა აგებული. ისინი ერთობლიობაში ქმნიან სამართლებრივ სისტემას.

საზოგადოებრივ მეცნიერებათა არც ერთი დარგი, საერთოდ, მეცნიერების არც ერთი დარგი თავისი შესწავლის ობიექტად არ და ვერ აქცევს სამართლებრივ სისტემას, ამ სისტემის ელემენტებს, მათ შორის მიზნობრივ და ფუნქციურ კავშირებს. ასეთი უნარით აღჭურვილია სამართლის თეორია, რადგან სამართლის თეორია სარგებლობს კვლევის მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი მეთოდით, ე.წ. ფორმალურ-იურიდიული მეთოდით.

სამართლებრივი ნორმები წარმოადგენენ ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ურთიერთობათა იურიდიულ ფორმებს, სამართლის თეორია კი იკვლევს თითოეული იურიდიულ ფორმასა და მის შესაბამის ეკონომიკურ და სოციალურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ფენომენებს შორის ურთიერთქმედების მოდელს. ამაში გამოიხატება ფორმალურ-იურიდიული მეთოდის არსი.

სამართლის თეორია იკვლევს იმ ფორმალურ იურიდიულ საზღვრებს, რაც საჭიროა საზოგადოებრივი პროცესების ნორმალური მართვისათვის და, ამავე დროს, აყალიბებს ისეთ ზოგადთეორიულ კონსტრუქციებს, რომლებიც ახდენენ საზოგადოებაში ბუნებრივად მოქმედ თვითმართვით სოციალურ სისტემებსა და ინსტიტუტებს შორის კოორდინაციას და მათ შეთანაწყობას სამართლებრივ ღირებულებებთან საზოგადოების მდგრადი განვითარების მისაღწევად.

სამართლის თეორია მეცნიერულად აზოგადებს იმ მონაცემებს, რომელთაც გამოიმუშავებენ სამართლის ცალკეული დარგები, აყალიბებს ყველა იურიდიული დარგისათვის საერთო ცნებებსა და დებულებებს, მათი სპეციფიკის გათვალისწინებით სისტემაში მოჰყავს მათ მიერ მოწოდებული მასალა და ამ მასალის საფუძველზე გამოიმუშავებს სახელმძღვანელო და მარიენტირებელ განსაზღვრებებს, საბოლოო ჯამში კი აყალიბებს თეორიული კვლევის მეთოდს ცალკეული იურიდიული დისციპლინისათვის.

სამართლის თეორია ფილოსოფიის, სოციოლოგიის, ეკონომიკის, ისტორიის, ფსიქოლოგიის, აგრეთვე, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მიღწევების გათვალისწინებით ქმნის სამართლის მეცნიერებაში მათი გამოყენების მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს.

სამართლის თეორია პოლიტიკურ მოძღვრებათა და თანამედროვე პოლიტოლოგიის თეორიული დებულებების გათვალისწინებით აყალიბებს ახალ თეორიებს და მეცნიერულ ჰიპოთეზებს, რითაც საფუძველს უყრის თეორიულ ბაზას სამართლის ცალკეულ დარგებში მათი გამოყენებისათვის საზოგადოებრივი ცნობიერების ჰუმანიზაციასა

და ადამიანის უფლებების გარანტირების და სრულყოფის მიმართულებით.

სამართლის თეორია სამართლებრივი ნორმების რეალიზაციის შედეგად ჩამოყალიბებული იურიდიული პრაქტიკის განზოგადების შედეგად აყალიბებს გენერალურ მოდელს იურიდიული პრაქტიკის სწორი და სამართლიანი ორიენტაციის მიზნით.

სამართლის თეორიის სწავლების მეთოდოლოგიისა და მეთოდის შესახებ უნდა ითქვას შემდეგი.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე ისწავლება საგანი „სახელმწიფოსა და სამართლის თეორია“. ასეთი დისციპლინა უცნობია თანამედროვე და კლასიკური იურისპრუდენციისათვის, დასავლეთის უნივერსიტეტების სასწავლო პროგრამებისათვის. საგნის ასეთი დასახელება შედეგია სამართლის მეცნიერებაზე მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ზეწოლისა, რომლის თანახმადაც სამართალი არის სახელმწიფოს, როგორც გაბატონებული კლასის წარმომადგენელთაგან შემდგარი ოფიციალური აპარატის შემოქმედების შედეგი, უფრო ზუსტად, გაბატონებული კლასის პოლიტიკური ნება, აყვანილი კანონში. ამ თეორიის მიხედვით სამართლის შინაარსი მთლიანად განისაზღვრება პოლიტიკით, რომელიც, თავის მხრივ, განპირობებულია გაბატონებული კლასის ეკონომიკური ინტერესებით. გაბატონებული კლასი თავისი სახელმწიფოს მეშვეობით ქმნის მისთვის სასურველ სამართალს. თავის მხრივ, ეკონომიკურად გაბატონებული კლასის ინტერესები უპირისპირდება ეკონომიკურად ჩაგრული კლასის ინტერესებს, რაც გამოიწვევს კლასთა ბრძოლას. იმისათვის, რომ ჩაგრულმა კლასმა მოიპოვოს ეკონომიკური ბატონობა, მან უნდა მოსპოს მჩაგვრელთა კლასი. ამისათვის იგი ამყარებს დიქტატურას, როგორც სახელმწიფოს საქმიანობის ფორმასა და მეთოდს, და ადგენს ისეთ სამართალს, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკურად გაბატონებული კლასის ფიზიკურ განადგურებას. ესაა სწორედ სატანოზმი.

არც ეს არის საკმარისი, საჭიროა არასტანდარტულად, არაბიუროკრატიულად მოაზროვნე პირების ფიზიკური განადგურება მასობრივი რეპრესიების გამოყენების გზით „წითელი ტერორის“, „რევოლუციური მიზანშეწონილობის“, „სამეუღლების“, „სხვაგვარად მოაზროვნეთა იზოლაციის“ მეთოდების გამოყენებით. თუ რა შედეგები მოუტანა რუსეთის იმპერიაში მცხოვრებ ერებს, მათ შორის რუს

ერს, ამ იდეოლოგიამ, ყველასათვის ცნობილია. მოკლედ, ეს იყო ფაშიზმი საკუთარი ხალხის მიმართ.

კლასიკური და თანამედროვე იურისპრუდენცია სამართალს განიხილავს არა როგორც სახელმწიფოს პროდუქტს, არამედ პირიქით, სახელმწიფოს განიხილავს როგორც სამართალშემოქმედების პროდუქტს, როგორც საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებების ანუ მთლიანად სახელმწიფოს სამართლებრივი ორგანიზაციის ფორმას, და რაც მთავარია, სამართლის ფუნქციაა დაპირისპირებულ კლასთა შორის კონფლიქტის არა გამწვავება, არამედ მოხსნა, ხელისუფლებებს, მათ შორის ძალისმიერ სტრუქტურებს შორის უფლება-მოვალეობათა სამართლიანი და გაწონასწორებული განაწილება-გამიჯვნა, ზოლო კონფლიქტის შემთხვევაში მისი განმუხტვა კონფლიქტში მონაწილე მხარეების მ. არიგების, დარღვეული უფლებების აღდგენის ან, განსაკუთრებულ შემთხვევაში, პასუხისმგებლობის დაკისრების გზით. გამომდინარე აქედან, სახელმწიფო განიხილება როგორც სამართლის ერთ-ერთი სუბიექტი, რომლის ურთიერთობა სამართლის სხვა სუბიექტებთან წესრიგდება, რეგულირდება, იმართება სამართლებრივი ნორმებით. ამასთან, სამართლის ნორმების ქვეშ იგულისხმება არა მარტო კანონი, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები, როგორც უზენაესი სამართალი, აგრეთვე სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპები, კონსტიტუციური ნორმები, მართლმსაჯულების აღიარებული პრინციპები და სახელშეკრულებო სამართლის დამკვიდრებული ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ სამართლის სუბიექტების, მათ შორის, სახელმწიფოს საქმიანობას.

ამრიგად, სამართალს აქვს არა რეპრესიული, არამედ გამაწონასწორებელი, არა „საომარი“, არამედ „სამშვიდობო“ ფუნქცია.

სამართლის თეორიის სწავლების ზემოაღნიშნული მეთოდოლოგია განსაზღვრავს სამართლის თეორიის სწავლების მეთოდოლას, რაც ცხადად ჩანს სახელმძღვანელოს სარჩევიდან (იხ. შინაარსი).

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე სამართლის თეორია ისწავლება ორჯერ: პირველ და ბოლო კურსებზე, რაც ემთხვევა მსოფლიოში მიღებულ საგანმანათლებლო პროგრამებს, ერთი განსხვავებით: პირველ კურსზე საგანს ეწოდება სამართლის საფუძვლები ან შესავალი სამართალში, ზოლო ბოლო კურსზე - სამართლის ფილოსოფია ან სამართლის თეორია.

ეს სახელმძღვანელო შეიძლება გამოყენებული იქნეს ორივე კურსზე, მაგრამ სწავლების მეთოდის თვალსაზრისით, მასალის სირთულის ხარისხის გათვალისწინებით, საჭიროა შინაარსიდან შეირჩეს საკითხები, რომლებიც უნდა ისწავლებოდეს პირველ კურსზე და საკითხები, რომლებიც უნდა ისწავლებოდეს ბოლო კურსზე.

პირველ კურსზე რეკომენდებულია ისწავლებოდეს შემდეგი საკითხები ასეთი თანმიმდევრობით:

კარი I, თავი I, „სამართლის ცნება“.

კარი I, თავი II, „სამართლის წყაროები“.

კარი II, თავი I, „სამართლებრივი ურთიერთობანი“.

კარი II, თავი II, „სახელმწიფო“.

კარი II, თავი III, „ადამიანი“.

კარი II, თავი IV, „სამართალდარღვევა და იურიდიული პასუხისმგებლობა“.

კარი III, თავი I, „სამართლებრივი აქტები“.

კარი III, თავი II, „მართლწესრიგის სტრუქტურა“.

კარი IV, თავი I, „სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება“.

ბოლო კურსზე რეკომენდებულია ისწავლებოდეს შემდეგი საკითხები ასეთი თანმიმდევრობით:

კარი I, თავი IV „სამართლის ბუნება“.

კარი I, თავი III „სამართლის ძირითადი თეორიები“.

კარი IV, თავი II „სამართლის საზრისის ცნება“.

კარი IV, თავი III „სამართლის თეორიის პერსპექტივები“.

ბოლო კურსზე სტუდენტთა კონტინგენტის გათვალისწინებით და ცოდნის განმტკიცების მიზნით შეიძლება შემოტანილი იქნეს ზოგიერთი საკითხი პირველი კურსის თემატიკიდან.

I კარი. სამართალი

I თავი. სამართლის ცნება

1. სამართლის ძირითადი ნიშნები

სამართალი არის ზოგადსავალდებულო ქცევის წესების სისტემა, რომელიც აწესრიგებს ურთიერთობებს მათში მონაწილე პირების უფლება-მოვალეობათა აღიარება-გამიჯვნის გზით, და ამ უფლება-მოვალეობათა სამართლებრივი დაცვა მათი დარღვევის შემთხვევაში უზრუნველყოფილია სასამართლო წესით იძულების გამოყენების შესაძლებლობით.

1. ადამიანები და მათი კოლექტივები სხვადასხვა ურთიერთობაში შედიან თავიანთი ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და პირადი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად. მაგრამ იმისათვის, რომ თითოეული სუბიექტის მიერ თავისი ინტერესების დაკმაყოფილება სხვა პირთა ინტერესების შეზღუდვის ხარჯზე არ მოხდეს, საჭიროა ქცევის გარკვეული წესების დადგენა. საქმე ის არის, რომ ყოველ კონკრეტულ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში ადამიანმა შეიძლება იმოქმედოს მრავალგვარად, ე.ი. ყოველთვის არსებობს ქცევის რამდენიმე ვარიანტი, მაგრამ ყველა ვარიანტი შეიძლება არ იყოს მისაღები პირისათვის ან პირთა გაერთიანებისათვის, ამიტომ საჭიროა ქცევის წესების შემოღება, რომლებიც ქცევის ერთ ვარიანტს ნებადართულად გამოაცხადებს, ხოლო მეორეს აკრძალავს. ამ ფუნქციას ასრულებს სამართლებრივი ნორმები ანუ მთლიანად სამართალი.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სამართლებრივი ნორმების მიზანია ურთიერთობებში სტაბილურობის, წონასწორობის ანუ წესრიგის შეტანა, ე.ი. უფლება-მოვალეობათა ისეთი მოდელის შემოღება, რომელსაც ერთიანად დაექვემდებარებიან ურთიერთობებში მონაწილე პირები (მოქალაქე, მათი გაერთიანება, სახელმწიფო თუ სახელმწიფოთა გაერთიანება, ერთა თანამეგობრობა).

2. სამართლებრივი ნორმები ზოგადსავალდებულო ხასიათისაა, მათში აღწერილი ქცევის წესები აბსტრაქტული სახითაა ჩამოყალიბებული და ვრცელდება განუსაზღვრელ პირთა როდენობაზე. სამართლის თითოეულ ნორმას მხედველობაში არ ჰყავს

ინდივიდუალურად განსაზღვრული პირი, მისი მოქმედების არეალში შეიძლება მოხვდეს ნებისმიერი პირი. სამართლის ნორმაში ქცევის წესი, მასშტაბი, საზღვარი, ზომა ჩამოყალიბებულია ზოგადად.

3. რა გზით, რა ხერხით, რა მეთოდით აღწევს სამართალი თავის მიზანს? ამ მიზანს იგი აღწევს ერთი გზით, ერთი ხერხით, ერთი მეთოდით: ურთიერთობაში მონაწილე პირებს ანიჭებს გარკვეულ უფლებებს და ამ უფლებების უზრუნველყოფ მოვალეობებს, ისე, რომ ერთი პირის უფლებას შეესაბამება მეორე პირის მოვალეობა, ხოლო მეორე პირის უფლებას - პირველი პირის მოვალეობა. საქმე ის არის, რომ ერთი პირის მიერ თავისი უფლების განხორციელება ანუ გარკვეული ინტერესის დაკმაყოფილება შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მეორე პირი შეასრულებს თავის მოვალეობას პირველი პირის სასარგებლოდ.

საბოლოო ჯამში პირები დაკავშირებული არიან ერთმანეთთან უფლება-მოვალეობათა ქსელით.

4. სამართალი ვერ მიაღწევს მიზანს, თუ იგი არ იქნება უზრუნველყოფილი იმ შემთხვევაში, როდესაც პირი გასცდება თავის უფლებამოსილებას ან ვალდებული თავისი ნებით არ ასრულებს მოვალეობას. ამისათვის არსებობს სწორედ სასამართლო იძულება, რომლის მიზანია არა უფლება-მოვალეობათა ჰორიზონტალური განაწილება, არამედ დაცვა. იმ შემთხვევაში, როდესაც უფლებამოსილი პირი ბოროტად იყენებს თავის უფლებებს ან ვალდებული პირი თავისი ნებით არ ასრულებს მოვალეობას, მოქმედებაში შედის იძულების გამოყენების სასამართლო წესი, რომლის მიზანია აღადგინოს უწინდელი მდგომარეობა, ე.ი. აიძულებს უფლებამოსილ პირს, იმოქმედოს უფლების ფარგლებში, ხოლო ვალდებულ პირს - შეასრულოს თავისი მოვალეობა.

ამ მიზნით ადამიანმა შექმნა მართლმსაჯულების ორგანოები. საზოგადოებამ დაიჭირა ადამიანთა ჯგუფი, რომელსაც დააკისრა სამართლებრივი ნორმებით აღიარებული და განაწილებული უფლება-მოვალეობის დაცვა. ასეთი დაცვის განსაკუთრებული ფორმებია სისხლის, ადმინისტრაციული და სამოქალაქო პასუხისმგებლობა.

საერთაშორისო ურთიერთობებში ცნობილია ინდივიდუალური და კოლექტიური იძულების სხვადასხვა ფორმები.

ამრიგად, სამართალს აქვს ორი ფუნქცია: მომწესრიგებელი და დაცვითი. პირველი ფუნქციის მეოხებით სამართალი ცდილობს

აღკვეთოს ძალადობა, ხოლო მეორის საშუალებით ძალადობას უპირისპირებს ძალას.

5. სამართლის ნორმების დამდგენი სუბიექტებია: ა) სახელმწიფო ან სახელმწიფოთა ჯგუფი; ბ) საზოგადოება ან საერთაშორისო ერთობა; გ) მართლმსაჯულების სახელმწიფო ან საერთაშორისო სასამართლო ორგანოები.

პირველ შემთხვევაში მხედველობაშია უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოების მიერ დადგენილი ნორმატიული აქტები ან სახელმწიფოების მიერ ურთიერთშორის დადებული უნივერსალური ხასიათის ხელშეკრულებები (იხ. „ნორმატიული აქტები“).

მეორე - შემთხვევაში იგულისხმება საზოგადოებებში გამომუშავებული ჩვეულებითი სამართლებრივი ნორმები, აგრეთვე საერთაშორისო ურთიერთობებში ჩამოყალიბებული ჩვეულებითი სამართლებრივი ნორმები (იხ. „ხელშეკრულება“).

მესამე - სასამართლო ორგანოების მიერ კონკრეტული საქმეების განხილვის შედეგად ჩამოყალიბებული უფლება-მოვალეობათა დამდგენი პრეცედენტული სამართლებრივი ნორმები, აგრეთვე საერთაშორისო სამართლის ნორმების შემცველი საერთაშორისო სასამართლოების დადგენილებები (იხ. „სასამართლო პრეცედენტი“).

პირველი ქმნის საჯარო სამართალს, მეორე - კერძო სამართალს, ხოლო მესამე არის საჯარო-კერძო სამართლებრივ ნორმათა სისტემა.

6. ზოგადთეორიული დასკვნა ასეთია: სამართლის სუბიექტების სამართალშემოქმედება ანუ უფლება-მოვალეობათა დამდგენი ნორმების შექმნა არის არსიდან ჭეშარიის გამოყვანის პროცესი. ამ თვალსაზრისით სამართალი განსხვავდება ტექნიკური და ზნეობრივი ნორმებისაგან.

ტექნიკური და ზნეობრივი ნორმები ყოველთვის რჩებიან არსის ფარგლებში. მეტიც, ისინი გამოირჩევიან კატეგორიული იმპერატიულობით, მათთვის უცხოა თავისუფლება, ისინი ძირითადად მოვალეობათა შესრულების მოთხოვნით ამოიწურებიან. მათთვის უცხოა უფლება, მაშინ, როდესაც სამართლის არსი უფლებაა, უფლების ძიებაა, არსიდან უფლების გამოყვანაში მდგომარეობს, ადამიანის უფლებრივი სტატუსის დადგენაში გამოიხატება.

ტექნიკისათვის უცხოა ზნეობა, ხოლო ზნეობისათვის - ტექნიკა, ისინი ერთმანეთს არც კი გულისხმობენ, უბრალოდ, ისინი ერთმანეთს გამორიცხავენ. სწორედ ეს დიქტომია უქმნის გადაუჭრელ პრობლემებს კაცობრიობას. სამართალი ტრაგიკულ წინააღმდეგობას ტექნიკასა და ზნეობას შორის ხსნის: ტექნიკაში შეაქვს ზნეობრიობა,

ხოლო ზნეობას ანიჭებს აქტუალობას. ამ თვალსაზრისით, სამართალი ერთსა და იმავე დროს ზეტექნიკური და ზეზნეობრივი კატეგორიაა.

2. სამართლის ნორმა და მისი სტრუქტურა

სამართალი არის ნორმების ანუ სამართლებრივი წესების ერთობლიობა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ის, რაც ახასიათებს მთლიან სამართალს, ახასიათებს სამართლის ცალკეულ ნორმას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სამართლის ნორმა არის სამართლის კონკრეტული სუბიექტების მიერ დადგენილი ქცევის წესი, რომელიც აწესრიგებს ერთი სახის საზოგადოებრივ ურთიერთობას მასში მონაწილე კონკრეტულ პირებს შორის უფლებების და მოვალეობების აღიარება-გამიჯვნის გზით, და რომელთა სამართლებრივი დაცვა მათი დარღვევის შემთხვევაში უზრუნველყოფილია სასამართლო წესით იძულების გამოყენების შესაძლებლობით.

სამართლის ნორმა ჩამოყალიბებულია მსჯელობის სახით. ამ მსჯელობის ფორმულირება შეიძლება შემდეგი სახით: „თუ - მაშინ“, რაც ასე იწოდება: თუ არსებობს გარკვეული ფაქტობრივი გარემოებები, მაშინ პირი უნდა მოიქცეს გარკვეული წესით. მაგალითად, სისხლის სამართლის კოდექსის ძალით, თუ პირმა ჩაიდინა განზრახ მკვლელობა ანგარებით, განსაკუთრებული სისასტიკით, ორი ან მეტი პირისა და ა.შ, მაშინ ეს პირი უნდა დაისაჯოს თავისუფლების აღკვეთით. სამართლის ამ ნორმაში ჩამოყალიბებულია, ერთის მხრივ, ფაქტობრივი გარემოებები (ანგარებით მკვლელობა, განსაკუთრებული სისასტიკით, ორი ან მეტი პირის მკვლელობა და ა.შ.), და, მეორე მხრივ, სამართლის სუბიექტის, მოცემულ შემთხვევაში, სასამართლოს ქცევის წესი ანუ ის, თუ როგორ უნდა მოიქცეს სასამართლო ზემოაღნიშნული ფაქტობრივი გარემოებების დროს. პირველ ნაწილს („თუ“) უწოდებენ ჰიპოთეზას, ხოლო მეორე ნაწილს („მაშინ“) დისპოზიციას.

ჰიპოთეზა არის სამართლის ნორმის ის ნაწილი, რომელშიც ჩამოყალიბებულია ის ფაქტობრივი გარემოებები, რომელთა დადგომის შემთხვევაში იწყებს მოქმედებას ქცევის წესი (დისპოზიცია).

დისპოზიცია არის სამართლის ნორმის ის ნაწილი, რომელშიც ჩამოყალიბებულია შესაბამისი სუბიექტის ქცევის წესი.

იურიდიულ ლიტერატურაში ზოგიერთი მეცნიერი გამოყოფს სამართლის ნორმის მესამე ნაწილს და მას სანქციას უწოდებს. სანქციაში გულისხმობენ სუბიექტის პასუხისმგებლობის ზომას, მაგრამ ფაქტობრივად სანქცია დისპოზიციის ნაირსახეობაა (იხ. ქვემოთ).

ჰიპოთეზა. ჰიპოთეზა სამართლებრივ ნორმებში სხვადასხვა რედაქციული ან ენობრივი ფორმით არის ჩამოყალიბებული. ეს გამოწვეულია იმით, რომ თვით ფაქტობრივი გარემოებები სხვადასხვა ხასიათისაა, რის გამოც სამართლის ნორმაში მათი რედაქციული და ენობრივი ასახვა განსხვავებულია.

განსაზღვრულობის ხარისხის მიხედვით განასხვავებენ სამი ტიპის ანუ სახის ჰიპოთეზას: 1. განსაზღვრულს; 2. შეფარდებით განსაზღვრულს; 3. განუსაზღვრელს.

1. განსაზღვრული ჰიპოთეზის მაგალითად შეიძლება მოყვანილ იქნეს სამოქალაქო კოდექსის ნორმა, რომლის ძალითაც მოქალაქეს უნარი, თვითონ შეიძინოს ქონებრივი უფლებები და მოვალეობები (სამოქალაქო ქმედუნარიანობა), უჩნდება 18 წლის ასაკიდან. ამ ნორმაში ჰიპოთეზა აბსოლუტურად განსაზღვრულია (18 წელი); 18 წლის შესრულება არის ფაქტობრივი გარემოება, რომლის შემდეგ პირს შეუძლია ან უნდა იმოქმედოს გარკვეული წესით.¹

2. შეფარდებით განსაზღვრული ჰიპოთეზის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ სამოქალაქო კოდექსის ნორმა „ვალდებულების შესრულებისაგან ცალმხრივი უარის თქმა არ დაიშვება, გარდა კანონით ან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შემთხვევებისა“. ამ ნორმაში „უარის თქმა“ არის ჰიპოთეზა (ფაქტობრივი გარემოება), ხოლო „არ დაიშვება“ - დისპოზიცია. მაგრამ ამავე ნორმის ძალით ვალდებულების შესრულებისაგან ცალმხრივი უარის თქმა დაიშვება (დისპოზიცია), თუ არსებობს კანონით ან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული გარემოებები (ჰიპოთეზა). ამ ნორმაში ორი ჰიპოთეზაა შერწყმული: ერთი - განსაზღვრული (ცალმხრივი უარი), მეორე - განუსაზღვრელი (კანონით ან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შემთხვევების გარდა). სამართლის ნორმაში მოცემული ეს ორი ჰიპოთეზა გვაძლევს საფუძველს, ერთობლიობაში დავახასიათოთ როგორც შეფარდებით განსაზღვრული ჰიპოთეზა.

¹ მაგალითები მოგვყავს უპირატესად კანონმდებლობიდან, რადგან ჩვეულებითი სამართლისა და სასამართლო პრეცედენტულ ნორმებში ყოველთვის მკვეთრად და ნათლად არ ჩანს სამართლის ნორმის სტრუქტურა.

3. განუსაზღვრელი ჰიპოთეზა ჩამოყალიბებულია სამოქალაქო კოდექსის ნორმაში: „სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები წარმოიშობიან იმ საფუძვლებით, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონმდებლობით, აგრეთვე იმ მოქმედებების საფუძველზე, რომლებიც თუმცა არ არიან გათვალისწინებული კანონმდებლობით, მაგრამ გამომდინარეობენ სამოქალაქო სამართლის ზოგადი საწყისებიდან და აზრიდან“. ე.ი. უფლებები და მოვალეობები შეიძლება წარმოიშვან ისეთი მოქმედებებიდან, რომლებიც კანონმდებლობით ან არიან ან არ არიან გათვალისწინებული.

1. სირთულის ხარისხის მიხედვით არსებობს მარტივი, რთული და ალტერნატიული ჰიპოთეზა.

მარტივი ჰიპოთეზა, მაგალითად, ჩამოყალიბებულია საქორწინო და საოჯახო კოდექსში: „ქორწინება ითვლება შეწყვეტილად მმაჩის ბიუროში განქორწინების რეგისტრაციის მომენტიდან“.

რთული ჰიპოთეზა ჩამოყალიბებულია, მაგალითად, იმავე კოდექსის მე-14 მუხლში: „ქორწინებისათვის საჭიროა მექორწინეთა თანხმობა და საქორწინო ასაკის მიღწევა“, ანუ ერთზე მეტი ფაქტიური გარემოება.

ალტერნატიული ჰიპოთეზა, მაგალითად, ჩამოყალიბებულია სამოქალაქო კოდექსის ნორმაში: „ხელშეკრულების დადების წერილობითი ფორმა შეიძლება გამოიხატოს როგორც ერთობლივი დოკუმენტის შედგენაში, ისე წერილების გაცვლის გზით, სატელეგრაფო შეტყობინებით ან სხვა დოკუმენტური ფორმით“ (აქ ჩამოთვლილია ალტერნატიული ვარიანტები).

დისპოზიცია. დისპოზიცია არის სამართლის ნორმის ის ნაწილი, რომელშიც ჩამოყალიბებულია თავად ქცევის წესი, ესე იგი, მითითებულია იმ უფლება-მოვალეობებზე, რომლებიც წარმოიშობა იმ ფაქტობრივი გარემოების შემთხვევაში, რომელიც გათვალისწინებულია ჰიპოთეზით.

განასხვავებენ მავალეზელ, ამკრძალავ და ნებადამრთველ დისპოზიციებს.

მავალეზელი დისპოზიციის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ სამოქალაქო კოდექსის ნორმა: „ხელშეკრულების დადების დროს გამყიდველი მოვალეა გააფრთხილოს მყიდველი გასაყიდი ნივთის რაიმე არსებული ან მოსალოდნელი დეფექტის გამო.“ მავალეზელი ფორმით ჩამოყალიბებულ დისპოზიციაში ქცევის წესი ჩამოყალიბებულია ვადლებული სუბიექტის აქტიური მოქმედების ფორმით.

ამკრძალავი დისპოზიციის მაგალითია შრომის კანონთა კოდექსში: „დისციპლინური სასჯელი არ შეიძლება დაედოს პირს გადაცდომის ჩადენის დღიდან ექვსი თვის გასვლის შემდეგ“. ამ შემთხვევაში ადმინისტრაციას ეკრძალება დისციპლინური სასჯელის დადება ანუ აქტიური მოქმედება. ეს ნორმა ადმინისტრაციას უკრძალავს „აქტიურ“ მოქმედებას ექვსი თვის გასვლის შემდეგ.

ნებადამრთველი დისპოზიციის მაგალითია სამოქალაქო კოდექსის შემდეგი ნორმა: „მყიდველს, რომელსაც მიჰყიდეს არაჯეროვანი ხარისხის ნივთი, უფლება აქვს მოითხოვოს: ნივთის შეცვლა ან სასყიდელი ფასის თანაზომიერად შემცირება, ან ნივთის ნაკლოვანებათა უსასყიდლო გამოსწორება ან ხელშეკრულების გაუქმება მყიდველისათვის ზარალის ანაზღაურებით.“

დისპოზიციები შეიძლება განსხვავდებოდეს აგრეთვე ქცევის წესის ჩამოყალიბების სირთულის მიხედვით. ამ თვალსაზრისით განასხვავებენ მარტივ, აღწერილობით, მითითებით და ცარიელ დისპოზიციებს.

მარტივი დისპოზიცია ჩამოყალიბებულია, მაგალითად, შრომის კანონთა კოდექსის ნორმაში: „ადმინისტრაციას უფლება არა აქვს მოსთხოვოს მუშას ან მოსამსახურეს იმ სამუშაოს შესრულება, რომელიც გათვალისწინებული არ არის შრომის ხელშეკრულებით“. ამ ნორმაში ქცევის წესი მარტივად არის ჩამოყალიბებული, იგი ქცევის ერთ წესს შეიცავს, მისი შინაარსი ნათელია.

აღწერილობითი დისპოზიციის მაგალითად გამოდგება სამოქალაქო კოდექსის შემდეგი ნორმა: „სამოქალაქო ქმედუნარიანობა არის მოქალაქის უნარი თავისი მოქმედებებით შეიძინოს სამოქალაქო უფლებები და იკისროს სამოქალაქო ვალდებულებანი“. ამ ნორმაში გახსნილია ქმედუნარიანობის შინაარსი, განმარტებულია ქმედუნარიანობა, აღწერილია მისი ნიშნები.

მითითებითი დისპოზიცია აყალიბებს ქცევის წესს, მაგრამ, ამასთან, იშველიებს სხვა ნორმებიდან ქცევის წესებს. მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის ნორმის ძალით: „15-დან 18-წლამდე არასრულწლოვანი პასუხს აგებს მის მიერ მიყენებული ქონებრივი ზიანისათვის საერთო საფუძველზე, გათვალისწინებული ამავე კოდექსის მუხლებით“. ამ მუხლში ჩამოყალიბებულია არასრულწლოვანის ვალდებულება ანუ ქცევის წესი, პასუხი აგოს ქონებრივი ზიანისათვის, მაგრამ ამავე დროს კანონმდებელი უთითებს სხვა მუხლებზე, რომლებშიც ჩამოყალიბებულია ზარალის ანაზღაურების კონკრეტული წესები,

რომლებიც ვრცელდება სამართლის ყველა სუბიექტზე, როგორც არასრულწლოვანზე, ისე სრულწლოვანზე.

ცარიელი (ბლანკეტური) დისპოზიცია არავითარ ქცევის წესს არ აყალიბებს. მასში პირდაპირ არის მითითებული სხვა ქცევის წესებზე, სწორედ ამიტომ ეძახიან ცარიელ ანუ ბლანკეტურ დისპოზიციას. მაგალითად, საქორწინო და საოჯახო კოდექსის მიხედვით: „საქორწინო და საოჯახო ურთიერთობის მოწესრიგებისას, სასარჩელო ხანდაზმულობის საკითხის გადაწყვეტისას სასამართლომ უნდა იხელმძღვანელოს სამოქალაქო კოდექსის იმ მუხლებით, რომლებშიც ჩამოყალიბებულია სასარჩელო ხანდაზმულობის საკითხები“.

არსებობს დისპოზიციის სპეციფიკური სახეობანი: ესენია ქცევის წესები, რომლებიც კონკრეტულ უფლება-მოვალეობებს კი არ განსაზღვრავენ, არამედ აყალიბებენ ზოგად პრინციპებს. მაგალითად, ნებისმიერი სახელმწიფოს კონსტიტუციაში ჩამოყალიბებულია ნორმა, რომელშიც აღიარებულია, რომ პიროვნების ხელშეუხებლობის უფლება დაცულია კანონით, ანდა ავიღოთ მეორე ნორმა: ყველა ადამიანი თანასწორია უფლებებსა და მოვალეობებში და ა.შ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სანქცია არის დისპოზიციის ნაირსახეობა, რომელიც ადგენს სასამართლოს ან პასუხისმგებლობის დამდგენი სხვა სუბიექტის ქცევის წესს. მაგრამ ეს ქცევის წესები კანონის ტექსტში რედაქტირებული თვალსაზრისით ისეა ჩამოყალიბებული, რომ იქმნება ილუზია, თითქოს ის ქცევის წესს კი არ აყალიბებს, არამედ სხვა რაიმეს. სანქცია არის პასუხისმგებლობის ზომის შეფარდების შედეგი კონკრეტული პირის მიმართ და არა თავად პასუხისმგებლობის ზომა, რომელიც ჩამოყალიბებულია სამართლის ნორმაში როგორც პასუხისმგებლობის დამდგენი სუბიექტის ქცევის წესი. ასეთ ქცევის წესებს ჩვენ ვუწოდებთ პასუხისმგებლობის განსაზღვრელ დისპოზიციებს. ზოგჯერ მათ ნორმა-სანქციებს უწოდებენ.

განსაზღვრულობის თვალსაზრისით განასხვავებენ განსაზღვრულ, შეფარდებით განსაზღვრულ, კუმულაციურ და ალტერნატიულ პასუხისმგებლობის დამდგენ დისპოზიციებს.

აბსოლუტურად განსაზღვრული ნორმა-სანქცია ზუსტად გამოხატავს პასუხისმგებლობის ზომას. მაგალითად, აღმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის ძალით: „სატრანსპორტო საშუალებათა მძღოლის მიერ მოძრაობის სიჩქარის გადაჭარბება გამოიწვევს დარღვევას შრომის ანაზღაურების ორი მინიმალური ოდენობით“.

შეფარდებით განსაზღვრული ნორმა-სანქცია გამოხატავს პასუხისმგებლობის ზომას გარკვეულ ფარგლებში, მაგალითად, სისხლის სამართლის კოდექსის თანახმად: „სახელის განზრახ ნაკლებად მძიმე დაზიანება ჩადენილი ტანჯვით, წამებით ან განსაკუთრებით საშიში რეციდივისტის მიერ ისჯება თავისუფლების აღკვეთით 5 წლამდე“.

კუმულაციური ნორმა-სანქცია განსაზღვრავს პასუხისმგებლობის რამდენიმე სახეს, რომლებიც გამოიყენება ერთდროულად, მაგალითად, სისხლის სამართლის კოდექსის ძალით: „სახელმწიფო ან საზოგადოებრივი ქონების განსაკუთრებით დიდი ოდენობით დატაცება ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ქონების კონფისკაციით“.

ალტერნატიული სანქციის დროს კანონმდებელი პასუხისმგებლობის დამდგენ სუბიექტს უფლებას ანიჭებს გამოიყენოს პასუხისმგებლობის ერთ-ერთი სახე. მაგალითად, სისხლის სამართლის კოდექსის მიხედვით: „ცილისწამება, ესე იგი წინასწარ შეცნობით მონაქორის გავრცელება, ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ერთ წლამდე, ან გამასწორებელი სამუშაოებით იმავე ვადით ან ჯარიმით 200 ლარამდე“.

3. სამართლის ნორმის სახეები

სამართლის ნორმა ჩვენ განვსაზღვრეთ როგორც სამართლის სუბიექტების მიერ დადგენილი ქცევის წესი, რომელიც აწესრიგებს განსაზღვრული სახის საზოგადოებრივ ურთიერთობას მასში მონაწილე პირების უფლება-მოვალეობების აღიარება-გამოჩენის გზით, და რომელთა სამართლებრივი დაცვა მათი დარღვევის შემთხვევაში უზრუნველყოფილია სასამართლო წესით სახელმწიფო იძულების გამოყენების შესაძლებლობით.

ეს განსაზღვრება არსებითად შედგება ორი ნაწილისაგან: პირველი მიგვითითებს, რომ სამართლის ნორმა აწესრიგებს საზოგადოებრივ ურთიერთობას, ხოლო მეორე - სასამართლო იცავს ამ ურთიერთობაში მონაწილე პირების უფლება-მოვალეობებს. აქედან გამომდინარე, განასხვავებენ სამართლებრივი ნორმების ორ სახეს: მომწესრიგებელ და დამცველ სამართლის ნორმებს.

მომწესრიგებელი სამართლის ნორმების თავისებურება ისაა, რომ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში მონაწილე პირებს შორის იგი ანაწილებს უფლებებსა და მოვალეობებს: 1) განსაზღვრავს პირების ზოგადსამართლებრივ სტატუსს, მათ ამოსავალ სამართლებრივ

მდგომარეობას, პოზიციას საზოგადოებაში, მათ მდგომარეობას კონკრეტულ სამართლებრივ ურთიერთობებში შესვლამდე; 2) განსაზღვრავს პირების ინდივიდუალურ სტატუსს, მათ მდგომარეობას კონკრეტულ სამართლებრივ ურთიერთობებში.

პირველ შემთხვევაში სიმართლის ნორმები განსაზღვრავს სამართლის ყველა სუბიექტის ძირითად და ფუძემდებლურ უფლება-მოვალეობებს, მათ სამართლებრივ სტატუსს (ლაპარაკია მოქალაქეთა თანასწორ კონსტიტუციურ უფლება-მოვალეობებზე და სახელმწიფო ორგანოთა კომპეტენციაზე). მეორე შემთხვევაში სამართლის ნორმები განსაზღვრავს თითოეული პირის ინდივიდუალურ უფლება-მოვალეობებს, რომლებიც მან შეიძლება შეიძინოს რეალურ ურთიერთობებში, რეალური ქცევის პროცესში; მაგალითად, საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციით გათვალისწინებული მოქალაქის ძირითადი უფლებები და მოვალეობები, პარლამენტის თუ მთავრობის უფლებამოსილება, რესპუბლიკის ეკონომიკური და პოლიტიკური საფუძვლების განმსაზღვრელი ნორმები - სტატუტური ნორმებია, რომლებშიც შესაბამისი პოლიტიკური და სოციალური სტრუქტურების სამართლებრივი მდგომარეობაა განსაზღვრული. მეორე მხრივ, მაგალითად, საქართველოს რესპუბლიკის სამოქალაქო კოდექსში ჩამოყალიბებული ნორმები განსაზღვრავს სამოქალაქო უფლება - უნარიანობას ანუ იმ უფლება-მოვალეობათა წრეს, რომელიც შეიძლება შეიძინონ სამოქალაქო სამართლის სუბიექტებმა ქონებრივ და მასთან დაკავშირებულ არაქონებრივ ურთიერთობათა დამყარების შედეგად. იგივე ითქმის იმ ურთიერთობის მომწესრიგებელ შრომით სამართლებრივ ნორმებზე, რომლებიც განსაზღვრავს იმ უფლებებსა და მოვალეობებს, რომლებიც შეუძლიათ შეიძინონ შრომითი ხელშეკრულებების მხარეებმა სხვადასხვა სახის შრომით ურთიერთობებში. ამ შემთხვევაში ლაპარაკია შრომით უფლებაუნარიანობაზე. ასეთ სამართლებრივ ნორმებს განეკუთვნებიან აგრეთვე საქორწინო და საოჯახო სამართლის, მიწის საკუთრების უფლებებთან დაკავშირებული ურთიერთობების მომწესრიგებელი, ატმოსფეროს, წყლით და ბუნებრივი სიმდიდრეებით სარგებლობის საკითხების მომგვარებელი ნორმები.

ორივე შემთხვევაში მომწესრიგებელი სამართლებრივი ნორმების ძირითადი მიზანი და დანიშნულებაა ურთიერთობების მოწესრიგება ანუ მართვა და მოდელირება შესაბამის უფლება-მოვალეობათა გამოყენა-განაწილების გზით და არა იძულებით. ეს ნორმები

იდეოლოგიურ ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებზე. მათი მიზანია საზოგადოებრივ ურთიერთობებში სტაბილურობის და წესრიგის შეტანა, ისეთი პირობების შექმნა, როდესაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის ყოველი მონაწილის მიერ უფლება-მოვალეობის განხორციელება მიმართულია მისივე ინდივიდუალური მიზნების მისაღწევად, მატერიალური და სულიერი ინტერესების საზოგადოებისათვის მისაღები გზით დასაკმაყოფილებლად.

სამართლის ნორმების მეორე სახეობას წარმოადგენს ე.წ. სამართალდამცავი ნორმები, რომლებიც იცავს მომწესრიგებელი სამართლის ნორმებით უკვე დარეგულირებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილეების უფლება-მოვალეობებს მათი დარღვევის შემთხვევაში. სხვა სიტყვებით, ეს ნორმები არის ე.წ. ნორმა-სანქციები, რომლებიც ადგენს პასუხისმგებლობის ზომას, მასშტაბს იმ პირის მიმართ, ვინც დაარღვევს მომწესრიგებელი ნორმებით განსაზღვრულ უფლება-მოვალეობას. ეს ნორმები ძირითადად გაერთიანებულია სისხლისა და ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსებში.

სამართალდამცავი ნორმების ფარგლებში განასხვავებენ სისხლისა და ადმინისტრაციულ სამართლებრივ ნორმებს, რომლებიც იცავენ სხვადასხვა დარგის მომწესრიგებელი სამართლებრივი ნორმებით გათვალისწინებულ ერთსა და იმავე უფლებებს, უფლებების ხელყოფის ხასიათისა და ხარისხის გათვალისწინებით. მაგალითად, ადამიანის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლებას იცავს შესაბამისი სისხლის, ადმინისტრაციული, შრომისა და სამოქალაქო სამართლის ნორმები. სისხლის სამართლის კოდექსის მესამე თავი შეიცავს ნორმებს, რომლებიც ითვალისწინებს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას პიროვნების ჯანმრთელობის ხელყოფის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულისათვის. ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსის მეხუთე თავი ითვალისწინებს ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას სამართალდარღვევისათვის შრომისა და მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის დარგში. თავის მხრივ, შრომის კანონმდებლობა ითვალისწინებს მატერიალურ პასუხისმგებლობას მუშაკის დასახიჩრების შემთხვევაში, აგრეთვე, თანამდებობის პირთა პასუხისმგებლობას ამ დარგში შრომის კანონმდებლობისა და შრომის წესების დარღვევისათვის. სამოქალაქო სამართლის კოდექსის მე-3 თავში შემაჯავლი მუხლები ითვალისწინებს ქონებრივ პასუხისმგებლობას, როდესაც ზიანი ადგება ადამიანის ჯანმრთელობას. სახელმწიფო და პირადი საკუთრების, საზოგადოებრივი წესრიგის, ტრანსპორტზე მოქმედი წესების, ვაჭრობისა და ფინანსების მომწესრიგებელი წესების დარღვევისათვის. მმართველობის ხელყოფი

ქმედობისათვის პასუხისმგებლობას ითვალისწინებს როგორც სისხლის, ისე ადმინისტრაციული კანონმდებლობა. უკანასკნელ შემთხვევაში განსხვავება ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხშია. სწორედ ამ თვალსაზრისით ასხვავებენ ერთმანეთისაგან სისხლისა და ადმინისტრაციულ სამართლებრივ ნორმებს.

რა არის არსებითი განმასხვავებელი ნიშანი მომწესრიგებელ და დამცავ სამართლებრივ ნორმებს შორის?

არსებითი განმასხვავებელი ნიშანი ის არის, რომ მომწესრიგებელი ნორმები ემყარება ობიექტურ მომენტს - რეგულირების საგანს, მაშინ, როდესაც დამცველი ნორმები - სუბიექტურ მომენტს - რეგულირების მეთოდს. მაგალითად, სამოქალაქო, შრომითი და საოჯახო სამართლებრივი ნორმები ძირითადად რეალურად არსებულ ქონებრივ, შრომით და საოჯახო ურთიერთობებს ეყრდნობა, სისხლისა და ადმინისტრაციული სამართლებრივი ნორმები კი შეფასებით კრიტერიუმს - ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხს, რომელიც ყოველთვის ერთმნიშვნელოვანი არაა.

პასუხისმგებლობის სახე ან ზომა ყოველთვის სუბიექტურია. რას ნიშნავს ეს? ერთი და იგივე ქმედობა გარკვეულ პერიოდში შეიძლება ისჯებოდეს სისხლის სამართლის წესით, ხოლო მოგვიანებით გახდეს ადმინისტრაციული პასუხისმგებლობის ობიექტი, ან ერთი და იგივე ქმედობა სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა ქვეყანაში შეიძლება იწვევდეს განსხვავებული ზომის სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობას, ან არ იწვევდეს არანაირ პასუხისმგებლობას და ა.შ.

სამართლის ნორმების მომწესრიგებელ და დაცვით ნორმებად დაყოფა პირობითია, რადგან ორივე სახის ნორმა შეიცავს ქცევის წესებს, ორივე აწესრიგებს საზოგადოებრივ ურთიერთობას; განსხვავება მხოლოდ საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგების საგანთან და მეთოდთანაა დაკავშირებული. პირველი საზოგადოებრივი ურთიერთობის მხარეებს შორის უფლება-მოვალეობებს ანაწილებს ჰორიზონტალური წესით, მეორე - ვერტიკალურით.

სამართლის ნორმების მომწესრიგებელ და დაცვით ნორმებად დაყოფა ყველაზე ზოგადია.

სამართლის ნორმებს ყოფენ სხვა კრიტერიუმებითაც.

სამართლის ნორმები გარკვეული ქცევის მოთხოვნის ფორმის მიხედვით იყოფა ორ ჯგუფად: მავალბებელ და უფლებამოსილებით ნორმებად.

მავალბებელი ხასიათის ნორმაში ქცევის წესი ჩამოყალიბებულია მპრძანებლური ფორმით ანუ ისე, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის

მონაწილეს ის მიუთითებს ქცევის მხოლოდ ერთ ვარიანტზე, არ აძლევს სხვაგვარად ქცევის შესაძლებლობას. მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო სამართლის კოდექსის ნორმის ძალით: „მოვალემ, რომელმაც გადააცილა ფულადი ვალდებულების შესრულების ვადას, უნდა გადაიხადოს გადაცილებული დროის სარგებელი ვადაგადაცილებული თანხის წლიური სამი პროცენტი“.

უფლებამოსილებით ნორმებში ქცევის წესი ჩამოყალიბებულია ალტერნატიული ფორმით ანუ ისე, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეს უფლებას აძლევს იმოქმედოს თავისი შეხედულებით, შესაძლებლობას აძლევს ქცევის რამდენიმე ვარიანტიდან აირჩიოს ერთ-ერთი, ანუ განსაზღვრავს მოქმედების „№“ რაოდენობას, მაგრამ ამავე დროს ლოგიკურად კრძალავს №+1 მოქმედებას. ასე მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის თანახმად: მყიდველს, რომელსაც მიჰყიდეს არაჯეროვანი ხარისხის ნივთი, უფლება აქვს მოითხოვოს: ან შეცვლა ამ ნივთისა ჭეოვანი ხარისხის ნივთით, ან თანაზომიერად შემცირება სასყიდელი ფასის, ან ნივთის ნაკლოვანებათა უსასყიდლოდ გასწორება, ან ხელშეკრულების მოშლა მყიდველისათვის ზარალის ანაზღაურებით.

უფლებამოსილებით ნორმის ნაირსახეობაა ნორმა, რომელიც უფლებას ანიჭებს სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეებს თვითონ განსაზღვრონ თავიანთი უფლებებისა და მოვალეობების შინაარსი. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის კოდექსის ნორმის მიხედვით: „სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები წარმოიშობა იმ საფუძვლით, რომელიც გათვალისწინებულია კანონმდებლობით, აგრეთვე მოქალაქეთა და ორგანიზაციათა მოქმედებისაგან, რომელიც თუმცა არ არის გათვალისწინებული კანონით, მაგრამ სამოქალაქო კანონმდებლობის ზოგადი საწყისებისა და აზრის გამო სამოქალაქო უფლებებსა და მოვალეობებს წარმოშობენ“. მეორე მაგალითი. საქართველოს საქორწინო და საოჯახო კოდექსის მე-20 მუხლის ძალით: „შვილების აღზრდისა და ოჯახის სხვა საკითხებს შეუღლებები ერთად წყვეტენ“.

მოვალეული და უფლებამოსილებითი ნორმების გარკვეულ კომბინაციას წარმოადგენენ ე.წ. დისპოზიციური ნორმები. ეს ნორმები მოქმედებენ მაშინ, როდესაც სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილენი თვითონ არ განსაზღვრავენ თავიანთი უფლებებისა და მოვალეობების შინაარსს. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის კოდექსის ნორმით: „როცა ვალდებულების შესრულების ვადა არ

არის წინასწარ აღნიშნული ან მოთხოვნის მომენტითაა განსაზღვრული, კრედიტორს უფლება აქვს მოითხოვოს შესრულება, როცა კი მოისურვებს, ხოლო მოვალე ვალდებულია შეასრულოს ასეთი ვალდებულება შვიდი დღის ვადაში, თუ დაუყოვნებლივ შესრულების ვალდებულება არ გამომდინარეობს კანონის, ხელშეკრულების ან ვალდებულების არსიდან“.

სამართლებრივი ნორმების ცალკე ჯგუფს განეკუთვნება ნორმები, რომლებიც უშუალოდ არ აწესრიგებს კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობას, არამედ აყალიბებს ზოგად პრინციპებს ან ცნებებს სამართლის ერთი დარგის ფარგლებში სხვადასხვა სახის საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაგვარებლად.

ამ თვალსაზრისით განასხვავებენ ზოგად და დეფინიციურ ნორმებს. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავს სამოქალაქო უფლებათაუზარიაზობას და მის შინაარსს; სისხლის სამართლის ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავს პასუხისმგებლობის შესამსუბუქებელ და დამამძიმებელ გარემოებებს; ადმინისტრაციული სამართლის ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავს ადმინისტრაციული სახდელების სახეებს - ზოგადია, საერთოა შესაბამისი ტიპის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა შიგნით არსებული კონკრეტული სახის საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად ანუ ზოგადი ნორმებია (ზოგადი ნორმების ნაირსახეობაა აგრეთვე ე.წ. დეკლარაციული ნორმები).

დეფინიციური ნორმებია, რომლებიც აყალიბებს ცნებებსა და განსაზღვრებებს. მაგალითად, შრომის კანონთა კოდექსი განსაზღვრავს, - რა არის შრომის ხელშეკრულება, სისხლის სამართლის კოდექსი - რა არის დანაშაული, სამოქალაქო კოდექსი - რა არის გარიგება და ა.შ.

თავი II. სამართლის წყაროები

1. სამართლის წყაროს ზოგადი ცნება

ტრადიციული იურისპრუდენცია სამართლის წყაროებად თვლის ზოგადი ხასიათის ნორმატიულ წარმონაქმნებს, რომლებიც ერთობლიობაში ქმნიან სამართლის სხეულს, „კვებავენ“ სამართალს. ესენია: საკანონმდებლო ორგანოების მიერ დადგენილი ნორმატიული აქტები, საზოგადოებაში ჩამოყალიბებული სამართლებრივი ჩვეულებები და მართლმსაჯულების ორგანოების მიერ გამომუშავებული პრეცედენტული ნორმები. პირველს უწოდებენ საკანონმდებლო სამართალს, მეორეს - ჩვეულებით სამართალს, ხოლო მესამეს - პრეცედენტულ სამართალს. თითოეული ცალ-ცალკე და მათი ერთიერთქმედება ფორმას აძლევს ამა თუ იმ ქვეყნის სამართალს, წარმოადგენს მის შემქმნელ მაკონსტრუირებელ ძალას, მასაზრდოებელ წყაროს. სამართლის ამ წყაროებს ზოგჯერ სამართლის ფორმებსაც უწოდებენ. ამ შემთხვევაში მხედველობაში, აქვთ ის სამი ფორმა, რომელშიც სამართალი, სამართლებრივი ნორმები თავის თავს ავლენენ, ის სამი სახე, რა სახითაც სამართალი გვევლინება.¹

სამართლის სამივე წყარო წარმოდგენილი არის ნებისმიერი ქვეყნის სამართლებრივ სისტემაში. მაგრამ გამასხვავებულია მათი ხვედრითი წილი შესაბამისი ქვეყნის სამართლის ფორმირებაში ერთ-ერთის გაბატონებული მდგომარეობის თვალსაზრისით. იმ ქვეყანას, სადაც სამართლის წყაროებს შორის გაბატონებული ადგილი უკავია კანონმდებლობას, რომანულ-გერმანული სამართლის სისტემის ქვეყანას უწოდებენ, იქ სადაც ბატონობენ სამართლებრივი ჩვეულებები - ტრადიციული სამართლის სისტემის ქვეყნებს, ხოლო სადაც სამართლის ძირითადი წყარო სასამართლოს გადაწყვეტილებათა - პრეცედენტული სამართლის სისტემის ქვეყნებს.

საქმე ისაა, რომ კანონმდებლობას გაბატონებული ადგილი უკავია იმ ქვეყნებში, სადაც მოქმედებს რომანულ-გერმანული სამართალი ანუ იქ, სადაც უპირატესობა ენიჭება პარლამენტის მიერ მიღებულ აქტებს. ჩვეულებით სამართალს გაბატონებული ადგილი უკავია ე.წ. განვითარებად ქვეყნებში, სადაც საგრძნობია

¹ ავტორი უპირატესად ორიენტირებულია ცნობილი ფრანგი მეცნიერის - რენე დავიდის მსოფლიო ხალხების სამართლებრივ ოჯახებად დაყოფის კონცეფტიაზე.

ტრადიციის ძალა საზოგადოების სამართლებრივ ცხოვრებაში. პრეცედენტული სამართალი პრივილეგიურია იმ ქვეყნებში, სადაც მოქმედებს საქსონური სამართალი ინგლისური ელემენტებით, ანუ სადაც უპირატესობა ენიჭება მართლმსაჯულების ორგანოების მიერ გამომუშავებულ ნორმებს.

2. საკანონმდებლო სამართალი

საკანონმდებლო სამართალი ანუ კანონმდებლობა არის კომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოების მიერ დადგენილი ზოგადსაგებდებლო ქცევის წესების (ნორმატიული აქტების) ერთობლიობა, რომელიც აწესრიგებს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ჯგუფს მასში მონაწილე პირების უფლება-მოვალეობათა აღიარება-გამიჯვნის გზით და რომელთა დაცვა მათი დარღვევის შემთხვევაში უზრუნველყოფილია სასამართლო წესით იძულების გამოყენების შესაძლებლობით.

კანონმდებლობის ძირითადი სტრუქტურული ერთეულია კანონი.

კანონი არის სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანოს ნორმატიული აქტი.

რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლის ქვეყნებში კანონები ქმნის გარკვეულ სისტემას იერარქიის ფორმით.

ამ სისტემის ზემო საფეხურზე იმყოფება კონსტიტუცია, როგორც ფუძემდებლური სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, ძირითადი კანონი.

შემდეგ საფეხურზე ადგილს იკავებს კონსტიტუციის ნორმების დამაკონკრეტებელი და მადეტალიზებელი კანონები, მაგალითად, კანონი პრესის შესახებ, კანონი არჩევნების შესახებ, ადამიანის უფლებათა ბილი და ა.შ.

კანონთა სისტემის მესამე საფეხური უკავია კოდექსებს, რომლებიც თავს უყრიან ერთი ტიპის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მომწესრიგებელ სამართლებრივ ნორმებს (მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსი, შრომის კანონთა კოდექსი, ადამინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი და ა.შ.).

მეოთხე საფეხური მოიცავს ფართო ნორმატიულ კომპლექსს, რომელიც რეგლამენტის სახელით არის ცნობილი. იურიდიულ ლიტერატურაში ტერმინი რეგლამენტი გულისხმობს მმართველობის

უმაღლესი ორგანოების მიერ მიღებულ ზოგადი ხასიათის ნორმატიულ აქტებს, რომლებიც აწესრიგებენ კანონების ცხოვრებაში განხორციელების პროცესს, ანუ ადგენენ ქცევის წესებს კანონების განხორციელების შესახებ. ფაქტობრივად ეს არის მმართველობის უმაღლესი ორგანოების მიერ კანონების განხორციელების ორგანიზაცია ნორმატიულ აქტების დადგენის გზით.

მეხუთე საფეხური მოცავს უფრო ფართო ნორმატიულ კომპლექსს, რომელიც ინსტრუქციების სახელით არის ცნობილი. ინსტრუქციაში იგულისხმება არა ზოგადი ხასიათის ნორმატიული აქტი, არამედ ინდივიდუალური აქტი, განმარტებანი რეგლამენტის განხორციელების წესისა და თანამიმდევრობის შესახებ, რომელთა ადრესატია რეგლამენტის უშუალო განმახორციელებელი ბიუროკრატია. ინსტრუქციები ჩაკეტილ ნორმატიულ სისტემას ქმნიან.

იმ ქვეყნებში, სადაც გავრცელებულია რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ნორმები, კანონში იგულისხმება მხოლოდ პარლამენტის მიერ მიღებული აქტი. ყველა სხვა ითვლება ქვეკანონურ აქტად. ამასთან, კანონი შეიძლება მიღებულ იქნეს იმ საკითხებზე, რომლებიც პირდაპირ არის დადგენილი კონსტიტუციით. დანარჩენ საკითხზე ნორმატიული აქტის მიღების უფლება აქვს აღმასრულებელ ხელისუფლებას, რომლის ფუნქციებში უშუალო ჩარევა პარლამენტს ეკრძალება.

იმ ქვეყნებში, სადაც უპირატესად გავრცელებულია ინგლისურ-საქსონური სამართლებრივი ნორმები, განასხვავებენ კანონს ვიწრო და ფართო გაგებით (ინგლისი, ინდოეთი, ტანზანია, იამაიკა, ფიჯი და ა.შ.).

კანონი ვიწრო გაგებით არის მხოლოდ პარლამენტის მიერ მიღებული ნორმატიული აქტი, რომელსაც უწოდებენ სტატუტს. ასეთი აქტების ერთობლიობა ქმნის სტატუტურ სამართალს.

კანონის ქვეშ ფართო გაგებით იგულისხმება ყოველგვარი სამართლებრივი ნორმა, რომლის დაცვაც მისი დარღვევის შემთხვევაში შეიძლება სასამართლო წესით. მათ მიეკუთვნება როგორც სტატუტები, ისე ჩვეულებები და სასამართლო პრეცედენტი.

უფრო ფართო აზრი არის ჩადებული ტერმინში კანონმდებლობა, რომელიც, გარდა ზემოაღნიშნულისა, მოიცავს სახელმწიფოს მმართველობის უმაღლესი ორგანოების მიერ მიღებულ აქტებსაც, ე.წ. დელეგირებულ კანონმდებლობას. გარდა ამისა, მასში შედის ადგილობრივი ორგანოების მიერ მიღებული ქვეკანონიური აქტები, ე.წ. სუბსიდიური კანონმდებლობა.

ინგლისურ-საქსონური ტიპის სამართლის ქვეყნებში კანონებსა და რეგლამენტებს ფაქტიურად არა აქვთ სამართლის ძირითადი წყაროს მნიშვნელობა, ისინი პრაქტიკაში მეორეხარისხოვან სამართლის წყაროდ არიან აღიარებული. ამ ქვეყნებში, განსაკუთრებით ეს ითქმის ინგლისის შესახებ, ამავე დროს აღიარებულია, რომ ამ შეზღუდულ ფუნქციურ ფარგლებშიც კანონი სავალდებულოა სასამართლოსათვის, თუმცა მისი ფაქტობრივი ძალა საბოლოო ჯამში იმაზეა დამოკიდებული, აღიქვამს და მიიღებს თუ არა მას სასამართლო პრაქტიკა, იქცევა თუ არა იგი პრეცედენტულ ნორმად. თუმცა უკანასკნელ წლებში კანონის როლი გაიზარდა უპირატესად იმ სფეროებში, რომლებიც უშუალოდ არ არის სასამართლოს დაქვემდებარებაში: კავშირგაბმულობა, ტრანსპორტი, სოციალური უზრუნველყოფა და ა.შ. და უპირატესად დაკავშირებულია მმართველობის სფეროსთან.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში კანონმდებლობა სასამართლო კონტროლს ექვემდებარება. თუკი სასამართლომ ჩათვალა, რომ შტატის კანონი გაცდა თავის კომპენტენციას, მას შეუძლია არ გამოიყენოს იგი. რაც შეეხება ფედერალურ კანონებს, მასზე ზედამხედველობას ახორციელებს უმაღლესი სასამართლო, რომელსაც შეუძლია ანტიკონსტიტუციურად გამოაცხადოს ეს თუ ის ფედერალური, და რა თქმა უნდა, შტატის კანონიც.

მიუხედავად იმისა, რომ აშშ ინგლისური ტიპის სამართლის სისტემის ქვეყანაა, სადაც სასამართლოების მიერ შექმნილ სამართალს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, ამ ქვეყანაში ძირითად კანონად მაინც კონსტიტუცია არის აღიარებული და ამ თვალსაზრისით ის განსხვავდება ინგლისის სამართლისაგან, სადაც დაწერილი, ერთ კონსოლიდირებულ აქტად ჩამოყალიბებული კონსტიტუცია არ არსებობს. ამასთან, აშშ-ს უმაღლესმა სასამართლომ დიდი ხანია აღიარა, რომ ამ ქვეყნის კონსტიტუცია განსაკუთრებული, ყველა სხვა აქტზე უმაღლესი აქტია. ამ თვალსაზრისით შეიძლება ითქვას, რომ აშშ-ს კონსტიტუცია არის რომანულ-გერმანული ელემენტი ინგლისური სამართლის სისტემაში.

აზიისა და აფრიკის იმ ქვეყნებში, სადაც სამართლის სფეროში პრიმატი ენიჭება ჩვეულებით სამართალს, გაჩერებულს რელიგიური დოგმებით, კანონმდებლობის როლი და მნიშვნელობა საზოგადოების პროცესების მართვაში ძალიან მცირეა. განსაკუთრებით ეს ითქმის იმ ქვეყნებზე, სადაც სახელმწიფო რელიგიად აღიარებულია ისლამი.

ამ ქვეყნებში სამართლის ძირითადი წყაროა ყურანი, რომელმაც მისი ხანგრძლივი გამოყენების გამო ჩვეულებითი სამართლის ძალა მიიღო. მიუხედავად ამისა, თანამედროვე რეალიზმა ბევრი ისლამური სახელმწიფო აიძულა, მოეხდინათ დასავლეთის სამართლებრივი სისტემების ნაწილობრივი რეცეფცია. ამ მხრივ ყველაზე მნიშვნელოვანია თურქეთის მაგალითი. 1926 წელს თურქეთის პრეზიდენტმა ათათურქმა გამოსცა დეკრეტი შვეიცარიის სამოქალაქო კოდექსის სამოქმედოდ შემოღების შესახებ. ეგვიპტეში, პაკისტანში, მაროკოში, ლიბანში თანდათანობით გაბატონდა რომანულ-გერმანული სამართლებრივი ნორმები ინგლისური სამართლის სისტემის ზოგიერთი ელემენტის შემოტანით.

და მაინც, რადგან ისლამის ძალა დღესაც საკმაოდ საგრძნობია, ამ ქვეყნებში თავს არიდებენ მსხვილი კოდიფიკირებული აქტების მიღებას და ამ ხარვეზს ავსებენ აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ მიღებული რეგლამენტებით, რის გამოც ამ ქვეყნებში საკმაოდ განვითარებულია ადმინისტრაციული კანონმდებლობა. ამავე მიზეზის გამო სახე იცვალა სასამართლოებმაც. ტრადიციული მუსულმანური სასამართლოები გაუქმდა თურქეთში, ტუნისში, პაკისტანში, ინდონეზიაში და დასავლეთზე ორიენტირებულ ზოგიერთ არაბულ ქვეყანაში; მათი ადგილი დაიკავა სხვადასხვა სახის დასავლური ტიპის სასამართლოებმა.

ისლამურ ქვეყნებში კანონს დაქვემდებარებული როლი და მნიშვნელობა აქვს. აქ პარლამენტს კანონის მიღება შეუძლია იმ შემთხვევაში, როდესაც ესა თუ ის ურთიერთობა არ არის მოწესრიგებული ყურანით. რეალურად კანონზე მეტი იურიდიული ძალა აქვს რეგლამენტს, რომელსაც „ნიზამი“ ეწოდება. ამ რეგლამენტს მთავრობა გამოსცემს და იგი ძალაში შედის მონარქის დეკრეტით.

მაგრამ ისლამურმა ქვეყნებმა მაინც ვერ აუარეს გვერდი, მაგალითად, საპატენტო, სააქციო და საზღვაო კანონმდებლობას, ფასიანი ქაღალდების შესახებ ნორმატიული აქტების კოდიფიკირებას. ეს ითქმის აფრიკის ბევრ ქვეყანაზე, სადაც ძლიერია ევროპული ცივილიზაციის გავლენა. სხვა გზა არც იყო. მათთვის ადრე უცნობი, მაგრამ ცივილიზებულ სამყაროში მკვიდრად ჩამოყალიბებული ის ურთიერთობანი, რომლებიც ფეხს იკიდებდა ამ ქვეყნებში, საჭიროებდა ადეკვატურ სამართლებრივ ფორმას. იმ ქვეყნებში, სადაც მოქმედებდა და ნაწილობრივ ახლაც მოქმედებს, მაგალითად ფრანგული ან ინგლისური სამართალი, კანონმდებლებს შენიშვნა შეაქვთ იმის

შესახებ, რომ სხვა ქვეყნის სამართალი მოქმედებს, თუ იგი პირდაპირ არ ეწინააღმდეგება ჩვეულებას ან ადგილობრივ პირობებს. ძირითადად კი ტენდენცია ევროპული სამართლის დამკვიდრებისა უფრო მყარია (განსაკუთრებით აფრიკულ ქვეყნებში), ვიდრე ჩვეულებითი სამართლის შენარჩუნებისა.

3. ჩვეულებითი სამართალი

ჩვეულებითი სამართალი არის შედარებით ხანგრძლივი დროის განმავლობაში თვითღონებით ჩამოყალიბებული, საზოგადოების წევრების მიერ ზოგადსაველებლო ნორმებად აღიარებული, ქცევის მუდმივად განმეორებადი, ერთგვაროვანი პრაქტიკა, რომელიც აწესრიგებს საზოგადოებრივი ურთიერთობების გარკვეულ ჯგუფს მათში მონაწილე პირების უფლება-მოვალეობათა აღიარება-გამიჯვნის გზით, და რომელთა დაცვა მათი დარღვევის შემთხვევაში უზრუნველყოფილია სასამართლო წესით იძულების გამოყენების შესაძლებლობით.

ჩვეულებითი სამართლის პირველი დამახასიათებელი ნიშანი ის არის, რომ ქცევის ერთგვაროვანი, მუდმივად განმეორებადი და დამკვიდრებული პრაქტიკა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილეების მიერ აღიარებულია სამართლად. მხედველობაში გვაქვს ზოგადი ხასიათის ქცევის წესები, რომელთა შესრულება ჩვეულებად იქცა.

ჩვეულებითი სამართლის ნორმებს გამოიმუშავენ საზოგადოება და არა მისი ნაწილი, ორგანო ან ცალკეული პირი. საზოგადოების წევრები ერთმანეთს შორის ურთიერთობის დამკვიდრებულ ერთგვაროვან პრაქტიკას უნებურად აღიარებენ, როგორც ყველასთვის სავალდებულო ქცევის წესს.

ჩვეულებითი სამართლებრივი ნორმის მიღება გამოიხატება მდუმარე აღიარებაში. ჩვეულებითი სამართლის ნორმების სპეციფიკა მათ კონსერვატულ ხასიათში ვლინდება. ჩვეულებითი სამართლის ნორმები აფიქსირებენ ქცევის არსებულ პრაქტიკას, მოდელს და ამ გზით სპონტანურად, თვითღონებით აწესრიგებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს.

ჩვეულებითი სამართლის დამახასიათებელი ნიშანი ის არის, რომ ბევრ ქვეყანაში, განსაკუთრებით, ისლამურ ქვეყნებში ჩვეულებითი

სამართალი უპირატესად შერწყმულია ტრადიციასთან ან რელიგიურ დოგმებთან, ხოლო დასავლეთის ქვეყნებში მან განიცადა ტრანსფორმაცია სახელშეკრულებო სამართალში.

შემდეგი დამახასიათებელი ნიშანი დაკავშირებულია ჩვეულებითი სამართლის ყოფითი ჩვეულებისაგან გამიჯვნასთან. ჩვეულებითი სამართლის ნორმა იმით განსხვავდება სხვა ყოფითი ხასიათის ნორმისაგან, რომ მასში ჩამოყალიბებულ ქცევის წესში აღიარებული და გამიჯნულია უფლება-მოვალეობები. სამართლებრივია ჩვეულება, თუ იგი გამოირჩევა ქცევის წესის მაღალი ხარისხის ნორმატიულობით და, ამასთანავე, გამოიყენება სასამართლო ხელისუფლების ორგანოების მიერ, რომ არაფერი ეთქვათ მათ სანქციონირებაზე სახელმწიფოს მიერ (თუმცა უკანასკნელ შემთხვევაში ფორმალურად საქმე გვაქვს კანონთან და არსებითად კი ჩვეულებასთან).

სამართლებრივ ჩვეულებასთან მაშინაც გვაქვს საქმე, როდესაც კანონმდებელი კანონის ტექსტში უთითოებებს შესაბამის შემთხვევაში ჩვეულების გამოყენების შესაძლებლობაზე ან სავალდებულობაზე. ამ მხრივ, ნიშანდობლივია ალჟირის სამოქალაქო კოდექსის პირველი მუხლი, რომელშიც ვკითხულობთ: „შესაბამისი კანონის არარსებობის შემთხვევაში სასამართლო საქმეს განიხილავს მუსულმანური სამართლის პრინციპების შესაბამისად, ხოლო ასეთის არარსებობის შემთხვევაში - თანახმად ჩვეულებისა“.

ამასთან, არის ქვეყნები, სადაც კანონსა და ჩვეულებას თანაბარფასოვანი იურიდიული ძალა აქვს და მათი კოლიზიის შემთხვევაში უპირატესობა ენიჭება იმას, რომელიც უფრო ახლოს იმყოფება კონკრეტულ შემთხვევასთან (ნიგერია, ჩადი, სენეგალი). ანალოგიური პრინციპით წყდება საკითხი მაშინ, როდესაც საქმე გვაქვს სხვადასხვა სამართლებრივი ჩვეულების კოლიზიასთან (კამერუნი, კონგო). უფრო მეტი, მაგალითად, ტანზანიაში სასამართლოს მიერ საქმის გადაწყვეტისას უპირატესობა ენიჭება სამართლებრივ ჩვეულებას. ინდონეზიაში ჩვეულებითი სამართალი კანონის მიერ აღიარებულია აგრარული კანონმდებლობის საფუძველად. ზოგჯერ, როგორც ეს, მაგალითად, სენეგალშია, კანონი უფლებას ანიჭებს მხარეებს, კერძო სამართლებრივი საკითხების გადაწყვეტისას წინასწარ თვითონ განსაზღვრონ, სამართლის რომელ წყაროს მიანიჭონ უპირატესობა.

აქვე უნდა აღინიშნოს ტენდენცია ევროპეიზმისაკენ. ბევრ შემთხვევაში ადგილობრივ უხუცესებს ცვლიან ადგილობრივი მოსამართლეები. ამის გამო სასამართლოებში იძულებულნი არიან

სპეციალური შტატი დაუშვან ჩვეულებითი სამართლის სპეციალისტებისა. ნიშანდობლივია ერთი მომენტიც, სახელდობრ ის, რომ, როგორც წესი, ჩვეულებითი სამართალი გამოიყენება საოჯახო, მიწის და სამემკვიდრეო, ნაწილობრივ შრომითი და ვალდებულებითი ურთიერთობების მოსაწესრიგებლად.

მაგრამ მთავარი და ძირითადია ის, თუ რომელი ტიპის სამართალს ეკუთვნის ამა თუ იმ ქვეყნის სამართლებრივი სისტემა.

რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლის ქვეყნებში ჩვეულებითი სამართლებრივ ნორმას ამჟამად აქვს მხოლოდ დამხმარე ფუნქცია, კანონის განხორციელების პროცესში მისი შინაარსის შევსების თვალსაზრისით. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სამართლებრივი ჩვეულების როლი იმ შემთხვევაში, როდესაც კანონმდებელი ხმარობს შეფასებით ცნებებს კანონის ტექსტში, რომელთა შევსება და ახსნა-განმარტება კანონის განხორციელების პროცესში შეიძლება მხოლოდ ამ ქვეყნებში ან გარკვეულ რეგიონში ამ ცნების გაგების ჩამოყალიბებული ჩვეულებითი სამართლებრივი ნორმით შესაბამისი სახის საზოგადოებრივი ურთიერთობის ფარგლებში. მაგალითად, შეუძლებელია ჩვეულებითი სამართლებრივი ნორმის გაუთვალისწინებლად გადავწყვიტოთ ქონებრივი დავა ამა თუ იმ ნივთის კულტურული ღირებულების, ანდა საოჯახო დავა მზითვების შესახებ, ასევე შეუძლებელია გადავწყვიტოთ საკითხი, თუ რა შეიძლება ჩაითვალოს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელ გარემოებად, გარდა კანონით გათვალისწინებულისა; იგივე შეიძლება ითქვას კეთილი ნების კრიტერიუმების განსაზღვრის შესახებ ხელშეკრულების დადებისას და ა.შ. ბევრ შემთხვევაში მოსამართლეები თვითონ ვერ ამჩნევენ, რომ კონკრეტული სიტუაციის გადასაწყვეტად კონკრეტული ნორმის გამომუშავებისას ან გადაწყვეტილების მიღებისას ინსტინქტურად ჩამოყალიბებული ჩვეულების ჩარჩოებში იმყოფებიან.

სამართლებრივი ჩვეულების მნიშვნელობა ისაა, რომ იგი გვეხმარება სამართლიანი გადაწყვეტილების მიღებაში. მაგრამ იმის გამო, რომ რომანულ-გერმანული ტიპის ცალკეული თეორეტიკოსები და პრაქტიკოსები, როგორც წესი, ერთმანეთთან აიგივებენ სამართალს და კანონმდებლობას, ჩვეულებითი სამართლის უგულებელყოფა ბევრ შემთხვევაში აზიანებს სამართლიანობის პრინციპის დაცვას საზოგადოებაში.

უფრო შეზღუდული მნიშვნელობა აქვს სამართლებრივ ჩვეულებას ინგლისურ-საქსონური ტიპის სამართლის ქვეყნებში. მაგალითად,

ინგლისში დღეს არსებული ტრადიციის მიხედვით სამართლებრივი ჩვეულება მაშინ არის სავალდებულო, როდესაც ის უძველესია. ფორმალურად უძველესად ითვლება სამართლებრივი ჩვეულება, რომელიც არსებობდა 1189 წლამდე, ე.ი. რიჩარდ ლომგულის მეფობის პირველ წლამდე. მაგრამ ფაქტობრივად ბევრი ჩვეულება ფარულად სამართლის წყაროს მნიშვნელობას იძენს, რადგან მას აფიქსირებს სასამართლო პრაქტიკა, იქცევა სასამართლოებისათვის სავალდებულო ძალის მქონე ქცევის წესად. ამის ყველაზე თვალშისაცემი მაგალითია მეფისა და სასამართლო მსაჯულთა ინსტიტუტები და საერთოდ, ტრადიციის როლი თითოეული ინგლისელის ცხოვრებაში უდავო ფაქტია.

4. პრეცედენტული სამართალი

პრეცედენტული სამართალი არის ქვეყნის უმაღლესი სასამართლო ინსტანციების მიერ კონკრეტულ საქმეებზე გამოტანილ გადაწყვეტილებებში ფიქსირებული ანალოგიურ საქმეებზე სასამართლოებისათვის სავალდებულო ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გარკვეულ ჯგუფს მათში მონაწილე პირების უფლება-მოვალეობათა აღიარება-გამიჯვნის გზით, და რომელთა დაცვა მათი დარღვევის შემთხვევაში უზარუნველყოფილია შესაბამისი სასამართლო განაჩენის თუ გადაწყვეტილების შეცვლის ან გაუქმების გზით.

სასამართლო პრეცედენტი სამართლის ძირითად წყაროდ აღიარებულია ინგლისში. ამიტომ საკითხის არსი შეიძლება გაირკვეს პრეცედენტული სამართლის ინგლისური სისტემის მოკლე მიმოხილვით.

ინგლისში მოქმედებს სამი უმაღლესი სასამართლო ინსტანცია: ლორდთა პალატა, სააპელაციო სასამართლო და მაღალი სასამართლო. მიღებული წესის თანახმად:

1. ლორდთა პალატის მიერ ადრე მიღებულ გადაწყვეტილებებს სავალდებულო პრეცედენტის ძალა აქვთ თვით ლორდთა პალატისათვის და ყველა სხვა სასამართლოსათვის;

2. სააპელაციო სასამართლოს მიერ ადრე მიღებულ გადაწყვეტილებებს სავალდებულო პრეცედენტის ძალა აქვს თვით სააპელაციო და ყველა სხვა სასამართლოსათვის, გარდა ლორდთა პალატისა;

3. მაღალი სასამართლოს მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებს სავალდებულო პრეცედენტის ძალა აქვს თვით მაღალი და ყველა

სხვა სასამართლოსათვის, გარდა ლორდთა პალატისა და სააპელაციო სასამართლოსი.

4. ყველა ზემოაღნიშნული უმაღლესი სასამართლო ინსტანციის გადაწყვეტილებებს სავალდებულო პრეცედენტის ძალა აქვს ნებისმიერი მმართველობის ორგანოსათვის.

ყველა ზემოაღნიშნული უმაღლესი სასამართლო ინსტანციის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებში სავალდებულო პრეცედენტის ძალა აქვთ ამ გადაწყვეტილებებში ფორმირებულ ქცევის წესებს და სამართლებრივ დებულებებს /ratio decidendi/, რომლებიც ერთობლიობაში ქმნიან პრეცედენტულ სამართალს. თითოეულ სამართლებრივ დებულებას აქვს ქცევის ზოგადი სავალდებულო წესის, ნორმის, ეტალონის, მასშტაბის, მოდელის მნიშვნელობა სამართლის ყველა იმ სუბიექტისათვის, რომელიც ანალოგიურ სამართლებრივ სიტუაციაში მოხვდება. აქედან გამომდინარე, შესაბამის სამართლებრივ დებულებაში მოცემული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა უფლება-მოვალეობების აღიარება-გამიჯვნას ნორმატიული ძალა აქვს.

ინგლისში ზოგადსავალდებულო პრეცედენტის /ნორმის/ ძალა აქვს არა მარტო უმაღლესი სასამართლო ინსტანციების გადაწყვეტილებებში ფიქსირებულ სამართლებრივ დებულებებს, არამედ აგრეთვე საქმის სასამართლოში წარმოების პროცედურას.

საერთოდ, უნდა აღინიშნოს ინგლისური სამართლის თავისებურება. ინგლისური სამართალი არის არა სამართლის აბსტრაქტული პრინციპებისა და ნორმების ერთობლიობა, არა სამართალი, რომელსაც უნივერსიტეტებში ასწავლიან, არამედ იგი არის პრაქტიკოს იურისტთა სამართალი. ინგლისში მსხვილ იურისტად ითვლება არა კანონმდებელი ან უნივერსიტეტის პროფესორი, არამედ მოსამართლე, რომელმაც თავის კოლეგათა წრეში მოიხვეჭა ავტორიტეტი სასამართლო პროცესის ლაბირინთებში გზის გაკვლევის უნარით. დიდია მოსამართლე, რომელიც დიდი პროცესუალისტი ანუ სასამართლო პროცესის საუკეთესო მცოდნეა. ინგლისელი იურისტისათვის მთავარია არა უფლებათა და თავისუფლებათა ზოგადი დეკლარირება, არამედ მისი რეალური დაცვა საპროცესო ხერხებით.

ინგლისელი ადვოკატი იბრძვის იმისათვის, რომ არა მარტო მოსამართლემ, არამედ ადმინისტრაციულმა ორგანოებმა დაიცვან საქმის განხილვის პროცედურა, რომელიც გულისხმობს მოდავე მხარეების და მათი ინტერესების დამცველთა მოტივების ზედმიწევნით

ყურადღებიან მოსმენას, საქმის გარემოებათა სრულყოფილ და ყოველმხრივ გამოკვლევას. ინგლისელ იურისტებს მიაჩნიათ, რომ საქმის განხილვის პროცედურის მკაცრი რეგლამენტირება არის ამ საქმეზე სამართლიანი და ობიექტური გადაწყვეტილების გამოტანის გარანტია. ამიტომ ინგლისში მთელი ყურადღება გადატანილია საქმის განხილვის პროცედურაზე, საქმის განხილვის პროცესის წარმართვის ხელოვნებაზე, პროცესუალურ მოქმედებათა თანამიმდევრობის დაცვასა და მხარეთა საპროცესო უფლებების უზრუნველყოფაზე, როგორც ქვეშაობების დადგენის ერთადერთ მეთოდზე. ინგლისელებს მიაჩნიათ, რომ გამარტივებული და იაფი მართლმსაჯულება ძვირი უჯდება საზოგადოებას და სახელმწიფოს, რადგან ის ვერ უზრუნველყოფს საქმის არსებითად განმხილველი ორგანოს მიერ ობიექტური და საქმიანი გადაწყვეტილების გამოტანას, რის გამოც ამით უკმაყოფილო მხარე იწყებს სხვადასხვა ინსტანციების მოცდენას. ინგლისში მთელი ყურადღება გადატანილია საქმის არსებითად განმხილველი ნებისმიერი ორგანოს მიერ საქმის გარემოებათა ყოველმხრივ და სრულყოფილ გამოკვლევაზე და არა გასაჩივრების ძვირადღირებულ და დამქანცველ სისტემაზე, როგორც ეს კონტინენტურ ევროპაშია. ასე მაგალითად, უმაღლეს სასამართლოს და ლორდთა პალატას შეუძლიათ განიხილონ ქვემდგომი სასამართლოს გადაწყვეტილებანი, მაგრამ ისე, რომ საქმე არ დააბრუნონ უკან და საბოლოო გადაწყვეტილება თვითონ გამოიტანონ.

განუზომლად დიდია მოსამართლეთა გავლენა მმართველობის ორგანოებზე. ინგლისში მოსამართლის ბრძანების /სწორედ რომ ბრძანების და არა "შუამდგომლობის/" შეუსრულებლობა ნებისმიერი თანამდებობის პირის მიერ, შეიძლება შეთვსდეს როგორც უპატივცემულობა მართლმსაჯულების მიმართ, რაც მძიმე კატეგორიის დანაშაულად არის აღიარებული და, როგორც წესი, პატიმრობას ითვალისწინებს. ინგლისისათვის უცხო და მიუღებელია მმართველობის ისეთი ორგანოს არსებობა, როგორიც იუსტიციის სამინისტროა, რადგან იგი ქვეგანაყოფია მთავრობისა, რომელსაც შეუძლია ზემოქმედება მოახდინოს მართლმსაჯულებაზე. ეს კი ინგლისისათვის ძნელი წარმოსადგენია.

პრეცედენტული სამართლის ნორმები გავლენას ახდენს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონების განხორციელების პროცესზეც სასამართლო ახსნა-განმარტების თვალსაზრისით. სასამართლოების სავალდებულო პრეცედენტების პარალელურად კანონის შეფარდების

პროცესში ფაქტობრივად კანონის მოდიფიკაცია ხდება შესაბამისი სავალდებულო პრეცედენტის ზეგავლენით, რის გამოც საბოლოო ჯამში კანონი პრაქტიკაში სასამართლო პრეცედენტის ელემენტად იქცევა. საერთოდ, ინგლისში მოსამართლეს ძალზე მალალი მოთხოვნები წარედგინება. მისი ვალია დიდი პასუხისმგებლობით და რუდუნებით მოეყილოს საქმის განხილვას, რადგან შესაძლებელია მისმა გადაწყვეტილებამ პრეცედენტის როლი ითამაშოს სხვა სასამართლოებისათვის.

სამართლის ინგლისური სისტემა ძირითადად გადაიღო აშშ-მ. აშშ-ს იურისტებიც თვლიან, რომ სამართალი არის სასამართლო პრაქტიკით გამომუშავებული სამართლის ნორმები, რომლებიც ჩამოყალიბდნენ კონკრეტულ საქმეებთან დაკავშირებით, მაგრამ იმ არსებითი განსხვავებით, რომ აშშ-ს სასამართლო ინსტანციები არ არის შებოქილი მათ მიერ ადრე გამოტანილი გადაწყვეტილებებით. ასეთი პრინციპი განაპირობა აშშ-ს სახელმწიფო წყობილების ფედერალურმა ფორმამ. ამ ქვეყანაში ორი /თუმცა განსხვავებული კომპეტენციის/ უმაღლესი სასამართლო ინსტანციაა. ესენია: ფედერალური უმაღლესი სასამართლო და შტატების უმაღლესი სასამართლო. საზოგადოებრივ ურთიერთობათა დინამიკა და ტრადიციის შედარებითი სისუსტე აშშ-ში, პრეცედენტის სავალდებულობას დამოკიდებულს ხდის თითოეული მოსამართლის შეხედულებისაგან - აირჩიოს ნოვატორული ან კონსერვატორული გზა გადაწყვეტილების მიღებისას.

სხვა ქვეყნებში სასამართლო პრეცედენტის, როგორც სამართლის ძირითადი წყაროს გაბატონებული მდგომარეობა განპირობებულია ადრე აქ ინგლისის ბატონობით. ეს ქვეყნებია: ინდოეთი, ნიგერია, განა, შრილანკა, იამაიკა, ბოტსვანა, ზიმბაბვე და აგრეთვე სომალის, სუდანის და კამერუნის ზოგიერთი ადმინისტრაციული რაიონი. ასევე ხაზი უნდა გაესვას იმას, რომ პრეცედენტული სამართლის მოქმედების მოცულობა და მასშტაბი სხვადასხვა ქვეყნებში განსხვავებული იყო. ზოგიერთ ქვეყანაში პრეცედენტული სამართლის მოქმედების ფარგლები დაკავშირებული იყო მოსახლეობის მართლშეგნებასა და ადგილობრივ პირობებთან. მიუხედავად ამისა, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგაც პრეცედენტული სამართალი სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა, რის გამოც ზოგიერთ ქვეყანაში საკანონმდებლო სანქცირებაც კი მიიღო სასამართლო პრაქტიკის იურიდიული ძალის საკითხმა. უფრო მეტიც, მიუხედავად ზოგიერთი

საზოგადოებრივი ურთიერთობის საკანონმდებლო რეგლამენტირებისა, მოსამართლენი მინც სასამართლო პრაქტიკაზე იღებენ ორიენტაციას. პრეცედენტულ სამართალს თითქმის მთლიანად აქვს დაპყრობილი საპროცესო და მტკიცებითი, სისხლისა და სამოქალაქო სამართალი.

აღსანიშნავია, რომ მსოფლიოში სამართლის თეორეტიკოსთა გარკვეული ნაწილი თვლის, რომ სასამართლოს სამართალშემოქმედება უფრო ესადაგება თავისუფალი ეკონომიკის საფუძვლებს და გასაქანს აძლევს კერძო ინიციატივას, ვიდრე საპარლამენტო შემოქმედება.

რა ადგილი უჭირავს სასამართლო პრეცედენტს რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლის სისტემაში?

ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად საჭიროა ორიენტაცია ავილოთ არა კანონმდებლობის შესახებ მეცნიერ-იურისტთა პოზიციაზე, არამედ გავეცნოთ მოსამართლეთა რეალურ საქმიანობას და იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ სასამართლო პრაქტიკის შემოქმედებითი როლი კონტინენტურ ევროპაში შენიღბულია მოსამართლეების მიერ კანონის შეფარდებისას კანონის ახსნა-განმარტების აუცილებლობით.

დასავლეთ ევროპის მოსამართლეები ხშირ შემთხვევაში აღარ ფარავენ იმას, რომ ფაქტობრივად ისინი ქმნიან სამართლის ნორმებს.

მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლებრივი სისტემა თანდათან ინგლისურ-საქსონური ტიპის სამართლებრივ სისტემას უახლოვდება. იგივე მოსამართლეები იმასაც აღიარებენ, რომ მათი სამართალშემოქმედება ასე თუ ისე კანონის საზღვრების ზეწოლას განიცდის. რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლის სისტემაში ს.ნ.ბრატუსის აზრით, განსხვავებით პრეცედენტული ნორმებისაგან, რომლებსაც ავტორიტეტის ძალა გააჩნია, კანონს აქვს ძალის ავტორიტეტი. სწორედ ეს თვისება განასხვავებს სამართლის ამ ორ სისტემას ერთმანეთისაგან. სასამართლო პრაქტიკა ფორმალურად არ არის შებოჭილი მის მიერ ადრე გამომუშავებული ნორმებით, მაშინ, როდესაც ინგლისურ-საქსონური სამართლის სისტემაში ამ პრინციპს აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა.

საერთოდ ცნობილია, რომ პრეცედენტის სავალდებულობა ეწინააღმდეგება რომანულ-გერმანული სამართლის სისტემის ტრადიციას, რადგან ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში რომის სამართალი აღიარებულ იქნა საერთოდ სამართლის ნიმუშად. სამართლის ამ სისტემის ქვეყნებში მიაჩნიათ, რომ სამართლის ნორმა უნდა იყოს მეცნიერთა და პარლამენტის წევრთა გულდასმითი მოღვაწეობის შედეგი. მხოლოდ ასეთი წესით შექმნილ ნორმას შეუძლია

სრულყოფილად გაითვალისწინოს ყველა ის შესაძლო შემთხვევა, რომელსაც ვერ ამოწურავს კონკრეტული სასამართლო საქმეები ან კაზუსები.

და მაინც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მიუხედავად კანონის ძალის ავტორიტეტისა, რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლის სისტემის ქვეყნებში სასამართლოთა პრაქტიკა ანუ პრეცედენტული სამართალი ფაქტობრივად უნდა ჩაითვალოს სამართლის დამოუკიდებელ წყაროდ, რადგან მას აქვს ავტორიტეტის რეალური ძალა. ამ დასკვნას აძლიერებს ისიც, რომ ამ ქვეყნებში, განსაკუთრებით კი დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, მოსამართლის პოსტი, როგორც წესი, უჭირავს პროფესიონალ (ამ სიტყვის ფართო გაგებით) იურისტს და, რაც მთავარია, ამ ქვეყნებში მკაცრად არის დაცული ხელისუფლებათა განაწილების პრინციპი, რომელიც უზრუნველყოფს სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობას. მოსამართლეები არ თვლიან, რომ ისინი სახელმწიფოს სამსახურში არიან. ამ უკანასკნელი დებულების დასაბუთება არც ისე ძნელია, რადგან მოსამართლეთა ხელფასი იმ ბეგარის ნაწილს შეადგენს, რომელსაც მოსახლეობა იხდის სასამართლო მომსახურებისათვის.

პოზიტივისტიზმის მიერ სასამართლო პრაქტიკით გამოიმუშავებული ზოგადი სამართლებრივი დებულებების სავალდებულო ძალის უარყოფა არ ცვლის იმ ფაქტს, რომ ისინი ფაქტობრივად ასრულებენ სამართლის ნორმის ფუნქციას და მხოლოდ ფორმალურად განსხვავდებიან პარლამენტის მიერ მიღებული ნორმატიული აქტებისაგან. ასეთი ნორმები, მით უმეტეს, როდესაც ისინი დადგენილია უმაღლესი სასამართლო ინსტანციების მიერ, უშუალოდ სავალდებულონი არიან სამართალმემთარდებელი ორგანოებისათვის; უფრო მეტი, ისინი არაპირდაპირ გავლენას ახდენენ ფიზიკური და იურიდიული პირების ქცევის მოდელის ფორმირებაზეც.

ჩერ კიდევ დიურკჰეიმში აღნიშნავდა, რომ სამართალი ერთგვება სოციალურ პროცესებში სასამართლო გადაწყვეტილებების მეოხებით. გ. ბრედმაიერი ავითარებს ამ დებულებას და ამტკიცებს, რომ სამართალი აყალიბებს სოციალურ ურთიერთობათა ნიმუშებს მართლმსაჯულების მიერ წინასწარ დამზადებული ფორმების მოქმედების მოტივებში ჩართვის გზით.

გამომდინარე აქედან, სასამართლოს უმთავრესი ფუნქცია არის სამართლის ნორმის შემუშავება ანუ უფლება-მოვალეობათა აღიარება, გამიჯვნა და განაწილება, და არა ქეშმარიტების დადგენა.

იურისპრუდენციაში უმნიშვნელოვანესია სტაბილურობა და წონასწორობა, ვიდრე ჭეშმარიტება. ჭეშმარიტება ერთ-ერთი საშუალებაა ამ მიზნის მისაღწევად, რადგან სასამართლომ უნდა ეძებოს და დაადგინოს ჭეშმარიტება მხოლოდ იმ ფარგლებში, რა ფარგლებშიც ამას მოითხოვენ მოდავე მხარეები და სამართლის პრეცედენტული ნორმა.

სასამართლო პრეცედენტის, როგორც დამოუკიდებელი სამართლის წყაროს ფუნქციას ადასტურებს სასამართლო პრაქტიკის კრებულებისა და სამეცნიერო-პრაქტიკული კომენტარების სიმრავლე კონტინენტური ევროპის ქვეყნებში. აღნიშნული კრებულები და კომენტარები რეალურ ზეგავლენას ახდენენ სასამართლოების საქმიანობის მიმართულების განსაზღვრამდე. გარდა ამისა, უმაღლესი სასამართლო ორგანოები ადგენენ პრინციპული მნიშვნელობის გადაწყვეტილებებს „ონკრეტულ საქმეებზე, რითაც ორიენტაციას აძლევენ მოსამართლეებს ანალოგიურ შემთხვევაში სწორი გადაწყვეტილების მისაღებად. იგივე სასამართლოები ქვემდგომი სასამართლოების პრაქტიკის განზოგადებასაც ახდენენ. უფრო მეტი, ესპანეთში სასამართლო გადაწყვეტილების გასაჩივრებისა და გაუქმების ერთ-ერთი მოტივია ონკრეტული კატეგორიის საქმეებზე უმაღლესი სასამართლოს მიერ ოფიციალურად აღიარებული სასამართლო პრაქტიკის გაუთვალისწინებლობა.

ამრიგად, ჩვენ დავახასიათეთ სამართლის სამი წყარო, სამი მკვებავი „ფესვი“. ესენია: საკანონმდებლო, ჩვეულებითი და პრეცედენტული სამართალი.

ამასთან, ზაზი უნდა გაესვას ერთ გარემოებას. საკანონმდებლო, ჩვეულებითი და პრეცედენტული სამართალი არა მარტო სამართლის წყაროებია, არამედ არის საერთოდ სამართლის აზრის, სამართლის იდეის წვდომის, აღმოჩენის სამი გზა, სამი ხერხი, სამი ფორმა, იმ აზრის და იმ იდეისა, რომლისკენაც მუდმივად მიისწრაფვის თითოეული მათგანი, უფრო ზუსტად, მათი დამდგენი სუბიექტები.

ამ სამი წყაროს გამაერთიანებელი კატეგორია არის სამართლებრივი სისტემის ცნება /იხ. შესავალი/.

თავი III. სამართლის ძირითადი თეორიები

1. სოციოლოგიური იურისპრუდენცია

დასავლეთის იურისპრუდენციის ერთ-ერთი წამყვან თეორიად ითვლება სოციოლოგიური იურისპრუდენცია. ამ თეორიის ერთ-ერთ ფუძემდებლად აღიარებულია ცნობილი გერმანელი მეცნიერი ევგენი ერლიხი, რომელიც მოღვაწეობდა XX საუკუნის I ნახევარში.

ერლიხის აზრით, წინამორბედი თეორიების ცდა სამართლის ბუნების ახსნისა მარცხით დამთავრდა, რადგან მათი ამოსავალი პოზიცია იყო სახელმწიფოს მიერ დადგენილი ნორმები და არა წესრიგი, რომელიც ყალიბდება საზოგადოებაში არსებულ სხვადასხვა ჯგუფებში. იმისათვის, რომ გაეიგოთ სამართლის წყარო, მისი განვითარება და არსი, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა შევისწავლოთ წესრიგი, რომელიც არსებობს ადამიანთა გაერთიანებებში თუ კავშირებში: ოჯახებში, ამხანაგობებში, კორპორაციებში, სახელმწიფო ორგანოებსა და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში. ეს კავშირები პირველადი უჯრედებია, რომლებშიც ჩვენ აღმოვაჩენთ სამართლებრივ ნორმებს. ეს ნორმები აწესრიგებს ამ კავშირის წევრებს შორის ურთიერთობებს ანუ ქმნის წესრიგს კავშირებში. სახელმწიფოს მიერ გამოცემული ნორმატიული აქტები არსებითად სამართლის მცირე ნაწილია. სამართლის ნორმების ძირითად მასას წარმოადგენს ადამიანთა გაერთიანებებში არსებული შინაგანი ნორმატიული წესრიგი, ამ გაერთიანების წევრებს შორის განაწილებული უფლება-მოვალეობანი. სამართალი უნდა ვეძებოთ ყიდვა-გაყიდვის, საქორწინო, საკრედიტო ხელშეკრულებებში, სავაჭრო კომპანიებსა და სხვადასხვა გაერთიანებების წესდებებში და არა კანონის აბსტრაქტულ პარაგრაფებში. ასეთია ერლიხის აზრი.

სამართლის ნორმების ამ ძირითად მასას ერლიხი უწოდებს „პირველად“ სამართლებრივ ნორმებს, ხოლო სახელმწიფოს მიერ დადგენილ სამართლის ნორმებს - „მეორად“ სამართლის ნორმებს. თუკი „პირველადი“ სამართლებრივი ნორმები მოიცავს ადამიანთა კავშირებში არსებული ქონებრივი, შრომითი, ორგანიზაციული ურთიერთობების მოწესრიგებელ ნორმებს, „მეორადია“ - სახელმწიფო სამართლის, სისხლისა და პროცესუალური სამართლის ნორმები.

„პირველადი“ სამართლებრივი ნორმები ქვეშარიტი სამართალია, რადგან ის მუდმივად განვითარებადი, „ცოცხალი“ ნორმებია, მაშინ, როდესაც „მეორადი“ ანუ სახელმწიფოს მიერ დადგენილი ნორმები გაქვევებული, უძრავი ხასიათისაა.

რას წარმოადგენს სინამდვილეში ეს „პირველადი“ სამართლის ნორმები? ერლიხის აზრით, ადამიანთა უდიდესი მასა იქცევა გარკვეულად არა იმიტომ, რომ რაღაც აკრძალული ან დაშვებულია კანონით, არამედ ამ კავშირებში არსებულ წესებთან ადაპტირების გამო, სადაც მათ უხდებათ არსებობა და ურთიერთობა აკენიდან სამარემდე. ქცევის მოდელს ისინი იღებენ არა სახელმწიფოს მიერ დადგენილი კანონებიდან, არამედ ჯგუფებში ჩამოყალიბებული ნორმებიდან.

ერლიხი ამტკიცებდა, რომ თავისუფლება და დამოუკიდებლობა პოეტების, მხატვრების და მოაზროვნეთა ფანტაზიაა; ჩვეულებრივი, რეალური ადამიანი ფილისტერია, რომელსაც ცოტა რამ ესმის ამ ცნებებისა. მას უყვარს ჩვეულება, ინსტინქტურობა და არაფერი ისე არ სძულს, როგორც გონებრივი ძალდატანება. კავშირის წევრები ინსტინქტურად ეჩვევიან კავშირის შიგნით ჩამოყალიბებულ ნორმებს. ეს ნორმები მიმართულია გამორჩენაზე დამყარებულ წევრთა ურთიერთვალდებულებების შესრულებისაკენ. თითოეული კავშირი განუმეორებელია თავის სახეობაში და ერთობლიობაში ქმნის საზოგადოებას, ხოლო თითოეულ კავშირში არსებული წესრიგი საბოლოო ჯამში ქმნის საზოგადოებრივ სამართალს ანუ ქვეშარიტ სამართალს.

ამრიგად, ერლიხის თანახმად, კავშირში არსებული ნორმატული წესრიგი არსებითად სხვა არაფერია, თუ არა სამართლებრივი ურთიერთობა. აქედან გამომდინარე, სამართლის მეცნიერების ძირითადი ცნება არის არა პოზიტიური სამართალი, არამედ სამართლებრივი ურთიერთობა. მაგრამ რადგანაც სახელმწიფოს ხელშია ოფიციალური სამართალშემოქმედების მონოპოლიური უფლება, ერლიხი სახელმწიფოს აკისრებს ვალდებულებას საზოგადოებრივი სამართლის სანქციებისა ანუ კავშირებში არსებული ნორმატული წესრიგის ფიქსაციისა. თუ სამართლის სისტემაში, განაგრძობს ერლიხი, სჭარბობს არა სანქცირებული საზოგადოებრივი სამართლის ნორმები, არამედ სახელმწიფო კანონმდებლობა, მაშინ ვიღებთ ბიუროკრატიულ საზოგადოებას, რადგან სახელმწიფოს საერთოდ მიდრეკილება აქვს ბიუროკრატიზაციისაკენ.

თუ სკოლა, უმაღლესი სასწავლებელი, სამეცნიერო ინსტიტუტი, მუზეუმი, კონსერვატორია სახელმწიფოს ექვემდებარებიან და არ

წარმოადგენენ თვითმყოფ საზოგადოებრივ წარმონაქმნებს იმანენტური ნორმატიული წესრიგით, მაშინ ისინი რეგრესიულ როლს თამაშობენ საზოგადოებაში, რადგან არ ძალუძთ შეეგუონ კულტურის განვითარებას. მხოლოდ ცხოვრების წილში ჩასახულ კავშირებს შესწევთ უნარი მუდმივად ეგუებოდნენ საზოგადოებრივი ორგანიზმის კულტურის განვითარებას. სახელმწიფო კანონმდებლობა ყოველთვის იმის საშიშროების წინაშეა, რომ მას არ გაუსწროს საზოგადოებრივმა სამართალმა და სწორედ ამიტომ არის, რომ სახელმწიფო იღებს ზომებს საზოგადოებრივი სამართლის დამუხრუჭებისათვის საზოგადოებრივ კავშირებში არსებული ნორმატიული წესრიგის სანქცირებაზე უარის თქმის გზით.

მხოლოდ სამართალი, რომელიც სპონტანურად, თანამიმდევრულად ყალიბდება საზოგადოებრივ ჯგუფებში, როგორც თვითმოქმედი, არა სახელმწიფოს მიერ ცალმხრივად დადგენილი, არა უძრავი, არამედ მუდმივქმნადი „ცოცხალი სამართალი“ - არის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ქეშმარიტი მომწესრიგებელი.

სახელმწიფო, სისხლის და ადმინისტრაციულ-პოლიციური სამართალი არ არის საკუთრივ სამართალი, არამედ წარმოადგენს სამართლის გარსში არსებულ პოლიტიკურ ნორმებს.

სამართალს, როგორც კანონმდებლის ნების გამოხატულებას, ერლიხი თვლის ძალზე ვიწრო გაგებად. აქედან გამომდინარე, იურისპრუდენციის ამოცანაა კანონმდებლობა გამოიყენოს საზოგადოებრივი ცხოვრების წილში ახალი სამართლებრივი ჩანასახების აღმოსაჩენ მასალად. ეს ჩანასახები არსებობს სამართლებრივ ადათებში, მრავალფეროვან საკუთრებით ურთიერთობებში, სხვადასხვა ხელშეკრულებებში, ხელისუფლებასა და ქვეშევრდომთა ურთიერთობებში, თანაცხოვრების წესებში ანუ სამართლებრივ ფაქტებში, ე.ი. ფაქტებში, რომლებსაც აქვთ ნორმატიული ძალა, განსაზღვრონ შესაბამისი ურთიერთობების მონაწილეთა უფლება-მოვალეობები. სწორედ ეს ნორმატიული ფაქტები ქმნის „ცოცხალ სამართალს“, ხალხის სამართლებრივ ყოფას.

იურისტი ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გათავისუფლდეს კანონმდებლობის, როგორც ლოგიკურად დამთავრებული და უხარვეზო სისტემის შესახებ მოძველებული წარმოდგენიდან. კანონმდებლის ნებიდან გამომდინარე, ყველა იურიდიული ცნება, კონსტრუქცია, განმარტება, ანალოგია და სხვა იურიდიული ფიქციები არ არიან ყოვლისშემძლენი. ჩვენ, აღნიშნავდა ერლიხი, ბოლოს და

ბოლოს, უნდა მივეჩვიოთ იმ აზრს, რომ მოქმედი სამართლის შეფარდების არავითარ თეორიას არ შეუძლია უგულებელყოს ის ფაქტი, რომ ზოგადი სამართლებრივი წესების მტკიცედ დადგენილ ყოველგვარ სისტემას აქვს ხარვეზი და რომ არსებითად ის მოძველებულია მისი დადგენისთანავე. ასე რომ, მას არავითარ შემთხვევაში არ ძალუძს, მთლიანად ფლობდეს აწმყოს და, მით უმეტეს, მომავალს.

სამართლის ანალოგიას და სამართლის ნორმის განერცობით ახსნა-განმარტებას არ შეუძლია იხსნას ნორმატივიზმი, რადგან პოზიტიური სამართლის შეფარდების ყველა შემთხვევაში სამართალშემფარდებელი რჩება მოქმედი სამართლის ფარგლებში და ის უძლურია მოხსნას დაძაბულობა სამართლის უძრაობასა და საზოგადოებრივი პროცესების მუდმივ ცვალებადობას შორის. და საერთოდ, მოძღვრება ჩაკეტილი, უხარვეზო სამართლის სისტემის შესახებ სათავეს იღებს XVIII საუკუნის პოლიციური სახელმწიფო წყობისაგან, სადაც სამართალი განიხილებოდა, როგორც სახელმწიფოს უბრალო დანამატი, ხოლო მოსამართლე - როგორც სახელმწიფოს რიგითი მოხელე, რომელიც თავის გადაწყვეტილებას ამყარებდა კანონად ქცეულ სახელმწიფოს უტილიტარულ პოლიტიკაზე და არა სამართალშემოქმედებაზე.

პოლიციურ სახელმწიფოს პირობებში სამართალშემფარდებელი თავის საკმეიანობას ყოველთვის ასაბუთებს მოქმედი სამართლის ნორმით როგორც საკითხის ერთადერთი და სამართლიანი გადაწყვეტის საშუალებას, მაშინ, როდესაც ჭეშმარიტ ნორმასთან პოზიტიური სამართლის ნორმას, გარდა სახელისა, არაფერი აკავშირებს. იგი საერთოდ არ არის ნორმა, არამედ მხოლოდ „ტექნიკა“, „ტექნიკა“, რომელიც განსაკუთრებით საშიშია იმის გამო, რომ მოსამართლის ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების ყოველ ფაქტს მუდმივად ეძლევა ფართო იურიდიული დასაბუთება. ამიტომ იურისტი უნდა გავათავისუფლოთ კანონის ტექსტისადმი მონური მორჩილებისაგან, მას უნდა ჰქონდეს თავისუფალი შემოქმედებითი მოღვაწეობის შესაძლებლობა და თავის გადაწყვეტილებას არ უნდა მალავდეს პოზიტიური სამართლის საფარველქვეშ თუნდაც მისი განერცობითი ან შეზღუდვითი ახსნა-განმარტების, უფრო მეტი, კანონის ან სამართლის ანალოგიის გზით. კლასიკურმა გერმანულმა იურისპრუდენციამ უგულებელყო ის გარემოება, რომ ნებისმიერი სახის ახსნა-განმარტების თუ ანალოგიის გამოყენება თვითმიზანი

არ უნდა გახდეს, არამედ მისადაგებული უნდა იყოს ფაქტობრივ ურთიერთობასთან. მოსამართლე სამართალს თავისუფლად უნდა ეძებდეს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, უნდა შეეძლოს სამართლის ნორმის გამოყვანა კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობიდან.

ერლიხის „თავისუფალი სამართლის“ კონცეფციას ეხმაურება მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის ცნობილი ფრანგი სოციოლოგის- გურვიჩის თეორია ე. წ. „სპონტანური ნორმატიული ფაქტების“ შესახებ. სამწუხაროდ, ამ უკანასკნელისათვის უცნობი იყო მისი წინამორბედის, 20-იანი წლების დიდი ქართველი მეცნიერის - გ. ნანეიშვილის მნიშვნელოვანი მეცნიერული გამოკვლევა ნორმატიული ფაქტების შესახებ.

სოციოლოგიური იურისპრუდენციის კონტექსტში პროფ. გ. ნანეიშვილის კონცეფცია შემდეგში მდგომარეობს: საზოგადოების სამართლებრივი ცხოვრება არ ამოიწურება სამართლის წმინდა იდეით, პოზიტიური სამართლის ნორმად ქცეული სამართლის იდეით და მისი განხორციელებით. ადამიანი არა მარტო ამ იდეის განმახორციელებელია, არამედ თვით არის სამართლის კონკრეტული იდეის შემოქმედი: საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილეები თვით ქმნიან ურთიერთშორის გარკვეულ ნორმატიულ ატმოსფეროს კანონის ნორმებისაგან დამოუკიდებლად და მათ პარალელურად. ლაპარაკია ე.წ. ნორმატიულ ფაქტებზე, ე.ი. ფაქტებზე, რომლებთაც კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მონაწილეებში შეუძლიათ შექმნან აზრთა ისეთი კომპლექსი, რომელიც ამ ურთიერთობების მონაწილეებს განაწყობს ერთმანეთის მიმართ უფლებამოსილებებით და ვალდებულებებით. ასეთი ფაქტებია, მაგალითად სამართლის სუბიექტების მიერ დადებული რაიმე ხელშეკრულება, როგორც მათი თავისუფალი ნების გამოხატვა, დამოუკიდებლად იმისა, სცნობს თუ არა მას კანონი, ე.ი. ეწინააღმდეგება თუ არა იგი პოზიტიური სამართლის ნორმას. პოზიტიურ სამართალს შეუძლია ბათილად სცნოს, მაგალითად, რაიმე ხელშეკრულება, ან უკანონოდ გამოაცხადოს ესა თუ ის საზოგადოებრივი ორგანიზაცია (თუნდაც დანაშაულებრივი), მაგრამ პოზიტიური სამართალი ამით ვერ მოსპობს აზრთა კომპლექსს, იმ იდეას, რომლითაც დაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან ხელშეკრულების ან საზოგადოებრივი ორგანიზაციის მონაწილენი. რაიმე ხელშეკრულების ან რომელიმე საზოგადოებრივი ორგანიზაციის არსებობა ფაქტია და, ამავე დროს, ამ ფაქტს აქვს ნორმატიული

ძალა პოზიტიური სამართლისაგან დამოუკიდებლად და მის პარალელურად, რადგან ისინი აკავშირებენ მათ მონაწილეებს, როგორც ურთიერთ უფლება-მოვალეობების მატარებლებს. კანონიერია თუ არა ხელშეკრულება თუ საზოგადოებრივი ორგანიზაცია, ეს მომავალში გაირკვევა, მანამდე კი მათ მონაწილეთა ურთიერთობებს მთელი ისტორია აქვთ, რაშიც ისინი ერთმანეთს განიხილავენ გარკვეული უფლებებისა და მოვალეობების მატარებლებად.

ნორმატიული ფაქტები შეიძლება გამოყენებული იქნეს პოზიტიური სამართლის მიერ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად ან პირიქით, შეუძლია შექმნას დაბრკოლება მათი ჩამოყალიბების პროცესში, მაგრამ მას არ შეუძლია მოსპოს იდეა, აზრთა ის კომპლექსი, ის განწყობა, რასაც მისი მონაწილეები განიცდიდნენ ურთიერთის მიმართ ნორმატიული ფაქტის აღმოცენებისთანავე. როდესაც, მაგალითად, ხელშეკრულება არ სრულდება, მაშინაც კი, როდესაც ხელშეკრულების შეუსრულებლობა აკრძალულია კანონით, სწორედ ეს შეუსრულებლობა განსაზღვრავს ხელშეკრულების მონაწილის დამოკიდებულებას არა სამართლის ნორმისადმი, არამედ იმისადმი, რაც „უნდა“ შესრულებულიყო და არ შესრულდა. ეს არის ადამიანის ლოგიკური დამოკიდებულება იმ ღირებულებებისადმი, რაც აკუმულირებულია „უნდა“-ში.

ამრიგად, ნორმატიულობა არის განსაზღვრული სოციალური ფაქტების ობიექტური თვისება, რომლის ძალითაც საზოგადოებრივი ურთიერთობების თითოეული მონაწილე ერთმანეთს განიხილავს, როგორც გარკვეული ღირებულებითი აქტების მატარებელს ანუ ქმნის აზრთა ისეთ კომპლექსს, რომელიც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებს ლოგიკურად განაწყობს ერთმანეთის მიმართ უფლებამოსილებითა და ვალდებულებით.¹

პოზიტიური სამართლის სივრციდან ნორმატიული ფაქტების მეცნიერულმა გამოყოფამ, ჩვენის აზრით, შემდგომში ბიძგი მისცა სამართლის ფენომენოლოგიიდან ახალი მიმართულების ჩამოყალიბებას. ამ მიმართულებას უწოდეს ეგზისტენციალური მიმართულება სამართალში. მისი ერთ-ერთი ფუძემდებელია მაიჰოფერი. ამ მიმართულებისათვის სამართლის ამოსავალი არის თითოეული ინდივიდის მდგომარეობა ყოველ მომენტში მეორე ინდივიდთან დამოკიდებულების ასპექტში. ინდივიდები, რომლებიც მოხვდებიან ისეთ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში, როდესაც ერთმანეთისათვის წარმოადგენენ გარკვეულ ღირებულებას, აღმოჩნდებიან თითოეულისაგან გარკვეული ღირებულებითი ხასიათის

ქცევის მოლოდინში. ეს სიტუაციური ურთიერთდამოკიდებულება ნორმატიულია, რადგან წარმოშობს მოთხოვნას თითოეული პირის სათანადო ქცევის შესახებ, ანუ ურთიერთვალდებულებას. ამ სიტუაციურ ურთიერთობაში, უფლება-მოვალეობების კოლერაციაში ისახება ადამიანის სამართლებრივი ეგზისტენცია, ანუ სამართალი. სამართალი არის თითოეული ადამიანის სამართლებრივი ეგზისტენცია მაიპოფერი პირდაპირ აცხადებს: „ყოველი სამართალი წარმოიშობა სიტუაციის საფუძველზე“. სიტუაციის მიერ შექმნილი სამართალი ქეშმარიტი სამართალია, რადგან მისი ამოსავალი ადამიანის ეგზისტენციაა, ხოლო პოზიტიური ანუ „გაქვევებული სამართალი“ განხილული უნდა იქნეს როგორც სავალდებულო მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ის ემთხვევა „ქეშმარიტ სამართალს“. ამისათვის ის ყოველ შემთხვევაში უნდა მოწმდებოდეს მოცემული სიტუაციის თვალთახედვით, რადგან სიტუაცია ყოველთვის განუმეორებელი და ინდივიდუალურია.

ბუნებრივად ისმის კითხვა: რა არის სიტუაციის სწორი გადაწყვეტის კრიტერიუმი? მაიპოფერის აზრით ეს კრიტერიუმი „საგანთა ბუნებაა“. „თითოეული ურთიერთობა თავის თავში შეიცავს თავის ზომასა და წესრიგს“. აქედან გამომდინარე, სამართლებრივი ეგზისტენციალიზმისათვის სამართალი ამოწურავს თავის თავს სიტუაციის ერთგვარადი განმუხტვით. სამართლებრივი ეგზისტენციალიზმისათვის უცხოა სამართლის როგორც სოციალურ ურთიერთობათა მომწესრიგებელი მოდელის გაგება, რადგან ეგზისტენციალური ფილოსოფიის თვალსაზრისით არავითარ სოციალურ ტრანსფორმაციებს და ევოლუციურ გარდაქმნებს არ შეუძლიათ მონური გახადონ ადამიანის ცხოვრება. მონურობას სიტუაცია ბადებს და მითივე ამოიწურება.

ყურადღებით გავაანალიზებთ რა სამართლებრივი ეგზისტენციალიზმის თეორიას, უდავოდ მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ ობიექტურად ნორმატული ფაქტების ნანეიშვილისეული კონცეფცია უნდა ვალიაროთ ამ თეორიის ამოსავალ პოზიციად, ოღონდ მისი ინდივიდუალისტური შეფერილობით.

სოციოლოგიურმა იურისპრუდენციამ თავისი გავლენის პიკს მიაღწია 70-იანი წლების პირველ ნახევარში. 70-იანი წლების მეორე ნახევარში იგი ნაწილობრივ ადგილს უთმობს სამართალში სოციოლოგიური მიმდინარეობის მეორე მიმართულებას - იურიდიულ სოციოლოგიას. ამ მიმართულების მთავარი მიზანია სამართლის სფეროში ემპირიული კვლევის წარმოება. მის წარმომადგენელთა

აზრით იურიდიული სოციოლოგია არ არის არც სამართალმცოდნეობის და არც სოციოლოგიის ნაწილი. იგი მათ მიჯნაზე იმყოფება და არის დამოუკიდებელი მეცნიერული მიმართულება. იურიდიული სოციოლოგიის ამოსავალი და ძირითადი ფუნქციაა კონკრეტული სოციოლოგიური მეთოდების გამოყენება იმ პრობლემების დასაძლევად, რომელთაც აქვთ გამოყენებითი მნიშვნელობა სამართლის მეცნიერებისა და იურიდიული პრაქტიკისათვის. ასეთი საკითხებია, მაგალითად, მოსამართლის გადაწყვეტილების მოტივაცია, კანონის შეფასება საზოგადოებრივი აზრის მიერ, იურიდიული პროფესიების კარიერის გამოკვლევა და ა.შ. ამ მიზნით გამოიყენება ანალიზის ემპირიული მეთოდები: ანკეტირება, ინტერვიუ, ტესტი, სტატისტიკა და სხვა წმინდა ტექნიკური მეთოდები. კვლევის ასეთმა მეთოდმა საბოლოო ჯამში გამოიწვია ურისპრუდენციის „ფსიქოლოგიზაცია“. სამართალშემოქმედების სფეროში ყურადღება გადატანილი იქნა იმ სოციალურ ძალებზე, რომლებიც მეტ ზეწოლას ახდენენ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების პოლიტიკის ფორმირებაზე; მართლმსაჯულების სფეროში ყურადღება უპირატესად ექცევა მოსამართლის პოზიციისა და ფაქტობრივი ქცევის კვლევას; სისხლის სამართლის სფეროში მთელი ყურადღება გადატანილია დამნაშავეს ფსიქიკის შესწავლაზე და ა.შ.

პროგრესულმა ფრანგმა მეცნიერმა კარბონიემ ზუსტად შეაფასა იურიდიული სოციოლოგიის ნეგატიური როლი სამართლის მეცნიერებაში. მისი აზრით: „ფსიქოლოგიზმში არა მარტო ფიტავს და არღევს სამართალმცოდნეობაში ცნებათა სისტემას, არამედ ახდენს მთლიანად სამართლის კოროზიას“. რა თქმა უნდა, ამ მიმართულების მიერ გამომუშავებული მეთოდების დანერგვის შედეგად მიღებული დასკვნების ღირებულება ძალზე დიდია, მაგრამ ისინი ვერ ამოწურავენ სამართლის მრავალწახნაგოვნებას და სიღრმეს. იურიდიული სოციოლოგია ფაქტობრივად სოციოლოგიის ნაწილია და მას მხოლოდ გამოყენებითი მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს იურიდიული მეცნიერებისა და პრაქტიკისათვის. არსებითად, იურიდიული სოციოლოგია ემსახურება სოციოლოგიურ ურისპრუდენციას და იგი დამოუკიდებელ მეცნიერულ მიმართულებად არ შეიძლება ჩაითვალოს.

ამრიგად, მივლივართ იმ დასკვნამდე, რომ სოციოლოგიური ურისპრუდენცია არის ჩვეულებითი სამართლის თეორიული ფუნდამენტი.

2. ნორმატივიზმი

დასავლეთის იურისპრუდენციის ერთ-ერთი წამყვანი თეორია ნორმატივიზმია. მის დამაარსებლად ითვლება ცნობილი ავსტრიელი მეცნიერი ჰანს კელზენი.¹

ნორმატივიზმის წარმოშობა, თვით კელზენის აზრით, შემდეგმა ისტორიულმა წანამძღვრებმა განაპირობა: XX საუკუნის მიჯნაზე ჩამოყალიბდა სხვადასხვა სამართლებრივი მიმდინარეობა, რომლებიც სამართლის არსს უკავშირებდნენ უპირატესად არასამართლებრივ ფაქტორებს. ამ მდგომარეობამ კითხვის ქვეშ დააყენა იურისპრუდენციის, როგორც მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგის, არსებობის მიზანშეწონილობის საკითხი. კელზენი წერდა: „სრულიად არამეცნიერული სახით მოხდა იურისპრუდენციის აღრევა ფსიქოლოგიასთან, ბიოლოგიასთან, ეთიკასთან, თეოლოგიასთან, ამათ უცილობლად გამოიწვია სამართლის ქვეშარიტი მეცნიერების კრახი“. ამიტომ მეცნიერმა გადაწყვიტა გაეწმინდა იურისპრუდენცია მეტაფიზიკისაგან, ე.ი. მისთვის უცხო დანაშრევებისაგან და ჩამოაყალიბა ყოველგვარი მინარევებისაგან თავისუფალი „სამართლის წმინდა თეორია“.

უპირველეს ყოვლისა, კელზენმა გამორიცხა სამართლისადმი სოციოლოგიური მიდგომა. კელზენის აზრით, სოციალური ფაქტორები თუმცა გავლენას ახდენს კანონმდებლობასა და მართლმსაჯულებაზე, მაგრამ ისინი მეტაიურიდიული მოვლენებია და ამიტომ მათ არ შეუძლიათ გაცენ პასუხი კითხვას - რა არის სამართალი. საქმე ისაა, რომ ამ კითხვაზე პასუხი სხვადასხვა იქნება შესაბამისი მოვლენის ბუნებიდან გამომდინარე, ე.ი. სამართლის განმაპირობებელი რამდენი სოციალური ფაქტორიცაა, სამართლის იმდენ განსაზღვრებას მივიღებთ.

¹ ჰანს კელზენი აღიარებულია როგორც სამართლის წმინდა თეორიის დამაარსებელი, სამართლის პოზიტივიზმის წამყვანი წარმომადგენელი, სამართლის ფილოსოფიის ავტორიტეტი, სახელმწიფო და ადმინისტრაციული სამართლის გამორჩეილი სპეციალისტი. ავსტრიის 1920 წლის კონსტიტუციის შემქმნელი, თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი. იგი იყო საპატიო დოქტორის ხარისხის 11 გზის მფლობელი, ვენის, პრაღის, კიოლის, გენტის უნივერსიტეტების პროფესორი, აგრეთვე. ავსტრიის საკონსტიტუციო სამართლის წევრი. მისი ძირითადი ნაშრომებია: „სამართლის წმინდა თეორია“, „სახელმწიფო სამართლის თეორია“, „სახელმწიფოს ზოგადი თეორია“ „გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის სამართალი“ „რა არის სამართლიანობა“. „სამართლის კომუნისტური თეორია“. კელზენი გარდაიცვალა 1973 წელს.

რა თქმა უნდა, კელზენი არ უარყოფს სამართლის სოციოლოგიური ფაქტორების შესწავლის აუცილებლობას, მაგრამ ასეთ შესწავლას, მისი აზრით, არ შეუძლია ახსნას, თუ რა არის სამართალში მთავარი, ძირითადი და მდგრადი, ე.ი. რა არის სამართლის არსი. კელზენის აზრით, პოლიტიკა, იდეოლოგია და მორალი აბინძურებენ სამართლის ბუნებას, რადგანაც ყველა ისინი ერთსა და იმავე სოციალურ მოვლენებს და ინსტიტუტებს აძლევენ დიამეტრულად საწინააღმდეგო შეფასებას.

მეცნიერებანი, რომლებიც სოციალურ მოვლენებს და ინსტიტუტებს შეისწავლის, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებია. ისინი ეფუძნება მიზეზობრიობის, ე.ი. მოვლენების მიზეზშედგომბრივი თანამიმდევრობის პრინციპს. მხოლოდ მეცნიერების ორი დარგია თავისუფალი მიზეზობრიობის პრინციპისაგან - მათემატიკა და იურისპრუდენცია. ისინი ექვემდებარება არა მიზეზობრიობის, არამედ ნორმატიულობის პრინციპს.

სამართლის წმინდა თეორია არის მოქმედი (პოზიტიური) სამართლის თეორია, რომლის კვლევის საგანია მოქმედი სამართალი. ის უპასუხებს კითხვაზე - რა არის მოქმედი სამართალი და არა - როგორი უნდა იყოს სამართალი. ის არის სამართალმცოდნეობა. სამართლის ეს თეორია „წმინდა“ თეორიაა, რადგან დაკავებულია მხოლოდ მოქმედი სამართალით და „ასუფთავებს“ შესწავლის საგანს ყველა იმ სოციალური თუ ბუნებრივი მინარევებისაგან, რომელიც განაპირობებს მის წარმოშობას თუ განხორციელებას. ამრიგად, სამართლის წმინდა თეორია ემიჯნება სამართლის სოციოლოგიას, უფრო მეტი, ის ემიჯნება პოლიტოლოგიას და ეთიკას, რადგან იკვლევს მოქმედ სამართალს დამოუკიდებლად იმისა, რამდენად არის ის სამართლიანი, მიზანშეწონილი, დასაბუთებული და ა.შ. ამ თვალსაზრისით სამართლის წმინდა თეორია არის ანტიიდეოლოგიური და ანტიპოლიტიკური მეცნიერება. სამართლის წმინდა თეორიას სურს წარმოაჩინოს სამართალი ისე, როგორიც ის არის, და არა ისე, როგორიც ის უნდა იყოს; მას აინტერესებს რეალური და არა იდეალური სამართალი. ამ თვალსაზრისით სამართლის წმინდა თეორია რადიკალურად რეალისტური ანუ სამართლებრივი პოზიტივიზმის თეორიაა. სამართლის წმინდა თეორიის თანახმად, ნებისმიერი მოქმედი სამართალი არის სამართალი, რადგან ყველა შემთხვევაში ის გამოხატავს „ჩერარსს“.

კელზენი არ უარყოფს, რომ კანონმდებელი გარკვეული სოციალური მასალიდან იწყებს შემოქმედებას, მაგრამ როგორც კი

აზროვნება შეუდგება ამ მასალის მოწესრიგებას, ის იარაღდება ნორმატიულობის პრინციპით, „ჭერარსის“ კატეგორიით და აყალიბებს ნორმებს მოვლენათა ჭერარსობრივი განვითარების ლოგიკით. ამ დონეზე კანონმდებელი ოპერირებს წმინდა გონებით. კანონმდებელი ვერ დაექვემდებარება მიზეზობრიობის პრინციპს, რამდენადაც საზოგადოებაში მეფობს თავისუფალი ნება, რამდენადაც კანონმდებელი ვერ იწინასწარმეტყველებს, ქცევის რა ვარიანტს აირჩევს თითოეული ადამიანი, როგორ განვითარდება მოვლენათა მიზეზშედევრობრიობის ჭაქვი. ამიტომ კანონმდებელს შეუძლია მხოლოდ მისდიოს ნორმატიულობის პრინციპს, ე.ი. ჩამოაყალიბოს ქცევის ზოგადი წესი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა მოიქცეს ადამიანი, აყალიბებს მოვლენათა განვითარების მისეულ ვარიანტს. ერთი სიტყვით, ის იძულებულია შემოიფარგლოს სამართლებრივი ჭერარსით. განხორციელება თუ არა ასეთი ჭერარსი პრაქტიკულად, ეს სამართლის სოციოლოგიის საკითხია და არა თეორიის. კანონის ტექსტში მოხსენებულ სოციალურ ფაქტებს არავითარი კავშირი არ აქვთ მოქმედების სავალდებულობასთან, რადგან ფაქტები უკვე მომდარე მოვლენებია, ხოლო სავალდებულობა ნიშნავს იმას, რაც უნდა იყოს, თუმცა სინამდვილეში შეიძლება არც იყოს. ფაქტობრივი არ შეიძლება იყოს სავალდებულო, ჭერარსობრივი, რამდენადაც ის უკვე არის, როგორც მომდარე; ფაქტის არსებობა გამორიცხავს მისი დადგომის შესაძლებლობას, რადგან ის უკვე არის, ხოლო სავალდებულობა არ არის ფაქტი, რადგან ის უნდა იყოს, ე.ი. მისი არსებობის საკითხი გადატანილია მომავალში, ის ჭერარსია.

მსჯელობა ფაქტზე და მსჯელობა ჭერარსზე სრულიად განსხვავებული რიგის მსჯელობებია. მსჯელობა ჭერარსზე (რაც უნდა იყოს) არ შეიძლება ლოგიკურად გამოვიყვანოთ ფაქტიდან, რადგან „უნდას“ გადავყავართ მომავალში, მომავალი კი თავისუფალი ნების პირობებში არ შეიძლება ერთსახოვნად განვსაზღვროთ, ე.ი. შეუძლებელია ვიწინასწარმეტყველოთ, როგორ მოიქცევა პირი მომავალში. ამიტომ კანონმდებელი იფარგლება მხოლოდ ლოგიკური მსჯელობით მოქმედებათა შესაძლებელი, ჭერარსობრივი განვითარების შესახებ. მსჯელობა - „პირმა უნდა...“ - არ არის ლოგიკური დასკვნა ფაქტიდან, ხოლო ფაქტი არ არის მსჯელობა იმაზე, რაც „პირმა უნდა...“. კელზენი დაასკვნის: „იქიდან, რომ რაღაც არსებობს, არ შეიძლება გამომდინარეობდეს, რომ ის უნდა იყოს, ხოლო იქიდან, რომ რაღაც უნდა იყოს, არ შეიძლება გამომდინარეობდეს, რომ ის

არსებობს. ამიტომ სამართალს აქვს იდეალური არსებობა ჭეშარიის სახით“. ასე აქვს წარმოდგენილი კელზენს სამართლის არსი.

სამართლის არსისაგან კელზენი განასხვავებს სამართლის შინაარსს. კელზენის აზრით, სამართლის შინაარსი მოიცავს არა მარტო კანონებს და კანონქვემდებარე ნორმატიულ აქტებს, რომლებსაც ის უწოდებს „ზოგად ნორმებს“, არამედ აგრეთვე ე.წ. „ინდივიდუალურ ნორმებს“: სასამართლო გადაწყვეტილებებს, ადმინისტრაციულ დადგენილებებს, ხელშეკრულებებს და ა.შ. „ზოგადი“ და „ინდივიდუალური“ ნორმების მთელი ეს კომპლექსი ქმნის პირამიდის ტიპის სისტემას. ამ პირამიდის ფუნდამენტს შეადგენს „ინდივიდუალური ნორმები“, შემდეგაა „ზოგადი ნორმები“, მერე კონსტიტუცია, ხოლო ამ პირამიდას კეტავს ძირითადი ნორმა. ძირითადი ნორმიდან იღებს სათავეს ყველა არსებული ნორმა.

ამრიგად, კელზენმა ააგო ნორმების იერარქია, რომელსაც მისმა მოწაფემ - მერკელმა „საფეხუროვანი თეორია“ უწოდა. მერკელმა დახვეწა და უფრო სრულყოფილი სახე მისცა თეორიას ნორმათა იერარქიის შესახებ. სქემატურად ეს თეორია შემდეგნაირად აგებს ნორმათა პირამიდას: „ინდივიდუალური ნორმები“ გამოიყვანება კანონებიდან, კანონები - კონსტიტუციური ნორმებიდან, კონსტიტუციური ნორმები - საერთაშორისო სამართლის ნორმებიდან. ამ სისტემის ამოსავალი წერტილია „ჭეშარისის პრინციპი“ ანუ ძირითადი ნორმა.

ისმის მეორე უმნიშვნელოვანესი კითხვა: რა ადგილს მიუჩენს კელზენი სახელმწიფოს? კელზენის მიხედვით სახელმწიფო არის ნორმების პერსონიფიკაცია; სახელმწიფო სამართლის ნორმების ერთობლიობაა. სამართალი მოიცავს სახელმწიფოს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფო შეიძლება იყოს მხოლოდ სამართლებრივი. სამართლებრივი ნორმების გარეშე სახელმწიფო არარაობაა. კელზენის მეორე ცნობილი მოწაფე მარჩიჩი ასე ასაბუთებდა ამ იდეას: „თუკი სახელმწიფო არასამართლებრივია, მაშინ იგი სახელმწიფოს იმიტაციაა. ასეთი იყო ძველი დესპოტური, ფეოდალური, აბსოლუტური და ფაშისტური ტიპის სახელმწიფოები“.

კელზენი ანალოგიურად წყვეტს საკითხს სამართლის სხვა სუბიექტების მიმართაც. მისი აზრით, ფიზიკური თუ იურიდიული პირი არის სამართლის ნორმის შემოქმედება, ე.ი. სხვა სიტყვებით, ინდივიდის ან ინდივიდთა გაერთიანების სამართლის სუბიექტად ცნობა დამოკიდებულია არა მათი ობიექტური თვისებებიდან, არამედ

კანონმდებლის სუბიექტური შეხედულებებისაგან. ასევე უდგება კელზენი სხვა იურიდიულ კატეგორიებს, როგორიცაა, მაგალითად: ხელშეკრულება, შერაცხადობა, თანამონაწილეობა, ნების ცალმხრივი გამოხატვა და ა.შ.

ამის გამო კელზენს ედავებოდნენ ოპონენტები: როგორ შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ სამართალი არ არის დამოკიდებული სინამდვილის ფაქტებზე, რეალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებსა და მათში მონაწილე პირების ობიექტურ თვისებებზე? თუ ეს ასეა, მაშინ საიდან იღებს ნორმა თავის შინაარსს, რა. განაპირობებს ნორმის შინაარსს?

კელზენმა ამ კითხვას პასუხი გასცა მოგვიანებით, ნეოკანტიანური პრინციპის პოზიციიდან: ჭერარსი შეიძლება გამოყვანილი იქნეს მხოლოდ ჭერარსიდან, კანონი - კონსტიტუციიდან, კონსტიტუცია - საერთაშორისო სამართლიდან, საერთაშორისო სამართალი - ძირითადი ნორმიდან.

კელზენის ასეთ პასუხს მოჰყვა შეპასუხება: თუკი ნორმა მხოლოდ ნორმიდან შეიძლება იქნეს გამოყვანილი, მაშინ საიდან გამოიყვანება ძირითადი ნორმა? ამ კითხვაზე კელზენმა მოკლედ უპასუხა; ძირითადი ნორმა არ შეიძლება გამოყვანილი იქნეს სხვა ნორმიდან, რადგან ის არის ჭერარსის უმაღლესი წერტილი, საიდანაც გამომდინარეობს ყველა სხვა ნორმა. ძირითადი ნორმის თავისებურება ყველა სხვა ნორმისაგან განსხვავებით ისაა, რომ იგი არ იქმნება სამართლებრივი პროცედურის მეშვეობით, ის არის სამართლის მუდმივი ნორმა. სწორედ ამ თავისებურების გამო ძირითადი ნორმა არც ერთი სხვა ნორმიდან არ გამოიყვანება.

ამრიგად, კელზენმა ჩამოაყალიბა სამართლის მწყობრი და დასრულებული სისტემა, რითაც სამართლის მეცნიერებას ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია: დაასაბუთა მისი თვითმყოფობა და ავტონომიურობა, აღუდგინა ავტორიტეტი, მიუჩინა ცენტრალური ადგილი ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა შორის, ხოლო თვით სამართალი აღიარა საზოგადოების მაკონსტრუირებელ ფენომენად.

კელზენის აზრით არსსა და ჭერარსს შორის უფსკრულია, თითოეული მათგანი ჩაკეტილი სამყაროა. უფრო მეტი, ისინი არა მტრული, არამედ ინდიფერენტულია ერთმანეთის მიმართ, რადგან არსი ექვემდებარება მიზეზობრიობის, ხოლო ჭერარსი - ნორმატიულობის კანონზომიერებას.

არსისა და ჭერარსის დაპირისპირებულობა კელზენის აზრით ასაბუთებს განსხვავებას ექსპლიკატურ და ნორმატიულ მეცნიერებებს

შორის. აქედან გამომდინარე, იურიდიული აზროვნების საგანი შეიძლება იყოს მხოლოდ სამართლის ნორმა. სახელმწიფო, იურიდიული და ფიზიკური პირები არა რეალური პირებია, არამედ ნორმების ერთობლიობაა, ნორმების შემოქმედებაა. საკმარისია სახელმწიფო, იურიდიული თუ ფიზიკური პირი განვიხილოთ ნორმების გარეშე, იმშუთსავე ისინი არარაობად იქცევა, ხელში შეგვრჩება სულისაგან დაცლილი ფიზიკური სხეულები, რომლებიც ერთმანეთთან დაკავშირებულია მიზეზშედეგობრივი ურთიერთქმედებით.

აქვე შეუძლებელია არ აღინიშნოს შემდეგი: არ უნდა გავიგოთ ისე, თითქოს კელზენი საერთოდ უარყოფდეს სოციალური კავშირების არსებობის ფაქტს, მაგრამ სოციალური კავშირების არსს მათ ნორმატიულობაში ხედავს და ამიტომ ყველა პრობლემა, რომელიც ისტორიულად სახელმწიფოს და საზოგადოებრიობის პრობლემად მიიჩნეოდა, არსებითად ნორმატიულის პრობლემა იყო.

იურისტს უნდა აინტერესებდეს კითხვა „როგორ“ და არა „რატომ“. იურისტი იკვლევს შემდეგ საკითხებს: როგორია ის ნორმები, რომლებიც სამართლის სუბიექტებმა უნდა შეასრულონ? როგორია სამართლის ნორმების ლოგიკური ფორმა?

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კელზენის აზრით, სამართლის ნორმა არის მსჯელობა იმის შესახებ, რაც უნდა იყოს, ე. ი. სამართლის ნორმა ჭერარსს გამოხატავს. მაგრამ ამ თვალსაზრისით თითქოს შეუძლებელია გავმიჯნოთ სამართალი ზნეობისაგან, რადგან ზნეობაც მსჯელობს იმაზე, რაც უნდა იყოს, ე. ი. როგორ უნდა მოიქცეს ადამიანი. ორივე - სამართალი და ზნეობა - თითქოს მთლიანად დამყარებულია ჭერარსის პრინციპზე. მაგრამ მათ შორის, კელზენის აზრით, არსებობს განსხვავება: სამართალი - ჰეტერონომიულია, ხოლო ზნეობა - ავტონომიურობით ხასიათდება. სამართლის ჰეტერონომიულობა შემდეგში გამოიხატება: მე შემიძლია მქონდეს რაიმე ვალდებულება, მაგრამ არ მსურდეს იგი, ან შეიძლება მსურდეს რაიმე და, იმავე დროს, არ მქონდეს სათანადო ვალდებულება. სამართლის ნორმა, რომელიც უკარნახებს ადამიანს ამა თუ იმ მოქმედებას, არასაკუთარი, მისი ნებისყოფიდან გამომდინარე მსჯელობაა არამედ უცხოა მისთვის, ე.ი. გარედან ევლინება. სამართლის სფეროში კანონი არ ეყრდნობა ადამიანის ნებას, თვით ადამიანი არ ადგენს თავის კანონს.

ზნეობის ავტონომიურობა ასე გამოიხატება: მე შემიძლია მქონდეს ვალდებულება მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეს მსურს. ზნეობის

ავტონომიურობა ისაა, რომ აქ თვით ვალდებულების სუბიექტია საკუთარი თავის კანონმდებელი, მაშასადამე, ზნეობაში ნება გამოხატავს ვალდებულებას. სამართლის სფეროში ადამიანის ნება გამოდევნილია: ემთხვევა თუ არა ადამიანის ნება იმას, რაც უნდა შესრულდეს, სამართლის ნორმისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, რადგან ყველა შემთხვევაში, ე.ი. დამოუკიდებლად იმისა, სურს თუ არა ადამიანს რაიმე მოქმედების შესრულება, მან ეს უნდა შეასრულოს. აქედან გამომდინარე, რადგან ზნეობა ნებას ემყარება, ნება როგორც ფსიქიკური მოვლენა ფაქტების სამყაროს განეკუთვნება, ხოლო ეთიკა, როგორც მეცნიერების დარგი არსის შემსწავლელი მეცნიერებაა. რადგან ზნეობისაგან განსხვავებით სამართალი ნებისაგან თავისუფალია, ის წმინდა ჭერარსს გამოხატავს, ხოლო იურიდიული მეცნიერება, ისევე როგორც მათემატიკა, ჭერარსის შემსწავლელი მეცნიერებაა. სურს თუ არა ადამიანს, ჰიპოტენუზის კვადრატი ყოველთვის უდრის კათეტების კვადრატების ჯამს. ასევე, მსოფლიო მიზიდულობის კანონის არსებობა-არარსებობა არ არის დამოკიდებული, აღიარებს თუ არა მას ადამიანი, მან ის „უნდა“ აღიაროს. არ აღიარებს?! - მით უარესი მისთვის - მის მიერ ასროილი ჭეა, თუ არ მოერიდა - თავში მოხვდება. განა იცვლება სამართლის ნორმის ბუნება, ე. ი. ჭერარსი იმით, რომ კონკრეტული პირი არ ასრულებს ნორმის მოთხოვნას? ნორმა ამით განა წყვეტს მოქმედებას? პირიქით, ნორმის სავალდებულობა, მისი მუდმივი ჭერარსობრივი ხასიათი განსაკუთრებული რელიეფურობით უფრო მაშინ გამოიკვეთება და შეიგრძნობა სუბიექტის მიერ, როდესაც სუბიექტს არ სურს მისი შესრულება ან არღვევს მოთხოვნას. როგორც გ. ნანეიშვილი აღნიშნავს, ფსიქიკური აღიარებისა თუ არაღიარების შემთხვევაში სამართლის ნორმა ლოგიკურად აღიარებული რჩება.

სამართლის მიზანი ადამიანის ნებისა და მოქმედების ახსნა არ არის, ის მხოლოდ აწესებს იმას, თუ როგორ უნდა იმოქმედოს ადამიანი. რატომ იმოქმედა და ისურვა ადამიანი რაიმე - ფსიქოლოგიის კვლევის საგანია. როგორც კი სამართალი იწყებს ამის ახსნას, ის უნებურად სხვა მეცნიერების სფეროში იჭრება.

ამ თვალსაზრისით, იძულება, როგორც არსობრივი მოვლენა, სახელმწიფოს ნიშანს არ წარმოადგენს, რადგან, ჭერ ერთი, სახელმწიფო არის არა ძალა, არამედ პერსონიფიციკრებული ნორმა, რომელსაც ჩვენ სახელმწიფო სამართალს ვუწოდებთ. სახელმწიფო სამართალი ნორმების პერსონიფიციკრებაა.

მეორე მნიშვნელოვანი მომენტი: თუ სახელმწიფოს განვიხილავთ როგორც ძალას, მაშინ სახელმწიფოსა და სხვა სუბიექტებს შორის დამოკიდებულება ბატონობასა და მორჩილებას უნდა დაუქვემდებაროთ, ე.ი. გამოდის, რომ სუბიექტთა ურთიერთობა დამყარებულია სახელმწიფოს ფაქტობრივ ძლიერებაზე. მაგრამ სამართლის ნორმა მხოლოდ სოციოლოგისთვისაა ძალა, იურისტიკისთვის კი ის სახელმწიფოს, როგორც პერსონიფიცირებული სამართლებრივი ნორმების ფორმალური გამოხატულებაა, რადგან სახელმწიფო წარმოადგენს სამართლის ანუ უფლებებისა და მოვალეობების სუბიექტს. ამ თვალსაზრისით სახელმწიფო, ისევე როგორც ყველა სხვა, გონიერი სამართლის სუბიექტია. ძალა გამოიხატება მსჯელობაში და არა მოქმედებაში. „იმოქმედე ასე“, „არ იმოქმედო ისე“ - ამ სიტყვებშია ძალა. სახელმწიფოსთან, როგორც სამართლის სუბიექტთან უმართებოთ სამართლის ნორმა მსჯელობა: „თუ მოიქცევი ასე, სახელმწიფო იმოქმედებს ასე“. იგივე მოდელი მოქმედებს სამართლის სხვა სუბიექტებს შორისაც.

როგორ ესმის კელზენს იურიდიული უფლება და მოვალეობა? მისი აზრით, უფლება და მოვალეობა არის იურიდიული ნორმის სუბიექტური ფორმა, პერსონიფიცირებული სამართლის ნორმა. იურიდიული უფლება და მოვალეობა განსხვავდება ზნეობრივი უფლებებისა და მოვალეობისაგან ისევე, როგორც სამართალი და ზნეობა. იურიდიული უფლება და მოვალეობა ჰეტერონომიულია, ხოლო ზნეობრივი უფლება-მოვალეობა - ავტონომიური. სუბიექტმა შეიძლება უარი თქვას უფლება-მოვალეობის განხორციელებაზე, მაგრამ მას არ შეუძლია თვით უფლებასა და მოვალეობაზე განაცხადოს უარი. უფლება-მოვალეობის მატერებელნი არიან სუბიექტები იმისდა მიუხედავად, სურთ თუ არა ეს მათ. სუბიექტს შეუძლია უარი თქვას ზნეობრივ უფლება-მოვალეობაზე, ე.ი. ზნეობრივი უფლება-მოვალეობის არსებობა-არარსებობა დამოკიდებულია იმაზე, აღიარებს თუ არა მას სუბიექტი.

უფლება-მოვალეობის ჰეტერონომიული ხასიათი განსაკუთრებული სიცხადით ვლინდება მაშინ, როდესაც ლაპარაკია არასრულწლოვანის, სულით ავადმყოფის თუ სხვა არაქმდითუნარიანის სამართლებრივ სტატუსზე, აგრეთვე მაშინ, როდესაც ქმედუნარიან სუბიექტს არ სურს იყოს რაიმე უფლების თუ მოვალეობის მატარებელი. იურიდიული უფლება-მოვალეობის გამაერთიანებელი სამართლებრივი კატეგორიაა უფლებაუნარიანობა. სუბიექტი უფლებაუნარიანია არა

იმითომ, რომ მას ეს სურს, არამედ იმიტომ, რომ ის არის სამართლის სუბიექტი. სუბიექტს არ შეუძლია უარი განაცხადოს უფლებაუნარიანობაზე. უფლებაუნარიანობა არის პირის ობიექტური, ჰეტერონომიული თვისება. ამიტომ, სამართლის ნებისმიერი სუბიექტი არსებითად არის იურიდიული კონსტრუქცია. სახელმწიფო არ ქმნის სამართალს, სახელმწიფო მხოლოდ სამართლის მატარებელია (Treger das Recht).

რა ადგილს მიუჩენს კელზენი კანონმდებლობას? საკანონმდებლო ფუნქცია მას სახელმწიფო ფუნქციად არ მიაჩნია. კელზენის აზრით, საკანონმდებლო ფუნქცია თვით ქმნის სახელმწიფოს პერსონას, როგორც სამართლის სუბიექტს. საკანონმდებლო ფუნქცია არის ის პუნქტი, სადაც აუცილებლობა გადადის სახელმწიფოში, სადაც რეალური გადადის ნორმატულში, არსი - ჭერარსში, მაგრამ არა მიზეზშედევობრივი დამოკიდებულების თვალსაზრისით. კელზენი ამტკიცებს, რომ კანონმდებლობა სოციალური პროცესია. ამ თვალსაზრისით იგი კანონმდებელს სახელმწიფო ორგანოს მნიშვნელობას არ ანიჭებს. მსჯელობა, რომ ვინმე სახელმწიფო ორგანოს წარმოადგენს და მისი მოქმედება სახელმწიფოს ფუნქციაა, შესაძლებელია მხოლოდ უკვე არსებული იურიდიული ნორმის საფუძველზე. აქედან კელზენი დაასკვნის, რომ ის პროცესი, რომელიც წინ უსწრებს იურიდიული ნორმის არსებობას, არ შეიძლება მიჩნეული იქნეს სახელმწიფო ფუნქციად.

ამრიგად, კელზენის თეორია უნაკლოდ ასაბუთებს საკანონმდებლო სამართლის ნორმატიულ ბუნებას და ამ თვალსაზრისით მას ბადალი არა ჰყავს.

ამასთან, უნდა აღინიშნოს შემდეგი: სტუდენტობა, მთლიანად ქართული იურიდიული საზოგადოების პროგრესული ნაწილი სრულიად არ არის ინფორმირებული ჰანს კელზენის 30-იანი წლების და შემდგომი პერიოდის (ვიდრე 1973 წელს მის გარდაცვალებამდე) ნაშრომების შესახებ, ერთი მიზეზის გამო: 1931 წელს დასავლეთის კულტურულ ღირებულებებზე ორიენტირებული პროფესორების - გ.ნანეიშვილის, ირ.სურგულაძის და ალ.ვაჩიშვილის წინააღმდეგ „წითელი პროფესორების“ მონაწილეობით კომუნისტური პარტიის მიერ ჩატარებული „ლიტერატურული“ გასამართლების შემდეგ აიკრძალა იურიდიული აზროვნების მსოფლიო კორიფეების ნაშრომთა არა მარტო ანალიზი, არამედ ღრმა მეცნიერული

კრიტიკაც კი იმის შიშით, რომ კრიტიკის დროს შეიძლება და „გაპარულიყო“ შესაბამისი თეორიის არსი, რაც საშიშროებას შეუქმნიდა მარქსიზმ-ლენინიზმს ანუ დიადი მომავლის - კომუნიზმის მშენებლობის იდეოლოგიას. დაიწყო წმენდა: პროფ. გიორგი ნანეიშვილი 1937 წელს დახვრიტეს, ხოლო პროფესორებს - ირ.სურგულაძეს და ალ.ვაჩიშვილს „მონანებებინეს(!) დანაშაული“ და სანაცვლოდ აიძულეს შეეცვალათ სპეციალობა, უნივერსიტეტი დააკომპლექტეს იურიდიული ფაკულტეტის დაუსწრებლად კურსდამთავრებული პარტიული კადრებით და შარლატანი სტალინისტი კომკავშირელებით ომის შემდეგაც.¹ არადა, კელზენმა თავისი თეორია დასრულებული და სრულყოფილი სახით სწორედ 1934 წელს ჩამოაყალიბა ფუნდამენტურ ნაშრომში „*Reine Rechtslehre*“, ე.ი. მაშინ როდესაც კომუნიზტურმა რეჟიმმა უკვე გაწმინდა მეცნიერება ე.წ. „ხალხის მტრებისაგან“ და დაამყარა უკიდვგანო მონოპოლია სიტყვის, აზრის და მეცნიერული შეხედულების გამოთქმის თავისუფლებაზე.

ასევე სრულიად უცნობია ჰანს კელზენის ომისდროინდელი და ომისშემდგომი წლების ის ნაშრომები, რომლებშიც იგი წარმოგვიდგება როგორც წამყვანი მეცნიერი საერთაშორისო სამართლის დარგშიც. სწორედ ამიტომ იყო, რომ 1997 წელს ევროპული სამართლის აკადემიის მიერ ჩატარებულ სიმპოზიუმზე კელზენს უწოდეს სამართლის თეორიის და საერთაშორისო სამართლის გიგანტი.²

¹ იხ. ბ. სავანელი, დისკუსია თუ ავანტიურა ანუ როგორ მზადდებოდა 30-იანი წლების რეპრესიები ქართველ მეცნიერთა მიმართ. ჟურნ. „სამართალი“, 1987, №5 და 6.

² იხ. European Journal of International Law, N7, September 22, 1999. კელზენის ომისდროინდელი და ომისშემდგომი წლების ნაშრომებიდან ლირშესანიშნავია: H.Kelsen, *Society and Nature, A Sociological Inquiry*. 1943, ასევე, H.Kelsen, *Law and Peace in International Relations, The Oliver Wendell Holmes Lectures* (1942). H.Kelsen, *Peace through Law* (1944). H.Kelsen, *The Law of the United Nations* (1950). H.Kelsen, *Sovereignty and International Law, The Georgetown Law Journal*. 48 (1960) 627. *The Pure Theory of Law*. Translation from the 2nd rev. ed. of *Reine Rechtslehre* (1960), by M.Knight, 1970. H.Kelsen, *Principles of International Law*, 3rd. ed., 1967. H.Kelsen, *What is Justice? Justice, Law, and Politics in the Mirror of Science*, 1971.

კელზენი საბოლოოდ გმობს სახელმწიფოს ორმაგ გაგებას. სახელმწიფოს ის აიგივებს სამართალთან. ამ თვალსაზრისით ნაციისტების ხელისუფლებას ის ადარებს ყაჩაღთა ბანდას, რადგან მათი „სახელმწიფო“ მომდინარეობდა არა ძირითადი ნორმიდან (*Grundnorm*), არამედ ფიურერის ნებიდან, ნება კი კელზენისათვის მეტაიურიდიული მოვლენაა. ნება ანგრევს სამართლის პირამიდას და ნორმათა მწყობრ იერარქიულ სისტემას, რის გამოც ხელისუფლება იძენს ანარქიულ ხასიათს, დამყარებულს შეუზღუდავ ინდივიდუალურ გადაწყვეტილებაზე, რაც თვითნებობის ტოლფასია. ნორმა არ არის სამართლებრივი, თუ ის მომდინარეობს არა ნორმიდან, არამედ ინდივიდიდან. სწორედ ამიტომ, კელზენისათვის როგორც ნაციტური, ისე კომუნისტური სახელისუფლო სტრუქტურები განასახიერებდნენ უწყსრიგობას და არა წესრიგს.³

კელზენის აზრით, ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები, როგორც სამართლებრივ ნორმათა იერარქიის ნაწილი, სახელმწიფოსაგან მათი დარღვევის შემთხვევაში ითხოვს საკონსტიტუციო სასამართლოს ან ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ მათ დაცვას. ამ თვალსაზრისით არ არსებობს არსებითი განსხვავება კონკრეტული ქვეყნის სახელმწიფო სამართალსა და საერთაშორისო სამართალს შორის რეგულირების ობიექტში. კელზენის ამ იდეამ დიდი დაგვიანებით, მაგრამ მაინც იზეიმა, და დღეს რეალურად წარმოგვიდგა საერთაშორისო კრიმინალური სასამართლის სახით. თუმცა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო არ არის აღქურვილი მანდატით, დაგმოს წევრი სახელმწიფოს მართლწესრიგი, მაგრამ ევროსაბჭოს შეუძლია შეუჩეროს ან შეუწყვიტოს მას უფლებამოსილება ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების სისტემატური დარღვევის გამო.

მეორე მსოფლიო ომის უმძიმესმა შედეგებმა კელზენს მისცა საკმაო საფუძველი განეფიქრებინა „სამართლიანი ომის“ დოქტრინა (*bellum iustum*), როგორც სანქცია ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართლის ნორმების დარღვევისათვის. ჩვენი აზრით, ამ დოქტრინის ერთ-ერთი პოზიტიური ასპექტი ის არის, რომ ნებისმიერი ადამიანური სიტუაცია შეიძლება ინტერნაციონალიზებულ იქნას.

³ H.Kelsen, *Communist Theory of Law*. Reprint in 1988.

სწორედ ადამიანის უფლებებმა შეარყია სახელმწიფოს აბსოლუტური სუვერენიტეტის ცნება და ზაზი გაუსვა ხელისუფლების საერთაშორისო ვალდებულებებს თავისი მოქალაქეების და სხვა სახელმწიფოების მიმართ.

კელზენის თეორია განსაცვიფრებლად ეხმაურება თანამედროვეობის გლობალურ პოლიტიკურ პრობლემებს. სწორედ იმიტომ, რომ საერთაშორისო თანამეგობრობა არ არის მოწყობილი სახელმწიფო სამართლის კელზენიესულ მოდელზე, საერთაშორისო სამართალი დღემდე რჩება „სამართლის პრიმიტიულ სისტემად“, (როგორც მას ამის გამო თავის დროზე უწოდებდა კელზენი), და რომელსაც „არათუ ყფა, კბენაც კი არ შეუძლია“ (ბენჯამინ ბარბერი). საბჭოთა იმპერიის რღვევის, და 11 სექტემბრის შემდეგ განვითარებული მოვლენები ამის უტყუარი დადასტურებაა. ორპოლიუსიან მსოფლიოს ჩაენაცვლა ერთპოლუსიანი მსოფლიო, რამაც პრობლემები არ შეამცირა. ამ პოლიუსის წვერი ანუ ძირითადი ნორმის ადგილი ისევ ინდივიდუალურმა ნებამ დაიკავა - ამჯერად აშშ-ს პრეზიდენტის ადმინისტრაციის სახით.

სწორედ კელზენის მონისტურმა თეორიამ, რომლის თანახმადაც სახელმწიფო სამართალსა და საერთაშორისო სამართალს აქვთ რეგულირების ერთი ობიექტი, ნიადაგი შეუმზადა და გზა გაუხსნა ახალი დოქტრინის დამკვიდრებას, რომელმაც მოიკვა პლანეტაზე ადამიანთა ცხოვრების ყველა ასპექტი. ეს არის ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სამართალი, რომლის მიზანია ადამიანის უფლებების საერთაშორისო სამართლებრივი დაცვა ნებისმიერი ქვეყნის ხელისუფლებისაგან, და რომელიც ზღვარს უდებს თუნდაც ყველაზე დემოკრატიული სახელმწიფოს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ამბიციებს.

ამრიგად, მივდივართ იმ დასკვნამდე, რომ ნორმატივიზმი არის საკანონმდებლო სამართლის თეორიული ფუნდამენტი.

3. სამართლის მოქმედების თეორია

სამართლის მოქმედების თეორიამ ფართო გავრცელება მოიპოვა ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც ჩამოყალიბდა ორი მიმართულება: პრაგმატისტული და რეალისტური. სამართლის პრაგმატისტული თეორიის ფუძემდებელია როსკუე პაუნდი. მისი

აზრით, XIX საუკუნის დასასრულს საბოლოოდ დაეცა როგორც ბუნებითი სამართლის თეორია, ისე პოზიტივიზმი. უნივერსიტეტებში აგრძელებდნენ ცხოვრებიდან მოწყვეტილ როგორც სამართლის ფილოსოფიის, ისე სამართლის მშრალი ნორმების სწავლებას. ორივე თეორია კმნიდა სამართლის შესახებ ცოდნის ილუზიას, რადგან უგულებელყოფდა საზოგადოების სამართლებრივ ცხოვრებას, ფაქტს იმის შესახებ, რომ სამართლის ბუნებრივ პრინციპებსა და პოზიტიური სამართლის ნორმებს მუდმივად შორდება იურიდიული პრაქტიკა. აქედან გამომდინარე, სამართლის მეცნიერების უმთავრესი ამოცანაა შეისწავლოს ის, თუ როგორ ფუნქციონირებს სამართლებრივი ნორმა და როგორ უნდა იქნეს ის კონსტრუირებული, რომ მათი მეოხებით შესაბამის შედეგს მივაღწიოთ.

პაუნდი თავისი თეორიის ამოსავალ დებულებად მიიჩნევს განსხვავებას, რომელიც არსებობს ორი სახის სამართალს შორის, ესაა: „სამართალი წიგნებში“ და „სამართალი მოქმედებაში“ („Law in the books“ და „Law in the actions.“). აქედან გამომდინარე, მართლწესრიგის მარადიული პრობლემა ისაა, რომ მოახდინოს საზოგადოებაში სტაბილურობის აუცილებლობისა და ცვლილების გარდაუვალობის მორიგება ანუ კომპრომისი სამართლებრივ ნორმებსა და იურიდიულ პრაქტიკას შორის. ისტორიული მაგალითების ილუსტრაციის გზით პაუნდი ამტკიცებს, რომ სამართლის თეორია ყოველთვის ემსახურებოდა სოციალური განვითარების კონკრეტულ მიზნებს.

თავის ფუნდამენტურ გამოკვლევაში „სამართლის ისტორიის ახსნა“ პაუნდი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ სამართლის თეორია წარმოშვა სამართლის სტაბილურობასა და სამართლის განვითარებას შორის ჰარმონიის მიღწევის აუცილებლობის პრობლემამ. მეტიც, არსებითად ამ პრობლემის პრაქტიკული გადაწყვეტისაკენ აზრის მიმართული მთელი საკანონმდებლო და სასამართლო სამართალშემოქმედება. აქედან გამომდინარე, სამართლის ბუნების შესახებ დისკუსია ფუჭი მეცადინეობაა, სქოლასტიკაა. პაუნდმა პირდაპირ განაცხადა, რომ მას სურს არა დისკუსია სამართლის ბუნების შესახებ, არამედ მართლწესრიგის შესწავლა, სახელდობრ, სამართლებრივი ინსტიტუტებისა და სამართლებრივი დოქტრინების რეალური ყოფიერების ანალიზი, სამართლებრივი ფაქტების და იმ მეთოდის შესწავლა, რომლებიც უზრუნველყოფენ კონკრეტული სიტუაციის ოპერატიულ და გონიერ გადაწყვეტას არა აბსტრაქტული

სამართლებრივი ნორმებისა და აბსტრაქტული სამართლიანობის პრინციპების მოშველიებით, არამედ თითოეულ შემთხვევაში საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა ინტერესების გათვალისწინებით. პაუნდის მიმდევარი კერნსი ასე ასაბუთებს ამ თეზისს: „ტექნიზებული და ურბანიზებული საზოგადოება საჭიროებს სხვა სამართალს და არა სამართალს, რომელიც მომდინარეობს წინარე პერიოდიდან, რადგან იგი მოძველდა და ბევრ შემთხვევაში იქცა კულტურულ გადმონაშთად“. კერნსი მზარს უქერს პაუნდის ფორმულას იმის შესახებ, რომ სამართალი არის „სოციალური ინჟინერია“.

ამრიგად, პაუნდის სამართლის თეორიის ცენტრია არა ზოგადი, აბსტრაქტული საკანონმდებლო ნორმები, არამედ იურიდიული პრაქტიკა, კერძოდ, სასამართლო და ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებები, უფრო სწორედ, მათი სისტემა. სამართლებრივი გადაწყვეტილებების მიღების აუცილებლობა ემყარება უტილიტარულ, პრაგმატულ მიზნებს და არა სამართლის საზრისის ახსნის აუცილებლობას, ფილოსოფიური საკითხის გადაწყვეტას.

პაუნდი, უპირველეს ყოვლისა, თვლის, რომ ცივილიზებულ საზოგადოებაში ადამიანი დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ დაცული იქნება თავდასხმისაგან, თავისუფლად განკარგავს თავისი შრომით შექმნილ ღირებულებებს; ისინი, ვისთანაც ურთიერთობა აქვს, მოიქცევიან კეთილსინდისიერად, შეასრულებენ ნაკისრ ვალდებულებებს, აუნაზღაურებენ ზარალს არამართლზომიერი ქცევის შემთხვევაში და ა.შ. აღნიშნული, და საერთოდ საყოველთაოდ აღიარებული პოსტულატები, პაუნდის აზრით, ასაბუთებს ადამიანთა შორის ურთიერთობების ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში სამართლებრივი მოწესრიგების აუცილებლობას, როგორც საზოგადოებაში სტაბილურობისა და წონასწორობის პირობას.

პაუნდის შეხედულებით სასამართლო და ადმინისტრაციული გადაწყვეტილების მიზანია გამიჯნოს და მოყვანილი იქნეს წონასწორობაში ინდივიდუალური, სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინტერესები, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მოინახოს მათი მოსარიგებელი მოდელი.

განსხვავებით ერლიხისაგან, რომელიც პოზიტიურ სამართალს უპირისპირებს მართლწესრიგს, პაუნდი გარკვეულწილად ხსნის ამ დაპირისპირებულობას, რადგან მისთვის სახელმწიფოს (მათ შორის, მართლმსაჯულების) ორგანოების ნებისმიერი საქმიანობაც სამართალია.

მაგრამ სამართლის ერთიანი გაგების ფარგლებში ის მაინც მიჭნავს სამართლის ორ მხარეს: სტატიკურს და დინამიკურს. უსაფრთხოების ინტერესმა აიძულა ადამიანი, შეექმნა რაღაც ფიქსირებული საფუძველი ადამიანთა საქმიანობის დასარეგულირებლად, რომლისთვისაც საჭიროა მტკიცე და სტაბილური სოციალური წესრიგი. მაგრამ საზოგადოებრივი ცხოვრების პირობები მუდმივად იცვლება; მაშასადამე, მართლწესრიგი უნდა იყოს იმდენადვე ცვალებადი, რამდენადაც სტაბილური. ის მუდმივად უნდა გადაისინჯებოდეს იმ საზოგადოებრივი ცხოვრების ცვლილებათა შესაბამისად, რომელსაც ის აწესრიგებს. თუკი ვაღგენთ პრინციპებს, უნდა დავადგინოთ ის არა მარტო სტაბილურობისათვის, არამედ დინამიკურობისთვისაც. აქედან გამომდინარე, პაუნდმა ჩამოაყალიბა მეორე ფორმულა: სამართალი უნდა იყოს სტაბილური, და ამავე დროს, არ შეიძლება ჩერდებოდეს ადგილზე.

პაუნდის პრაგმატივიზმმა თუმცა თავისებური, მაგრამ მაინც მხარდაჭერა მოიპოვა საფრანგეთში, კერძოდ, ამ თეორიის მიმდევრის - კარბონიეს ნაშრომებში. კარბონიემ სცადა და ნაწილობრივ მიაღწია კიდევ დაესაბუთებინა იდეა იმის შესახებ, რომ ბრძენ კანონმდებელს განმანათლებელთან ერთად შეუძლია აღმოუჩინოს ადამიანთა ყველა მანკი და დაუდევრობა - ილუზია აღმოჩნდა და სრული კრაზი განიცადა. ასეთ პირობებში წარმოიშვა სერიოზული ფილოსოფიურ-სამართლებრივ-ზნეობრივი პრობლემა: რა ზომით არის თავისუფალი ადამიანი როგორც პიროვნება მოქმედების ნიმუშის არჩევანში და ადეკვატურად არის თუ არა ეს ნიმუში ასახული სამართლის ნორმაში? თუ ასეთი ნიმუშები იქმნება უპირატესად იმ კოლექტივების მიერ გამოუმუშავებული იმპერატივებისაგან, რომლებშიც მოღვაწეობა უხდება ინდივიდს? კარბონიე იხრება მეორისაკენ. და საერთოდ, კარბონიეს მეცნიერულ მოდელში თავისი ანარეკლი პოვა ერლიხის თეორიამ კოლექტივებში ჩამოყალიბებული სამართლებრივი ნორმების შესახებ.

სამართლის მოქმედების თეორიამ რადიკალიზმს მიაღწია ამერიკის რეალისტური სკოლის მიერ წამოყენებულ თეორიაში. ნორმატივიზმის მიმართ ნეგატიური დამოკიდებულება რეალისტურმა სკოლამ გამოხატა პოზიტიური სამართლის ფუნქციის საერთოდ უარყოფაში. ასეთ მიდგომას აქვს თავისი ისტორიული წანამძღვრები ამერიკაში. ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დასასრულს ამერიკის პრეზიდენტმა ვუდრო ვილსონმა ასე გამოხატა ამერიკელების დამოკიდებულება სამართლის მიმართ: ამერიკელები ყოველთვის შეზღუდულად გრძნობდნენ თავს

არა კანონის ტექსტით, არამედ მხოლოდ მათი პრაქტიკული გაგებით, რაც წინარე ხანგრძლივი გამოცდილების შედეგია. ამ რასისათვის კანონი ნებისმიერ შემთხვევაში ისაა, რაც მათ ამ მომენტში ესმით კანონის ქვეშ, ეს გაგება ყოველთვის გარემოებიდან გამომდინარეობს.

პირველი, ვინც იურისპრუდენციაში შემოიტანა რეალისტური მსოფლმხედველობა მისი რადიკალური ფორმით, იყო გამოჩენილი ამერიკელი სოციოლოგი და მოსამართლე ჰოლმსი. მან სამართლის რეალისტური კონცეფცია შემდეგნაირად ჩამოაყალიბა: სამართალი ცოცხლობს არა ლოგიკაში, არამედ გამოცდილებაში. მოსამართლეში დროის საჭირობოროტო მოთხოვნების შეგრძნება, საზოგადოებრივი პოლიტიკის ინტუიციური გაგება, ცნობიერი და არაცნობიერი, ცრურწმენებიც კი გაცილებით უფრო მეტი მნიშვნელობის მატარებელნი არიან, ვიდრე სამართლებრივი სილოგიზმები.

ამ თეორიულმა წანამძღვრებმა თავისი საკანონმდებლო გამოხატულება პოვა ამერიკული სამართლის სისტემაში, რომლის ღერძია ე.წ. „Common Law“. სამართლის ამ სისტემის მთავარი განსხვავებული ნიშანია პრეცედენტული და სტატუტური ნორმების შეთანაწყობა პირველის აშკარა უპირატესობის პირობებში. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია რეალისტური სკოლის ერთ-ერთი ფუძემდებლის - გრეის თეზისი: ამტკიცებენ, რომ სამართალი შედგება ორი ნაწილისაგან: კანონმდებლობისა და მოსამართლის მიერ შექმნილი სამართალისაგან. მაგრამ სინამდვილეში მთელ სამართალს ქმნიან მოსამართლეები, ხოლო კანონმდებლობა არის ნედლი მასალა, რომლისგანაც სასამართლო აშენებს სამართალს. რეალისტური მიმდინარეობის წამყვანი თეორეტიკოსი კ. ლეველინი თვლის, რომ საკანონმდებლო ნორმა სხვა არაფერია, თუ არა ვარაუდი იმის შესახებ, თუ როგორ შეიძლება მოიქცეს მოსამართლე ან ადმინისტრატორი. უფრო შორს მიდის ამ მიმდინარეობის მეორე წარმომადგენელი ფრენკი, რომლის აზრით სამართლის ზოგადი ნორმები წარმოადგენს კონკრეტული გადაწყვეტილების ერთ-ერთ შესაძლო ვარიანტს, რადგან თითოეული ფაქტი განუმეორებელია თავის სახეობაში და მისდამი მხოლოდ ინდივიდუალური, შემოკმელებითი მიდგომაა საჭირო. თანამედროვე ეპოქაში, მისი აზრით, სრულიად მიუღებელია სტატუტურობისაკენ სწრაფვა, ასეთი მოსაზრება მხოლოდ სამართლებრივი მითია, იგი ადამიანის ემპრიონული მდგომარეობის ანარეკლია.

აღსანიშნავია, რომ ჯერ კიდევ დიუტრჰეიმი მიუთითებდა: სამართალი ერწყმის საზოგადოებრივ ურთიერთობებს სასამართლო

გადაწყვეტილებების მეოხებით. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სასამართლო გადაწყვეტილებანი წარმოადგენენ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა რეგულირების, მოწესრიგების ძირითად და უშუალო არხს.

რეალისტები წმირად იმეორებენ გამოჩენილი მწერლის - ჟორენის სიტყვებს: კანონები - ის შარვალია, რომელიც ბიჭს უყიდეს გასულ წელს, ახლა კი მიმდინარე წელია და ის ირღვევა ნაკერებზე. კანონები ყოველთვის ვიწროა მზარდი კაცობრიობისათვის.

რეალისტური სკოლის აზრით სტაბილურობისა და განსაზღვრულობისადმი მიდრეკილება გასული საუკუნის იურისტების მიერ გამოგონილი მითია, რომელიც ემყარება მამის ხელსუფლების პირველყოფილ ტრადიციას. ისინი ასევე უარყოფენ ადამიანის უფლებების არსებობას სასამართლოს გადაწყვეტილებამდე. კანონებში მოხსენებული უფლებები და თავისუფლებები არაფრისმთქმელი სიტყვებია, თუკი ისინი სასამართლოს გადაწყვეტილებებით არ არის აღიარებული.

რა არის მედიცინა? - კითხულობენ რეალისტები და უპასუხებენ, რომ მედიცინა უპირველეს ყოვლისა ექიმის საქმიანობაა, რომელიც ავადმყოფს მკურნალობს, ესაა მისი აზრი და დანიშნულება. ანალოგიურად სამართალიც, თუკი მას აქვს სოციალური ეფექტის პრეტენზია, განხილული უნდა იქნეს როგორც იმ პირთა საქმიანობა, რომელიც მიმართულია კონფლიქტების და სხვა საკითხების გადაწყვეტისაკენ, როგორც მოსამართლისა და ადმინისტრატორის აქტები. აქედან რეალისტური სკოლის ძირითადი თეზისი: სამართალი არის ის, რასაც თითოეული მოსამართლე ქმნის თავისი საქმიანობის შედეგად.

რეალიზმი ისეთივე ნეგატიურ დამოკიდებულებას იჩენს პრეცედენტის მიმართ, როგორც კანონისადმი. ნებისმიერი ფორმა, იქნება ის კანონი თუ პრეცედენტი, ხელს უშლის სამართალს, და საერთოდ, საზოგადოების პროგრესს. რეალისტების ამოსავალია სამართლის გააზრება იმ მოვლენად, რომელიც საზოგადოებასთან ერთად მუდმივ მოძრაობაშია. სამართალი მუდმივად უნდა იცვლებოდეს. ეს შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი თითოეული მოსამართლე შექმნის სამართალს. ამრიგად, რეალიზმის პოზიციებიდან სამართალი შედგება არა ქცევის წესებისაგან (იქნება ეს კანონი თუ პრეცედენტი), არამედ სასამართლოს ემპირიული გადაწყვეტილებებისაგან. უფლებასა და მოვალეობას ქმნის არა

კანონმდებელი, არამედ მოსამართლე და ადმინისტრატორი. ამრიგად, სამართალი არის მოსამართლის ან ადმინისტრატორის საქმიანობა, რომელიც მუდმივად ეგუება ცვალებად სოციალურ პირობებს. საბოლოო ჯამში სამართალი დაიყვანება კონფლიქტების სისტემატურ გადაწყვეტამდე.

ბუნებრივად იბადება კითხვა: თუკი კანონი და პრეცედენტი არ განასახიერებენ სამართალს, მაშინ რას ეყრდნობა მოსამართლე კონკრეტული საქმის გადაწყვეტისას? რეალისტები ამ კითხვას ცნობილი ამერიკელი მოსამართლის - ჰატჩისონის სიტყვებით უპასუხებენ: გავეცნობი რა ფაქტებს, მივეცემი წარმოდგენათა ნაკადს. ამის მერე საქმეს ვწყვეტ ინტუიციის, შინაგანი იმპულსების საფუძველზე და არა ლოგიკური მსჯელობების გზით. ლოგიკურ, შემდეგ კი იურიდიულ არგუმენტებს და კონსტრუქციებს მოვიზიდავ მხოლოდ მაშინ, როდესაც ვიწყებ გადაწყვეტილებების გაფორმებას. ეს აზრი შემდგომში განავითარა ცნობილმა ამერიკელმა მეცნიერმა ფრენკმა. მისი აზრით, მოსამართლის გადაწყვეტილების წყარო და, საერთოდ, სამართლის წყარო არის არა კანონი ან პრეცედენტი, არამედ ადამიანის თავის ტვინის ირაციონალური მექანიზმები. გადაწყვეტილება არსებითად მიიღება ირაციონალურად, მხოლოდ ამის შემდეგ იწყება რაციონალიზაციის პროცესი, ანუ იურიდიული არგუმენტების ძიება ირაციონალური გადაწყვეტილების დასასაბუთებლად.

რეალისტურმა მიმართულებამ ევროპაში მხარდაჭერა მხოლოდ სამართლის სკანდინავიური სკოლის წარმომადგენლებში პოვა. ისინი მთლიანად იზიარებენ ამერიკელი რეალისტების კონცეფციას. უფრო მეტი, რეალისტური მიმართულება მათ რადიკალიზმამდე მიჰყავთ. მაგალითად, სკანდინავიური სკოლის ცნობილი წარმომადგენელი როსი ასე სვამს კითხვას: „რატომ მხოლოდ მოსამართლე ან ადმინისტრატორი ქმნის სამართალს?“ მისი აზრით სამართალი არის ორდინარული პირების ფსიქოლოგიური იმპულსები მეორე სუბიექტის სამართლებრივი პოზიციის გამო. ყველა სამართლებრივი მოვლენა განისაზღვრება „დინტერესებულობის იმპულსების“ და „დაუინტერესებლობის იმპულსების“ ფსიქოლოგიური ურთიერთდაქვემდებარებით. როსის აზრით ძირითადი სამართლებრივი კატეგორიების ფსიქოლოგიური ახსნა დღის წესრიგიდან ხსნის დღემდე არსებულ და გადაუჭრელ დუალიზმს არსსა და ჭერარს შორის, და ამითაც ასაბუთებს რეალისტური მიმდინარეობის მართებულობას.

უკანასკნელ წლებში რეალისტები ცდილობენ დასძლიონ ასეთი რადიკალიზმი და იურიდიულ პრაქტიკაში ეძებენ და იკვლევენ ზოგად ტენდენციებს და კანონზომიერებებს. საქმე ისაა, რომ იურისპრუდენცია საბოლოოდ მაინც ვერ უვლის გვერდს ისტორიულად ჩამოყალიბებულ, საყოველთაოდ აღიარებულ სამართლებრივ პრინციპებს და ნორმებს. ამ ტენდენციამ თავისი გამოხატულება პოვა სამართლის თეორიის ახალი მიმართულების ჩამოყალიბებაში, რომელსაც ეწოდა სამართლის სოციალური ფუნქციის თეორია (იხ. „სამართლის მომწესრიგებელი ფუნქციის სოციოლოგიური დასაბუთება“).

ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ დღეს სამართლის მოქმედების შესახებ თეორიებს თუმცა მოწინავე მდგომარეობა არ უჭირავს სამართლის თეორიაში, მაგრამ ისინი განუხრელად ბატონობენ იურიდიულ პრაქტიკაში და ეს გარემოება ამ თეორიების სიცოცხლისუნარიანობას ადასტურებს.

ამრიგად, ჩვენ მივდივართ იმ დასკვნამდე, რომ სამართლის მოქმედების თეორია არის პრეცედენტული სამართლის თეორიული ფუნდამენტი.

IV თავი. სამართლის გუნება

1. სამართლის მომწესრიგებელი ფუნქციის ფილოსოფიური დასაბუთება

თავისუფლებას განსაზღვრავდნენ როგორც შეცნობილ აუცილებლობას, მაგრამ უგულებელყოფდნენ იმას, რომ თვით აუცილებლობას რთული სტრუქტურა აქვს. ცნობილია, რომ მას ახასიათებს დინამიურობა, გამოვლინების მრავალგვარობა, შემთხვევითობათა მასობრიობა; რაც მთავარია, აუცილებლობის სფეროში შეგნებით და ნებისყოფით აღჭურვილ ადამიანთა ძალებია ჩართული. აუცილებლობა ადამიანთა მოქმედებაში თავისი გამოვლენის სხვადასხვა შესაძლებლობებს შეიცავს. ადამიანი შეიცნობს აუცილებლობის კონკრეტულ გამოვლინებას და თავისი შეხედულებით მოქმედების რამდენიმე ვარიანტიდან შეუძლია აირჩიოს ერთი. ადამიანი აუცილებლობას ზოგადად კი არ შეიცნობს, არამედ კონკრეტული ცხოვრებისეული სიტუაციის სახით. ყოველ კონკრეტულ სიტუაციაში ადამიანს შეუძლია მრავალნაირად მოიქცეს, დამოუკიდებლად იმისა, შეესაბამება თუ არა მის მიერ შერჩეული ვარიანტი საზოგადოების ან ცალკეული პირის ინტერესებს.

პრინციპულად რომ ვიმსჯელოთ, ადამიანს შეუძლია იმოქმედოს როგორც საზოგადოების სასარგებლოდ, ისე მის საზიანოდ. ამიტომ მხოლოდ აუცილებლობის თვალსაზრისით არ არსებობს რაიმე წინასწარ დადგენილი კრიტერიუმი ადამიანის ქცევის განსაზღვრული მნიშვნელობით შეფასებისა, რადგან ადამიანის ყოველი მოქმედება, როგორც საბოლოო ჯამში აუცილებლობის გამოვლენა, თავისუფალია. საქმე ისაა, რომ სინამდვილის წინააღმდეგობრივი ხასიათი ქმნის სხვადასხვაგვარი გადაწყვეტილებისა და მოქმედების განსხვავებული ვარიანტების შესაძლებლობებს, ადამიანი კი შეგნებისა და ნებელობის მეშვეობით იყენებს ამ შესაძლებლობებს, იღებს გადაწყვეტილებას და აკეთებს არჩევანს.

მაგრამ ასეთი „თავისუფლება“ მხოლოდ ბუნებრივი აუცილებლობის გამოვლენას ემყარება. ადამიანი საზოგადოებრივი არსებაა, ის ცხოვრობს სახელმწიფოდ ორგანიზებულ საზოგადოებაში, ამიტომ არ შეიძლება ყველა მიზანდასახული მოქმედება და არჩევანი შეესაბამებოდეს საზოგადოებრივ ინტერესებს, ე.ი. ადამიანის ყოველგვარი მოქმედება არ არის თავისუფალი საზოგადოების

თვალსაზრისით; მაგრამ მეორე მხრივ - არჩევანი უკვე თავისუფლებაა სუბიექტური აზრით. რაც შეეხება არჩევანის სისწორეს, ეს შეფასების საკითხია. სწორედ აქ გამოიკვეთება ინდივიდუალური თავისუფლებისა და საზოგადოებრივი აუცილებლობის ურთიერთობა.

რამდენადაც აუცილებლობის შესაძლებლობებს ადამიანები იყენებენ საზოგადოების სასარგებლოდ ან საზიანოდ, ამდენად საჭირო ხდება საზოგადოებაში ბუნებრივი აუცილებლობის გამოვლენის მიზეზობრივი კავშირების ჯაჭვში ხელოვნური ჩარევა, ადამიანთა მოქმედებების განსაზღვრული ეტალონების, მასშტაბების შემუშავება-დადგენის გზით. ასეთი ეტალონების მასშტაბებია ადამიანთა ქცევის ნორმები - სოციალური ნორმები, რომელთა შესაბამისად მოქმედება მთელი საზოგადოების თვალსაზრისით წარმოადგენს თავისუფალ მოქმედებას.

ამდენად, თავისუფლება შეფასებითი კატეგორიაა, შეფასების კრიტერიუმში კი სოციალური - ნორმა, კერძოდ, სამართლებრივი ნორმაა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვას, ემყარება რა ადამიანის ნებისყოფის თავისუფლებას, სამართალი აწესრიგებს ნებისყოფის თავისუფლების მოქმედების თავისუფლებაში გამოვლენის პროცესს.

ნათქვამი ისე კი არ უნდა გავიგოთ, თითქოს სამართლებრივი ნორმების გარეშე საზოგადოებაში არავითარი წესრიგი არ იარსებებდა. ნეოკანტიანური მიმართულებისათვის რეალური სინამდვილე არის პასიური და ამორტული, რომლის მოწესრიგებაც საჭიროა შემმეცნებელი სუბიექტის მიერ აპრიორული ბუნების მქონე პრინციპებისა და კატეგორიების საშუალებით. ეს არის სინამდვილის მიმართ ცალმხრივი, ჰიპერტროფირებული მიდგომა. „ჩვენ ისე შევეჩვიეთ ყველაფერი სამართლის სამოსში ვიგულისხმობთ და ყოველივეს სამართალში მივუჩინოთ ადგილი, რომ გვგონია, საკმარისია სამყაროს უფლებრივი სამოსი მოსძვრეს და იგი მაშინვე ქაოსისა და საშინელი არეულობის ბნელ მორეცში ჩაიფლობა. ჩვენ გვგონია საკმარისია ცხოვრება თავისი უფლებრივი გარსიდან ამოვადლოთ და იგი „ბნელ ლამეში ზანგთა ბრძოლად“ გადაიქცევა. მაგრამ ეს სრულიადაც არაა ასე. შესაძლებელია უფლებრივი კალაპოტიდან ამოვარდნილი ცხოვრება აღარ იქნება ის ცხოვრება, რომელსაც ჩვენ ვიცნობთ, მაგრამ იგი არ იქნება ქაოსი, მასში იქნება ახალი წესრიგი, მასში თითოეული ჩვენი მოქმედება რაიმე მოვლენით იქნება განსაზღვრული...“¹

¹ გ.ნანიშვილი. სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა თბ., 1928. გვ. 24.

თანამედროვე მეცნიერებამ ემპირიული მასალის შესწავლის საფუძველზე შეძლო დაედგინა შინაგანი, იმანენტური, ბუნებრივი წესრიგი თვით სინამდვილეში, ადამიანთა შორის, ადამიანსა და კოლექტივს შორის, კოლექტივებს შორის, ადამიანსა და ბუნებას შორის; მაგრამ, მეორეს მხრივ, ეს შინაგანი იმანენტური, ბუნებრივი წესრიგი ობიექტურად მოითხოვს გარედან მოწესრიგებას, ბუნებრივად დარეგულირებული ურთიერთობების დამატებით ხელოვნურ მოწესრიგებას. აქედან შეიძლება გაკეთდეს ზოგადი დასკვნა: გარეგანი, ხელოვნური წესრიგი არის შინაგანი, ბუნებრივი წესრიგის იმანენტურ ფორმა.

ადამიანის მიერ აუცილებლობის შეცნობა გაშუალებულია საზოგადოებრივი ცნობიერების ფორმებით, მათ შორის, სამართლის ნორმებით. ადამიანის მოქმედება, რომელიც ეწინააღმდეგება სამართლის ნორმას, საზოგადოების თვალსაზრისით არ არის თავისუფალი, თუმცა ასეთი მოქმედება აუცილებლობის გამოვლენის შესაძლებელი ფორმაა. ამ აზრით სამართალი, როგორც მთელი საზოგადოების თვალსაზრისის კონცენტრირებული გამოვლენა, განასაზიერებს თავისუფლების უფრო მაღალ საფეხურს, რადგან ადგენს ადამიანის მოქმედების ისეთ ზომას, მასშტაბს, რომელიც არ ზღუდავს სხვა ადამიანთა თავისუფლებას, თუ, რა თქმა უნდა, ეს უკანასკნელი სწორად ასახავს აუცილებლობის გამოვლენის საზოგადოებრივად სასარგებლო ტენდენციებს.

განსაზღვრავს რა ადამიანთა მოქმედების მასშტაბს, სამართალი აწესრიგებს მათ შედეგად წარმოშობილ შესაბამის საზოგადოებრივ ურთიერთობებს.

ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სამართალი საზოგადოებრივ ურთიერთობებში მონაწილეთა შორის ამყარებს გარკვეულ წესრიგს, აუცილებლობის შესაძლებლობების ისეთი სახით ან მასშტაბით გამოყენებისათვის, რომელიც არ ხელყოფს ადამიანის ბუნებრივ უფლებებს.

ეს აზრი ისე კი არ უნდა გავიგოთ, თითქოს სამართალი ავტომატურად აღწევს იმ ეფექტს, რომელსაც ის მიზნად ისახავს. სამართალს შეუძლია მხოლოდ ხელი შეუშალოს ისეთი ურთიერთობების ჩასახვა-განვითარებას, რაც არ შეესაბამება მოცემულ საზოგადოებაში გაბატონებულ მართლშეგნებას და მისთვის სასურველი ურთიერთობების დამყარებას. საქმე ისაა, რომ, სამართლის ნორმების ზემოქმედება გაშუალებულია ადამიანის ინდივიდუალური ნებით.

ქცევის რა ვარიანტს აირჩევს ესა თუ ის პირი კონკრეტულ ცხოვრებისეულ სიტუაციაში, სამართალი ვერ იწინასწარმეტყველებს და ამას იგი არც აკეთებს. სამართლის ნორმა მხოლოდ მიუთითებს, რაც უნდა შესრულდეს. ამიტომ, სამართლის ნორმას აქვს იდეალური არსებობა ჯერარსის სახით, ეს უკანასკნელი კი ეყრდნობა აუცილებლობის იმ ტენდენციას, რომლის განხორციელებაც საზოგადოების იდეალია. სამართალი არის ძალა, რომელიც ხელს უწყობს ადამიანის მოქმედებაში აუცილებლობის ერთი ტენდენციის გამოვლენას და უპირისპირდება აუცილებლობის გამოვლენის სხვა ტენდენციებს. ასეთი დაპირისპირების შედეგად საზოგადოებაში მყარდება განსაზღვრული მართლწესრიგი. მართლწესრიგი საზოგადოებრივი ცხოვრების სინთეზური სფეროა, სადაც ადამიანთა მოქმედებაში სამართლის ნორმებით გამოხატული აუცილებლობის გამოვლენის ერთი ტენდენციის სხვა ტენდენციებთან დაპირისპირება ხდება. ამდენად, ადამიანი განიცდის ორი ურთიერთსაპირისპირო ძალის - ბუნებრივად აუცილებელის და იდეალურად აუცილებელის მოქმედებას.

სინამდვილის გაცნობიერება სამართლის თვითმიზანი არ არის. ის ემსახურება სინამდვილის გარდაქმნას, აქედან გამომდინარე, სამართალი სხვა არა არის რა, თუ არა თავისებური შეფასება, ამ სინამდვილის ახალი ინტერპრეტაცია. სამართალს „არ აკმაყოფილებს“ სინამდვილის ცალკეული ასპექტი და ის მიიღწევის მათი გარდაქმნისაკენ. აქ სამართალი ასახიერებს ადამიანის ფუნდამენტურ სწრაფვას, მიმართულს გარემომცველი სამყაროს გარდაქმნისაკენ.

სამართალი არ მსჯელობს იმაზე, რაც არის, იყო და იქნება, არამედ იმაზე, რაც უნდა იყოს. ამგვარადვე, სამართალს არ აინტერესებს, თუ როგორ იქცეოდნენ, ან მოიქცევიან მომავალში ადამიანები ამა თუ იმ ისტორიულ ეპოქაში, ამა თუ იმ ისტორიულ და ცხოვრებისეულ სიტუაციებში, რადგანაც ეს ყველაფერი მხოლოდ არსებულს ეხება.

ადამიანის სოციალური შემოქმედებით-გარდამქმნელი ბუნებით არის გაპირობებული ის, რომ არსებობს მუდმივი წინააღმდეგობა არსსა და ჯერარსს შორის, რადგანაც თანაფარდობა, რომელიც არსებობს სოციალური ცხოვრების სტატიკურ და დინამიკურ მხარეებს შორის, მას არ აკმაყოფილებს. სამართლის, როგორც ჯერარსის სოციალური ფუნქცია გულისხმობს ამ მხარეებს შორის ბუნებრივად არსებული თანაფარდობის გარკვეულ უარყოფას.

მარქსისტულ იურიდიულ მეცნიერებაში, მათ შორის, ქართველ ავტორთა გამოქვეყნებულ ნაშრომებში, უდავოდ არის მიჩნეული, რომ სამართალი განპირობებულია საზოგადოებრივი (მათ შორის, მატერიალური) ურთიერთობებით. ეს დებულება მისაღებია მხოლოდ ნაწილობრივ და ისიც შეზღუდულ ფარგლებში.¹

სამართლის განპირობებულობა საზოგადოებრივი ურთიერთობებით, ჩვენი აზრით, ნიშნავს მხოლოდ იმას, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობების გარკვეული ნაწილი ობიექტურად ითხოვს სამართლებრივ მოწესრიგებას. სხვა სიტყვებით, გარკვეული საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების შესახებ აზრის წარმოშობა ყოველთვის მოზეზობრივად არის განპირობებული სამართლებრივი მოწესრიგების საზოგადოებრივი მოთხოვნილებით. ამით ამოიწურება სამართლის მოზეზობრივი განპირობებულობა. ამის შემდეგ იწყება სამართალშემოქმედება ანუ სამართლებრივი რეგულირების იდეის ძიება, სამართლის აზრის წვდომა სამართლებრივი ნორმის ზოგადი მოდელის შემუშავების გზით, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებისათვის საერთო ქცევის სამართლებრივი წესების დადგენა.

„ჩვენ ზშირად ვამბობთ, - წერდა პროფ. გ. ნანეიშვილი, - რომ ეკონომიკური პირობებისა და საწარმოო ძალების ხასიათი განსაზღვრავს სამართლის ნორმებს. ეს უდავო ფაქტია. ჩვენ არ შეგვიძლია დავასახელოთ სამართლის ისეთი სისტემა, რომელიც შექმნილია აბსოლუტურად თავისუფალი და ავტონომიური ნებით. ბედნიერებაა, რომ ეს ასეა. საწინააღმდეგო შემთხვევაში შეუზღუდავი ნების მიერ შექმნილი ნორმების სისტემა იმდენად დაშორებული იქნებოდა რეალური ცხოვრებისეული პირობებიდან, რომ ნორმის განხორციელება კი არ იქნებოდა თავისუფალი ალიარების (ფსიქოლოგიური აზრით) შედეგი, არამედ უხეში მექანიკური წნევის

¹ მდევლობაში არ გვყავს 20-იანი წლების ზოგიერთი ქართველი მეცნიერი, სახელობრ, პროფესორები განეიშვილი, ა. ვაჩიშვილი და ირ. სურგულაძე, რომელთა ნაშრომები უსაფუძვლოდ იქნა დაგმოილი, და რამაც ათეული წლებით შეაჩერა სამართლის თეორიის განვითარება საქართველოში. იხ. ჩვენი წერილი „დისკუსია თუ ავანტიურა ანუ როგორ მზადდებოდა 30-იანი წლების რეპრესიები ქართველ მეცნიერთა მიმართ“. „საბჭოთა სამართალი“, № 5, 6. 1989წ. ქართული იურიდიული მეცნიერების კორიფეების იდეოლოგიურ რეაბილიტაციას არაერთი გამოკვლევა მიუძღვნა ავტორმა, ხოლო „წითელი პროფესურის“ გადმონაშთების მხილებას - სასამართლო პროცესი. იხ. „სასამართლო საქმე: პროფესორი ბიძინა სავანელი წითელი პროფესორების წინააღმდეგ“. თბ., 2003. (ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდი).

პროდუქტი. მსოფლიოსათვის უცნობია სამართალი, რომელიც დამოუკიდებელი იქნებოდა ადგილის, სოციალური გარემოს, დროის და ბუნებრივი პირობებისაგან... მაგრამ როდესაც ამბობენ, რომ სამართალი არის ისტორიისა და კულტურული განვითარების პროდუქტი, და რომ სამართალი არ არის კანონმდებლის თვითნებობის შედეგი, ეს სულაც არ ამტკიცებს იმას, რომ ისტორიული და სხვა პირობების გავლენით შექმნილ სამართალს იგივე სტრუქტურა და კანონზომიერება აქვს, რაც ემპირიულად ხილულ სამყაროს. თუ ჩვენ დაუშვებთ, რომ ნორმის ობიექტი არსებობს, ე.ი. რაც უნდა იყოს უკვე არის, მაშინ ნორმა, როგორც ასეთი, კარგავს აზრს... ჭერარსი არ შეიძლება იყოს მოცემული, მისი არსებობა მოსპობდა იმას, რაც უნდა იყოს. თუ ადამიანი თავისი არსით არის ის, რაც უნდა იყოს ეთიკური თვალსაზრისით, მაშინ ის არ შეიძლება იყოს ისეთი, როგორიც უნდა იყოს, რადგანაც ის უბრალოდ არის ის რაც არის...

ფაქტისა და სამართლის განსხვავება სახეზეა. მართლაც, ის, რაც არის უკვე რაღაც კონკრეტულ ინდივიდუალური, როგორც რაღაც მომხდარი, ამ მიმართულებით ფაქტის დადგომის შესაძლებლობა ან მისი აუცილებლობა თავისთავად მოხსნილია. ფაქტი და ფაქტიური თვით სპობენ თავის შეუძლებლობას, ე.ი. მათი წარმოშობის შეუძლებლობას აუცილებლობის ძალით... ასეთი მნიშვნელობით აუცილებლობა და შესაძლებლობა იფარება ფაქტით. ფაქტიური ყველა შემთხვევაში თავიდანვე გულისხმობს თავისი არსებობის შესაძლებლობას, საწინააღმდეგოდ ამისა, ნორმაში მოცემული ჭერარსი თავიდანვე უდავოდ სპობს იმის ფაქტიურობას, რაც უნდა იყოს. ამიტომ ნორმაში ჩადებული აზრი არ შეიძლება იყოს ფაქტი... თუ ჩვენ ავიღებთ სამართლის ნორმას და განვიხილავთ მას, როგორც განსაზღვრულ ჭერარსს, რომელიც გამოხატავს გარკვეულ აზრს, მაშინ ამ აზრის როგორც განხორციელება ისე განუხორციელებლობა გამომჟღავნდება ისტორიულად, ე.ი. ჭერ ნორმა და მით გამოხატული აზრი (ჭერარსი), შემდეგ კი მისი განხორციელების ან განუხორციელებლობის შესაძლებლობა...

ამრიგად, სამართლის ნორმაში მოქმედებს არა ფაქტი ან ფაქტიური, არამედ სამართლის განსაზღვრული აზრი, ისევე როგორც ყოველ ესთეტიკურ ნაწარმოებში მოქმედია არა სურათი, როგორც ფიზიკური სხეული, არამედ მასში გამოხატული აზრი. თუ სამართალს აქვს ისტორიად ქცევის ტენდენცია, ფაქტი და ფაქტიური ასეთ

ტენდენციას მიკლებულნი არიან. ფაქტს არ შეუძლია წარმოშვას თავისი განხორციელების შესაძლებლობა ანუ აუცილებლობა, რადგან ფაქტი უკვე განხორციელებულია, მაშინ როცა სამართალი შეიცავს განხორციელების მუდმივ პრეტენზიას, დამოუკიდებლად იმისა, ხორციელდება თუ არა ის სინამდვილეში. აქედან დასკვნა იმის შესახებ, რომ პოზიტიური სამართალი არის ის, რაც ასაგნობრივებს სამართლის აზრს... არსებითად სამართლის პოზიტიურობა არის სამართლის აზრის პოზიტიურობა ანუ ნამდვილობა.

სამართლის აზრის პოზიტიურობის მეოხებით შეიძლება დასაბუთდეს სამართლის სავლდებულო ძალა. სამართლის სავლდებულო ძალა ჩვენ არ უნდა გავიგოთ ისე, თითქმის სამართალი იწვევდეს იმ ეფექტს, რომელსაც ის გულისხმობს. პოზიტიური სამართლის სავლდებულო ძალა, უფრო ზუსტად მასში, ჩადებული სამართლის აზრი მდგომარეობს ამ ეფექტის დადგომის აუცილებლობის წარმოდგენაში. ის, რაც ჭეარასია - უნდა მოხდეს, ის რაც აუცილებელია, წარმოდგენილი უნდა იქნეს როგორც აუცილებლობა“.¹

სამართალს და მაშასადამე, მის მიზნებს საფუძვლად უდევს არა მარტო გარეგანი პირობები, არა მარტო ბუნება და საზოგადოება, როგორც ასეთი, არამედ უპირატესად ადამიანის მიერ ბუნების, საზოგადოების და თავისი თავის გარდაქმნისაკენ ლტოლვა.

ადამიანი სინამდვილის გარდაქმნის პროცესში ქმნის ყოფიერების ისეთ სახეობას, რომელიც მანამდე რეალურად არ არსებობდა, ეს არის ჭეარაობით არარეალიზებული ყოფიერების ახალი სახეობა. ადამიანი, რომელიც მიისწრაფვის იქეთკენ, რომ სინამდვილეს მისცეს ახალი სახე, წინასწარ თავის ცნობიერებაში აყალიბებს მას იდეალურად, როგორც იდეას და „პროექტს“. პიროვნება გამოიმუშავებს და ირჩევს ყოფიერების ისეთ ფორმას, რომელიც, მისი აზრით, იმდენად შეესაბამება სინამდვილეს, რომ იძლევა მისი განხორციელების და ადამიანის მიერ სინამდვილის გარდაქმნის გარანტიას.

ასევეა სამართალშიც. სამართალი არის ადამიანის მიერ ბუნების, საზოგადოების და თავისი თავის გარდაქმნის ერთ-ერთი საშუალება. ის არა მარტო განიცდის გარეგანი ფაქტორების ზეგავლენას, არამედ თვითონაც მოქმედებს მათზე, ურთიერთქმედებს ბუნებასთან, საზოგადოებასთან და პიროვნებასთან. სამართალი თავის შინაარსში შეიცავს არა იმდენად იმის ცოდნას რაც არის, არამედ უფრო იმას,

¹ იქვე. გვ. 19-21.

რაც უნდა იყოს; ამიტომ სამართალი თავისი შინაარსით წარმოადგენს ადამიანის მომავალი მოღვაწეობის წინაპირობას, სტიმულს, და ამდენად, ის არის ამ მოღვაწეობის ერთ-ერთი საფუძველი, მოღვაწეობისა, რომელიც მიმართულია წინააღმდეგობის მოხსნისაკენ, სინამდვილის უქმარისობის გადალახვისაკენ, ყოფიერების ახალი სახეობის - მართლწესრიგის შექმნისაკენ. ამ ასპექტში სამართალი ყოფიერების ახალი სახეობის იდეის მატარებლად გვევლინება.

იურიდიულ ლიტერატურაში მიუთითებენ სამართლის ორ მომენტზე: ერთია - ასახვითი („შემეცნება“) და მეორე ზემოქმედებითი („მისწრაფება და წადილი“). როდესაც ვიკვლევთ, თუ როგორ ერთიანდება სამართალში შემეცნება და მისი იდეალური გარდასახვა, მივიღვართ იმ დასკვნამდე, რომ სამართალი არ არის ორი აღნიშნული ელემენტის კონგლომერატი, არამედ მასში მოცემულია სინამდვილის ასახვისა და მისი გარდაქმნის სურვილის, შემეცნებისა და ახალი რეალობის შექმნისაკენ მისწრაფების ორგანული შეერთება და შერწყმა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სამართალი არის ადამიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის კონცეპტუალური ინტერპრეტაცია. ამრიგად, სამართალი, რომელიც მხოლოდ საწყის ეტაპზე ყოფიერებით განისაზღვრება, უკუ ზემოქმედებას ახდენს და გარდაქმნის მას. სამართლის იდეა პირველ რიგში გულისხმობს სინამდვილისადმი დაუმორჩილებლობას, და გარკვეული აზრით წარმოადგენს პროტესტს მოვლენების სტიქიური განვითარების წინააღმდეგ.

იდეა იმის შესახებ, რომ სინამდვილე არ აკმაყოფილებს ადამიანს და რომ ადამიანი ცდილობს გარდაქმნას იგი, შეიძლება გამოვიყენოთ სამართლის სოციალური ფუნქციის დახასიათებისათვის. ამ მხრივ, სამართალი, რომელიც გარკვეული აზრით „უარყოფს“ სინამდვილეს და მის უქმარობას ასაბუთებს, ადამიანისა და საზოგადოების ჰუმანური იდეალების განხორციელების საშუალებაა, რის გამოც უმნიშვნელოვანესი კულტურული ღირებულება ენიჭება.

ამრიგად, სამართალი არის არა იმდენად სინამდვილის ასახვა, რამდენადაც ახალი სინამდვილის დამკვიდრების ცდა. სამართალში ყოფიერება თავისებურ ინტერპრეტაციას განიცდის, რამდენადაც სამართალში იქმნება ჭერარსითი ყოფიერების მოდელი. სწორედ ამიტომ იძენს სამართალი მხოლოდ და მხოლოდ პრაქტიკულ ხასიათს. იგი აბსტრაქტული მიზნისაგან იმით განსხვავდება, რომ არაა რაღაც იდეალი, რომლისკენაც შეიძლება მხოლოდ ისწრაფვოდეს და მუდმივად უახლოვდებოდეს. აბსტრაქტული მიზნისაგან განსხვავებით, სამართალი თავის კონკრეტულ ობიექტზე ზემოქმედების პრაქტიკულ მოდელს

იძლევა. სამართლის ნორმები ზუსტად აყალიბებენ ქცევის კონკრეტულ წესებს და არა აბსტრაქტულ მიზანს.

სამართლის ნორმა დროის გარკვეულ მონაკვეთში აღარ წარმოადგენს მიზანს, ის იცვლება ან უქმდება. სამართლის ნორმა წყვეტს არსებობას, იქცევა ფაქტად, მაშინ როდესაც ხდება მისი სრული რეალიზაცია. ასეთი რეზულტატი ავსებს ყოფიერების უკმარობას; ამით აღდამიანი უახლოვდება მორალურ-პოლიტიკური იდეალების განხორციელებას. მაგრამ სამართალშემოქმედება არ მთავრდება ამ შედეგით, რადგან ერთი სინამდვილის აღვილს იჭერს მეორე, ახალი სინამდვილე. ამ აზრით სამართლის მუდმივი „აღწარმოება“ ხდება.

სამართალი თავისი ფორმით სუბიექტურია, ხოლო შინაარსით ობიექტური. იგი აღდამიანის მიერ შემეცნებული ყოფიერებისა და ცნობიერების, სინამდვილისა და იდეალის წინააღმდეგობის დაძლევის აზრობრივი გამოხატულება, იდეალური ფორმაა. ამრიგად, სამართალსა და სინამდვილეს შორის არსებობს საკმაოდ რთული ურთიერთობები, მის წყაროს წარმოადგენს არა მარტო სავესებით რეალური ურთიერთობების შინაარსი, განსაზღვრულია არა მარტო სავესებით რეალური მოთხოვნილებებით, არამედ გულისხმობს აგრეთვე რეალურ მოღვაწეობას, რეალიზაციის პროცესს. და როგორც ასეთი, სამართალი არის არა მუდმივი იდეა, არამედ ისეთი იდეა, რომელიც უნდა განხორციელდეს ახლა, აწმყო დროში და იქცეს აქტუალურ სინამდვილედ. ამ აზრით, სამართალი არის ისეთი იდეალური, რომელიც სცილდება იდეალურის ფარგლებს და რეალურში დაბრუნების თავისებური საფეხური და აუცილებელი მომენტი. ამრიგად, სამართალი არ არის წმინდა ჭერარსი როგორც იდეოლოგია, არ არის ცოდნის უბრალო შემადგენელი ნაწილი, არამედ იგი ღირებულებათა სისტემა, ცოდნიდან პრაქტიკაზე გადასვლის რგოლია. სამართალი, როგორც ნორმების სისტემა, არის საზოგადოებრივი მართლშეგნების არა უბრალო შემადგენელი ნაწილი, არამედ მართლშეგნებიდან იურიდიულ პრაქტიკაში, მართლწესრიგში გადასვლის რგოლი.

აქედან გამომდინარე, სამართლისა და სინამდვილის მიმართება შეიძლება დახასიათდეს მიზეზობრივი და მიზნობრივი მოძრაობის თვალსაზრისით.

ამასთან დაკავშირებით არ არის ინტერესმოკლებილი, რას ფიქრობდა კანტი აღნიშნულ საკითხზე. კანტისათვის მოზეზობრივი მოძრაობა შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც ერთეულიდან ზოგადზე გადასვლა. ამ გადასვლაში დაფიქსირებულია ყოფიერების

აუცილებლობის იდეა, არსებულის იდეა, ხოლო მიზნობრივი მოძრაობა პირიქით, გამოდის უკვე არსებული ზოგადობიდან, გაცნობიერებული კანონიდან და ამდენად, ჭერარსიდან, ხოლო შემდეგ ხდება გადასვლა ერთეულ საგნებზე. მაგრამ კანონის მიხედვით, მიზნობრივი მოძრაობა, მიზეზობრივი წესრიგისაგან განსხვავებით, მიზეზობრივი მიმართების განსაკუთრებული ფორმაა. ამ ფორმის სპეციფიკა იმით გამოიხატება, რომ აქ მიმართულების რეალიზაცია ხდება არა სტიქიურად, არსებულის აუცილებლობისა და შემთხვევითობის საფუძველზე, არამედ ადამიანის რაციონალური მიზნის მოღვაწეობის გააზრების გზით. ამიტომ მიზნისა და მოქმედების რეალური მიმართების გარდა, ეს წესრიგი თავის შინაარსში გულისხმობს აგრეთვე იდეალურ მომართებას მიზანსა და რეზულტატს შორის. ამრიგად, კანტის მიხედვით მიზნობრივი მიმართულება განსაკუთრებული ფორმაა მიზეზობრიობისა, რომელიც გამოდის არა აუცილებლობიდან, არამედ თავისუფლებიდან.

ასეთივე მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე სამართლის სფეროში. სამართალი, როგორც მიზანი, რომლისაკენაც უნდა ისწრაფოდნენ სამართლის სუბიექტები, მიზეზობრიობის განსაკუთრებულ ფორმად გვევლინება. სამართლის სპეციფიკა ისაა, რომ იგი თავისი მოქმედების რეზულტატის იდეალური მიზეზი ხდება. სამართალი რეალურად არ ამოძრავებს საშუალებას. სამართალი, როგორც მიზნის მოძრაობა, წარმოადგენს აზროვნებით მოძრაობას, იდეალურ მოძრაობას და არა რეალურ მოქმედებას. რეალურად მოქმედებს ადამიანი. სამართალი იღებს მონაწილეობას ადამიანის მიზნობრივ მოღვაწეობაში, ოღონდ არა როგორც მისი რეალური, არამედ როგორც იდეალური, ლოგიკური კომპონენტი, როგორც ამ მოღვაწეობის „კანონი“. მაგრამ სამართალი, როგორც ასეთი, ჯერ კიდევ არ არის თვითონ ეს მოღვაწეობა. ამიტომ ამბობენ, რომ სამართლის რეალიზაცია საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ხდება ადამიანთა მოღვაწეობის საშუალებით, მათი ქცევის რეგულირების საშუალებით, სხვა სიტყვებით, სამართალი აწესრიგებს საზოგადოებრივ ურთიერთობებს ადამიანთა ნებელობითი მოქმედების იდეალური მოწესრიგების გზით.

2. სამართლის მომწესრიგებელი ფუნქციის სოციოლოგიური ასპექტი

სოციოლოგიაში ფართოდ გავრცელებულია აზრი ადამიანთა შორის ურთიერთობის სამი სახის შესახებ: თანამშრომლობა,

მეტოქეობა და კონფლიქტი. სოციოლოგები გამოყოფენ თითოეული მათგანის მოწესრიგების სამ საშუალებას: მორალი, პოლიტიკა და სამართალი. ეს სამი საშუალება უნდა ემყარებოდეს სამ ამოსავალ, პირველსაწყის პრინციპს, რაც ჯერ კიდევ ულპიანეს დროიდან იღებს სათავეს. ესენია: „იცხოვრე პატიოსნად“ (*honeste vivere*), „არ ავნო სხვას“ (*alterum non laedere*) და „თითოეულს მიუზღე დამსახურებისამებრ“ (*suum cuique tribuere*).

საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამი სახიდან: თანამშრომლობიდან, მეტოქეობიდან და კონფლიქტიდან ეს უკანასკნელი სამართლის, სამართლებრივი აზროვნების ზრუნვის საგანია. უფრო მეტი, არსებითად სამართლებრივი სისტემა არის კონფლიქტების აღმკვეთი ან მომწესრიგებელი ნორმების ერთობლიობა. სწორედ ამიტომ, მოკლედ მიმოვიხილავთ კონფლიქტის არსს.

ადამიანები შედიან სხვადასხვა სახის ურთიერთობებში ერთმანეთთან, ფორმალურ თუ არაფორმალურ ჯგუფებთან, სახელმწიფო სტრუქტურებთან თუ საზოგადოებრივ ინსტიტუტებთან. ამ ურთიერთობებში მონაწილე სუბიექტები ორიენტირებულნი არიან მათ მიერ დახარჯული მატერიალური სახსრების თუ სულიერი ენერგიის კომპენსაციის მოლოდინზე. თუ დახარჯული სახსრები ან ენერგია ურთიერთობის მონაწილე ერთ-ერთი მხარის აზრით ადეკვატურად არ კონპენსირდება, მაშინ წარმოიშობა კონფლიქტური სიტუაცია.

თანამედროვე სოციოლოგია განასხვავებს კონფლიქტების წყაროთა ორ ჯგუფს: სუბიექტურს და ობიექტურს. პირველ ჯგუფს ქმნიან შინაგანი ინდივიდის წინააღმდეგობანი, ასე ვთქვათ, თავის თავთან, მეორეს კი, წინააღმდეგობანი სოციალური ურთიერთქმედების პროცესში.

კონფლიქტების პირველი ჯგუფი თავის მხრივ სამ სახედ იყოფა:

1. კონფლიქტი, როგორც გადაწყვეტილების მიღების რეზულტატი. მოცემულ შემთხვევაში ირჩევის რა ერთ-ერთ შესაძლებელ ვარიანტს, პიროვნება ექცევა დისონანსში თავის თავთან იმის გამო, რომ უარყო პოზიტიური მნიშვნელობის მქონე ბევრი ვარიანტი და შეჩერდა სწორედ ამ ვარიანტზე, მიუხედავად იმისა, რომ ამ უკანასკნელშიც ჩადებული იყო ზოგიერთი პოზიტიური ასპექტი.

2. კონფლიქტი, როგორც ცდუნების რეზულტატი. თუ პიროვნება ჩაიდენს ამორალურ საქციელს და ამასთან მიიღებს კმაყოფილებას

ან გამორჩენას, მაშინ ეს ორი საწყისი აღმოჩნდება ერთმანეთთან დისონანსში.

3. კონფლიქტი, როგორც დახარჯული სახსრების ან ენერგიის არაეფექტურობის რეზულტატი. თუ დიდი ძალისხმევის მიუხედავად მიზანი მიღწეული ვერ იქნა, მაშინ პოზიტიური რეზულტატის არარსებობა აღმოჩნდება დისონანსში უქმად დახარჯულ სახსრებთან ან ენერგიასთან.

კონფლიქტების მეორე ჯგუფი თავის მხრივ ასევე სამ სახედ იყოფა:

1. კონფლიქტი, როგორც აზრთა სხვადასხვაობის რეზულტატი. თუ პიროვნება, რომელსაც სხვა პიროვნებებისაგან განსხვავებული საკუთარი აზრი აქვს, ურთიერთმოქმედებს მასთან, მაშინ წარმოიშობა დისონანსი მის რწმენასა და რეალურ მოქმედებებს შორის.

2. კონფლიქტი, როგორც პიროვნების მოქმედებებსა და სხვა პიროვნებათა მოლოდინს შორის წინააღმდეგობის რეზულტატი. თუ პიროვნება, იცის რა სხვა პიროვნების მოლოდინი მისი ქმედობის შესახებ, მაინც იქცევა საპირისპიროდ, წარმოიშობა დისონანსი.

3. კონფლიქტი, როგორც პიროვნების მოლოდინსა და სხვა პიროვნების მოქმედებათა შორის წინააღმდეგობის შედეგი. თუ სხვა პიროვნებები პიროვნების მოლოდინის მიუხედავად, იქცევიან საპირისპიროდ, წარმოიშობა დისონანსი.

საზოგადოებათა კონფლიქტური დაძაბულობის მოსახსნელად საჭიროა საკონტროლო მექანიზმის შექმნა. საქმე ისაა, რომ ადამიანში ბუნებრივად ჩადებულია ორი საწყისი: აგრესიული ანუ ინდივიდუალისტური და კონფორმული ანუ კოლექტივისტური. პირველი ემყარება თავდაცვის ინსტინქტს, ხოლო მეორე - თანამშრომლობას. ორივე ინსტინქტის გამოვლენა საჭიროებს მოწვევრიგებას ადამიანთა ქცევაზე სოციალური კონტროლის დაწესების გზით საზოგადოებაში წონასწორობის უზრუნველსაყოფად.

სოციალური კონტროლის მექანიზმი გამოირჩევა სირთულით და მრავალგვარობით, მაგრამ ზოგადად და საერთო ჯამში მას ორი ასპექტი აქვს: ინსტიტუციური და ნორმატიული.

ინსტიტუციური ასპექტი მოიცავს სოციალური კონტროლის სუბიექტებს, დაწესებულებებს და აგენტებს, რომლებიც ახორციელებენ სოციალურ კონტროლს საზოგადოებაში. ეს სუბიექტები, თავის მხრივ, იყოფიან ორ ჯგუფად, ოფიციალურ და არაოფიციალურ სუბიექტებად. ოფიციალურ სუბიექტებს განეკუთვნებიან: სახელმწიფო

ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანოები, აგრეთვე, სამართალდამცავი ორგანოები, ხოლო არაოფიციალურ სუბიექტებს: ოჯახი, კორპორაციები, პროფესიული კავშირები და პოლიტიკური პარტიები, აგრეთვე, გამოჩენილი პიროვნებები. აღნიშნული სუბიექტები ახორციელებენ სოციალურ კონტროლს სოციალური ცხოვრების შესაბამის სფეროში.

ზემოაღნიშნული მაკონტროლებელი სუბიექტები ერთობლიობაში ქმნიან ინსტიტუციურ სისტემას, რომელთა უმთავრესი მიზანია სოციალური კონფლიქტების რეგულირება.

სოციალური კონტროლის ნორმატიული ასპექტის უმთავრესი გამოვლენაა სამართალი. სამართალი არის სოციალურ კონტროლის ანუ კონფლიქტების აღკვეთის და დარეგულირების ცენტრალური და უმთავრესი პუნქტი, რომელიც ნორმატიულად აკავშირებს ერთმანეთთან სხვა მრავალფეროვან მაკონტროლებელ სუბიექტებს, ბალანსში მოყავს სოციალურ-პოლიტიკური ინსტიტუტები.

სამართლის მომწესრიგებელი ფუნქციის შესახებ გამოიკვეთა სამი მიმართულება. ამერიკელი ბიჰევიორისტების აზრით, სამართალს შეუძლია ყველა სოციალურ მოთხოვნას მისცეს ერთიანი მიმართულება, ნორმატიული განსაზღვრულობა და დამოუკიდებელი ღირებულება, მოახდინოს დაპირისპირებული ინტერესების გაწონასწორება. ამ თვალსაზრისით სამართალი არის საზოგადოებრივი პროცესების მოწესრიგების ნეიტრალური ინსტრუმენტი. სამართალს გადაწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ადამიანის ზოგიერთი ბუნებრივი ინსტინქტის შეზღუდვაშიც და ამ გზით (არაპირდაპირ) დადებითი მიდრეკილებების გამოვლენაში.

მეცნიერთა მეორე ჯგუფი სამართალს არ ანიჭებს სოციალური კონტროლის ანუ სოციალური კონფლიქტების დარეგულირების გადაწყვეტი მნიშვნელობას. ამ მეცნიერთათვის სამართლის რეგულაციური ფუნქცია თავის მიზანს აღწევს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ის თავისი მოქმედების პროცესში კოორდინირებულია სოციალური კონტროლის სხვა ნორმატიულ ასპექტებთან, კერძოდ, რელიგიასთან და ზნეობასთან. ცნობილი ამერიკელი სამართალმცოდნე-ფილოსოფოსის - ჰარდინგის აზრით, ადამიანთა საზოგადოებაში წესრიგს ქმნის სამი უდიდესი ძალა: რელიგია, ზნეობა და სამართალი, რომლებიც შესაბამისად განასახიერებენ სამ უდიდეს ღირებულებას: ჭეშმარიტებას, სიკეთეს და სამართლიანობას. რელიგიის გარეშე, ამტკიცებს ჰარდინგი, არ არსებობს ზნეობა,

ხოლო ზნეობის გარეშე სამართალი. ეს აზრი გარკვეულად ეხმაურება დღეს უკვე აქსიომად ქცეულ დებულებას იმის შესახებ, რომ ევროპული ცივილიზაციის საფუძველია ბერძნული ფილოსოფია, ებრაული ქრისტიანობა და რომაული სამართალი.

მეცნიერთა მესამე ჯგუფი საზოგადოებაში წესრიგისა და ჰარმონიის პირობად თვლის ბალანსს, წონასწორობას ადამიანთა ქცევის გარე და შინაგან ფაქტორებს შორის, გარედან რეგულირებად და თვითრეგულირებად ძალებს შორის. ამ ორი საწყისის ურთიერთქმედების პროცესში მეცნიერთა ეს ჯგუფი პრიორიტეტს თვითრეგულირებად ფაქტორებს ანიჭებს (მხედველობაში აქვთ, მაგალითად, კოლექტივში არაფორმალურად ჩამოყალიბებული ქცევის სტერეოტიპები). ამ უკანასკნელ ფაქტორებს შორის ყველაზე ძლიერი მუხტის მატარებელია ტრადიცია.

მიუხედავად აზრთა სხვადასხვაობისა, მაინც შეიძლება გაკეთდეს რამდენიმე უდავო დასკვნა. უპირველეს ყოვლისა, სამართალი არის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგების, მათ შორის სოციალური კონფლიქტების აღკვეთისა და მოგვარების უმთავრესი ძალა; მეორე, სამართლის ეს სოციალური ღირებულება არ რეალიზდება, თუ იგი კოორდინირებული არ არის სოციალური კონტროლოს სხვა გარეგან ფორმებთან; მესამე, სამართალი ყოველთვის მისადაგებული უნდა იქნეს კოლექტივების შინაგან მამოძრავებელ, თვითრეგულირებად პროცესებთან და შიდა ნორმატულ ფაქტორებთან.

ყველა შემთხვევაში, სამართალი არის სოციალური კონტროლის სისტემატიზებული და მაღალსპეციალიზირებული ფორმა, რომელიც აკავშირებს და ადუღაბებს ისეთ მაკონტროლებელ ფენომენებს, როგორიცაა პოლიტიკა, იდეოლოგია და მორალი, გარდა ამისა იგი სოციალურ მოთხოვნებს აძლევს ერთიან მიმართულებას და ანიჭებს მათ ერთიან ნორმატულ განსაზღვრულობას და დამოუკიდებელ ღირებულობას, საერთოდ ხსნის ან ამცირებს კონფლიქტს.

საერთოდ და ძირითადად სამართებლივი ნორმები ჯგუფდებიან ინტერესთა კონფლიქტების ირგვლივ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სამართალი აღმოცენდება ინტერესთა კონფლიქტებიდან და თან სდევს მათ გაღრმავებას და გაფართოებას, ეტაპობრივად გამოიმუშავებს რა მათი გადაჭრის მოდელებს, ვარიანტებს.

ამრიგად, სამართალს აქვს ინტეგრალური ხასიათი, მიმართულია არსებული და მოსალოდნელი კონფლიქტების შემცირების ან აღკვეთისაკენ, სოციალური კონტაქტების მექანიზმის ფუნქციონირების

გაუმჯობესებისაკენ. ამ აზრით, სამართალი წარმოადგენს „მესამე ძალას“, მედიატორს კონფლიქტის მხარეებს შორის საზოგადოებაში წონასწორობის და სტაბილიზაციის უზრუნველყოფის მიზნით. ამ მიზანს იგი აღწევს ორი საშუალებით, ორი მეთოდით. პირველი საშუალება - ეს არის სამართლის გამაწონასწორებელი ფუნქცია ანუ კონფლიქტის მხარეებს შორის უფლება-მოვალეობათა მშვიდობიანი გზით აღიარება-განაწილება. მეორე - სამართალდამცავი ფუნქცია ანუ უფლება-მოვალეობათა დამრღვევი პირის იძულება ანუ ძალის გამოყენების გზით აღრინდელი მდგომარეობის აღდგენა.

ამრიგად, სამართლის მიზანია კომპრომისის და მშვიდობიანი გადაწყვეტის გზების მოძიება და დადგენა ავტორიტეტული გადაწყვეტების მიღების გზით, მათ შორის იძულებითი ზომებით. ამ შემთხვევაში იძულება ზნეობრივად გამართლებულია, თუ, რა თქმა უნდა, იგი მიმართულია ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლება-თავისუფლებათა დაცვისაკენ. სამართალი აერთიანებს თავის თავში ძალის ავტორიტეტს და ავტორიტეტის ძალას.

3. სამართლის მომწესრიგებელი ფუნქციის ბიოლოგიური წანამძღვრები

დღეს, როდესაც მეცნიერები სვამენ კითხვას: „რა არის ადამიანი“, ხშირად პასუხს ეძებენ ადამიანის ტვინსა და ბოისფეროს სხვა მკვიდრთა ტვინს შორის პრინციპულ განსხვავებაში. მაგრამ უჯრედოვან ან მოლეკულურ დონეზე იმ მატერიალური სუბსტრატის გამოვლენის ცდა, რომელიც დამახასიათებელი იქნებოდა მხოლოდ ადამიანისათვის, მარცხით დამთავრდა. ნერვული ქსოვილის შესახებ ფაქტობრივი მონაცემების სიუხვის მიუხედავად, დღემდე უცნობია - რაშია ადამიანის ტვინის პრინციპული განსხვავება ბოისფეროს სხვა მკვიდრთა ტვინისაგან, დღემდე დაუდგენელია - რა მატერიალური ცვლილებები ხდება, მაგალითად, ბავშვის ტვინში, როდესაც ის ლაპარაკს და აზროვნებას იწყებს.

ადამიანის ტვინსა და ბოისფეროს სხვა მკვიდრთა ტვინს შორის განსხვავება შეიძლება დადგინდეს მხოლოდ ადამიანისა და ცხოველის გარეგანი ქცევების გამოჩენის, თითოეულის ქცევის რეზულტატის ფიქსირების გზით. მაგრამ ჩვენი ასეთი დასკვნა რჩება გონებაჭკრეთით,

აბსტრაქტულ, ლოგიკურ დონეზე და უფრო ვარაუდია ფაქტის შესახებ, ვიდრე თვით ფაქტის კონსტატაცია; ექსპერიმენტის გზით კი, ვიმეორებთ, უჭრედოვან ან მოლექულურ დონეზე, დღეს მოკლებული ვართ ასეთ შესაძლებლობას. ლაკონურად რომ ვთქვათ: თივაში ნემსის ძებნა უფრო პერსპექტიულია, ვიდრე ადამიანის ტვინის მოქმედების სტრუქტურული და ფუნქციური საფუძვლების კვლევა, რადგან რაც უფრო ღრმად ვიძიებთ ცოცხალი მატერიის სიღრმეში, მით უფრო ცოტა შენსია ადამიანის არსის დადგენისა.

ამ მდგომარეობამ განაპირობა დასავლეთის ფილოსოფიაში ადამიანის არსის დუალისტური გააზრების გაძლიერება, რომლის მიხედვითაც ადამიანის სული და სხეული არ არიან ერთმანეთთან კავშირში, მოწყვეტილნი არიან ერთმანეთისაგან; სული არ გამოიყვანება ადამიანის ტვინის მატერიალური სუბსტრატიდან. მდგომარეობა გაართულა იმანაც, რომ ცხოველებს დაუდგინდათ აზროვნების ელემენტები და ქცევის არჩევის, თუმცა შეზღუდული, მაგრამ მაინც შესაძლებლობა, უნარი.

ჩვენი საუკუნის შუა ხანებში ბევრი ბიოლოგი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ცხოველთა სამყაროში წესრიგი ემყარება ძალას, ძლიერის სტატუსს, ერთის მეორეზე ბატონობის ფაქტორს. მაგრამ უახლესმა ექსპერიმენტებმა ეს დასკვნა უკუაგდეს და შექმნეს ერთი შეხედვით კურიოზული სიტუაცია. აღმოჩნდა, რომ ქამის დროს ფიზიკურად ძლიერი თავი გზას უთმობდა შედარებით სუსტს. მეორე მაგალითი: როდესაც ფიზიკურად სუსტი შიმპანზე დაეუფლებოდა მაიმუნებისათვის უგემრიელეს საკვებს, ჯოგის სხვა წევრები შორიახლოს წრეს შეკრავდნენ და ითხოვდნენ საჭმელს. ამ შიმპანზეზე ძლიერები არც კი ცდილობდნენ ნადავლის ძალით წართმევას. ასევე იქცევიან მგლები, განსაკუთრებით სამხრეთამერიკული მგელი და ზოგიერთი სხვა ცხოველი. იაპონურ მაკაკებში „ბელადები“ ისეთები არიან, რომლებიც სულაც არ გამოირჩევიან სხვებისაგან ფიზიკური მონაცემებით. უფრო მეტი, ერთ-ერთ ჯოგში ლიდერობდა მომცრო ტანის მაკაკა, რომელსაც არც ეშვები ჰქონდა და კოჭლიც იყო. საერთოდ კი, ცხოველთა სამყაროში ლიდერს არა აქვს აბსოლუტური მონარქის ძალუფლება.

გარდა ამისა, მეცნიერებმა დაადგინეს იერარქია, ხელისუფლების თავისებური განაწილება ჯოგის წევრებს შორის. ეს ფაქტორი მაშინაც კი ვლინდება, როდესაც ერთმანეთისათვის უცნობ ერთი სახეობის ცხოველებს მოათავსებენ საერთო სადგომში. დასაწყისში

აგრესიული დამოკიდებულება ადგილს უთმობს ურთიერთდაქვემდებარებას, ხელისუფლების განაწილებას. დაქვემდებარებული წევრები ჯოგში წესრიგის დამყარების საქმეში უფრო მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ, ვიდრე ლიდერები; ისინი გამუდმებით უთვალთვალევენ ერთმანეთს და აქტიურად ზრუნავენ იერარქიული სტრუქტურის შენარჩუნებისათვის, ორიენტაცია აღებული აქვთ ლიდერებზე, ასე რომ, თანაცხოვრების არსებული სტრუქტურა ხელს აძლევთ როგორც ლიდერებს, ისე ქვეშევრდომთ. ერთმა პრიმატოლოგმა შენიშნა: „ზოგიერთი მაიმუნი თავისი მომბეზრებლად დემონსტრაციული მორჩილებით მშვენიერ ცხოვრებას იქმნის“.

ამრიგად, ცხოველთა სამყაროს ფუნქციური ანალიზი გვაძლევს საფუძველს დავადგინოთ ანალოგია ადამიანთა საზოგადოებასთან, მის წევრებს შორის ურთიერთობათა რეგულირებისა და უფლება-მოვალეობათა განაწილების თუმც სტიქიური, მაგრამ მკაცრი დეტერმინაციის თვალსაზრისით.

აქედან გამომდინარე, გამოირიცხა უჯრედოვან, მოლეკულურ დონეზე სამყაროს სხვა ცოცხალი არსებებისაგან განსხვავებული ადამიანის იმანენტური თვისებების დადგენა, რომელიც საფუძველს მოგვცემდა გაგვემართლებინა და დაგვესაბუთებინა სამართლის, ანუ ადამიანის ქცევის გარეგანი, ხელოვნური მოწესრიგების აუცილებლობა, მით უმეტეს, რომ უდავოდ დადგინდა საზოგადოებრივი ურთიერთობების წიაღში ბუნებრივი, სტიქიური, თვითმართვითი ნორმატიული მექანიზმები, რომლებსაც ყოველგვარი გარეგანი ჩარევის გარეშე შეუძლიათ დაძაბულობის განმუხტვა საზოგადოებრივი ურთიერთობის ავტომატური, ინდივიდის ნებისაგან დამოუკიდებელი თვითმოწესრიგება..

ამიტომ მეცნიერები იძულებულნი იყვნენ კვლევის ობიექტად გაეხადათ საკუთრივ ადამიანი, შემოესაზღვრათ თავისი კვლევის საგანი ადამიანით, ხელოვნურად გამოეყოთ იგი სამყაროდან, მეცნიერების ყველა დარგი ჩაეყენებინათ ადამიანის სამსახურში.

მაგრამ პრობლემა ისაა, რომ კლასიკურმა საზოგადოებათმცოდნეობამ მკვეთრად გაყო ადამიანის გარემომცველი სამყარო - საზოგადოება და ბუნება, რის გამოც წარმოიქმნა უფსკრული ჰუმანიტარულ მეცნიერებებსა (ფილოსოფია, სოციოლოგია, იურისპრუდენცია, ისტორია,) და ბუნების შესახებ მეცნიერებებს (ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია, ნეიროფიზიოლოგია) შორის, მაშინ, როდესაც ადამიანში ორივე საწისი სოციალური და ბუნებრივი

ქმნიან ერთ განუყოფელ მთელს. ადამიანი არის ბიოსოციალური მოვლენა. ამრიგად, მოხდა ადამიანის ხელოვნური გახლეჩა ორ ნაწილად და ამ ნაწილების ერთმანეთისაგან გაუცხოვება.

მეცნიერების ისტორიამ იცის მაგალითები ხიდის გადების მცდელობისა ამ ორ მეცნიერულ სამყაროს შორის: ანთროპოლოგოზმი, გეოგრაფიული გარემოს თეორია და სხვა, მაგრამ ეს თეორიები, რომელთა ავტორები დილეტანტები იყვნენ ბუნებისმეტყველებაში, ბავშვივით გულუბრყვილოდ გამოიყურებოდნენ, რამდენადაც ცდილობდნენ ბუნების ცალკეული კანონების მექანიკურ მისადაგებას სოციალურ პროცესებთან.

დღეს საკითხი აკადემიურად დგას: ჰუმანიტარულმა და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებმა კურსი უნდა აიღონ ერთი მიმართულებით ადამიანისაკენ. ამისათვის, უპირველეს ყოვლისა, ამ პრიზმაში უნდა გადატეხონ თავიანთი პრობლემატიკა, გადასინჯონ ყველა მიღწევა ამ პრაქტიკული თვალთახედვით და ამ მიმართულებით გააგრძელონ კვლევა, ამასთან, ბუნებრივია, არ უღალატონ მათთვის დამახასიათებელ კვლევის ხერხებს. ამრიგად, უნდა შეიქმნას არა ერთი მეცნიერება, არამედ უნდა შეიქმნას ერთი მეცნიერული მიმართულება ორი პოზიციიდან. ამ ორი პოზიციის შეხვედრის პუნქტი ადამიანია და ამ პუნქტამდე თითოეულმა უნდა მიიტანოს ყველა ის ღირებული, რასაც მათ მიაღწიეს კვლევის პროცესში.

ამ თვალთახედვით თითოეული ადამიანი ჩვენს წინაშე წარმოსდგება როგორც ინდივიდი, ე.ი. არსება, რომელშიც სოციალური და ბუნებრივი ქმნიან განუყოფელ გაშლას. ადამიანის, როგორც ინდივიდის განუყოფელობა გამომდინარეობს იმ თვისებიდან, რომლის ძალითაც იგი არის ბიოსოციალურად ღია სისტემა, თითოეულ ადამიანს ახასიათებს ნებელობა, რომელიც არ არის თანასწორი, ერთმნიშვნელოვანი და ერთსახოვანი ყველასათვის. კლასიკური სამართალმცოდნეობა ადამიანთა ინდივიდუალური თავისებურებების ნიველირებას ახდენს, რადგან სამართალს განიხილავს, როგორც ფორმალურად ყველასათვის თანაბარი ქცევის წესების ერთობლიობას ფაქტობრივად არათანაბარი ინდივიდუალური თავისებურებების მქონე ადამიანთა მიმართ. ჩვენ ისე გაგვიტაცა საზოგადოებისა და ადამიანის ცხოვრებაში მიმდინარე პროცესების ახსნამ ინდივიდის სუბიექტური ნებისა და ყოფის გარეშე არსებული სოციალური ფაქტორებით, რომ ინდივიდი იქცა ამ ფაქტორების რეფლექსიად ანუ სოციალურ ფუნქციად. ამის გამო სამართალი იმდენად გაუცხოვდა ინდივიდისაგან,

რომ თავად აღმოჩნდა მისი ნებისა და ცნობიერების გარეშე და იქცა მასზე ტლანქი ზემოქმედების სოციალურ ძალად, ხოლო ინდივიდუალური თავისუფლება - თავისუფლად მონებე კანონმდებლის მანიპულირების ობიექტი, თვით ინდივიდი კი კანონმდებლის ნების განხორციელების მექანიზმის ერთ-ერთი აგრეგატი გახდა. ამრიგად, მოხდა სამართლის დეჰუმანიზაცია, მისი ადამიანისაგან გაუცხოება.

მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარი კაცობრიობის ისტორიაში შევიდა როგორც ღირსშესანიშნავი აღმოჩენების ეპოქა საერთოდ ბიოლოგიაში, და კერძოდ, ადამიანის ბიოლოგიაში. აღნიშნული ისტორიული ფაქტი არავითარი ზომით არ შეეხება სამართალმცოდნეობას. მისთვის დღემდე უგულებელყოფილია ადამიანის განვითარების გენეტიკური კანონზომიერებანი, გენეტიკური ინფორმაციის შენახვის, შერჩევის და გადაცემის პროცესი, მაშინ, როდესაც აღიარებული განსაზღვრებით სამართალი აწესრიგებს ადამიანის ქცევას. თუ ადამიანის თავისუფალი ნების გამოვლენაში ჩართულია გენეტიკური ფაქტორები, ხოლო ამ ფაქტორების მოქმედების მექანიზმი ჩვენთვის უცნობია, მაშინ იქმნება კურიოზული სიტუაცია: ჩვენ ვაწესრიგებთ იმას, რაც ჩვენთვის უცნობია, ე.ი., ბოლოს და ბოლოს, არაფერს არ ვაწესრიგებთ, უბრალოდ, ვკმნით მოწესრიგების ილუზიას, და ეს მაშინ, როდესაც სამართალი განაგებს მილიარდობით ადამიანთა ბედს.

სამართალმცოდნეობის კავშირი ადამიანის ბიოლოგიურ საწყისთან ამოიწურება მხოლოდ არასრულწლოვანის ან სულით ავადმყოფის არაქმედუნარიანობის ცნებით ან დამნაშავეობის გენეტიკური ფაქტორების შესწავლით, მაშინ, როდესაც კაცობრიობის მრავალფეროვანი სამართლებრივი ყოფა მეცნიერული შესწავლის გარეშე აღმოჩნდა. სამართალი აფასებს ადამიანის მხოლოდ გარეგნულ გამოვლენას - ქცევას მაშინ, როდესაც იგი ადამიანის ინდივიდუალური სამყაროს ემანაციაა და სხვა არაფერი. სამართალმცოდნეობამ ხელოვნურად გაკვეთა ადამიანის შინაგანი ბუნება და გარეგნული გამოვლინება მაშინ, როდესაც ადამიანის კონკრეტული ქცევა მისი ინდივიდუალური სამყაროს ერთ-ერთი შესაძლო ფრაგმენტია, გამოვლენაა.

ამ მეთოდოლოგიური დაშვების გარეშე შეუძლებელია სამართლის არსებობის დასაბუთება, რამეთუ სამართალი ემყარება მხოლოდ ნების თავისუფლებას ანუ სხვაგვარად - ქცევის უნარს. სამართალს მხოლოდ იმიტომ ძალუძს მოაწესრიგოს საზოგადოებრივი

ურთიერთობანი, რომ ადამიანს შეუძლია არაერთგვაროვნად იმოქმედოს ერთსა და იმავე ცხოვრებისეულ სიტუაციაში, ე. ი. ადამიანთა ქცევები ასიმეტრიულობით ხასიათდება. სწორედ ასიმეტრია ასაბუთებს და ამაართლებს სამართლის არსებობას.

ადამიანისაგან განსხვავებით, ბუნების ყველა ქმნილება სიმეტრიულია, მოლეკულის სტრუქტურიდან დაწყებული მაღალორგანიზებული მატერიის სტრუქტურით დამთავრებული, სიმეტრიული აგებულებით ხასიათდება. სიმეტრიის კანონების დაცვით ქმნის ადამიანი ხელოვნურ სამყაროს. ატომური ბომბი თუ მაგნიტოფონი, ავტომანქანა თუ კომპიუტერი სიმეტრიის კანონების გათვალისწინებით შექმნა ადამიანმა.

მაგრამ საკმარისია, კვლევის ობიექტად ვაქციოთ თვით ადამიანი, რომ სიმეტრიულობა პირობითი ხდება. სამყაროს მოვლენათა შორის ზოლოდ ადამიანი აღმოჩნდა ასიმეტრიული. თვით ისეთი ხელთუქმნელი მხატვრული სახეები, როგორიცაა ვენერა მილოსელი ან ჯოკონდა, გარკვეული ასიმეტრიულობით ხასიათდება. საკმარისია ეს სახეები გეომეტრიული პრინციპით გარდაექმნათ, მივიღებთ ადამიანის უსულრო სტანდარტიზებულ სახეს. სწორედ ეს გეომეტრიული ასიმეტრია ქმნის იმ ჰარმონიას, რომელიც ვენერასა და ჯოკონდას აქცევს ლეთიურ ქმნილებად. ადამიანის ტვინის გარეგნული აგებულება ერთი შეხედვით მკაცრი სიმეტრიის ნიმუშად გამოდგება, მაგრამ მისი ფუნქციის კვლევა დაწყებისთანავე აღმოჩნდება, რომ ადამიანის ტვინი პირიქით ასიმეტრიის კლასიკური ნიმუშია. ჯერ კიდევ ძველმა ბერძენმა მედიკოსებმა - ჰეროფილმა და გალენმა შეამჩნიეს ფუნქციური ასიმეტრია თავის ტვინის ორ ნახევარსფეროს შორის. მიუხედავად ამისა, ორი ათასწლეული დასჭირდა მეცნიერებას, რომ ეცნო ორი ნახევარსფეროს ასიმეტრიულობა.

ყველა ძირითადი მონაცემი ადამიანის ტვინის ნახევარსფეროების განსხვავებული ფუნქციების შესახებ მიღებული იქნა ავადმყოფებზე დაკვირვების შედეგად თავის ტვინის დიდი ნახევარსფეროების დაზიანების გამო ფსიქიკისა და ორგანიზმის მოტორული სფეროს ცვლილებებზე კლინიკურმა დაკვირვებამ მეცნიერებას საშუალება მისცა, დაედგინა ამ სფეროებს შორის ფუნქციების განაწილება, უფრო მეტი, გასაოცარი ასიმეტრია. მაგრამ ქეშმარიტად მეცნიერული გარკვევა ამ პრობლემაში შესაძლებელი გახდა დიაგნოსტიკის ახალი მეთოდების, მიკროქირურგიული და თერაპიული მკურნალობის შედეგად.

ასიმეტრია მარჯვენა და მარცხენა ნახევარსფეროებს შორის ცხადად ვლინდება ადამიანის მარჯვენა და მარცხენა ხელებს შორის

ფუნქციურ განსხვავებაში. სამედიცინო მეთოდებით დადგინდა, რომ მარჯვენა ხელის მმართველი ცენტრი მდებარეობს მარცხენა ნახევარსფეროში, ხოლო მარცხენა ხელისა - მარჯვენა ნახევარსფეროში. კაცობრიობა, როგორც წესი, ხმარობს მარჯვენა ხელს, ხოლო ე.წ. ცაციები გამონაკლისს შეადგენენ. ასევე დადგინდა, რომ ბავშვებს ორ წლამდე ორივე ხელი ერთნაირად აქვთ განვითარებული. მხოლოდ 5 წლიდან მარჯვენა ხელი თანდათანობით იღებს თავის თავზე თითქმის მთელ დატვირთვას. ეს პროცესი ხანგრძლივ პერიოდს მოიცავს და თავდება სრულწლოვანების ასაკში, ე.ი. მაშინ, როდესაც ადამიანს უყალიბდება ნებელობა ანუ სხვაგვარად ქცევის უნარი, არჩევანის თავისუფლება. მეცნიერთა აზრით, ამის მიზეზი ისაა, რომ სრულწლოვანებამდე ორ ნახევარსფეროს შორის ჭერ კიდევ არსებობს სიმეტრია. მოცემულ შემთხვევაში სიმეტრია განხილულია როგორც ორგანიზმის ანომალია. მეცნიერებისათვის ცნობილია ადამიანის ტიპი, რომელსაც ამბიდექს უწოდებენ, ე.ი. არსებას, რომელსაც ორივე ხელი ერთნაირად აქვს განვითარებული. ასეთ ადამიანს არა აქვს უნარი ლურსმანი დააქედოს, ნორმალურად წეროს და ა.შ., ე.ი. მის ტვინში ორ ნახევარსფეროს შორის სიმეტრიაა. ამ ტიპის ადამიანთა შორის ხშირია სულიერი დაავადებანი.

ამრიგად, ირკვევა, რომ თავისუფლად მონებუა ადამიანი, რომლის თავის ტვინში ორი ნახევარსფერო ასიმეტრიულ დამოკიდებულებაშია, და ბუნებრივია, მხოლოდ ასეთ პირს შეიძლება მოვთხოვოთ პასუხი, დაეაკისროთ პასუხისმგებლობა. როდესაც ადამიანზე ორივე ნახევარსფერო თანაბრად ზემოქმედებს, მის ქცევას მხოლოდ ერთი გასასვლელი აქვს, ხოლო როდესაც ზეწოლა არათანაბარია, ადამიანი უპირატესობას ანიჭებს უფრო ძლიერს და თავის მოქმედებას მას უმორჩილებს, თუმცა, ნებისყოფის მოხმობით რჩება შესაძლებლობა, აირჩიოს სუსტი ზეწოლითი ფაქტორი.

ამრიგად, ნების თავისუფლება სხვა არაფერია, თუ არა ადამიანის თავის ტვინის ასიმეტრიულობის გარე გამოვლინება.

დღეს მეცნიერული აზრი იმ უდავო დასკვნამდე მივიდა, რომ ადამიანში ფუნქციური ასიმეტრია უნივერსალური მოვლენაა. მარცხენა ნახევარსფეროში კონცენტრირებულია აბსტრაქტული ცნებითი, ხოლო მარჯვენა ნახევარსფეროში - კონკრეტული საგნობრივი აზროვნების მექანიზმები. ეს ორი ფუნქციური მახასიათებელი ერთმანეთს აკავსებს, ერთმანეთზე ზემოქმედებს და აყალიბებს ადამიანს. ორივე ნახევარსფეროს მეშვეობით ადამიანი ახდენს თავისი მოქმედების

კოორდინაციას. ამიტომ ვამბობთ, რომ ქმედუნარიანი ადამიანი პასუხისმგებელია თავის მოქმედებაზე, განსხვავებით არასრულწლოვანისა და სულით ავადმყოფისაგან.

აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობა, როგორც ადამიანთა ნების გამოვლენა, ანალოგური ასიმეტრიულობით ხასიათდება. ყოველ კონკრეტულ სიტუაციაში თითოეულ ადამიანს შეუძლია მრავალგვარად იმოქმედოს, ანუ იმოქმედოს ასიმეტრიულად, ე. ი. იმოქმედოს თავისუფლად. ამ თვალსაზრისით ასიმეტრიულობა და თავისუფლება იდენტური ცნებებია.

მაგრამ ასეთი „თავისუფლება“ არ აკმაყოფილებს ადამიანს, რადგან იგი მრავალგვარი ინტერესის მატარებელი არსებაა. მას არ შეუძლია დაიკმაყოფილოს ინდივიდუალური ინტერესი სხვაგვარად, თუ არა სხვა ადამიანებთან ურთიერთობების დამყარების გზით. მეორე ადამიანი ყოველთვის ინტერესის დაკმაყოფილების საშუალებაა და პირიქით. აქედან გამომდინარე, ადამიანს ბუნებრივად ებადება მოთხოვნილება, თავისუფალი ქცევის ასიმეტრიულობა დაუქვემდებაროს რაღაც ხელოვნურ სიმეტრიას, თუნდაც ღროებით, მაგრამ მაინც სიმეტრიას. ამ მიზნით საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილენი თავიანთი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად მათთვის საერთო წესებს (ნორმებს) ქმნიან ანუ ქმნიან ინტერესების დაკმაყოფილების წესებს. საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილენი გამოიმუშავენ ურთიერთქცევის ისეთ სიმეტრიულ ვარიანტს, რომელიც ერთნაირად მისაღებია ორივე მხარისათვის, ანუ აწესრიგებენ ურთიერთობებს შესაბამისი ინტერესის უკონფლიქტო დაკმაყოფილების მიზნით.

რა არის ინტერესის დაკმაყოფილების უკონფლიქტობა?

ინფორმაციის თეორიის თანახმად, მოწესრიგება ნიშნავს იმ უწყესრიგობის (ენტროპიის) შემცირებას, რომელიც მოწესრიგების გარეშე თვითღინებით იზრდება ყოველგვარ რთულ სისტემაში. ასეთ პირობებში იქმნება აუცილებლობა მართვის სისტემის მოდელის შექმნისა, რომელიც მოწოდებულია წინააღმდეგობა გაუწიოს უწყესრიგობას, ასიმეტრიის უზომო განვითარებას. მართვის ასეთ სისტემად ანუ უწყესრიგობის შემცირების ერთ-ერთ მოდელად გვევლინება სამართლებრივი ნორმები, რომლებსაც გამოიმუშავენ ადამიანები მათ ურთიერთობებში უზომო უწყესრიგობის აღსაკვეთად, რათა შესაძლებელი გახდეს თითოეულის ინტერესის ურთიერთმისაღები დაკმაყოფილება. სამართალი ქმნის რწმენას, რომლის მიხედვითაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის თითოეული მონაწილე განიხილავს

ერთმანეთს, როგორც მისი ინტერესების დაკმაყოფილების გარანტიას, შანსს. ასეთი რწმენის გარეშე, ასეთი სიმეტრიული მოდელის გარეშე შეუძლებელია ინტერესის დაკმაყოფილება, რამეთუ, ვიმეორებთ, ინდივიდს არ შეუძლია დაიკმაყოფილოს ინტერესი თავისი ძალებით, ამას აკეთებს მხოლოდ სხვა პირის მეშვეობით. ამ რწმენას ქმნის სამართალი, ამ საერთო რწმენის შექმნის მეშვეობით წესრიგდება საზოგადოებრივი ურთიერთობა. ამ რწმენის სამართლებრივი გამოხატულებაა უფლება და მოვალეობა, როგორც მიზნის მიღწევის ანუ ინტერესის დაკმაყოფილების ოპტიმალური, პიროვნებისა და საზოგადოებისათვის ურთიერთმისაღები ხერხი.

ამრიგად, სამართლის თეორიის პოზიციებიდან, ჩვენის აზრით, დასაბუთდა ადამიანის ერთიანი ბიოსოციალური ბუნება, მაგრამ ესეც არა კმარა, ადამიანის უმთავრესი ნიშანი სხვაა.

ადამიანის არსებითი ნიშანია მისი სწრაფვა საზრისის წვდომისაკენ. საზრისის წვდომის პროცესის ახსნა შეუძლებელია მხოლოდ ფსიქოლოგიური და ბიოლოგიური მექანიზმებით, აგრეთვე, ტრადიციული სოციოლოგიური მეთოდით. ადამიანი უფრო მეტია, ვიდრე ფსიქიკა და სხეული ან მათი ერთიანობა. ადამიანი არის სული, - აღნიშნავს ცნობილი ავსტრიელი ფსიქოლოგი ვ. ფრანკი. იმავე ვ.ფრანკის აზრით საკითხი სწორად ისმის მაშინ, როდესაც საუბარია არა საერთოდ ცხოვრების საზრისის შესახებ. თითოეული ცხოვრებისეული სიტუაცია თავის თავში შეიცავს საკუთარ საზრისს, განსხვავებულს სხვადასხვა ადამიანისათვის, მაგრამ თითოეულისათვის ის არის ერთადერთი ქეშმარიტება. ამის გამო საზრისი არ არის წინასწარ მოცემული, უფრო მეტიც, ადამიანს არ შეუძლია საზრისის არჩევა, მას შეუძლია მხოლოდ ისწრაფოს საზრისისაკენ ანუ საზრისის ძიებისა და მოპოვებისაკენ.

საზრისის წვდომისაკენ სწრაფვა ჩაძირულია არაცნობიერში და არ შეიძლება მათი მექანიკური რეფლექსირება. ამ თვალსაზრისით სწრაფვა საზრისის წვდომისაკენ ირაციონალურია, ლოგოსის წინარე სფეროა, თუმცა ის ლიგიკის გზით დედუცირდება. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ცნობიერების ობიექტი „არსია“ ანუ ჩვენს გარეთაა, ხოლო საზრისის წვდომის ობიექტი არის არა ის, რაც არის, არამედ რაც უნდა იყოს, ანუ „ჩერარსი“, ე.ი. ის, რაც არის ჩვენში. საზრისის წვდომისაკენ სწრაფვა ვლინდება ჰერეტის აქტში, რაც ასაბუთებს ადამიანის ინდივიდუალურ ყოფიერებასაც.

სამართალი, ისევე როგორც სხვა ნორმატიული სტრუქტურები, ქმნიან ადამიანის ჯერარსობრივ სურათს; ამიტომ ადამიანი, როგორც

კულტურული არსება, ჭერარსი, უსასრულოა, მაშინ, როდესაც ადამიანი, როგორც ბიოსოციალური არსება, არ არის გამოყოფილი ბუნებიდან და ამიტომ მთლიანობაში ვერ განიხილება, რადგან მთელის ნაწილია. ადამიანი, როგორც კულტურული არსება, გამოყოფილია ბუნებიდან და ამიტომ მთლიანია.

ჭერარსობრივი ნორმატიული აზროვნებისათვის დამახასიათებელია ჰერმენევტიკული პრობლემატიკა, რაც გამოიხატება საზრისის, მიზნისა და ინტენციულობის წვდომაში. ეს არის ადამიანის სულის ევრისტიკა ანუ ლოგიკურის მიღმა არსებული საზრისის რესურსების წვდომისაკენ და მათი ამოქმედებისაკენ სწრაფვა. საზრისი ნიშნავს არააცნობიერ სწრაფვას იდეალისაკენ. ჰუსერლმა განასხვავა ნება საზრისისაგან: ყოველი ნება განსაზღვრულია დროითა და განსაზღვრული რეფლექსებით, მაშინ როდესაც საზრისისაკენ სწრაფვა ზედროულია და არამიზნობრივი. რიკერტის სიტყვებით რომ ვთქვათ, საზრისი, როგორც ღირებულება არსებულს არ მიეკუთვნება, ის მხოლოდ მნიშვნელობს. არსებითად საზრისის წვდომა არის ადამიანის პერმანენტული და ამიტომ უნივერსალური ლტოლვა საკუთარი არსის გააზრებისაკენ. სხვა საკითხია, ილუზიაა თუ არა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ეს სწრაფვა, რადგან ღირებულია არა შედეგი ამ სწრაფვისა, არამედ თვით სწრაფვა. ეს ძიება მნიშვნელობს სწორედ და იგი ყოველთვის ინდივიდუალური და განუმეორებელია.

ასეთი ფილოსოფიური ორიენტაცია სრულად პასუხობს კაცობრიობის პერსპექტივებს. სწორედ აღნიშნავენ, რომ ისტორიული დრო თანდათან ჩქარდება, რაც თანდათან უფრო და უფრო შეუძლებელს ხდის ხვალინდელი დღის განსაზღვრას. უფრო მეტი, ზოგიერთის აზრით, არა მარტო მომავლის განჭვრეტა გახდა ძნელი, არამედ ბურუსმა მოიცვა აწმყოც. ეს გამოწვეულია ახალი, წარსულში არნახული და განუმეორებელი სიტუაციებით, რადგან აწმყო წარსულის რიტმის დარღვევა უფროა, ვიდრე გაგრძელება. ამიტომ მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში სულ უფრო ძალუმად ჟღერს იასპერსის სიტყვები: „სად ვიმყოფებით ჩვენ დღეს, ისტორიული გზის დასაწყისში თუ დასასრულში"? სწორედ ამიტომ, რომ ზოგადი ღირებულებები თანდათანობით კარგავენ მნიშვნელობას ინდივიდისათვის, პირიქით, ინდივიდი როგორც ღირებულება, იკავებს მათ ადგილს, ინდივიდი ხდება ისტორიის საზრისი. ამ თვალსაზრისით კაცობრიობა იმყოფება ისტორიული გზის დასაწყისში.

სწორია დასავლეთის იმ მოაზროვნეთა დასკვნა, რომლებიც თვლიან, რომ ისტორიის საწყისი არ განხორციელებულა, იგი არაა

აწმყოში, იგი უნდა იშვას მომავალში. ამ პროცესის სიღრმისეული მიზეზი, როთაკერის სიტყვები რომ ვიხმართ, შემდეგშია: „როგორც ჭადრაკში არ არის ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი სვლები და ყოველი ახალი სვლა ახალ სიტუაციას ქმნის, ისტორიაშიც ადამიანთა რეაქცია შექმნილ ვითარებაზე ახალი ისტორიული სიტუაციის შექმნელია“. ამიტომ ამბობენ, რომ ადამიანის ღწვა საზრისისაკენ მარადიულია, რადგან იგი მიმდინარეა, წამიერია, წარმავალია, მომენტთა ურთიერთცვლაა. მომენტთა ამ ურთიერთცვლას განაპირობებს თავისუფლება.

ობიექტური სამყარო მიზეზობრივია და ამიტომ მასში თავისუფლება არ არის - აღნიშნავს იასპერსი. არც ატომის მოძრაობა და არც მოვლენათა განსაზღვრულობის სტატისტიკური ხასიათი არაა თავისუფლების მაჩვენებელი. თავისუფლება მხოლოდ სუბიექტურია და ამდენად არამიზეზობრივი, ის არის მუდმივი ქმნადობა, შემოქმედება, რომლის მიმართულების განსაზღვრა შეუძლებელია.

დებულება იმის შესახებ, რომ თავისუფლება არის შეცნობილი აუცილებლობა - მცდარია. ისმის კითხვა: განა შესაძლებელია აუცილებლობის შეცნობა, თუ კი აუცილებლობა სწორედ ის არის, რასაც თუნდაც კაცობრიობა მიიჩნევს დღეს ასეთად? ხომ შეიძლება (და ეს ასეც არის), რომ დღეს შეცნობილი აუცილებლობა, სწორედ ხვალ აღმოჩნდეს ილუზია ან თუნდაც ნაწილობრივ სრული? ვინ არის მსაჯული იმისა, რომ მე ნამდვილად შევიმეცნე აუცილებლობა ან რომ მე შეცდომა არ დავუშვი? („მე“-ში კაცობრიობაც რომ ვიგულისხმო თუნდაც).

მაშ, რაშია ცხოვრების საზრისი? ცხოვრების საზრისის თავისუფლების ძიებაშია. ბერდიევი წერდა: „შესაძლოა მე არც კი ვიცოდე ცხოვრების საზრისი, მაგრამ ჩემს ცხოვრებას მივუძღვნი ამ საზრისის ძიებას“.

II კარი. მართლწესრიგი

I თავი. სამართლებრივი ურთიერთობანი

1. სამართლებრივი ურთიერთობების ცნება

თავიანთი მრავალმხრივი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად ადამიანები და მათი გაერთიანებები ერთმანეთთან ამყარებენ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, ორგანიზაციულ, პირად და სხვა სახის საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. საზოგადოებრივი ურთიერთობების მეშვეობით აღნიშნული ინტერესების დაკმაყოფილებისათვის სტაბილური, ურთიერთხელსაყრელი პირობების შესაქმნელად - ე.ი. იმისათვის, რომ ერთი პირის ან პირთა ჯგუფის მიერ შესაბამისი ინტერესის დაკმაყოფილება მეორე პირის ან პირთა ჯგუფის ინტერესის ხელყოფის ხარჯზე არ ხდებოდეს - ანუ საზოგადოებაში წონასწორობის შესანარჩუნებლად საზოგადოებრივ ურთიერთობებში მონაწილე პირები და პირთა ჯგუფები ქმნიან სამართლებრივ ნორმებს. ამ მიზნის მისაღწევად სამართლებრივ ნორმაში ჩამოყალიბებულია ამ პირებისა და პირთა ჯგუფების ქცევის წესები (მოქმედების ფარგლები) მათ შორის უფლებებისა და მოვალეობების გამიჯვნა-განაწილების გზით, ისე, რომ ყოველი პირის ან პირთა ჯგუფის უფლებასა და მოვალეობას შეესაბამება მეორე პირის ან პირთა ჯგუფის უფლება და მოვალეობა. ეს უფლება-მოვალეობანი ერთობლიობაში ქმნის შესაბამისი სახის საზოგადოებრივი ურთიერთობის გარსს, რის შედეგადაც ეს საზოგადოებრივი ურთიერთობანი იღებს სამართლებრივი ურთიერთობის ფორმას. ამიტომაც ამბობენ, რომ სამართლებრივი ურთიერთობა არის მატერიალური შინაარსისა (ფაქტობრივი საზოგადოებრივი ურთიერთობა) და იურიდიული ფორმის (უფლება-მოვალეობა) ერთიანობა. შედეგად ყალიბდება სამართლებრივ ურთიერთობათა სისტემა, რომელსაც მართლწესრიგს ვუწოდებთ. მაგრამ არა ყველა ფაქტობრივი საზოგადოებრივი ურთიერთობაა სამართლებრივი ურთიერთობა, არამედ ისეთი, რომლის მონაწილეებს ერთმანეთის მიმართ აქვთ ურთიერთ უფლება-მოვალეობანი, იმყოფებიან უფლება-მოვალეობით კავშირში. უფრო მეტი, არსებობს ისეთი საზოგადოებრივი ურთიერთობანი, რომელთა მხოლოდ ზოგიერთი მხარე, ნაწილი შეიძლება დახასიათდეს როგორც

სამართლებრივი ურთიერთობა, ანუ ერთი სახის საზოგადოებრივი ურთიერთობის შიგნით არსებულ ასეთივე ურთიერთობათა მხოლოდ ერთ ნაწილში, ერთ ჯგუფში მონაწილე პირები შეიძლება იმყოფებოდნენ უფლება-მოვალეობით ურთიერთობაში.

ამრიგად, სამართლებრივი ურთიერთობა არის ისეთი ფაქტობრივი ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული თუ პირადი ურთიერთობა, რომლის მონაწილეები დაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან ურთიერთ უფლებებითა და მოვალეობებით.

აქ მატერიალური შინაარსი და იურიდიული ფორმა მხოლოდ ლოგიკურად შეიძლება გაიმიჯნოს, რეალურ ცხოვრებაში კი ისინი განუყოფელია. მხოლოდ მეცნიერული კვლევის და იურიდიული პრაქტიკის სწორი ორიენტაციის მიზნით ხდება საჭირო იურიდიული ფორმის (უფლება-მოვალეობის) გამოყოფა მისი შინაარსიდან. რაც მთავარია, ასეთი გამოყოფა საშუალებას იძლევა ხაზი, გავუსვათ სამართლებრივი ნორმების, მთლიანად სამართლის აქტიურ-როლს საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგების პროცესში, როგორც საზოგადოებრივი ურთიერთობებისათვის მიმართულების, გზისმკვლევის მნიშვნელობის მქონეს.

ნორმატიულობა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა თვისებაა, საზოგადოებრივ ურთიერთობაშია ჩაწული, მათი იმანენტური ნიშანია, და სწორედ ამიტომ ვიწოდებთ მათ სამართლებრივ ურთიერთობებს. პროფ. გ. ნანეიშვილის ნორმატიული ფაქტების თეორიიდან გამომდინარე, ფაქტობრივ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გარკვეული ჯგუფის ნორმატიულობა მოქმედი სამართლისაგან (კანონმდებლობისაგან) დამოუკიდებელი თვისებაა ანუ ფაქტობრივ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გარკვეულ ჯგუფში მონაწილე პირების უფლება-მოვალეობანი სპონტანურად ყალიბდება. მოქმედი სამართალი (კანონმდებლობა) მათ მხოლოდ აღმოაჩენს, შეარჩევს, განაზოგადებს და გადაამუშავებს საკანონმდებლო ტექნიკის მიხედვით, საბოლოოდ საკანონმდებლო პროცესის შედეგად ფაქტობრივ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში არსებულ წესრიგს ანუ უფლება-მოვალეობათა სპონტანურად ჩამოყალიბებულ კავშირს ნებადართულად ან აკრძალულად გამოაცხადებს. მაგრამ ყველა შემთხვევაში მოქმედი სამართალი (კანონმდებლობა) არსებითად ვერ შეცვლის ფაქტობრივ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში ჩადებულ კანონზომიერებას, რადგან ის ბუნებრივი კანონზომიერების გამოვლენაა, ბუნებრივი აუცილებლობის ფრაგმენტი. მოქმედ სამართალს შეუძლია

და რეალურად აკეთებს მხოლოდ იმას, რომ ადამიანის ჯგუფებში ბუნებრივი აუცილებლობის გამოვლენის პროცესში ხელოვნურად ერევა პირების სათანადო ქცევის ზოგადი მოდელის შემუშავების გზით. მაგრამ ამ ჩარევას ახორციელებს არა რეალურად, არამედ უპირატესად იდეალურად: კანონმდებელი მიუთითებს, რაც უნდა შესრულდეს ანუ აყალიბებს ახალი, ჭეარარსობრივი სინამდვილის მოდელს.

რას წარმოადგენენ სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიული ფორმა და მატერიალური შინაარსი?

პირდაპირ უნდა განვაცხადოთ, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიული ფორმა არის საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა ერთმანეთთან ისეთი დამოკიდებულება, რომლის დროსაც ისინი ერთმანეთს სცნობენ როგორც ურთიერთ უფლება-მოვალეობათა მატარებელს, ისეთი კავშირია, რომლის დროსაც ერთმანეთისაგან გარკვეული სამართლებრივი ხასიათის აქტების შესრულების მოლოდინში იმყოფებიან. ასეთი აქტების მოსალოდნელობის ფსიქოლოგიური სიტუაციაა სწორედ სამართლებრივი ურთიერთობის ის ატმოსფერო, რომელსაც ქმნის უფლება-მოვალეობა. სხვა სიტყვებით, უფლებისა და მოვალეობის განხორციელების მოლოდინი ქმნის იმ ფსიქოლოგიურ ატმოსფეროს, რომელსაც ჩვენ სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიულ ფორმას ვუწოდებთ. ხოლო თვით უფლება-მოვალეობა არის სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიული შინაარსი, რომელიც ქმნის საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა ქცევის იდეალურ მოდელს.

სამართლებრივი ურთიერთობის მატერიალური შინაარსი არის საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა რეალური ქცევა, ფაქტობრივი მოქმედებანი სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიული ფორმის ფარგლებში.

სამართლებრივ ურთიერთობათა წარმოშობასა და შეწყვეტას შორის, ე.ი. ორ ძირითად იურიდიულ ფაქტს შორის მდებარეობს ფართო ველი, რომელზედაც სამართლებრივ ურთიერთობათა შინაარსია გაშლილი. სწორედ ეს ველი შეიცავს იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა მოქმედებებს, რომლებიც შესაბამისი სამართლებრივი ურთიერთობის მატერიალური შინაარსის განმსაზღვრელია. თუკი უგულებელვყოფთ მოქმედებებს, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის მატერიალურ შინაარსს, შესაბამისი

საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილენი მთლიანად დარჩებიან ჭერარსის სფეროში, სიმართლის ნორმის ფარგლებში. ძირითადად სამართლებრივ ურთიერთობებს აქვს განგრძობადი და შედარებით მყარი კავშირების ხასიათი, რომლებიც მოქმედებათა მთელი ჯაჭვისაგან შედგება. რეალურ ცხოვრებაში ქონებრივი და შრომითი სამართლებრივი ურთიერთობანი კონკრეტულ ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს შორის, სახელმწიფოს კონკრეტულ სტრუქტურულ ერთეულებს შორის და ამ უკანასკნელებისა სამართლის სხვა სუბიექტებთან არ ამოიწურება მათი ერთჯერადი ქცევით, არამედ უმრავლეს შემთხვევაში მოიცავს მოქმედებათა მთელ ციკლს, რომლებიც ერთმანეთს ცვლის და გარკვეული ხანგრძლივობით გამოირჩევა. იგივე შეიძლება ითქვას პროცესუალურ სამართლებრივ ურთიერთობებზე კონკრეტულ პირებს შორის, რომლებიც მოიცავს პროცესის მონაწილეების მოქმედებათა მთელ წყებას.

2. უფლება და მოვალეობა

უფლება არის სამართლის ნორმით განსაზღვრული მოქმედების ზომა, მასშტაბი, საზღვარი ანუ სამართლის ნორმით განსაზღვრული პირის იურიდიული შესაძლებლობა.

უფლება, როგორც სამართლის ნორმით განსაზღვრული პირის იურიდიული შესაძლებლობა, ორი სახისაა: აბსოლუტური და შეფარდებითი.

აბსოლუტური უფლება არის სუბიექტის იურიდიული შესაძლებლობა როგორც საკუთარ აქტიურ მოქმედებაზე, ასევე იურიდიული შესაძლებლობა, მოსთხოვოს მეორე სუბიექტს აქტიური მოქმედება. მაგ., შრომის უფლება მოიცავს პირის იურიდიულ შესაძლებლობას, აირჩიოს პროფესია და მოსთხოვოს სახელმწიფოს რომ არ დატოვოს იგი უმუშევარი, მისი პროფესიული მომზადებისა და კვალიფიკაციის გათვალისწინებით. ამრიგად, ამ უფლების განხორციელება დამოკიდებულია არა მარტო უფლებამოსილი პირის, არამედ აგრეთვე მეორე პირის - სახელმწიფოს აქტიურობაზეც.

შეფარდებითი უფლება, როგორც პირის სამართლებრივი შესაძლებლობა, გულისხმობს უფლებას სამართლებრივი ურთიერთობის მხოლოდ მეორე მონაწილის აქტიურ მოქმედებაზე, ანუ უფლებას, მოსთხოვოს მეორე პირს აქტიურობა პირველი პირის სასარგებლოდ.

მოცემულ შემთხვევაში უფლებამოსილი პირის ინტერესის დაკმაყოფილება არა იმდენად მის აქტიურ მოქმედებაზე დამოკიდებული, რამდენადაც მეორე პირის მოქმედებაზე, ანუ მისი უფლება შეფარდება მეორე პირის მოვალეობას. ამიტომ ჰქვია მას შეფარდებითი უფლება. შეფარდებითი უფლების მაგალითია ნებისმიერი ხელშეკრულებიდან გამომდინარე უფლება, რომლის თანახმადაც ყიდვა-გაყიდვის, ტვირთის გადაზიდვის, საკომისიო და სხვა სახის ხელშეკრულების მონაწილეს უფლება აქვს მოსთხოვოს მეორე მხარეს აქტიური მოქმედება.

იურიდიულ ლიტერატურაში ლაპარაკობენ უფლების მესამე სახეზეც - სარჩელის უფლებაზე, ე.ი. უფლებაზე სასამართლოს წესით მოსარჩელემ აღიდგინოს დარღვეული უფლება. არსებობს დასაბუთებული მოსაზრება, რომ სარჩელის უფლება არის უფლების განვითარების სტადია - როგორც აბსოლუტური, ისე შეფარდებითი უფლებისა. მაგალითად, შრომის უფლებისა თუ პოლიტიკური თავისუფლების შეზღუდვის დროს ისევე, როგორც ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულების დარღვევის შემთხვევაში, უფლებადარღვეულ პირს შეუძლია სასამართლოს წესით აღიდგინოს დარღვეული უფლება /*restitutio in integrum*/.¹

აბსოლუტური და შეფარდებითი უფლებები გარკვეულ ურთიერთქმედებაში არიან ერთმანეთთან. სანიმუშოდ ავიღოთ შრომის აბსოლუტური უფლება და შრომის კანონთა კოდექსით გათვალისწინებული შრომის შეფარდებითი უფლებები.

შრომის აბსოლუტურ უფლებას თავისი დამოუკიდებელი შინაარსი აქვს. იგი გულისხმობს შრომითი საქმიანობის სახეობის არჩევის უფლებას და უფლებას, მოსთხოვოს სახელმწიფოს (შრომითი მოწყობის ბიუროს სახით), გამოუქმნოს შესაბამისი ადგილი, და უფლებას სასამართლოს წესით გაასაჩივროს სახელმწიფოს უარი სამუშაოთი დაკმაყოფილებაზე. შრომის კანონთა კოდექსით გათვალისწინებული შრომის შეფარდებითი უფლებები გულისხმობს შრომითი ხელშეკრულების დადების შედეგად წარმოშობილ უფლებებს, რაც დაკავშირებულია სამუშაო დროის ხანგრძლივობასთან, დასვენების ვადებთან, შრომის ანაზღაურების პირობებთან და წესებთან, შრომის ჯანსაღი და უსაფრთხო პირობების უზრუნველყოფასთან, შრომის

¹ საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლის ძალით: „ყოველ ადამიანს აქვს უფლება თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დაცვად მიმართოს სასამართლოს“.

დისციპლინის წესების დაცვასთან, შრომის დაკების განხილვის პირობებთან და წესებთან და ა.შ.

შრომის აბსოლუტურ უფლებასა და შრომის კანონთა კოდექსით გათვალისწინებულ შრომის შეფარდებით უფლებებს ერთმანეთთან აკავშირებს შრომითი უფლებაუნარიანობა. შრომითი უფლებაუნარიანობა, ერთი მხრივ, არის პირობა შრომის კონსტიტუციური უფლების განხორციელებისა, რაც დაკავშირებულია სამუშაო ადგილის რეალურ მიღებასთან, და მეორე მხრივ, განასახიერებს იმ შეფარდებითი უფლებების ერთობლიობას, რომელიც უზრუნველყოფს შრომითი ხელშეკრულებით და კანონით გათვალისწინებული შრომის პირობების უზრუნველყოფას ადმინისტრაციის მიერ.

უფლებაუნარიანობას, მისი ამ ორი თვისების (აბსოლუტურ და შეფარდებით უფლებებთან ორსახოვანი დამოკიდებულების) გამო, უმნიშვნელოვანესი სამართლებრივი და სოციალური მისია აკისრია. ერთი მხრივ, ის სამართლებრივად უზრუნველყოფს აბსოლუტური უფლების განხორციელებას, ხოლო მეორე მხრივ, სოციალურად უზრუნველყოფს განხორციელებული აბსოლუტური უფლებიდან გამომდინარე ინტერესების მაქსიმალურ დაკმაყოფილებას. საქმე ისაა, რომ არ არის საკმარისი კონსტიტუციური უფლებით გათვალისწინებული სიკეთის მიღება, საჭიროა ამ სიკეთით ეფექტურად სარგებლობის პირობების უზრუნველყოფა.

ვალდებულება (მოვალეობა) არის სამართლის ნორმით განსაზღვრული ფიზიკური ანუ იურიდიული პირის აუცილებელი ქცევის ზომა, მასშტაბი, საზღვარი ანუ ვალდებულება გულისხმობს პირის მოქმედების სამართლებრივ აუცილებლობას.

სამართლებრივი აუცილებლობა რამდენიმე სახისაა.

ვალდებულების ანუ სამართლებრივი აუცილებლობის პირველი სახეა აბსოლუტური ვალდებულება. აბსოლუტური ვალდებულების მქონე პირის მოქმედება შეეფარდება აბსოლუტური უფლების მატარებელი პირის მოქმედებას. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ასეთი ვალდებულება გამომდინარეობს აბსოლუტური უფლებისაგან. მაგალითად, შრომის უფლებას, როგორც აბსოლუტურ უფლებას, შეესაბამება სახელმწიფოს აბსოლუტური ვალდებულება, ხელი შეუწყოს პირს ამ უფლების განხორციელებაში. იმისათვის, რომ პირმა განახორციელოს თავისი შრომის უფლება, არ არის საკმარისი მისი აქტიურობა, თუ სახელმწიფო არ შეასრულებს თავის ვალდებულებას

უმუშევართა დასაქმების, მათი სოციალური დაცვისათვის, პერიოდულად არ მოახდენს ხელფასის მინიმალური დონის ინდექსაციას ინფლაციისა და ფასების მატების თანაზომიერად. ამავე თვალსაზრისით ფიქტიაა სიტყვის, ბექდვის, კრებების, დემონსტრაციების თავისუფლების დეკლარირება, თუ სახელმწიფო არ შეასრულებს თავის მოვალეობას და მოქალაქეებს და მათ გაერთიანებებს პერიოდულად არ დაუთმობს შენობებს, ქუჩებსა და მოედნებს; რეალურ საშუალებას არ მისცემს გამოიყენონ პრესა და ინფორმაციის სხვა საშუალებები.

მეორე სახის ვალდებულება შეფარდებითი ხასიათისაა. ამ შემთხვევაში ერთი პირის შეფარდებით ვალდებულებას შეესაბამება მეორე პირის შეფარდებითი ვალდებულება. აქ მხედველობაშია პირებს შორის სახელშეკრულებო ურთიერთობები. მაგალითად, ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულების ძალით გამყიდველი ვალდებულებას კისრულობს, გადასცეს ნივთი მყიდველს საკუთრებაში, ხოლო მყიდველი ვალდებულებას იღებს, მიიღოს ნივთი და გადაიხადოს მასში შესაბამისი საფასური. მოცემულ შემთხვევაში ერთი პირის ვალდებულებას შეეფარდება მეორე პირის ვალდებულება, ხოლო მეორე პირისას - პირველი პირის ვალდებულება. გარდა ამისა, ამ სახის ვალდებულების შეფარდებითობა იმითაც გამოიხატება, რომ ამ ურთიერთობის არსს უფლება არ წარმოადგენს ანუ უფლება სახელშეკრულებო ურთიერთობის არსობრივი ნიშანი არ არის. სახელშეკრულებო ურთიერთობაში თუ უფლებას აქვს რაიმე მნიშვნელობა, ეს მნიშვნელობა ვალდებულებიდან გამომდინარეობს. მაგალითად, გამყიდველის ვალდებულებიდან - გადასცეს ნივთი მყიდველს იგულისხმება მისი უფლება - მოსთხოვოს მყიდველს ანაზღაურება, ისევე, როგორც მყიდველის ვალდებულებიდან - გადაუხადოს საფასური გამყიდველს, გამომდინარეობს მისი უფლება, მოსთხოვოს გამყიდველს ნივთის გადაცემა.

ვალდებულების მესამე სახე გულისხმობს პირის ვალდებულებას, პასუხი აგოს იმ შემთხვევაში, თუკი ის დაარღვევს მეორე პირის აბსოლუტურ ან შეფარდებით უფლებას. ლაპარაკია პირის ვალდებულებაზე, განიცადოს გარკვეული მატერიალური თუ სულიერი შეზღუდვები, როგორც შედეგი სამართლის ნორმის დარღვევისა. სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, თუ ნაჭირავები ქონება დამჭირავებლის ბრალით გაფუჭდა ან გაუფასურდა, დამჭირავებელი მოვალეა აუნაზღაუროს დამჭირავებელს ამით მიყენებული ზარალი. ეს არის

პირის მატერიალური ვალდებულების ანუ მატერიალური პასუხისმგებლობის სახე.

პირის პასუხისმგებლობის მეორე სახეა იდეალური პასუხისმგებლობა.

ამ შემთხვევაში ზარალის ანაზღაურება ანუ მატერიალური ვალდებულების შესრულება არ არის საკმარისი პასუხისმგებლობის მთელი სისრულით განცდისათვის. მაგალითად, სისხლისა და ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა საქმეებზე სამართალდამრღვევი, როგორც წესი, სულიერ, იდეალურ პასუხისმგებლობას განიცდის. მკვლელობის შემთხვევაში ზარალის ანაზღაურება პრაქტიკულად შეუძლებელია, რადგან ზარალის ანაზღაურებით ადამიანი არ გაცოცხლდება. თავისუფლების აღკვეთა ერთადერთი საშუალებაა მოცემულ შემთხვევაში, რომ დაბალანსდეს მიყენებული ზარალი და ის სულიერი განცდები, რომლებიც დაკავშირებულია თავისუფლების აღკვეთასთან. ასეთ შემთხვევაში სახელმწიფო თავის თავზე იღებს სარჩელის უფლებას და შედის სასამართლოში თავისი პრეტენზიებით, დამოუკიდებლად იმისა, სურს თუ არა დაზარალებულ მხარეს ესა თუ ის პირი დასაჯოს. საქმე ის არის, რომ სისხლისა და ადმინისტრაციული სამართალდარღვევები არა მარტო ცალკეულ ინდივიდს აზარალებს, არამედ საზოგადოებრივად საშიშია, ამ საშიშროების მაღალი ხარისხით ხასიათდება.

3. სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი

სამართლებრივი ურთიერთობები ორი სახისაა: ზოგადი და კონკრეტული. ზოგადი სამართლებრივი ურთიერთობები მოიცავს ყველასათვის საერთო და თანასწორ უფლებებსა და თავისუფლებებს, ხოლო კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობები - არათანასწორ და განსხვავებული მოცულობის უფლებებსა და თავისუფლებებს. შესაბამისად, ზოგად სამართლებრივ ურთიერთობებში მონაწილე პირები ხასიათდებიან ზოგადი სამართლებრივი სტატუსით, ხოლო კონკრეტულ სამართლებრივ ურთიერთობებში მონაწილენი - ინდივიდუალური სამართლებრივი სტატუსით. ზოგადი სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს პირობითად ვუწოდებთ სამართლის სუბიექტს, ხოლო კონკრეტულისას - სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს.

სამართლის სუბიექტი არის პირი, რომელიც ფლობს აბსოლუტურ უფლებებს და პირიქით, აბსოლუტური უფლებები მათ ერთობლიობაში ახასიათებენ პირს, როგორც სამართლის სუბიექტს, ქმნიან სამართალსუბიექტობის ცნებას, შეადგენენ მისი შინაარსის ელემენტებს. შედარებითი უფლებები ახასიათებენ პირს როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს.

აბსოლუტური უფლებები იყოფა სამ ჯგუფად: უფლებები უმაღლეს ღირებულებებზე, უფლებები ძირითადი თავისუფლებების განხორციელებაზე და უფლებები მინიმალური სიკეთეების მოპოვებაზე.

1. უფლებები უმაღლეს ღირებულებებზე შემდეგია:

უფლება სიცოცხლეზე, თავისუფლებაზე და პიროვნების უსაფრთხოებაზე; უფლება სამართლის სუბიექტად აღიარებაზე; უფლება ცხოვრების ღირსეულ დონეზე; უფლება კანონის წინაშე თანასწორობაზე; უფლება განვითარებაზე; უფლება ჯანმრთელობაზე და ჯანსაღ გარემოზე; უფლება დარღვეული უფლებების ეფექტურ აღდგენაზე.

უფლებები უმაღლეს ღირებულებებზე გულისხმობენ უფლებას სახელმწიფოს აქტიურ მოქმედებაზე, ანუ სახელმწიფოს ვალდებულებას, ხელი შეუწყოს ზემოაღნიშნული უფლებებით სარგებლობას;

2. უფლებები ძირითადი თავისუფლებების განხორციელებაზე შემდეგია:

უფლება აზრის, სინდისის და რელიგიის თავისუფლებაზე; რწმენის თავისუფლებაზე და მის თავისუფალ გამოხატვაზე; მშვიდობიანი შეკრებებისა და ასოციაციების თავისუფლებაზე; მონობისა და მონური შრომისაგან თავისუფლებაზე; წამებისა და სასტიკი ან დამამცირებელი მოპყრობისაგან თავისუფლებაზე; თვითნებური დაპატიმრების ან დაკავებისაგან თავისუფლებაზე. პირად ან ოჯახურ ცხოვრებაში თვითნებური ჩარევისაგან თავისუფლებაზე; საცხოვრისის ან კორესპონდენციის ხელშეუხებლობის ხელყოფისაგან თავისუფლებაზე; გადაადგილების და საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავისუფლებაზე.

უფლებები ძირითადი თავისუფლებების განხორციელებაზე გულისხმობენ პირის უფლებას სახელმწიფოს პასიურ მოქმედებაზე (უმოქმედობაზე) ანუ სახელმწიფოს ვალდებულებას, არ ხელყოს პირის მიერ ზემოაღნიშნული თავისუფლების განხორციელება.

3. უფლებები მინიმალური სიკეთეების მოპოვებაზე შემდეგია:

უფლება მოქალაქეობის მიღებაზე; უფლება თავშესაფრის მიღებაზე; ქონების მოპოვებაზე; ოჯახის შექმნაზე; სამუშაოს მიღებაზე და

შრომის სამართლიან ანაზღაურებაზე; დასვენებასა და მოცალეობაზე; განათლების მიღებაზე; ქვეყნის მართვაში მონაწილეობის მიღებაზე.

უფლებები მინიმალური სიკეთეების მოპოვებაზე გულისხმობს პირის უფლებას როგორც სახელმწიფოს აქტიურ, ისე პასიურ მოქმედებაზე ანუ სახელმწიფოს, როგორც აქტიური ხელშეწყობის, ისე ხელის არშეშლის ვალდებულებას, პირის მიერ ზემოაღნიშნული სიკეთეების მოპოვებისას.

ამრიგად, ყველა ზემოაღნიშნული უფლება გულისხმობს, როგორც პირის უფლებას თავის მოქმედებაზე, ისე მის უფლებას სახელმწიფოს მოქმედებაზე ან უმოქმედობაზე.

აქ ისახება სწორედ ადამიანის უფლებების ზოგადსაკაცობრიო, ზესახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა. (იხ. საქართველოს კონსტიტუციის მუხლი 7).

ჯერ კიდევ გამოჩენილმა ფრანგმა მეცნიერმა ორიუმ გამოთქვა აზრი, რომ ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა საფრანგეთის 1789 წლის დეკლარაციაში აღიარებული უფლებები შეადგენენ „სუბერკონსტიტუციურ სამართალს“, ისინი მოქმედებენ მაშინაც, როდესაც არ არიან ფიქსირებული კონსტიტუციაში და წარმოადგენენ სახელმწიფოს კანონების კონსტიტუციურობის კრიტერიუმს. ანალოგიურ პოზიციაზე იდგა ასევე ცნობილი ფრანგი მეცნიერი დიუგი. უფრო მეტი, იგი თვლიდა, რომ კანონმდებელი მხოლოდ აღმოაჩენს საზოგადოებაში უკვე არსებულ სამართლის ნორმებს, და რომ სასამართლოებმა უნდა მისდიონ დაწერილ კონსტიტუციაზე მაღლა მდგომ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო პრინციპებს. ვოლტერისა და რუსოს გავლენით უფრო შორს წავიდნენ შეერთებული შტატების დამოუკიდებლობის დეკლარაციის ავტორები - ჯეფერსონი და ფრანკლინი. დეკლარაციის შესავალში ვკითხულობთ: „ყველა ადამიანი შექმნილია როგორც თანასწორი და ყველანი და-ჯილდოებულნი არიან განსაზღვრული გაუსხვისებელი უფლებებით. ამ უფლებათა უზრუნველსაყოფად ხალხებმა დააწესეს მთავრობები. თუ მმართველობის მოცემული ფორმა აღმოჩნდება დამღუპველი ამ მიზნის მისაღწევად, მაშინ ხალხს უფლება აქვს შეცვალოს ან გააუქმოს იგი და აირჩიოს ისეთ პრინციპებზე დაფუძნებული ახალი მთავრობა, რომელსაც უფრო მეტად შეუძლია ხელი შეუწყოს ხალხის უსაფრთხოებას და კეთილდღეობას“.

მაგრამ ადამიანის სამართალსუბიექტობის აღიარება არ არის საკმარისი. ფუნდამენტური, თანდაყოლილი, გაუსხვისებელი საარსებო

უფლებებისა და თავისუფლებების კონსტიტუციური დეკლარირება და მათი შესაბამისი მოვალეობების განსაზღვრა ადამიანის პიროვნებად ცნობის და მისი დაცვის პირველი ეტაპია. საფრანგეთის ადამიანის უფლებათა დეკლარაციის მე-16 მუხლში მითითებული იყო, რომ „საზოგადოებას, რომელშიც არ არის უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობა, კონსტიტუცია არა აქვს“. ეს იმას ნიშნავს, რომ ფორმალურად არსებული კონსტიტუცია ფაქტობრივად ფიქტია, თუ მასში ჩაწერილი უფლებებისა და თავისუფლებების განხორციელება რეალურად შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, ადამიანის სამართლის სუბიექტად ცნობა გულისხმობს არა მარტო ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების, არამედ იმ შესაძლებლობების აღიარებასაც, რომლებიც უზრუნველყოფს ადამიანის პიროვნული არსის რეალურ და ეფექტურ გამოვლენას. ასეთი ინსტიტუტია უფლებაუნარიანობა, როგორც კონკრეტული უფლება-მოვალეობების მოპოვების იურიდიული უნარი. საერთოდ, უფლებაუნარიანობა არის ადამიანის თავისუფლების ამოსავალი პოზიცია, საწყისი. ეს არის ჰეგელიანური თავისუფლების სფერო, იმ შესაძლებლობათა სამყარო, სადაც ბატონობს ადამიანის ნიჭი, უნარი, ინიციატივა, გამჭრიახობა, ფხიანობა, გერგილიანობა და სხვა თვისებები, რომლებსაც ადამიანები სხვადასხვა ხარისხითა და მოცულობით ფლობენ (ამიტომ მათი კოლექტივებიც), და რომელთა გამო თანასწორობა სამართალს არ შეუძლია შექმნას. სამართალს შეუძლია და რეალურადაც აკეთებს იმას, რომ სცნობს, აღიარებს ამ შესაძლებლობათა გამოვლენის უნარს და ქმნის ამ გამოვლენისათვის თანასწორ ზოგად კონსტიტუციურ გარანტიებს. რაც შეეხება კონკრეტულ უფლებებსა და მოვალეობებს, მათი მოცულობა დამოკიდებულია თითოეულის ინდივიდუალურ უნარზე, ინდივიდუალურ შესაძლებლობებზე.

რაც შეეხება ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს, აქ სიმძიმის ცენტრი გადატანილია არა ადამიანის ინდივიდუალურ შესაძლებლობათა გამოვლენაზე, არამედ სახელმწიფოზე, ადამიანის, როგორც ფიზიკური და სულიერი ერთეულის არსებობის შენარჩუნების გარანტიზე, იმ მინიმალური საარსებო პირობების შექმნის ვალდებულებაზე, რომლის გარეშეც ადამიანი ადამიანურობას კარგავს, მის უფლებაუნარიანობას საფუძველს აცლის. საუბარია იმ საარსებო მინიმუმზე, რომელიც ელემენტარულ სულიერ სიკეთეთა დაცვას უზრუნველყოფს, იქნება ეს ფუნდამენტური პოლიტიკური თავისუფლებანი თუ ადამიანის ცხოვრების ინტიმური სფერო.

უფლებათუნარიანობა არის პირის იურიდიული შესაძლებლობის აღიარება, ძირითადი უფლებების საფუძველზე იქონიოს კონკრეტული უფლებები სამართლის ცალკეული დარგებით მოწესრიგებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში. არ არის საკმარისი შრომის ან დასვენების უფლების, პოლიტიკური ან პირადი თავისუფლებების ფორმალური აღიარება, საჭიროა არსებობდეს ისეთი იურიდიული მექანიზმი, ანუ ისეთი კონკრეტული დეტალიზებული უფლებების კომპლექსი, რომლებიც უზრუნველყოფს პირის ინდივიდუალურ თავისებურებათა რეალურ გამოვლენას, კონსტიტუციური უფლებების და თავისუფლებების ფექტურ განხორციელებას საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სხვადასხვა სფეროში. უფლებათუნარიანობა არის ის კრებადი კატეგორია, რომელიც თავს უყრის იმ კონკრეტულ უფლებებსა და მოვალეობებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ ანუ ქმნიან იურიდიულ შესაძლებლობას ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების განხორციელებისათვის. მაგალითად, შრომის სამართალში არსებობს ნორმები, რომლებიც დაკავშირებულია შრომის ხელშეკრულების დადებასთან და შრომის ანაზღაურებასთან, დასვენების უფლების გამოყენებასთან და ა.შ. ამ ნორმებში ფიქსირებული უნდა იქნეს კონკრეტული უფლებების ისეთი კომპლექსი, რომელიც უზრუნველყოფს ადამიანის მიერ თავისი შრომისა და დასვენების ძირითადი კონსტიტუციური უფლებების რეალურ განხორციელებას, ასეთი კონკრეტული უფლებების შეძენის შესაძლებლობათა აღიარება კი სახელმწიფოს ვალდებულებაა.

ამრიგად, უფლებათუნარიანობა არ არის მარტო ადამიანის ინდივიდუალურ თავისებურებათა გამოვლენის სფერო, არამედ გულისხმობს აგრეთვე სახელმწიფოს ვალდებულებას, ხელი არ შეუშალოს ამ ინდივიდუალურ თავისებურებათა გამოვლენის პროცესს. ჯერ კიდევ კანტი გვასწავლიდა: სახელმწიფოს დანიშნულება თავისუფლების უზრუნველყოფაა და არა კეთილდღეობისა. და მართლაც ეს ასეა, რადგან კეთილდღეობის შექმნა მხოლოდ თავისუფალ ადამიანებს შეუძლიათ. საბოლოო ჯამში მივიღეთ სამართლის სუბიექტის სამართლებრივი სახე, სტატუსი, რომელიც მოიცავს ორ კატეგორიას: 1. ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს; 2. უფლებათუნარიანობას.

თუ ძირითადი უფლებები და თავისუფლებები და უფლებათუნარიანობა წარმოადგენენ სუბიექტის ზოგად, ყველასათვის თანასწორ სამართლებრივ სტატუსს და პირს აბასიათებენ როგორც ზოგადი სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს, უფლება-უნარიანობის საფუძველზე ძირითადი უფლება-თავისუფლებების განხორციელების

შედგად წარმოშობილი კონკრეტული უფლებები და მოვალეობანი შეადგენენ პირის ინდივიდუალურ სამართლებრივ სტატუსს, ანუ ახასიათებენ მას, როგორც კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობების სუბიექტს.

ზოგადი სამართლებრივი სტატუსით პირები ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებიან, ისინი თანასწორად ფლობენ უფლება-თავისუფლებებს და ძირითად უფლებაუნარიანობას, მაშინ, როდესაც ინდივიდუალური სამართლებრივი სტატუსით პირები განსხვავდებიან კონკრეტული უფლებებისა და მოვალეობების მოცულობით, განსხვავებული ნიჭის, უნარის, პროფესიონალიზმის და სხვა ინდივიდუალური თვისებების გამო. ამავე ფაქტორების ზეგავლენით იურიდიული პირების ინდივიდუალური სამართლებრივი სტატუსებიც განსხვავდება ერთმანეთისაგან.

ამრიგად, ინდივიდის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი და უფლებაუნარიანობა, ანუ პირის სამართალსუბიექტობა გამოხატავს მასსა და სახელმწიფოს შორის ზოგად სამართლებრივ ურთიერთობას, რომლის ძალითაც სახელმწიფოს იურიდიული ვალდებულებებია: ჭერ ერთი, ადამიანის საარსებო უფლების უშუალო აღიარება და დაცვა და, მეორე, ისეთი ნორმატიული მექანიზმის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს კაცობრიობის ჰუმანიტარული იდეალების შესაბამის, ადამიანის ინდივიდუალური უნარის და თავისებურების თავისუფალ გამოვლენას.

უკანასკნელ შემთხვევაში საუბარია უფლებაუნარიანობაზე, რომელიც მოიცავს იმ ნორმატიულ მექანიზმს, ანუ იმ მატერიალური და პროცესუალური უფლებების მოპოვების შესაძლებლობას, რომელიც უზრუნველყოფს ინდივიდის ფუნდამენტური ძირითადი უფლებების გამოვლენას კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში და შეპირობებულია არა სახელმწიფოს აქტივობით, არამედ თითოეული ინდივიდის უნარის ხარისხით. რამდენადაც ინდივიდები განსხვავდებიან უნარის ხარისხით, ამდენად იმ მატერიალური და პროცესუალური უფლებების წრე, რომელიც შეიძლება მოიპოვოს ინდივიდმა სამართლის სხვადასხვა დარგით მოწესრიგებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, ანუ უფლებაუნარიანობის განხორციელების შედეგი, განსხვავებული იქნება თითოეული ადამიანისათვის, ე.ი. თითოეულ ადამიანს მისი ცხოვრების გარკვეულ მონაკვეთში ექნება განსხვავებული სამართლებრივი სტატუსი.

ამრიგად, უნდა განვასხვაოთ ინდივიდის ზოგადი სამართლებრივი სტატუსი, რომელიც ახასიათებს მას, როგორც სამართლის სუბიექტს

და ინდივიდუალური სამართლებრივი სტატუსი, რომელიც ახასიათებს, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტს. ზოგადი სამართლებრივი სტატუსი სტატიკურობით ხასიათდება, ხოლო ინდივიდუალური - დინამიკურობით. საზოგადოებაში სამართლებრივი სტატიკურობისა და დინამიკურობის შეწყობა-შეხამება არის მთლიანად საზოგადოების პროგრესული განვითარების უმთავრესი პირობა.

4. სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი

როგორც ზემოთ აღინიშნა, თავისი ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და პირადი ინტერესების დასაკმაყოფილებლად ადამიანები ერთმანეთთან ამყარებენ სხვადასხვა სახის საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ამ ინტერესების დაკმაყოფილებისათვის სტაბილური, ურთიერთხელსაყრელი პირობების შესაქმნელად სამართლებრივი ნორმების მეშვეობით საზოგადოებრივი ურთიერთობების მონაწილეთათვის წესდება მოქმედების ფარგლები მათ შორის ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და პირადი უფლებებისა და მოვალეობების აღიარება-განაწილების გზით. ამ უფლება-მოვალეობათა განხორციელების პროცესში შესაბამისი საზოგადოებრივი ურთიერთობანი სამართლებრივ ფორმას იძენს, რის გამოც ისინი სამართლებრივ ურთიერთობად იწოდებიან. აქედან გამომდინარე, ამ სამართლებრივ ურთიერთობათა ანუ მათში მონაწილე სუბიექტთა ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და პირადი უფლებებისა და მოვალეობების ობიექტია შესაბამისი ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული და პირადი ინტერესები, ე.ი. ყველაფერი ის, რისკენაც არის მიმართული სამართლებრივ ურთიერთობებში მონაწილე სუბიექტების ნება, ანუ ყოველივე, რის გამოც სამართლებრივ ურთიერთობათა მონაწილენი ერთმანეთთან ამყარებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს.

წინასწარ უნდა შევნიშნოთ, რომ ჩვენ არ ვიზიარებთ შეხედულებას იმის შესახებ, თითქოს სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი იყოს ნივთი, მოქმედება, მოქმედების შედეგი ან მათი კომბინაცია. ჩვენი პოზიცია მოკლედ ასე შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ: ნივთი არის ინტერესის დაკმაყოფილების საშუალება, ანუ არა ნივთი თავისთავად, არამედ ინტერესი, რომელსაც აკმაყოფილებს ეს ნივთი, არის სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი. იგივე ითქმის

მოქმედებაზე. ერთი შეხედვით ყიდვა-გაყიდვის სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი არის ნივთი, მაგრამ თუ დავუკვირდებით, ნივთს თავისთავად არავითარი ღირებულება არა აქვს. ნივთი იმდენად შეიძლება იყოს სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი, რამდენადაც მის მიმართ ადამიანს აქვს ინტერესი, რამდენადაც ნივთი სოციალური ღირებულების მქონეა. ნებისმიერი დიდი ხელოვანის ნაწარმოებში მთავარია არა მისი ფიზიკური, სხეულებრივი არსი, არამედ ის ესთეტიკური იდეა, რომელიც მასშია რეალიზებული, იდეა, რომელიც აკმაყოფილებს ადამიანის ინტერესს. ასევე ხეს ან ყვავილს თავისთავად არავითარი სოციალური ღირებულება არ გააჩნია, სანამ ასეთ ღირებულებას თვით ადამიანი არ მიანიჭებს. ვიმეორებთ, არა ნივთია საკუთრების უფლების ობიექტი, არამედ ის ინტერესი, რომელსაც ეს ნივთი აკმაყოფილებს. ასევე ისტორიული თუ არქიტექტურული ძეგლი, მხატვრული ნაწარმოები თუ ტექნიკური გამოგონება კი არ არის სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი, არამედ ის შესაბამისი კულტურული ინტერესები, რომელიც ადამიანის სულიერი მოთხოვნილებიდან გამომდინარეობს. ავიღოთ მაგალითად, რემბრანტის ან მოდილიანის ფერწერული ტილოები. ისინი შეიძლება გახდეს ყიდვა-გაყიდვის სამართლებრივი ურთიერთობის „ობიექტები“, მაგრამ არსებითად ამ ურთიერთობის ობიექტია არა სურათი თავისთავად (ნაჭერი, საღებავი და ჩარჩო), არამედ ის კულტურული ინტერესი, რომელიც აკმაყოფილებს ნებისმიერი ცივილიზებული ადამიანის ესთეტიკურ მოთხოვნილებას.

რა არის მაგალითად შრომის უფლების ობიექტი? შრომა? შრომის, როგორც ადამიანის ფიზიკურ და ინტელექტუალურ შესაძლებლობათა გამოვლენის პროცესს თავისთავად არავითარი ღირებულება არა აქვს, თუ ის ადამიანის ეკონომიკური და სულიერი ინტერესებიდან არ გამომდინარეობს. დეჰუმანიზებული შრომა მექანიკური შრომაა, იგი მოაზროვნე ავტომატის კიბერნეტიზებული შრომის ანალოგია. სახელმწიფოს მიერ შრომის უფლების განხორციელების უზრუნველყოფი კონსტიტუციური ვალდებულებები სწორედ რომ ამ ინტერესების დაცვას ემსახურება.

რა არის დასვენების უფლების ობიექტი? დასვენება? დასვენების პროცესი თავისთავად არაფერია, თუ იგი ადამიანის მიერ დახარჯული ფიზიკური და ინტელექტუალური ენერგიის რეაბილიტაციის ინტერესს არ აკმაყოფილებს. სახელმწიფოს მიერ დასვენების უფლების უზრუნველყოფი კონსტიტუციური ვალდებულებანი დახარჯული

ენერგიის რეაბილიტაციის ინტერესის დაცვას უნდა ემსახუროდეს. იგივე ითქმის მოქალაქის ჯანმრთელობის დაცვის უფლებაზე.

რა არის განათლების უფლება? განათლება? არა! განათლება თვითმიზანი არ არის. განათლება ემსახურება ადამიანის, როგორც მოაზროვნე არსებისათვის დამახასიათებელ ბუნებრივ ინტერესს, მუდმივად შეიმეცნოს სამყარო (მათ შორის - თავისი თავი) ინფორმაციის მიღების გზით. განათლების უფლების ობიექტია სამყაროს შესწავლის ბუნებრივი, ზოგჯერ გაუთვითცნობიერებელი ინტერესი. სახელმწიფოს მიერ განათლების უფლების უზრუნველყოფი კონსტიტუციური ვალდებულებანი ამ ინტერესის დაკმაყოფილებისათვის ხელშემწყობი პირობის შექმნას უნდა ემსახუროდეს.

რა არის მეცნიერული, ტექნიკური და მხატვრული შემოქმედების თავისუფლების ობიექტი? შემოქმედების თავისუფლება? არა! შემოქმედების პოტენციური თავისუფლების შეგრძნება და გაცნობიერება შემოქმედისაგან თავისთავად სიკეთეა, მაგრამ მთავარია ადამიანის იმ ბუნებრივი ინტერესის დაკმაყოფილება, რომელიც მიმართულია გარე სამყაროს (მათ შორის, თავისი თავის) გარდაქმნისკენ. მეცნიერული, ტექნიკური და მხატვრული შემოქმედების თავისუფლების ობიექტი არის ამ ბუნებრივი ინტერესის დაკმაყოფილება. სახელმწიფოს მიერ შემოქმედების თავისუფლების უზრუნველყოფი კონსტიტუციური ვალდებულებანი ამ ინტერესის დაკმაყოფილებისათვის ხელშემწყობი პირობების შექმნაში უნდა გამოიხატოს.

რა არის სიტყვის, ბეჭდითი სიტყვის, კრებების, მიტინგების, ქუჩაში მსვლელობებისა და დემონსტრაციების თავისუფლების ობიექტი? აღნიშნული თავისუფლებანი ემსახურება ადამიანის თანდაყოლილი ინტერესის - აზრის გარეგანი გამოხატვის მოთხოვნის დაკმაყოფილებას, რაც თავის მხრივ უზრუნველყოფს ყოველი ადამიანის უფლებას, მიიღოს მონაწილეობა თავისი ქვეყნის უშუალოდ მართვაში. სახელმწიფოს მიერ ამ თავისუფლებების უზრუნველყოფი კონსტიტუციური ვალდებულებანი აზრის გამოთქმის ხელშემწყობი პირობების შექმნაში უნდა გამოიხატოს.

რა არის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი გაერთიანებების შექმნის ან მათში მონაწილეობის უფლების ობიექტი? ამ უფლების ობიექტი არის იმ ინტერესის დაკმაყოფილება, რომელიც ადამიანის სხვა ადამიანებთან გაერთიანების ბუნებრივ მიდრეკილებაში ვლინდება.

იგივე შეიძლება ითქვას ადამიანისა და მოქალაქის სხვა ფუნდამენტური უფლებებისა და თავისუფლებების და მათი შესაბამისი

სახელმწიფო ვალდებულებების ობიექტების ანუ პიროვნებასა და სახელმწიფოს შორის სამართლებრივ ურთიერთობათა ობიექტების თაობაზე.

ქონების ქირავნობის ხელშეკრულებითი სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტია არა თვით ქონება, არამედ ის სარგებელი, რომელიც დააკმაყოფილებს დამქირავებლის შესაბამის ინტერესს. მაგალითად, ტელევიზორის ან ვიდეოკასეტის ქირავნობის სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტია არა ტელევიზორი ან ვიდეოკასეტა, არამედ ის მხატვრული, ემოციური თუ ესთეტიკური სიამოვნება (ინტერესი), რომელსაც იგი ანიჭებს დამქირავებელს. საერთოდ იქ, სადაც სამართლებრივ ურთიერთობაში ფიგურირებს ნივთი, საჭიროა ერთმანეთისაგან გაემიჯნოთ სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი და სამართლებრივი ურთიერთობის საგანი.

5. იურიდიული ფაქტები

ფაქტი არის სინამდვილის, რეალობის ის ნაწილი (ფრაგმენტი), მოვლენა, რომელსაც ცვლილება შეაქვს სამყაროში. იურიდიული ფაქტი არის სინამდვილის, რეალობის ის ნაწილი, ფრაგმენტი, მოვლენა, რომელსაც ცვლილება შეაქვს სამართლებრივი ნორმებით მოწესრიგებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში - სამართლებრივ ურთიერთობებში, საბოლოო ჯამში უფლება - მოვალეობათა ჩამოყალიბებულ სისტემაში ანუ მართლწესრიგში, და რომელიც აკავშირებს სამართალს (საკანონმდებლოს, ჩვეულებითს და პრეცედენტულს) მართლწესრიგთან, სამართლებრივ ურთიერთობათა სისტემასთან, და საერთოდ, ამოძრავებს საზოგადოების სამართლებრივ ცხოვრებას, მთელ სამართლებრივ სისტემას.

იურიდიული ფაქტი არის ფაქტობრივი გარემოება, რომელსაც სამართლის ნორმა უკავშირებს სამართლებრივი ურთიერთობის მოძრაობას: წარმოშობას, შეცვლას ან შეწყვეტას.

1. იურიდიული ფაქტის ძირითადი თვისება ისაა, რომ იგი სამართლებრივი ურთიერთობის მოძრაობის აუცილებელი წანამძღვარია.

როგორც ცნობილია, სამართლებრივ ურთიერთობებს ყოფენ ზოგად და კონკრეტულ სამართლებრივ ურთიერთობად. ზოგადი სამართლებრივი ურთიერთობის წანამძღვარი იურიდიული ფაქტის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ადამიანის დაბადება ან სიკვდილი,

რომელიც აღნიშნავს სახელმწიფოსთან ადამიანის ზოგადი სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობას ან შეწყვეტას, რაც დაკავშირებულია სამართალსუბიექტობის ანუ ზოგადი სამართლებრივი სტატუსის წარმოშობას ან შეწყვეტასთან; აგრეთვე, მაგალითად, გარკვეული ასაკის მიღწევა, რაც აღნიშნავს სახელმწიფოსთან ადამიანის სამართლებრივი ურთიერთობის ანუ სამართალსუბიექტობის მოცულობის შეცვლას. იგივე შეიძლება ითქვას იურიდიული პირის წარმოშობის ან შეწყვეტის ფაქტის შესახებ, რაც გულისხმობს მისი სამართალსუბიექტობის (უფლება-ქმედუნარიანობის) წარმოშობას ან გაუქმებას და ა.შ.

კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობის წანამძღვარი იურიდიული ფაქტის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ქონებრივი ხელშეკრულება ან ადმინისტრაციული ინდივიდუალური აქტი.

სამართლებრივ ურთიერთობებს ყოფენ აგრეთვე მომწესრიგებელ და დამცავ ურთიერთობად. მომწესრიგებელი სამართლებრივი ურთიერთობის წანამძღვარი იურიდიული ფაქტის მაგალითი შეიძლება იყოს ნებისმიერი მართლზომიერი ხელშეკრულება, რომელიც აღნიშნავს ხელშეკრულების მონაწილეთა შორის უფლება-მოვალეობების (აღიარება-გამიჯვნის) წარმოშობას, შეცვლას ან შეწყვეტას. ასეთივე მნიშვნელობის იურიდიული ფაქტის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელიც აღნიშნავს უფლება-მოვალეობების მოცულობის გამო მოდავე მხარეთა შორის ახალი სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობას, შეცვლას ან შეწყვეტას. დამცავი სამართლებრივი ურთიერთობის წანამძღვარი იურიდიული ფაქტის მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ ნებისმიერი სამართალდარღვევა, რომელიც აღნიშნავს შესაბამისი ზოგადი თუ კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილე მხარეებს შორის ზიანის მიყენების გამო თუ ზარალის ანაზღაურებასთან დაკავშირებულ უფლება-მოვალეობათა წარმოშობას, შეცვლას ან შეწყვეტას. ასეთივე მნიშვნელობის იურიდიული ფაქტის მაგალითია სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელიც განსაზღვრავს სამართალდამრღვევის მოვალეობის მოცულობას (პასუხისმგებლობის ზომას).

2. იურიდიული ფაქტები მათი ადამიანთა ნებასთან დამოკიდებულების მიხედვით ორ ჯგუფად იყოფა: ხდომილებად და მოქმედებად.

ხდომილება არის ადამიანის ნებისაგან დამოუკიდებელი ფაქტი, რომელსაც სამართლის ნორმა უკავშირებს სამართლებრივი

ურთიერთობის წარმოშობას, შეცვლას ან შეწყვეტას. მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ძალით ადამიანის დაბადება არის მისი უფლებათუარიაანობის წარმოშობის საფუძველი, ხოლო საქართველოს საქორწინო-საოჯახო კოდექსის ძალით ბავშვის დაბადების მომენტიდან მისი უფლებებისა და ინტერესების დაცვის მოვალეობა ეკისრებათ მშობლებს. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსით ადამიანის 18 წლის ასაკის მიღწევა უკავშირდება სრულ სამოქალაქო ქმედუარიაანობას, ხოლო საქართველოს საქორწინო-საოჯახო კოდექსი სრულწლოვნობას უკავშირებს შვილის მოვალეობას, არჩინოს შრომისუარო მშობლები. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის ძალით კანონიერ და ანდერძისმიერ მემკვიდრეებს სამკვიდროზე უფლება ეძლევათ სამკვიდროს დამტოვებლის გარდაცვალების დღიდან, რაც, თავის შრივ, გარდაცვლილის უფლებათუარიაანობის შეწყვეტასაც აღნიშნავს.

ხდომილების ნაირსახეობაა ე.წ. დაუძლეველი ძალა ანუ ისეთი გარემოება, რომლის თავიდან აცილება ადამიანის შესაძლებლობებს აღემატება და რომელსაც სამართლის ნორმა უკავშირებს გარკვეულ იურიდიულ შედეგებს. მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის ძალით ორგანიზაციები და მოქალაქენი თავისუფლებიან მომეტებული საფრთხის წყაროთი მიყენებული ზიანის ანაზღაურების მოვალეობისაგან, თუ იგი გამოწვეულია დაუძლეველი ძალის მოქმედებით.

ხდომილებათა ნაირსახეობაა სტიქიური ძალების მოქმედება, რომელსაც სამართლის ნორმა შეიძლება უკავშირებდეს გარკვეულ იურიდიულ შედეგს. მაგალითად, შრომის კანონთა კოდექსის ძალით სტიქიური უბედურება შეიძლება გახდეს საფუძველი მუშა-მოსამსახურის სხვა სამუშაოზე დროებით გადაყვანის ან საზეგანაკვეთო სამუშაოების შესრულების მოვალეობის დაკისრებისა. წყალდიდობის ან მიწისძვრის შედეგად სახლის განადგურება არის, მაგალითად, პირადი საკუთრების საზღზე საკუთრების უფლების შეწყვეტის და, ამავე დროს, სადაზღვევო ორგანოსთან შესაბამისი სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობის საფუძველი და ა.შ.

მეტწიერებისა და ტექნიკის განვითარებამ წარმოშვა ზოგიერთი პრობლემა. რაც დაკავშირებულია სტიქიურ მოვლენათა წინასწარ განაზღვრის შესაძლებლობასთან. თუკი, მაგალითად, ზარალი გამოიწვია მეწყერმა ან ზეავმა, რომლის შესახებაც წინასწარ იყვნენ გაფრთხილებული სახელმწიფო ორგანიზაციები, მათ კი არ მიიღეს

შესაბამისი ზომები ქონების გადასარჩენად, დაეკისრებათ ზარალის ანაზღაურების ვალდებულება.

მოქმედება არის იურიდიული ფაქტის ძირითადი ნაირსახეობა. მოქმედება, როგორც იურიდიული ფაქტი, არის ადამიანის ნებისგან დამოკიდებული ფაქტი, რომელსაც სამართლის ნორმა უკავშირებს სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობას, შეცვლას ან შეწყვეტას.

მოქმედება, როგორც იურიდიული ფაქტი იყოფა ორ სახედ: მართლზომიერ და არამართლზომიერ მოქმედებად. მართლზომიერი მოქმედება თავის მხრივ იყოფა ცალმხრივ და ორმხრივ იურიდიულ აქტად (არამართლზომიერი აქტების შესახებ იხ. კარი II, თავი IV, § 1).

ცალმხრივი იურიდიული აქტები წარმოშობს იურიდიულ შედეგებს სამართლებრივი ურთიერთობის მეორე მხარის ნებისგან დამოუკიდებლად. იურიდიული აქტების ამ ჯგუფს უპირატესად განეკუთვნება: ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებანი, სასამართლო დადგენილებები და მისთანანი.

ხასიათის მიხედვით განასხვავებენ შემდეგი სახის ცალმხრივ იურიდიულ აქტებს.

1. დამაკონკრეტებელი: სამუშაოზე მიღება, მიწის გამოყოფა, ბინის ორდერის გაცემა და ა.შ.

2. სარეგისტრაციო: ბინაში ჩაწერა, საზოგადოებრივი ან პოლიტიკური ორგანიზაციის, ქორწინების რეგისტრაციები და ა.შ.

3. აღიარებითი: პირის არაქმედუნარიანად ცნობა, მამობის დადგენა, უკვალოდ დაკარგულად ცნობა და ა.შ.

4. ნებადამრთველი: მოქალაქეობის მინიჭება, კერძომეწარმეობითი საქმიანობის ნებართვა, საზღვარგარეთ გასვლის უფლების გაცემა და ა.შ.

ორმხრივი იურიდიული აქტები გულისხმობს შეთანხმებას, ორმხრივი ნების გამოვლენას სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა მხრიდან (იხ. კარი II, თავი IV, § 3).

სამართლებრივი ურთიერთობის მოძრაობისათვის ხშირად აქვს მნიშვნელობა არა ერთ იურიდიულ ფაქტს, არამედ რამდენიმეს, რომელსაც იურიდიული ფაქტების შედგენილობას უწოდებენ. მაგალითად, მოხუცებულობის პენსიის მისაღებად საჭიროა: გარკვეული ასაკის მიღწევა, განსაზღვრული შრომითი სტაჟის არსებობა, შრომითი ურთიერთობების შეწყვეტა და გადაწყვეტილება პენსიის დანიშვნის შესახებ. მშობლის უფლების აღდგენისათვის საჭიროა: მშობლის

ყოფაქცევის შეცვლა, მისი ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება, ბავშვის ობიექტური ინტერესები, მშობლის უნარი, აღზარდოს შვილი. იმისათვის, რომ დამნაშავეს მოქმედება დაკვალიფიცირდეს როგორც ძლიერი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში ჩადენილი მკვლელობა, საჭიროა იგი იყოს განზრახი, ჩადენილი სულიერი აღელვების მდგომარეობაში, დამნაშავეს ან მისი ახლობლების მიმართ, უნდა იყოს უკანონო ძალადობა ან მძიმე შეურაცხყოფა და ისიც მხოლოდ დაზარალებულის მხრიდან (სისხლის სამართალში იურიდიული ფაქტების შემადგენლობას დანაშაულის შედგენილობას უწოდებენ).

II თავი. სახელმწიფო

1. სახელმწიფოს ცნება

სახელმწიფო არის იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელთა საფუძველზე ადამიანთა გარკვეული ჯგუფები ერთიანდებიან და უკავშირდებიან ერთმანეთს გარკვეული პოლიტიკური ფუნქციის შესასრულებლად. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სახელმწიფო სხვა არაფერია, თუ არა გარკვეული მოვალეობებით შეკავშირებულ ადამიანთა (თანამდებობის პირთა) სამართლებრივი ურთიერთობების სისტემა. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო სამართალი სხვა არაფერია, თუ არა სამართლის ნორმებით განსაზღვრული თანამდებობის პირთა მოვალეობების ერთობლიობა. ამ ერთობლიობას კომპეტენციას უწოდებენ.

შეიძლება შეგვეპასუხოთ: როგორ, განა სახელმწიფოს არსებობა ფაქტი არ არის? განა სახელმწიფოს სუბსტრატს ხალხი არ შეადგენს? განა ფაქტი არ არის ის, რომ ყოველდღიურად განვიცდით მათ ზეწოლასა და ძალას? დიახ, ეს ასეა, მაგრამ ერთი არსებითი შენიშვნით: ეს ძალა სამართლის ნორმებით შემოფარგლული კომპეტენციით აღჭურვილ პირთა მოქმედების შედეგია და არა სამართლის ნორმების გარეთ არსებული ძალის მოქმედება. სწორედ აქ იკვეთება სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფცია. სახელმწიფო მხოლოდ სამართლებრივი შეიძლება იყოს! ამოსავალი პრინციპი ასეთია: „სახელმწიფო სამართლებრივ ჩარჩოებში“.

ლუდოვიკო XIV-ის საფრანგეთი და ვილჰელმ III-ის პრუსია, ჰიტლერის გერმანია და ლენინ-სტალინის იმპერია - ისეთი რეჟიმები იყო, რომლებიც განასახიერებდა სამართლით შეუზღუდავ შიშველ ძალას და ამ ძალას ფორმალურად სახელმწიფო ერქვა. ამ ტოტალიტარულ რეჟიმებს ჰქონდა სამართალი, მაგრამ როგორც იარაღი შეუზღუდავი ძალადობისა და არა როგორც ძალადობის შემზღუდავი ფაქტორი.

ჩვენი აზრით, სახელმწიფო არის იურიდიული კონსტრუქცია, სხვა შემთხვევაში იგი სახელმწიფოს იმიტაციაა. კელზენის აზრით სახელმწიფო არის ცენტრალიზებული მართლწესრიგი.

ამტკიცებენ, რომ სახელმწიფოს დამახასიათებელი ნიშნებია: ტერიტორია, საჯარო ხელისუფლება, სუვერენიტეტი და ბეგარა. ეს ნამდვილად ასეა, მაგრამ ისინი სახელმწიფოს სამართლისაგან განმასხვავებელ არგუმენტად არ გამოდგება, პირიქით.

რას ნიშნავს ტერიტორია, როგორც სახელმწიფო ნიშანი, თუ არა იმას, რომ გარკვეულ საზღვრებში ვრცელდება სახელმწიფოს უფლებამოსილება ანუ სამართლის ნორმებით, მათ შორის, საერთაშორისო სამართლის ნორმებით განსაზღვრული სახელმწიფოს მოვალეობანი. სხვა სიტყვებით, თანამდებობის პირები თავის უფლებას გარკვეულ ტერიტორიაზე სამართლის ნორმების საფუძველზე და მის ფარგლებში ახორციელებს. ქართული სიტყვა „ხელისუფლება“ ზუსტად ასახავს მოვლენის არსს: ხელის უფლება არის უფლებით განსაზღვრული ძალა. უფლება კი მხოლოდ სამართლის ჩარჩოებში მოიაზრება. სახელმწიფო თავის კომპეტენციას გარკვეულ ტერიტორიულ ფარგლებში ახორციელებს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ ტერიტორიულ ფარგლებს გარეთ მოცემული ქვეყნის სამართლის ნორმები არ ვრცელდება. ხელისუფლება და სახელმწიფო იდენტური ცნებებია.

რას ნიშნავს საჯარო ხელისუფლება, როგორც სახელმწიფოს ნიშანი, თუ არა სამართლებრივი ნორმებით განსაზღვრული თანამდებობის პირების, როგორც სახელმწიფოს შემადგენელი ელემენტების მოვალეობებს? რა არის სახელმწიფო ორგანოების იერარქია ვერტიკალური დაქვემდებარების წესით საკანონმდებლო და მმართველობის უმაღლესი ორგანოებიდან დაწყებული ადგილობრივით დამთავრებული, თუ არა მათი საქმიანობის მომწესრიგებელი ნორმების იერარქია. საკმარისია ამ პირებს ჩამოვაშოროთ სამართლებრივი „სამოსი“, რომ ჩვენს წინაშე აღმოჩნდებიან რიგითი მოქალაქენი. რა აკავშირებს ადამიანებს (როგორც მოხელეებს) სახელმწიფოში, თუ არა სამართლის ნორმები. სწორედ ამ ნორმების ერთობლიობას სახელმწიფო სამართალს უწოდებენ. მოკლედ, სახელმწიფო სამართალი არის სახელმწიფოს მომწესრიგებელი სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა.

რას ნიშნავს სუვერენიტეტი როგორც სახელმწიფოს ნიშანი, თუ არა სამართლებრივი ნორმებით განსაზღვრულ მისი კომპეტენციის უზენაესობას საზოგადოებაში არსებულ სხვა სოციალურ-პოლიტიკურ სტრუქტურებთან შედარებით? მაგრამ უზენაესობა აბსოლუტურ ძალაუფლებას არ ნიშნავს: სახელმწიფოს უზენაესობა თანაარსებობს სხვა სოციალურ-პოლიტიკურ სტრუქტურებთან და ამ უკანასკნელთა მოქმედებას თავისი ნორმატული საფუძველი აქვს, ანუ სახელმწიფოს უზენაესობა სამართლებრივად გამიჯნულია სხვა სოციალურ-პოლიტიკურ ძალთა უფლებამოსილებისაგან. სახელმწიფოს

უზენაესობა (სხვა სიტყვებით) ნიშნავს კანონთა უზენაესობას სხვა სოციალურ-პოლიტიკური ინსტიტუტების ნორმატულ აქტებთან შედარებით (მხედველობაში გვაქვს, მაგალითად, რელიგიური დაწესებულებანი, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, კულტურული კავშირები და სხვ.). ამ სოციალურ ძალთა შორის კოლიზიის შემთხვევაში სახელმწიფოს კანონები ინარჩუნებენ უზენაესობას ყველა სხვა სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურების ნორმატულ აქტებთან შედარებით. ესაა სახელმწიფოს უზენაესობა ანუ სუვერენობა. სახელმწიფო სხვა არაფერია, თუ არა გარკვეული წესით ანუ ნორმებით შეკავშირებულ ადამიანთა გაერთიანება და ეს გაერთიანება უზენაესია ამ საზოგადოებაში არსებულ სხვა პოლიტიკურ სტრუქტურებთან შედარებით.

რას ნიშნავს ბეგარა, თუ არა იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობას, რომელიც განსაზღვრავს საჯარო ხელისუფლების შესანახად მოსახლეობისაგან ეკონომიკური სახსრების (გადასახადის) აკრეფის, ამოღების წესებს.

სახელმწიფოს მოხელეებისაგან განსხვავებით ადამიანები და მათი გაერთიანებანი სამართლის ისეთივე სუბიექტები არიან, როგორიც სახელმწიფოა. ლაპარაკი შეიძლება მხოლოდ თითოეულის უფლებამოსილებათა მოცულობის განსხვავებაზე. რა არის სამოქალაქო საზოგადოება? სამოქალაქო საზოგადოება არის გარკვეულ უფლება-მოვალეობით აღჭურვილ სუბიექტთა ურთიერთობა. სახელმწიფო, თუმცა მნიშვნელოვანი, მაგრამ სამოქალაქო საზოგადოების ნაწილია. სახელმწიფო არ ამოწურავს საზოგადოებას.

ამრიგად, სახელმწიფო არის გარკვეული კომპეტენციის მატარებელ ადამიანთა ერთობა ანუ იურიდიული პირი.

ეს არის სახელმწიფოს ნორმატული გაგების ერთი ასპექტი, რომელიც ახასიათებს სახელმწიფოს სამართლებრივ სტატუსს ანუ სახელმწიფოს სტატიკაში. სახელმწიფოს მეორე ასპექტი არის სახელმწიფოს გაგება როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტისა, სახელმწიფოს გააზრება მის დინამიკაში. ამრიგად, უნდა განვასხვაოთ სახელმწიფო როგორც სამართლის სუბიექტი და სახელმწიფო, როგორც სამართლებრივ ურთიერთობათა სუბიექტი. მეორე ასპექტი ახასიათებს სახელმწიფოს რეალურ საქმიანობას, რეალურ სახეს, არა როგორც ზოგად უფლება-მოვალეობათა მატარებელს, არამედ ამ უფლება-მოვალეობათა განმახორციელებელს.

სახელმწიფო, როგორც სამართლებრივ ურთიერთობათა სუბიექტი, თავის თავს ავლენს ძირითადად ორი მიმართულებით: როგორც

სამართალშემოქმედი და როგორც სამართალშემფარდებელი სუბიექტი. სახელმწიფოს ეს ორი გამოვლენა წესრიგდება ასევე სამართლებრივი ნორმებით, მაგრამ არა მატერიალური სამართლებრივი ნორმებით, რომლებიც განსაზღვრავენ სახელმწიფოს სამართლებრივ სტატუსს, არამედ პროცესუალური ნორმებით, რომლებიც აწესრიგებენ სახელმწიფოს მიერ მატერიალური სამართლებრივი ნორმების განხორციელების პროცესს. სახელმწიფოს სამართალშემოქმედებითი საქმიანობა გარკვეულ წესებს, პროცესუალურ ნორმებს ემორჩილება. კანონპროექტის შეტანა, მისი განხილვა, მიღება და გამოქვეყნება განსაზღვრულ პროცესუალურ (პროცედურულ) ნორმებს ექვემდებარება. იგივე ითქმის სამართალშემფარდებით საქმიანობაზე. სისხლის, ადმინისტრაციულ, სამოქალაქო და სხვა მატერიალური სამართლის ნორმების ხელისუფლების ორგანოების მიერ შეფარდება შესაბამისი პროცესუალური, პროცედურული ნორმებით წესრიგდება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ბუნებრივად ისმის კითხვა: თუ სახელმწიფო სამართლებრივი კონსტრუქციაა, გამოდის, რომ სახელმწიფო მოკლებულია ძალას, მაშასადამე, სამართლისათვის ძალა ყოფილა ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი. მოკლე პასუხი ასეთია: დიახ, ქვემარჩევი ასეა.

ამ თეზისის საბუთად, უპირველეს ყოვლისა, მოვიყვანთ ყველა დროის გამოჩენილი სამართალმცოდნის - გეორგ ელინეკის ნააზრევს. ნაშრომში „ზოგადი მოძღვრება სახელმწიფოს შესახებ“ იგი წერდა: მრავალგზის მიუთითებდნენ, განსაკუთრებით პუბლიცისტები, რომ არსებობს სამართლის მთელი დარგები, რომლებშიც სამართლებრივი იძულება ან საერთოდ არ არსებობს, ან ძალზე უმნიშვნელო ადგილი უჭირავს. მათ მიეკუთვნება სამოქალაქო და სახელმწიფო (კონსტიტუციური) სამართლის მნიშვნელოვანი ნაწილი და მთლიანად საერთაშორისო სამართალი (ჩვენ დავაზუსტებდით: აგრეთვე დარგები, რომლებიც გამოეყვნენ სამოქალაქო სამართალს - ბს.). საერთაშორისო და სახელმწიფო სამართლის ნორმების მნიშვნელოვანი ნაწილი შეიცავს ისეთ სამართლებრივ გარანტიებს, რომლებსაც უფრო მეტი ეფექტი აქვს მხარეებისათვის, ვიდრე უშუალო იძულებას. სახელმწიფო სამართლის გარანტიები გამოიხატება თვით სახელმწიფოს ორგანიზაციასა და საჯარო-სამართლებრივ წარმონაქმნებში, ხოლო საერთაშორისო სამართალში - ცივილიზებულ ქვეყნებს შორის სტაბილური ურთიერთობების თანმთხვევ ინტერესში. სწორედ ამიტომ, რომ ცივილიზებული ქვეყნები საერთაშორისო

ხელშეკრულებებს უფრო გულდასმით ასრულებენ, ვიდრე თავიანთ შიგასახელმწიფოებრივ კანონებს. ამრიგად, სამართლის არსებითი ნიშანია არა იძულება, არამედ გარანტია ანუ სამართლის ნორმის შესრულების შანსი."

გეორგ ელინეკის ამ კონცეფციის დასაბუთებას ვხვდებით გიორგი ნანეიშვილის ნაშრომში „სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა“. გ.ნანეიშვილის აზრით: გარანტია, როგორც სამართლის ნორმის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი, იმაში გამოიხატება, რომ სამართლის სუბიექტები ერთმანეთს განიხილავენ როგორც სამართლის ნორმის შესრულების შანსს. სწორედ ამ ლოგიკურ რწმენაში ისახება სამართლის ნორმის არსი. ამ თვალსაზრისით სახელმწიფოც როგორც სამართლის სუბიექტი და განსაკუთრებით იგი, სამართლის სხვა სუბიექტებისაგან აღიქმება როგორც სამართლის ნორმის შესრულების აბსოლუტური გარანტი, შანსი. ეს რწმენა და არა იძულებაა უმთავრესი პირობა სამართლის არსებობისა.

სწორედ ესაა სახელმწიფოს დანიშნულება და თუ მას სხვა თვისებას მივანიჭებთ, მაშინ შეუძლებელი იქნება გავმიჯნოთ ერთმანეთისაგან სამართალი და იძულება. ძალადობა შეუძლია მხოლოდ ძალას, აღნიშნავს გ. ნანეიშვილი, - ხოლო მაიძულებელი ხელისუფლება აღარ არის ხელისუფლება, არამედ შიშველი ძალაა. ხელისუფლება კარგავს აზრს, თუკი მას ჩამოვაცილებთ სამართლებრივ სამოსელს, გამოვეყოფთ იმ ატმოსფეროსაგან, რომელიც მთლიანად ნორმატიული შინაარსითაა გაჯენილი.

ნებისმიერი კონსტიტუცია, რომელიც განსაზღვრავს სახელმწიფო ორგანოების უფლებამოსილების ფარგლებს, მიუხედავად ამ ფარგლების ზომისა, ფაქტობრივად ახდენს სახელმწიფოს შეზღუდვას, მისი მოქმედების ნორმირებას, რადგან, ვიშვორებთ, სახელმწიფო სხვა არაფერია, თუ არა სამართლის ნორმებით დაკავშირებული ორგანოების სისტემა. მეორეს მხრივ, ამ ნორმებში ჩადებულია მათი შესრულების გარანტია ანუ სხვა სუბიექტების უფლება, სახელმწიფოსაგან მოითხოვოს მის მიერვე დადგენილი, თავისივე საქმიანობის განმსაზღვრელი ნორმების შესრულება. კონსტიტუცია და კანონმდებლობა, მატერიალური და პროცესუალური კანონმდებლობა სხვა არაფერია, თუ არა სახელმწიფო ორგანოების შემზღუდავი ნორმები. სისხლის თუ ადმინისტრაციული სამართალი არის არა მარტო შესაბამისი მოსამართლის მოქმედების ნორმა,

არამედ აგრეთვე გარანტიაა სამართალდამრღვევისათვის, რომ ის დაისჯება მხოლოდ კანონის ფარგლებში. საერთოდ კი, სამართლის სუბიექტებს შორის არსებული ურთიერთვალდებულებების შესრულების რწმენა წარმოადგენს მუდმივი კულტურული განვითარების პირობას, რადგან მხოლოდ ის ქმნის ნდობის იმ ატმოსფეროს, რის გარეშეც შეუძლებელი იქნებოდა სოციალური ორგანიზმის ნორმალური ფუნქციონირება. აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ თავად ნდობის ეს ატმოსფერო ნორმატული შინაარსისაა.

რა არის მოქალაქის ძირითადი ფუნდამენტური უფლებები? ეს არის სახელმწიფოს ვალდებულება, აღიაროს ისინი კონსტიტუციაში - ძირითად კანონში და უზრუნველყოს მათი დაცვა მიმდინარე კანონმდებლობით. მეორე მხრივ, სახელმწიფოს იურიდიული ვალდებულება გარანტიაა მოქალაქისათვის, რომელიც იძლევა იმედს, რწმენას, რომ მისი ძირითადი, ფუნდამენტური უფლებები აღიარებული და დაცული იქნება. სწორედ ეს იმედი, შანსი, რწმენა არის სახელმწიფოს და, საერთოდ, საზოგადოების ნორმატიული გარანტია. მაგრამ ეს გარანტია, იმედი, რწმენა, შანსი არ არის ჩვეულებრივი ნდობა, არამედ უფლება, რომლის ძალითაც მოქალაქეს იურიდიული შესაძლებლობა აქვს პარლამენტის და სასამართლოს მეოხებით მოსთხოვოს სახელმწიფოს ძირითადი, ფუნდამენტური უფლებების აღიარება და დაცვა. სწორედ ეს უფლებები ბოქავს, ზღუდავს სახელმწიფოს, არ აძლევს ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების საშუალებას, თუ, რა თქმა უნდა, საზოგადოებაში არ გაბატონდება ძალადობა ანუ სოციალური ძალა, რომელიც თავს კანონგარეშე, კანონზე მაღლა მდგომ ინსტანციად გამოაცხადებს; სწორედ ეს უფლებები გულისხმობს მოქალაქის უფლებას სასამართლოს ძლით აიძულოს სახელმწიფო, შეასრულოს თავისი კონსტიტუციური ვალდებულებანი. ამრიგად, საუბარია სახელმწიფოს სამართლით შეზღუდვაზე.

სახელმწიფოს სამართლით შეზღუდვის იდეა განსაკუთრებული რელიეფურობით იკვეთება საერთაშორისო სამართალში. რა არის საერთაშორისო სამართალი, თუ არა სახელმწიფოთა საერთაშორისო საქმიანობის შემზღუდავი ნორმების ერთობლიობა. საერთაშორისო ურთიერთობებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სახელმწიფოთა შორის ურთიერთნდობის ატმოსფეროს შექმნა, ე.ი. ისეთი მდგომარეობა, როდესაც სახელმწიფოებს ურთიერთვალდებულების შესრულების რწმენა აქვთ, თითოეული სახელმწიფო მეორეს უყურებს როგორც ურთიერთვალდებულებათა შესრულების შანსს, გარანტიას.

სწორედ საერთაშორისო სამართალში ჩანს სამართლის პრიმატი ძალაზე, რადგან საერთაშორისო ურთიერთობებში ძალა კი არ არის ამ ურთიერთობის გარანტია, არამედ ნორმა. ესაა საერთაშორისო სამართლის, როგორც უმაღლესი ტიპის სამართლის არსი.

2. სამართლებრივი სახელმწიფო

ჯერ კიდევ რომაელებმა ლაკონურად ჩამოაყალიბეს სახელმწიფოს შეზღუდვის პრობლემა: „ვინ უნდა მეთვალყურეობდეს მათ, ვინც ჩვენ გვმეთვალყურეობს?!“

სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა სახელმწიფოს სამართლით შეზღუდვაში მდგომარეობს. ამ თვალსაზრისით სამართალი არის სახელმწიფოს მოხელეთა, მთლიანად სახელმწიფოს მეთვალყურე.

სამართლით სახელმწიფოს შეზღუდვის პრობლემა პირველად ჩამოაყალიბა პლატონმა თავის თხზულებაში „კანონები“. იგი წერდა: „მე ვხედავ იმ სახელმწიფოს მოახლოებულ სიკვდილს, სადაც კანონს არა აქვს ძალა და იმყოფება შეუზღუდავი ხელისუფლების ქვეშ, ხოლო იქ, სადაც კანონი მმართველთა გამგებელია, ხოლო ეს უკანასკნელნი მისი მონები არიან, ვხედავ სახელმწიფოს გადარჩენას“.

არისტოტელეს გამოთქმული აქვს აზრი სახელმწიფოზე სამართლის პრიმატის აუცილებლობის შესახებ: „ის, ვინც მოითხოვს კანონი ბატონობდეს, მოითხოვს, რომ ბატონობდეს ღმერთი და გონი, ხოლო ის, ვინც მოითხოვს ბატონობდეს ადამიანი, მას თავის მოთხოვნაში შემოაქვს ცხოველური საწყისი. კანონი არის გაწონასწორებული გონი“.

სპარტელმა კანონმდებელმა ლიკურგემ ჩამოაყალიბა ხელისუფლების სამწვეროვანი დაყოფის სისტემა: მეფის, ხალხის და უზუცესთა ხელისუფლება. ხელისუფლების ასეთ დაყოფაში მან დაინახა საზოგადოების ნორმალური ფუნქციონირების პირობა. თავის ნაშრომში ლიკურგემ მოახერხა თითოეული მათგანის საუკეთესო სასარგებლო თვისებების წარმოჩენა, ასევე დააყენა საკითხი ამ სამ ხელისუფლებას შორის წონასწორობის აუცილებლობის შესახებ იმ მიზნით, რომ თითოეული მათგანი არ განვითარდეს უზომოდ, თითოეულმა მათგანმა შეაკავოს დანარჩენი და, ამავე დროს, თავისკენ არ გადაწონოს ისინი. სახელმწიფო ხელისუფლების სამწვეროვანი დაყოფის მიზანია საზოგადოება ერთდროულად იმყოფებოდეს მუდმივ წონასწორობასა და განვითარებაში.

ცნობილი ინგლისელი მოაზროვნის - ჯონ ლოკის აზრით სახელმწიფო არის სამართლის გამოვლინება, სადაც ბატონობს ისეთი კანონი, რომელიც შეესაბამება ბუნებით სამართალს, აღიარებს ინდივიდის გაუსხვისებელ ბუნებრივ უფლებებს და თავისუფლებებს, და სადაც განხორციელებულია ხელისუფლების დაყოფა. ასეთ სახელმწიფოს ის უპირისპირებს დესპოტიზმს. ამასთან, ლოკი აყალიბებს პიროვნების თავისუფლების პრინციპს სახელმწიფოსთან მიმართებაში: „თავისუფლება არის ვიმოქმედო ჩემი სურვილის შესაბამისად, როდესაც ამას არ კრძალავს კანონი“. აღსანიშნავია, რომ ლოკის მიერ ფორმულირებული ეს პრინციპი შემდგომში საფუძვლად დაედო სამართლის ზოგადსაკაცობრიო პრინციპს: „ნებადართულია ყველაფერი რაც კანონით არ არის აკრძალული“. ზაზი უნდა გაეცვას იმას, რომ ამ უკანასკნელი პრინციპის მოქმედების არეალი იურიდიულმა აზროვნებამ მხოლოდ ინდივიდით შემოფარგლა, რაც შეეხება სახელმწიფოს და მის ორგანოებს, მათ მიმართ ჩამოყალიბდა მეორე პრინციპი. ამ პრინციპის თანახმად სახელმწიფოსათვის: „აკრძალულია ყველაფერი, რაც კანონით არ არის დაშვებული“.

სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა დაასაბუთა გამოჩენილმა ფრანგმა მოაზროვნემ მონტესკიემ. მონტესკიე სახელმწიფოს და მთლიანად საზოგადოების ნორმალური ფუნქციონირების საფუძვლად მიიჩნევს ხელისუფლების დაყოფას საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებებად, დამყარებულს ურთიერთშეზღუდვის პრინციპზე.

სამართლებრივი სახელმწიფოს ფილოსოფიური დასაბუთება მოცემული აქვს კანტსაც. მისი აზრით სახელმწიფოს კეთილდღეობა იმაზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად ემორჩილება იმ სამართლებრივ პრინციპებს, რომელიც ემყარება გონის კატეგორიულ იმპერატივს. კატეგორიული იმპერატივის გამოვლინება სახელმწიფოს სამართლებრივ ორგანიზაციაშია, ეს უკანასკნელი კი გულისხმობს ხელისუფლების დაყოფას. სახელმწიფოს ხელისუფლება თუ არ არის დაყოფილი, სახეზეა დესპოტიზმი, ხოლო თუ არის - რესპუბლიკა. კანტი აყალიბებს სახელმწიფო ხელისუფლების შეზღუდვის შემდეგ პრინციპს: „რაც ხალხს არ შეუძლია გადაწყვიტოს თავისთვის, არც კანონმდებელს შეუძლია გადაწყვიტოს ხალხისთვის“.

სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციამ თავისი პრაქტიკული განხორციელება პოვა გერმანიის, ავსტრიის, აშშ-ს და ზოგიერთი სხვა ცივილიზებული ქვეყნების საკანონმდებლო აქტებსა და სახელმწიფო სტრუქტურების ფუნქციონირების პროცესში.

სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციის თვალსაზრისით სახელმწიფო განიხილება როგორც სამართლებრივი პრინციპებისა და ნორმების, ანუ მთლიანად სამართლის განხორციელების ერთ-ერთი, მაგრამ უმნიშვნელოვანესი საშუალება. ამასთან, სამართალი არ ცვლის სახელმწიფოს მიერ მიღებულ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს, საერთოდ პოლიტიკას, არამედ ათავსებს მას გარკვეულ სამართლებრივ ჩარჩოებში, შეაქვს მასში სამართლიანობის იდეა. ამ თვალსაზრისით სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფცია მიმართულია სახელმწიფოს მოდიფიკაციისა, შეკავებისა და დაბალანსებისაკენ, რაც მიიღწევა კანონშემოქმედებაში სახალხო წარმომადგენლობის მონაწილეობაში (საკონსტიტუციო იუსტიცია), სახელმწიფოს ადმინისტრაციული აპარატის და მისი ქვედანაყოფების საქმიანობის სამართლებრივ რეგულირებაში (ადმინისტრაციული სამართალი), მმართველობის სფეროში სამართალდარღვევათა სასამართლო განხილვაში (ადმინისტრაციული იუსტიცია), ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დაცვის სასარჩელო ფორმაში (სამოქალაქო იუსტიცია).

სამართლებრივი სახელმწიფოს უპირველესი ამოცანაა თითოეული ადამიანის სასიცოცხლო სივრცის უზრუნველყოფა და დაცვა, იმ საარსებო მინიმუმის გარანტირება, რაც უზრუნველყოფს მის ღირსეულ არსებობას, და რადგან საარსებო მინიმუმი (როგორც მატერიალური, ისე სულიერი) ისტორიულად ცვლადი სიდიდეა, ამიტომ სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა უკვდავია. ინტერესთა პლურალიზმი არ არის მუდმივი, რომელსაც სახელმწიფო თვითნებურად განსაზღვრავს, ის ყოველთვის შეფარდებითია.

სამართლებრივი სახელმწიფოს ასევე მნიშვნელოვანი ამოცანაა სოლიდარიზმის დამკვიდრება საზოგადოებაში, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს ერის ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ და კულტურულ კონსოლიდაციის, კონსენსუსის ატმოსფეროს შექმნას, თანამშრომლობის დამკვიდრებას, სოციალური დაძაბულობის მოხსნას, თანასწორობას უფლებამოვალულობებში.

აქ საჭიროა ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს საჯარო და კერძო სამართალი. საჯარო ანუ პოზიტიური სამართალი ანუ კანონმდებლობა მიმართულია ხელისუფლებათა საქმიანობის რეგულირებისაკენ, მაშინ, როდესაც კერძო სამართალი აწესრიგებს სამოქალაქო საზოგადოებას. საჯარო სამართალი უპირისპირდება იმ ბოროტებას, რომელიც ხელისუფლებებმა შეიძლება მიაყენონ ადამიანს. აქ ისახება ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის

იდეა, რომელიც სახელმწიფოს განიხილავს როგორც საზოგადოებრივ ინსტიტუტს.

სამართლებრივი სახელმწიფო ახდენს სახელმწიფოს დებიუროკრატიზაციას. უფრო ზუსტად, აღკვეთავს ბიუროკრატიული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას, რაც საბოლოო ჯამში, ხელს უშლის ტოტალიტარული რეჟიმის დამკვიდრებას. მ. ვებერის თანახმად, ბიუროკრატიის როლი მთავრდება იქ, სადაც იწყება პოლიტიკური ლიდერის როლი და პირიქით. საქმე, უპირველეს ყოვლისა, პასუხისმგებლობის სხვადასხვა შინაარსშია. ბიუროკრატი არის დეპერსონალიზებული პასუხისმგებლობის მატარებელი პირი; მისი პასუხისმგებლობა ამოიწურება პასუხისმგებლობით მისი უწყებისა და ზემდგომი სტრუქტურის მიმართ, მისთვის უცხოა კონფლიქტური სოციალური დაძაბულობის დარეგულირება და ეროვნული პრობლემების გადაწყვეტის მცდელობა. პოლიტიკოსს ეკისრება პერსონალური პასუხისმგებლობა თავისი საქმიანობის, საჯარო ინტერესების ერთგულებისათვის. მაგრამ დროთა განმავლობაში, - მიაჩნდა მ. ვებერს, - პოლიტიკა კარგავს თავის სასიცოცხლო მუხტს - ბრძოლის სტიქიას, რის გამოც საბოლოო ჯამში ხდება პოლიტიკური ცხოვრების რაციონალიზაცია, სიცოცხლე კარგავს ვიტალურ ენერგიას, ირაციონალურ ბუნებას. სწორედ შენიშნა ლორდმა აკტონმა: „ნებისმიერი ხელისუფლება ხრწნის, ხოლო აბსოლუტური ხელისუფლება ხრწნის აბსოლუტურად“.

ბიუროკრატიული სახელმწიფოსაგან თავის დაღწევის ძირითადი გზა, მ. ვებერის აზრით, არის რეფორმა ორი მიმართულებით: პირველი, აღმასრულებელი ხელისუფლების „პარლამენტიზაცია“, და მეორე პრეზიდენტის არჩევა პლებისციტის გზით. პირველი მიმართულება ორიენტირებული უნდა იყოს ინგლისურ პარლამენტარიზმზე, მეორე - გერმანულ რაიხსპრეზიდენტის ინსტიტუტზე.

სამართლებრივი სახელმწიფოს პირველი დამახასიათებელი ნიშანია ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებების ქცევა სახელმწიფოს საქმიანობის უმთავრეს ამოცანად. სახელმწიფოს შეზღუდვას სამართლებრივი ნორმებით აზრი აქვს მხოლოდ იმ პირობით, თუ მისი საქმიანობის ზღუდეს წარმოადგენს ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი. რამდენადაც დაუძლეველია ეს ზღუდე, იმდენად დემოკრატიულია სახელმწიფო, და მხოლოდ ასეთ პირობებში შეიძლება არსებობდეს სამოქალაქო საზოგადოება ანუ თვითმმართველი,

თვითორგანიზებადი მოქალაქეთა საზოგადოება, რომელიც საჯაროობის უმაღლესი ხარისხით გამოირჩევა, საზოგადოება, რომელიც ფლობს სამართლებრივი საშუალებების მთელ კომპლექსს, და რომელიც უზრუნველყოფს მის თავდაცვისუნარიანობას, სტაბილურობას და ევოლუციურ განვითარებას სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროში. საზოგადოების სამართლებრივი საშუალებების ამოსავალი პრინციპები ჩამოყალიბებულია კონსტიტუციაში.

უპირველეს ყოვლისა, ეს გამოვლინდება იმაში, რომ თითოეული ადამიანი აღიჭურვება კონსტიტუციური უფლებების გარკვეული კომპლექსით სახელმწიფოს მიმართ, რომელიც აიძულებს სახელმწიფოს, იმოქმედოს კონსტიტუციური ნორმების მკაცრ ჩარჩოებში. ეს სფერო უმთავრესად მოიცავს სასამართლო იძულებას ანუ სახელმწიფოზე სასამართლო ძალაუფლების ზემოქმედებას, ზეწოლას ხელისუფლების წარმომადგენელთა მხრიდან ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების ხელყოფისათვის მათზე პასუხისმგებლობის დაკისრების გზით. ეს სფერო მოიცავს ადამიანის პროცესუალური უფლებების მთელ სისტემას, მექანიზმს, რომელიც გამორიცხავს ხელისუფალთა თვითნებობას ადამიანის უფლებათა სფეროში. ამ დროს დაცული უნდა იქნეს მართლმსაჯულების საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპები. ეს ეხება ისეთ ფუძემდებლურ პრინციპს, როგორიცაა სასამართლო პროცესში მონაწილეთა თანასწორობის პრინციპი. უპირველეს ყოვლისა მხედველობაშია ინდივიდისა და სახელმწიფო ორგანოს სასამართლო დავა, უკანასკნელის მიერ ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლების ხელმყოფი ნორმატიული აქტის გაუქმების თაობაზე.

საკონსტიტუციო იუსტიცია, ერთი მხრივ, უზრუნველყოფს მოსახლეობის რწმენის განმტკიცებას იმის შესახებ, რომ ისინი ცხოვრობენ ქვეყანაში, სადაც ხელისუფლებას უნარი შესწევს, აღიაროს და გამოასწოროს თავისი შეცდომები, ხოლო მეორე მხრივ, ლეგიტიმურობა მიანიჭოს საკონსტიტუციო ნორმებს. ამ თვალსაზრისით, ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი წარმოადგენენ არა მარტო ინდივიდის სახელმწიფოსაგან თავის დასაცავ ინდივიდუალურ საშუალებას, არამედ სახელმწიფო წყობილების მაკონსტრუირებელ ელემენტს. და როდესაც სასამართლო ახდენს სახელმწიფო ორგანოს ნორმატიული აქტის კორექტირებას, ამით იგი ფაქტიურად აყალიბებს სამართალშემოქმედებისა და სამართალშეფარდების კონსტიტუციურ კრიტერიუმებს.

ადამიანის პროცესუალური უფლებები საკონსტიტუციო იუსტიციის განხორციელების პროცესში ზღუდავს სახელმწიფო ხელისუფლების თვითნებურ სამართალშემოქმედებას და სამართალშეფარდებით საქმიანობას, რადგან სადავო საქმის გადაწყვეტის კრიტერიუმია არა მიმდინარე კანონმდებლობა, არამედ კონსტიტუციაში ფიქსირებული ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი. ამ თვალსაზრისით საკონსტიტუციო იუსტიციის სამართალშემოქმედება არ ეწინააღმდეგება დემოკრატიას, რადგან კონსტიტუცია აფიქსირებს საზოგადოების, სახელმწიფოებრიობის და მართლწესრიგის ფუნდამენტურ ღირებულებებს, რაც არ გამოირიცხავს, პირიქით, გულისხმობს ამ ღირებულებების მისადაგებას მუდმივად ცვლად სოციალურ-პოლიტიკურ და კულტურულ-ისტორიულ რეალობასთან, მათ შორის, ერის სამართლებრივ შეგნებასთან. აქ არ არსებობს კონსტიტუციური იუსტიციის მიერ ხელისუფლების უზურპაციის საშიშროება, რადგან იგი მოხსნილია სასამართლო პროცესის საჯაროობის პრინციპის წყალობით, იმით, რომ დავის განხილვის დეტალური პროცედურა გამორიცხავს ბიუროკრატიზმს. საქმე ისაა, რომ სასამართლო ტრადიციულად უშუალოდ არ არის ჩართული პოლიტიკური ბრძოლის ბატალიებში. ჭერ კიდევ კანტმა სწორად შენიშნა, რომ სამართლიანობა უზრუნველყოფილია არა სამართლებრივი პრინციპებით, არამედ კანონების განხორციელების დემოკრატიული პროცედურით. არ არსებობს სამართლებრივი სახელმწიფო მკაცრი პროცედურის გარეშე.

მაგრამ სახელმწიფო ხელისუფლებათა შორის ძალაუფლების განაწილება და მათი საკონსტიტუციო რეგლამენტირება არ აღმოჩნდა საკმარისი იმისათვის, რომ საბოლოოდ მიღწეულიყო ხელისუფლების სამივე ფორმის მიერ ურთიერთშეზღუდვის, ურთიერთშეკავების და წონასწორობის მდგომარეობა. თუმცა ხელისუფლების სამივე ფორმის ყველა გამოვლენა კონსტიტუციური კანონმდებლობით იყო რეგლამენტირებული, მაგრამ არ არსებობდა რეალური ძალა, რომელიც აღკვეთავდა კონსტიტუციით დადგენილ ურთიერთშეზღუდვის, ურთიერთშეკავებრიობისა და წონასწორობის დარღვევის ცდას, ან დარღვევის შემთხვევაში აღადგენდა ამ პრინციპს. ამიტომ კაცობრიობამ დაიწყო ფიქრი იმის შესახებ, როგორ შექმნილიყო მეოთხე ძალა, რომელიც რეალურად აიძულებდა დანარჩენ სამს, ემოქმედათ კონსტიტუციის ფარგლებში, თუკი ერთ-ერთი მათგანი შეეცდებოდა გასცდენოდა ან გასცდებოდა თავის უფლებამოსილებას.

ცივილიზებულმა კაცობრიობამაც არ დააყოვნა და XX საუკუნის მეორე ნახევარში დემოკრატიულმა ქვეყნებმა შექმნეს სახელმწიფოსაგან კონსტიტუციის ხელყოფის დამცავი ორგანო - საკონსტიტუციო სასამართლო. საკონსტიტუციო სასამართლოების უმთავრესი ფუნქციაა პარლამენტის მიერ გამოცემული კანონების კონსტიტუციურობის შემოწმება. უკანასკნელ წლებში ევროპაში საკონსტიტუციო სასამართლოების როლი მკვეთრად ამაღლდა და მათ ზოგჯერ „კონტრხელისუფლებას“, ზეპარლამენტულ ორგანოს უწოდებენ.

საკონსტიტუციო სასამართლოების ფუნქციაა აღმასრულებელი და სასამართლო ორგანოების მიერ ადამიანის საჯარო უფლებების დაცვაზე კონტროლი კონსტიტუციური კანონების პოზიციიდან. საკონსტიტუციო სასამართლო აღქურვილია კონსტიტუციური იურისდიქციით. კონსტიტუციურ იურისდიქციაში იგულისხმება ზემოაღნიშნულ ორგანოთა ანტიკონსტიტუციური ნორმატიული აქტების განხილვის პროცედურული (სასამართლო) ფორმა, რაც თავის მხრივ ემყარება მართლმსაჯულების საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპებს.

საკონსტიტუციო სასამართლოს იურისდიქციის წინამძღვარია საქმის აღძვრის სასარჩელო ფორმა დაინტერესებული უფლებამოსილი ფიზიკური ან იურიდიული პირისაგან, სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივი ორგანიზაციისაგან საკონსტიტუციო უფლებამოსილებათა დარღვევის შემთხვევაში.

კონკრეტული დავის განხილვისა და გადაწყვეტის პროცესში საკონსტიტუციო სასამართლო ხელმძღვანელობს კონსტიტუციით და კონსტიტუციური კანონებით, რაც გულისხმობს მათ სასამართლო ახსნა-განმარტებასაც, ეს უკანასკნელი კი მოასწავებს სამართლის ახალი ნორმის შექმნას, დაბადებას. დემოკრატიული პოლიტიკური რეჟიმის პირობებში კონსტიტუციური სასამართლოს ასეთ „სამართალშემოქმედება“ ქმნის სამართლიანობის დამკვიდრების გარანტიებს. საქმე ისაა, რომ პიროვნებასა და სადავო აქტის გამომცემ ორგანოს შორის დავის განხილვისას, ისინი სასამართლოს წინაშე წარმოდგებიან როგორც თანასწორი მხარეები. მოქალაქეს საკონსტიტუციო სასამართლოში შეუძლია გაასაჩივროს ყველა ის ანტიკონსტიტუციური აქტი, რომელიც ხელყოფს მის კონსტიტუციურ უფლება-თავისუფლებას.

მეორე მხრივ, საკონსტიტუციო სასამართლო ახდენს სადავო სახელმწიფო აქტის ლეგიტიმაციას, როდესაც მიიჩნევს, რომ იგი არ

ეწინააღმდეგება კონსტიტუციას. უკანასკნელ შემთხვევაში საკონსტიტუციო სასამართლოები საბოლოო ჯამში ახდენენ საერთოდ ხელისუფლების ლეგიტიმაციას.

ამრიგად, საკონსტიტუციო სასამართლოს დასახასიათებლად გამოდგება ძველი რომაელების მიერ გამომუშავებული აფორიზმი: „ვინ უნდა მეთვალყურეობდეს იმას, ვინც ჩვენ გემეთვალყურეობს“.

საკონსტიტუციო სასამართლო არის უშუალო დემოკრატიის ყველაზე პროგრესული ფორმა. როდესაც საკონსტიტუციო სასამართლო აუქმებს, აჩერებს ან ცვლის სახელმწიფო აქტს კონკრეტული ფიზიკური თუ იურიდიული პირის სასარგებლოდ, ის იმავდროულად, არაპირდაპირ ახდენს ადამიანთა და მათი კოლექტივების ძირითადი უფლება-თავისუფლების ლეგიტიმაციას, უფლება-თავისუფლებებს აქცევს სახელმწიფო წყობილების ელემენტად როგორც ზემოთ აღინიშნა, კონსტიტუციის ფარგლებს გარეთ გასვლის საშიშროება ამ დროს მოხსნილია სასამართლო პროცესის საჯაროობის, შეჯიბრებითობის და მართლმსაჯულების სხვა შემზღუდავი პრინციპების წყალობით. ერთი სიტყვით, მართლმსაჯულების განხორციელების დეტალური პროცედურა არის გარანტია თვით საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ სამართლიანი კონსტიტუციური გადაწყვეტილების გამოტანისა.

საკონსტიტუციო სასამართლო განიხილავს დავებს არა მარტო ადამიანთა და მათი კოლექტივების ძირითად უფლება-თავისუფლებათა შესახებ, არამედ დავებს საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებებს შორის მათი კომპეტენციის, უფლებამოსილების ფარგლების გამო. საკონსტიტუციო სასამართლოს დაქვემდებარებაში შედის დავა ენობრივ, ეთნიკურ, რელიგიურ უმცირესობათა უფლებების შეზღუდვის გამო, აგრეთვე სოციალურად დაუცველ პირთა დისკრიმინაციის შესახებ (პატიმრები, უცხოელები, ინვალიდები და ა.შ.)

საკონსტიტუციო სასამართლოს როგორც დემოკრატიული ინსტიტუტის პროგრესულობა იმაში ვლინდება, რომ იგი წარმოადგენს კონსტიტუციის დამცველ ზეპარტიულ „დარაჯს“ და, ამავე დროს, მონაწილეობას იღებს პოლიტიკურ „თამაშში“ კომპრომისული გადაწყვეტილების მიღების საფუძველზე, ასრულებს „მომრიგებელი მოსამართლის“ ფუნქციას.

ამრიგად, შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ სამართლებრივი სახელმწიფოს დამსახურებული ძირითადი ნიშნები: სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა

ადამიანის თანდაყოლილი, ბუნებრივი და ფუნდამენტური უფლებების წინაშე; კანონის (კონსტიტუციის) უზენაესობა ყველა სხვა ნორმატიული აქტის მიმართ; სახელმწიფო ორგანოების ფუნქციების ზუსტი გამოქვანა, დამყარებული ურთიერთშეზღუდვისა და კონსტიტუციური კონტროლის პრინციპზე.

ზემოაღნიშნულიდან უმთავრესია პირველი, რადგან სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა ეფუძნება იმ ამოსავალ პრინციპს, რომლის თანახმადაც სახელმწიფო კი არ „უწყალობებს“ ადამიანს ძირითად უფლებებს, არამედ ადამიანის ძირითადი უფლების აღიარება და უზრუნველყოფა სახელმწიფოს იურიდიული ვალდებულებაა.

ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა შესახებ საფრანგეთის 1789 წლის დეკლარაციის XVI მუხლში ვკითხულობთ: „საზოგადოებას, რომელშიც არ არის უზრუნველყოფილი უფლებით სარგებლობა, ან არ არის განხორციელებული ხელისუფლების დაყოფა, კონსტიტუცია არა აქვს“. სწორედ ამ აზრით უნდა ვიხილავდეთ საკითხს სამართლებრივი სახელმწიფოს არსებობა-არარსებობის შესახებ. საწინააღმდეგო შემთხვევაში სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეებით დემაგოგიური ოპერირება მას აქცევს ბიუროკრატიული მმართველობის გარეგანი შელამაზების მორიგ კომპანიად. ამ ოცი წლის წინ ვამტკიცებდით და დღესაც ვამტკიცებთ: თუ კონსტიტუციაში ჩაწერილი თითოეული ძირითადი უფლება არ არის გარანტირებული შესაბამისი დარგობრივი უფლებათუზარიაანობით, ანუ კონკრეტული უფლებების ისეთი კომპლექსით, რომელიც უზრუნველყოფს ძირითადი უფლებების რეალურ განხორციელებას, მაშინ ასეთი ძირითადი უფლება ფიქტია, ხალხის მოტყუებაა.

ამავე თვალსაზრისით, თუ სახელმწიფო ორგანოებს შორის კონსტიტუციური კანონმდებლობით ზუსტად არ არის გამოჩნული ფუნქციები და მათ საქმიანობაზე არ არსებობს კონსტიტუციური კონტროლი, მაშინ ვამბობთ, რომ ფორმალურად კონსტიტუცია გვაქვს, მაგრამ ფაქტობრივად - არა.

ამრიგად, საუბარია არა ხელისუფლების დანაწილებაზე, არამედ განაწილებაზე, რადგან არ უნდა არსებობდეს ერთი ხელისუფლება და მისი სამი შტო, არამედ უნდა იყოს სამი ხელისუფლება, რომლებსაც ერთი მიზანი აქვს - ადამიანის უფლებათა დაცვა და ამ მიზანს აღწევენ ერთმანეთის შეზღუდვის მექანიზმით. რაც უფრო შეზღუდულია სამი ხელისუფლება ანუ მთლიანად სახელმწიფო, მით

უფრო თავისუფალია პიროვნება ანუ სახეზეა სამოქალაქო საზოგადოება, და პირიქით.

ძირითადი უფლებების ფაქტობრივი განხორციელების შეუძლებლობას, კონსტიტუციის უზენაესობის პრინციპის დარღვევას და ხელისუფლების გაუნაწილებლობას მივყავართ იმ მდგომარეობამდე, როდესაც ერთმანეთის გამომრიცხავ წინააღმდეგობაში ექცევა სამართალი და მართლწესრიგი ანუ ის, რაც უნდა იყოს და რაც არის. ასეთ სოციალურ სისტემაში სამართალი იძლევა წესრიგის ილუზიას, მართლწესრიგი კი აშკარად მიგვანიშნებს არა წესრიგზე, არამედ ანარქიაზე.

მაგრამ აქ სხვა არსებითი პრობლემის წინაშე აღმოვჩნდებით: როგორ უნდა დავუკავშიროთ სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპები ეროვნული სამართლიანობის იდეას, ერის სამართლებრივ სულს? სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპების მექანიკური მიღება ხომ არ დაასუსტებს ეროვნული თვითშეგნების ზედასვლას? არავითარ შემთხვევაში, თუ, რა თქმა უნდა, უარს ვიტყვით ქართველი კაცის, და საერთოდ, ცივილიზებული ადამიანის ბუნებისათვის მიუღებელ სამართლის მარქსისტულ-ლენინურ განმარტებაზე: სამართალი არის კანონში აყვანილი გაბატონებული კლასის ნება. ქართველთა ისტორიული პრობლემა მუდამ იყო და არის ერის კონსოლიდაცია და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნება.

აქედან გამომდინარე, სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეის შეგუება ეროვნულ თვითშეგნებასთან დასაშვებია იმ პირობით, თუ სამართალს განვიხილავთ არა როგორც გაბატონებული კლასის ნებას, არამედ იმ ნების კონცენტრირებულ გამოხატულებას, რომელიც ემყარება გარკვეულ ისტორიულ საზღვრებში მოქცეული ერის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სამართლებრივ და კულტურულ ტრადიციებს, მიმართულს ერთიანი, განუყოფელი და დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებისაკენ.

თუ კანონი მოწყვეტილია ერის სულს, მაშინ იგი ამახინჯებს მის ფსიქიკას, ფიტავს და, საბოლოო ჯამში, პოლიტიკურ ინფანტილად აქცევს მას. ყოველ ერს სამართლის ავტონომიური ისტორია აქვს და ამიტომ ქვეყნების სამართლებრივი ნორმების, თუნდაც ზოგადსაკაცობრიო პრინციპების მიღებამ არ უნდა დაასუსტოს ეროვნულ ნიადაგზე აღმოცენებული და ისტორიულად ჩამოყალიბებული მართლშეგნება. ეროვნული კანონმდებლობის ნერგზე

შეიძლება დაემყნოს ის კალამი, რომელიც ნერგს შეეზრდება და ნაყოფს გამოიღებს.

ამ დებულების საილუსტრაციოდ მოვიყვანთ დიდი მოდიფიკატორის - ვახტანგ VI სიტყვებს: „ქართველთა წესნი და ქცევანი სხვა რამე არს და არა მიჰგავს სხვათა ქვეყნისა რიგთა და ქცეულებათა, სხვა არს დიდებული და თავადი, სხვა არს სისხლი და სიკუდილი, სხვა არს ღალადი და უკადრისი, ამათ ესე ვით არისა სამართლიანი სხვათა განაჩენთა შინ მოკლედ იპოვების და მათი წიგნი უფროს ჩვენდა უხმარ არს“.

3. სახელმწიფოს ფუნქციები

ფუნქცია ლათინური სიტყვაა და შესრულებას ნიშნავს. დღეს ამ ტერმინს შემდეგი აზრით ხმარობენ: დანიშნულება, მოვალეობა, როლი, მიზანი.

რა დანიშნულება, მოვალეობა, როლი, მიზანი ანუ ფუნქცია აკისრია სახელმწიფოს?

იურიდიულ ლიტერატურაში განასხვავებენ სახელმწიფოს უნივერსალურ და პარტიკულარულ ფუნქციებს.

სახელმწიფოს უნივერსალური ფუნქცია. ყველაზე უფრო ძველი და საცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა თეორია, რომელიც სახელმწიფოს ფუნქციად მიიჩნევს ინდივიდისა და საზოგადოების კეთილდღეობას. მოგვიანებით ის გახდა სახელმწიფო აბსოლუტიზმისა და პოლიციური სახელმწიფოს კლასიკური თეორია, რადგან კეთილდღეობა იმდენად მრავალფეროვანი და ყოვლისმომცველი ცნებაა, რომ მისი მეშვეობით ოფიციალურად შეეძლო გაემართლებინა და ამართლებდა კიდევ თვითნებობასა და რეპრესიებს. ამიტომაც, რომ იგი საკმაოდ მეცნიერული საღრმით დამუშავდა მე-18 საუკუნეში, ე.წ. განათლებული აბსოლუტიზმის ეპოქაში.

თვითნებობა და რეპრესიები გაუგონარი მასშტაბით გამოიყენეს ბოლშევიკებმა კომუნიზმის, როგორც ხალხთა კეთილდღეობის საზოგადოების მშენებლობის საბაბით, მაშინ, როდესაც ფაქტობრივად ის ემსახურებოდა რუსული იმპერიის შენარჩუნებას. კომუნისტური მსოფლმხედველობა იქცა რუსული პოლიციური სახელმწიფოს იდეოლოგიური დასაბუთების თეორიად. უფრო მეტი, პირველი კომუნისტი ბაბეფი და მისი მიმდევარი მიუთითებდნენ კომუნაზე,

სადაც მატერიალური და სულიერი საკუთრებით სარგებლობა დამოკიდებული არ იყო ინტელექტუალურ უნარზე, რაც ფაქტობრივად საზოგადოებას აქცევდა კატორღულ ციხედ, რადგან მასში იმეფებდა გლობალური ინტელექტუალური თანასწორობა, ეს კი საბოლოოდ საზოგადოებას კულტურულ დეგრადაციამდე მიიყვანდა. XX საუკუნის დასაწყისში გეორგ ელინეკი აფრთხილებდა კაცობრიობას: „ყველას კეთილდღეობის თეორიას საბოლოო ჯამში მიყვავართ უმაღლეს კულტურულ ღირებულებათა გაქრობამდე, სულიერი და მორალური ღირებულებების მდაბიოთა დონეზე დაყვანამდე და არა პირიქით, რადგან რეალურად უფრო შესაძლებელია მაღალი ინტელექტის ადამიანი აიძულო იაზროვნოს მდაბიურად, ვიდრე მდაბიოს დააძლო იაზროვნოს მაღალ ინტელექტუალურ დონეზე. გარდა ამისა, თავად სიკეთე ყოველთვის ფასდება პარტიული თვალთახედვით და განპირობებულია ხელისუფლების მფლობელი პირის სუბიექტური შეხედულებებით“.

ამრიგად, კეთილდღეობის ცნება ზედმიწევნით ფართოა და მოკლებულია ნორმატიულობას, რის გამოც ის ვერ გახდება სახელმწიფოს, როგორც სამართლებრივი ინსტიტუტის მიზანი.

აღსანიშნავია აგეთვე თეორია, რომელიც სახელმწიფოს ფუნქციად უსაფრთხოებას მიიჩნევს. უსაფრთხოების ცნებაც, ისევე როგორც კეთილდღეობისა, ზედმიწევნით ფართოა, რადგან ძალაუფლების მქონე ხელისუფლებას უსაფრთხოების დაცვის საბაბით შეუძლია დაამყაროს ტოტალიტარული რეჟიმი (იხ. ზევით).

ასევე მიუღებელია თავისუფლების დაცვის აღიარება სახელმწიფოს ერთადერთ ფუნქციად, რადგან ზოგადად თავისუფლების ცნება ქმნის ანარქიის პირობას, სადაც ყოველგვარი ქცევის ნორმირება დაუშვებლად მიჩნეული, და ბუნებრივია, რომ სახელმწიფოს საჭიროების საკითხიც არ დაისმება.

ამრიგად, კეთილდღეობა, უსაფრთხოება და თავისუფლება თავისი შინაარსით ნორმატიულობას არ შეიცავს, რის გამოც ისინი აბსტრაქტულ ცნებებად იქცევიან და ფაქტობრივად კოსმოპოლიტიზმს ქადაგებენ.

კაცობრიობას, როგორც მთლიანს არასოდეს უარსებია, კაცობრიობის ისტორია ფაქტიურად ერების ისტორიაა. „კაცობრიობა საერთოდ“ ფიქციაა, რეალობა ერი. ერი ნორმატიულად ორგანიზებულ ადამიანთა ერთობაა (ერი - ერთობა). ერთი თვალის გადავლენითაც ცხადია, რომ ისტორიის სუბიექტები ყოველთვის

იყვნენ ერები. ეს კონცეფცია მეცნიერულ დონეზე აქვს დასაბუთებული მიხაკო წერეთელს ნაშრომში „ერი და კაცობრიობა“.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ნებისმიერი სახელმწიფოს უნივერსალური ფუნქცია ყოველთვის იყო და დღესაც არის ერის ტერიტორიული მთლიანობის დაცვა. თუმცა იყო და დღესაც არიან ისეთი სახელმწიფოები, რომლებიც ამ ფუნქციის გარდა წარსულშიც და ახლაც ახორციელებენ სხვა ერების ტერიტორიების დაპყრობას. ქართველი ერის ტერიტორიული მთლიანობის დაცვა, როგორც სახელმწიფოს უნივერსალური ფუნქცია, არის ეროვნული (ნაციონალური) სუვერენიტეტის, ერის ნორმატიული მთლიანობის დამკვიდრება. ამრიგად, სახელმწიფოს სუვერენიტეტი არის ეროვნული სუვერენიტეტის სამართლებრივი გაფორმება ანუ სამართლებრივ ნორმებში ჩამოყალიბებული ეროვნული სუვერენიტეტი. მაგრამ ერის ტერიტორიული მთლიანობის დაცვა სახელმწიფოს ფუნქციის ერთი მხარეა, ის ახასიათებს სახელმწიფოს საგარეო ფუნქციას. სახელმწიფოს უნივერსალური ფუნქციის მეორე მხარე საშინაო ფუნქციაა, რაც ერის ეკონომიკური, პოლიტიკური და სულიერი ცხოვრების ორგანიზაციაში გამოიხატება. საბოლოო ჯამში სახელმწიფოს საშინაო ფუნქცია ერის ეკონომიკური, პოლიტიკური და სულიერი სფეროების გამთლიანება, მისი ერთ სხეულად ჩამოყალიბება, კონსოლიდაცია.

ერის კონსოლიდაცია სამართლის ყველა სუბიექტის, მათ შორის, თავად სახელმწიფოს, როგორც სამართლის სუბიექტის ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ინტერესების და უფლებების აღიარება-დაცვასაც გულისხმობს. სახელმწიფო არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც მხოლოდ მოვალეობის მატარებელი სუბიექტი. ის ამავე დროს განსაზღვრულ უფლებათა მატარებელია, რადგან ამ უფლებების სპეციფიკა ისაა, რომ არსებითად წარმოადგენს ერის იმ უფლებებს, რომლებსაც ეს უკანასკნელი ანდობს მის მიერვე არჩეულ სახელმწიფოს ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების სახით.

სახელმწიფოს პარტიკულარული ფუნქციები. სახელმწიფოს პარტიკულარული ფუნქციები არსებითად სხვა არაფერია, თუ არა მისი ორგანოების ფუნქციები. სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეის მიხედვით სახეზე გვაქვს, უპირველეს ყოვლისა, საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ფუნქციები.

ნებისმიერი ქვეყნის სახელმწიფოს საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ფუნქციები განსაზღვრულია შესაბამისი ნორმატიული აქტებით, რომლებიც ადგენენ საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ორგანოების სამართლებრივ სტატუსს, მათ უფლებამოსილების ფარგლებს ანუ მათ ფუნქციებს. სანიმუშოდ შეიძლება დავასახელოთ საქართველოს პარლამენტისა და პრეზიდენტის უფლებამოსილებათა წრე ანუ მათი კომპეტენცია.

სახელმწიფოს პარტიკულარულ ფუნქციებს შორის უნდა განვასხვავოთ ისეთები, რომელთა განხორციელებას უშუალოდ სახელმწიფო იღებს თავის თავზე და ფუნქციები, რომელთა განხორციელების პირობებს ქმნის იგი.

პირველი რიგის ფუნქციები მოიცავს მართლწესრიგის, საზოგადოებრივი უსაფრთხოებისა და სახელმწიფოს უშიშროების დაცვას, აგრეთვე, საზოგადოების ეკონომიკური სტაბილურობისაქენ მიმართულ ღონისძიებებს, ე.ი. ფუნქციებს, რომლებიც ქმნიან საზოგადოების არსებობის მინიმალურ პირობებს. მათ შეიძლება ეწოდოს სტაგნაციური ფუნქციები.

პირველი რიგის ფუნქციებში შედის აგრეთვე სახელმწიფოს მიერ ადამიანის ბუნებით თანდაყოლილი, ფუნდამენტური უფლებების უშუალო აღიარება და დაცვა, საცოცხლის, განათლების, ჯანმრთელობის დაცვის, მატერიალური უზრუნველყოფის უფლებები, პოლიტიკური თავისუფლებანი და სხვ. ეს ის მინიმალური უფლებებია, რომლებსაც რეალურად და თანასწორად ფლობს თითოეული ადამიანი, როგორც სამართლის სუბიექტი, და რომელთა აღიარება და დაცვა სახელმწიფოს უშუალო მოვალეობაა. ეს სფერო მოიცავს სახელმწიფოსა და პიროვნების ურთიერთობას, რომელიც კონსტიტუციური კანონმდებლობით წესრიგდება.

მეორე რიგის ფუნქციები მოიცავს სახელმწიფოს იმ ფუნქციებს, რომლებიც მიმართულია საზოგადოების პროგრესული განვითარების ხელშეწყობი პირობების შექმნისაკენ. ცნობილია, რომ სახელმწიფოს უშუალოდ არ შეუძლია შექმნას მეცნიერება, ხელოვნება, ჯანმრთელობა, ვაჭრობა და ა.შ., ე.ი. მას არ შეუძლია უშუალოდ განახორციელოს საქმიანობა ამ სფეროებში. ექიმის, მეცნიერის, პედაგოგის, კომერსანტის, ხელოვანის საქმიანობა ყოველთვის ინდივიდუალურია და ამ პირთა მოღვაწეობა არ შეიძლება გახდეს სახელმწიფოს ფუნქციის უშუალო შინაარსი. სახელმწიფოს შეუძლია და ახდენს კიდევაც მათ სანქცირებას

ანუ ადგენს ამ პირთა უფლებამოსილების წრეს, განსაზღვრავს მათი საქმიანობის მიმართულებას. ერთი სიტყვით, სახელმწიფოს არ შეუძლია შეცვალოს ინდივიდი. ამ სფეროში სახელმწიფოს შეუძლია და აკეთებს კიდევაც ერთს - ალიარებს ინდივიდთა უფლებათა უარსა და, ვი. აბსტრაქტულ უფლებას, შეიძინონ უფლებები და მოვალეობები კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობაში, იყვენ საპარტოლის ცალკეული დარგებით მოწესრიგებული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ანუ სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტები (ქონებრივი, შრომითი, ორგანიზაციული და ა.შ.). საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ამ სფეროებში სახელმწიფოს ობიექტურად არ შეუძლია შექმნას უფლებათა თანასწორობა, რადგან კონკრეტულ უფლებათა მოცულობა დამოკიდებულია თითოეული ინდივიდის განუმეორებელი განსხვავებული ინტელექტუალური, ფიზიკური თუ სულიერი შესაძლებლობებისაგან. ამ განუმეორებელი თვისებების წყალობით თითოეულ ინდივიდს სხვადასხვა სამართლებრივი მდგომარეობა უკავია საზოგადოებაში: ინდივიდები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ქონებრივი მდგომარეობითაც, რის გამოც საერთო ჯამში იმ უფლებების მოცულობა, რომლებიც მათ შეუძლიათ შეიძინონ უფლებათა უარსა და საფუძველზე, სხვადასხვა იქნება. ამრიგად, აქ საუბარია განსხვავებულ ინდივიდუალურ სამართლებრივ სტატუსზე.

სახელმწიფოს შეუძლია ყველა ინდივიდი თანაბრად, ინდივიდუალური თავისებურებების მიუხედავად, ალიაროს სამართლის სუბიექტად ანუ ცნოს და დაიცვას მათი თანასწორობა ძირითად უფლებებში, მაგრამ მას არ შეუძლია გაათანასწოროს ინდივიდები იმ უფლებებში, რომელთა მოპოვება დამოკიდებულია ინდივიდის განუმეორებელ ინტელექტუალურ, ფიზიკურ თუ სულიერ შესაძლებლობებზე, რადგან, ვიმეორებთ, სახელმწიფოს არ შეუძლია შეცვალოს ინდივიდი. მას შეუძლია და ქმნის კიდევაც ისეთ სამართლებრივ პირობებს, რომლებიც ხელს უწყობს პიროვნების ინდივიდუალურობის გამოვლენას. ერთ-ერთი ასეთი სამართლებრივი პირობაა პიროვნების უფლებათა უარსა და ცნობა ანუ უფლებების ისეთი წრის მოპოვების შესაძლებლობის ალიარება, რაც ადამიანს შესაძლებლობას აძლევს, გამოავლინოს თავისი ინდივიდუალური თავისებურებანი კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში და, ამავე დროს, უზრუნველყოს ძირითადი უფლებების მრავალმხრივი გამოყენება, ინდივიდუალური თავისებურებების გამოვლენა კი არის

მთლიანად საზოგადოების პროგრესის პირობა. იმ ქვეყანაში, სადაც სახელმწიფო ზღუდავს უფლებაუნარიანობას, ცდილობს მოახდინოს ინდივიდუალურ თავისებურებათა ნიველირება ადგილი აქვს დიქტატურას.

მეორე სამართლებრივი პირობაა ისეთი სამართლებრივი მექანიზმის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს ინდივიდუალური შესაძლებლობების შეუზღუდავ გამოვლენას, ხოლო ასეთი შესაძლებლობების მართლსაწინააღმდეგო ხელყოფის შემთხვევაში იძულების წესით დაიცავს პიროვნებას. უკანასკნელ შემთხვევაში ლაპარაკობენ სახელმწიფოს რეპრესიულ ფუნქციაზე.

თუკი გავაერთიანებთ სახელმწიფოს უნივერსალურ და პარტიკულარულ ფუნქციებს, საბოლოოდ ისინი დაიყვანება სამ ძირითად მნიშვნელობამდე. ესენია: ინდივიდუალური, ეროვნული და ზოგადსაქაცობრიო ფუნქციები. ინდივიდებისა და მათი გაერთიანებების, ერთი მხრივ, ფუნდამენტური, თანდაყოლილი, ბუნებრივი უფლებების და, მეორე მხრივ, უფლებაუნარიანობის აღიარება და დაცვა ის აბსოლუტური სამართლებრივი ღირებულებებია, რომლებსაც სახელმწიფომ იძულებულია გაუწიოს ანგარიში, თუ, რა თქმა უნდა, არ სურს მოახდინოს თვითლიკვიდაცია. აქედან გამომდინარე, ტოტალიტარიზმი პრინციპულად განწირულია.

4. სახელმწიფოს შესახებ თანამედროვე თეორიები

იურიდიულ მეცნიერებაში სახელმწიფოს ფუნდამენტური კვლევა გამოჩენილი გერმანელი იურისტის გეორგ ელინგკის სახელთანაა დაკავშირებული. მისი აზრით სახელმწიფოს ორი ასპექტი აქვს: სოციალური და იურიდიული. ამის მიხედვით განასხვავებენ სახელმწიფოს ორ გაგებას: სოციალურს და იურიდიულს. სახელმწიფო როგორც სოციალური მოვლენა არის სოციოლოგების კვლევის საგანი, ხოლო სახელმწიფო როგორც იურიდიული მოვლენა, იურიდიულ მეცნიერებას განეკუთვნება.

სახელმწიფო როგორც იურიდიული მოვლენა ცნობიერდება სამართლის სუბიექტის სახით, ე.ი. იურიდიული მეცნიერების კვლევის საგანი არის სახელმწიფო როგორც სამართლის სუბიექტი. გ. ელინგკის აზრით სახელმწიფო როგორც სამართლის სუბიექტი არის იურიდიული პირი, კორპორაცია ან კოლექტიური პირი. ამ იურიდიული პირის,

კორპორაციის, კოლექტიური პირის შემადგენელი ნაწილებია სახელმწიფო ორგანოები. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს, როგორც იურიდიული პირის, ორგანოები არ წარმოადგენენ დამოუკიდებელ იურიდიულ პირებს, არამედ სახელმწიფოს წარმომადგენლები არიან. ამავე დროს, სახელმწიფო არის ამ ორგანოების სისტემა, იგი მათ გარეშე წარმოუდგენელია. სახელმწიფოს შეუძლია იმოქმედოს მხოლოდ ამ ორგანოების მეშვეობით. ეს ორგანოები აღჭურვილნი არიან გარკვეული უფლებებით ანუ კომპეტენციით, რომელთა ჯამი ქმნის სახელმწიფოს იურიდიულ ფიგურას ანუ სამართლებრივ ენაზე - იურიდიულ პირს.

ცნობილი ფრანგი მეცნიერი ა. ესმენი ასევე მიიჩნევდა, რომ სახელმწიფო არის სამართლის სუბიექტი იურიდიული პირის ფორმით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სახელმწიფო არის პერსონიფიცირებული სამართლებრივი ნორმა, იურიდიული პერსონა.

სახელმწიფოს, როგორც იურიდიული სუბიექტის გაგება თავისი უკიდურესი ფორმით გამოვლინდა კელზენის „სამართლის წმინდა თეორიაში“. კელზენის აზრით, სახელმწიფო, როგორც პოზიტიური სამართლის ნაწილი, სამართლებრივ ნორმათა, უფრო სწორად, სახელმწიფო სამართლის ნორმათა იერარქიაა. კელზენი შემდგენიარად მსჯელობს: სახელმწიფო ბუნების შემოქმედების პროდუქტი კი არაა, ადამიანის სულიერი ცხოვრების ნაყოფია. ამიტომ ის უნდა განვიხილოთ როგორც აზროვნების შედეგი, აზროვნებითი წარმონაქმნი, იდეალური სისტემა, და რადგან ასეთი აზროვნება ნორმატიულია თავისი ბუნებით, ამიტომ სახელმწიფო სამართლის ნორმების შემოქმედებაა. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფო ორგანოების სტრუქტურა კი არ ქმნის ნორმათა იერარქიას, არამედ პირიქით, ნორმათა იერარქია ქმნის სახელმწიფო ორგანოთა სტრუქტურას ანუ იერარქიას. სახელმწიფო არის ცენტრალიზებული სამართლებრივი წესრიგი.

სახელმწიფოს შესახებ მოძღვრების შემდეგი ეტაპი დაკავშირებულია ინსტიტუციონალისტების სახელთან. მათი წარმომადგენელია ორიუ, შემდგომ - რენარი და რომანო. ეს მიმდინარეობა პოზიტივისტებსა და ნორმატივისტებს საყვედურობდა, რომ უყურადღებოდ ტოვებდნენ სხვა სოციალურ ინსტიტუტებს და მთელი ყურადღება გადაჰქონდათ სახელმწიფოზე, რომელიც მნიშვნელოვანი, მაგრამ არა ერთადერთი, არამედ ერთ-ერთი სამართლებრივი ინსტიტუტია. პოლიტიკური პარტიები, პროფკავშირები, საწარმოო გაერთიანებები, ეკლესიები და სხვა

ინსტიტუტები არანაკლები ძალის წარმონაქმნებია. თითოეულ ინსტიტუტს თავისი სამართლებრივი ორგანიზაცია და სამართალი აქვს. ამ თვალსაზრისით სახელმწიფო თანამედროვე პირობებში კარგავს ხელისუფლების მონოპოლიას და ინაწილებს მას სხვა ინსტიტუტებთან ერთად. ყველა შემთხვევაში აღნიშნული ინსტიტუტები უპირატესად სამართლებრივია. მათში აქცენტი გადატანილია უფრო ინსტიტუტის სამართლებრივ გაფორმებაზე, ვიდრე მის სოციალურ შინაარსზე. ამ მიმართულების წარმომადგენელთათვის ყოველგვარი ინსტიტუტი წარმოადგენს თავისებურ „იურიდიულ წესრიგს“. სახელმწიფოსთან მიმართებით ეს მიმდინარეობა პრინციპულად არ განსხვავდება ნორმატივისტებისაგან. მათთვის სახელმწიფო სხვა არაფერია, თუ არა ამ ინსტიტუტის მაკონსტრუირებელი სამართლებრივი ნორმა. მაგალითად, რომანო ამტკიცებს, რომ სახელმწიფოს რეალობა აკუმულირებულია მოქმედ სამართალში, სახელმწიფო მოქმედია იმდენად, რამდენადაც მოქმედი სამართლის ნაწილია.

მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში და მისი დასასრულისათვის პოზიტივიზმი მისი უკიდურესი ფორმით - ნორმატივიზმით, ასევე ინსტიტუციონალიზმი, კომპრომიტირებული აღმოჩნდა, რადგან ფაშიზმმა კითხვის ქვეშ დააყენა მოქმედი სამართლის სამართლიანობა. ფაშისტური კანონები მართალია უსამართლო, მაგრამ მაინც კანონი იყო. ამიტომ კაცობრიობამ დაიწყო კანონების სამართლიანობის მაკონტროლებელი სხვა სამართლებრივი მექანიზმის ძიება. ეს ძიება წარმატებით დასრულდა. ჩამოყალიბდა თეორიები: „საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოს“, „პოლიტიკური პლურალიზმის“, „სამართლებრივი სახელმწიფოს“ შესახებ. ამრიგად, კრიზისის ძირითადი მიზეზი ის იყო, რომ კანონმა, მოქმედმა სამართალმა, ვერ შეძლო დაემორჩილებინა სახელმწიფოს მიერ ხელისუფლების ბოროტად გამოყენება, ხოლო ინსტიტუციონალიზმი არ გასცდენია მეცნიერულ წიგნებს. საჭირო გახდა საზოგადოების ინსტიტუტებს შორის წონასწორობის აღდგენა, რომელიც აღკვეთავდა ხელისუფლების უზურპაციას. ამის მიღწევა ისევ და ისევ სამართლებრივი ნორმებით შეიძლებოდა. კონტინენტურმა ევროპამ „სამართლებრივი სახელმწიფოს“ იდეის რეანიმაციითა და სახელმწიფო სტრუქტურებში მისი პრაქტიკული დანერგვით გამოსავალი იპოვა.

სამართლებრივი სახელმწიფოს თავისებურ ინტერპრეტაციას იძლევა ზოგიერთი ინგლისელი მეცნიერი. უაიდისა და ფილიპის

აზრით, ხელისუფლების დაყოფა უნდა ნიშნავდეს სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობას საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან. ამასთან, ხელისუფლების დაყოფა საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებად ფიქტია, რადგან მეორე პირველის გაგრძელებაა; აღსრულება სხვა არაფერია, თუ არა კანონის დაცვა, მაშინ, როდესაც სასამართლო ხელისუფლება გულისხმობს მის მიერ არა მარტო კანონების აღსრულებას, არამედ აგრეთვე გარკვეული ზომით სამართალშემოქმედებას და კონტროლს საკანონმდებლო და აღმასრულებელ საქმიანობაზე. საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების შერწყმის გამო საჭირო გახდა მათი შემაკავებელი სამართლებრივი მექანიზმის შექმნა. ასეთ მექანიზმად იქცა სასამართლო სისტემა, რომელმაც შეძლო შემაკავებელი როლი ეთამაშა.

სამართლებრივი სახელმწიფოს ფართო გაგებას აყალიბებს ინგლისელი მეცნიერი ვაილი. მისი აზრით, სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფცია ასაბუთებს ე.წ. „კონსტიტუციური მმართველობის“ უპირატესობას, როგორც საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების შეზღუდვის ინსტიტუტს. მაგრამ სახელმწიფო მას ესმის უფრო ფართოდ, ვიდრე ამას განსაზღვრავს კლასიკური დოქტრინა. მისთვის სახელმწიფო მოიცავს არა მარტო საკუთრივ სახელმწიფო ორგანოებს, არამედ სხვა პოლიტიკურ ძალებს - პარტიებს და სხვადასხვა პოლიტიკურ მოძრაობებს. შესაბამისად, სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფცია გულისხმობს ამ პოლიტიკურ ძალებს შორის ხელისუფლების სამართლებრივ განაწილებას. აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს ფუნქციებიც მას ესმის, როგორც, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფოსა და მოქალაქის ურთიერთმიმართების რეგულირება, რაც მოიცავს სახელმწიფოს ორგანოების ურთიერთობას პიროვნებებთან და მათ გაერთიანებებთან. აქ გამოიკვეთება სწორედ პოლიტიკური სისტემის ინსტიტუტებს შორის ურთიერთკონტროლის ფუნქცია, რაც სახელმწიფოსა და მოსახლეობას შორის წონასწორობის გარანტიაა.

სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფცია ეხმაურება მე-20 საუკუნის დასაწყისში ცნობილი ინგლისელი მეცნიერის - დაისის თეორიას „სამართლის ბატონობის“ შესახებ. დაისისათვის მიუღებელია ფრანგული ადმინისტრაციული სამართლის სისტემა, რომელიც სახელმწიფოს ადმინისტრაციას აყენებს პრივილეგიურულ მდგომარეობაში: თანამდებობის პირები თავის მოქმედებაზე პასუხს აგებენ სპეციალურ ადმინისტრაციულ სასამართლოებში და არა

საერთო წესით. სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა გულისხმობს მოქალაქეთა და თანამდებობის პირთა თანასწორობას პასუხისმგებლობის საკითხშიც (მხედველობაშია არა ფაქტობრივი თანასწორობა, არამედ პრინციპი).

ვაილის კონცეფციას გარკვეულად ეხმაურება ადრე ფედერაციულ გერმანიაში ფართოდ გავრცელებული თეორია „პარტიული სახელმწიფოს“ შესახებ. საქმე ისაა, რომ ფედერაციული გერმანიის კონსტიტუციური წყობილება და პოლიტიკა ფაქტობრივად და იურიდიულად მნიშვნელოვანწილად პარტიის სოციალური აქტივობით განისაზღვრება. სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ პოლიტიკური პარტიების საქმიანობას, არსებითად ასახავენ პოლიტიკური პარტიების ლეგიტიმურ როლს სახელმწიფო პოლიტიკის ფორმირებასა და განხორციელებაში. ასეთია ოფიციალური დოქტრინა. ამ თვალსაზრისით პოლიტიკური პარტიების როლი გამოიხატება ხალხის პოლიტიკური ნების ფორმირებასა და მათ პრეტენზიაში - გახდნენ ოფიციალური ხელისუფლების პოლიტიკის ნაწილი. ამ მიზანს აღწევენ საინფორმაციო საშუალებების საკუთარი სისტემით, საპარლამენტო დებატებით, საარჩევნო და სასამართლო მექანიზმების გამოყენებით და სხვა კანონიერი საშუალებებით.

„პარტიული სახელმწიფოს“ დოქტრინის მთავარი წინაპირობაა მოწინააღმდეგე პარტიების არსებობის აუცილებლობა, ალტერნატიული პოლიტიკური პოზიციების არსებობა. პარტიათა შორის პოლიტიკური პირისპირდგომა განიხილება როგორც პოლიტიკური სტაბილურობის საფუძველი. მაგრამ უმთავრესი მაინც ის არის, რომ თვით შეჯიბრების ატმოსფერო ახდენს პოლიტიკური სისტემის ლეგიტიმაციას. უფრო მეტიც, როგორც ცნობილი გერმანელი მეცნიერი - რაისნერი ამბობს: საკმარისია, როდესაც ხალხი კმაყოფილდება პოლიტიკური დარტყმების გაცვლის ხილვით. ბრძოლა - აი, რა არის მნიშვნელოვანი, და არა ბრძოლის შედეგი. სისტემა იღუპება, თუ დამყარდება პოლიტიკური მშვიდობა.

ფრანგი მეცნიერი ფ.პარინი ყველა თანამედროვე რეჟიმს ასხვავებს იმაზე დამოკიდებულებით, აღიარებენ თუ არა ეს რეჟიმები ხელისუფლების დაყოფას და რა ფორმით, ხოლო პარლამენტური ტიპის რეჟიმების განსხვავების კრიტერიუმად მათი დემოკრატიულობის თვალსაზრისით იყენებს საკანონმდებლო საქმიანობაში პოლიტიკურ პარტიათა მონაწილეობის ხარისხს.

დასავლეთის სახელმწიფოს თეორიაში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს პროფესიული კადრების პრობლემა. დასავლეთის მეცნიერები

განაწილებული ხელისუფლებების პირობებში საჯარო ორგანოების ეფექტიანი ფუნქციონირების პირობად შესაბამისი აპარატის პროფესიონალებით დაკომპლექტებას მიიჩნევენ. დასავლეთის ბევრი პოლიტოლოგი ანაქრონიზმად თვლის თუნდაც განსხვავებული პოლიტიკური იდეოლოგიის მქონე პირების პარლამენტში გაერთიანებას. მათი აზრით, საპარლამენტო უფლებამოსილებათა განხორციელებისთვის საჭიროა არა თავდადებული პოლიტიკოსები, არამედ საქმის მცოდნე ექსპერტები, განსაკუთრებით, სამართალმცოდნეები და პრაქტიკული გამოცდილების მქონე იურისტები, აგრეთვე, პოლიტოლოგი ექსპერტები.

უკანასკნელ პერიოდში ჩამოყალიბებული ზოგადი ტენდენციით სასამართლო ორგანოების, განსაკუთრებით, უმაღლესი სასამართლო ინსტანციების როლისა და მნიშვნელობის ამაღლება საზოგადოებაში პოლიტიკური დაძაბულობის განმუხტვისა და პროგრესული პოლიტიკური ტენდენციების დამკვიდრების გზით გამოვლინდა. ამის დასტურია ცნობილი ამერიკელი მეცნიერის - რ. კაშმენის მიერ თავმოყრილი აშშ-ს უმაღლესი სასამართლოს გადაწყვეტილებები, რომლებიც უპირატესად შეეხება დავებს პრეზიდენტსა და კონგრესმენებს, შტატებსა და ფედერალურ ხელისუფლებას, პოლიტიკურ პარტიებსა და ხელისუფლების ორგანოებს შორის, აგრეთვე, ამ ორგანოებსა და ფირმებს შორის. ამრიგად, სასამართლო ორგანოები, განსაკუთრებით, უმაღლესი სასამართლო ინსტანციები, როგორც პოლიტიკურ ურთიერთობათა მოწესრიგების უმთავრესი იარაღი, გარკვეულ ასპექტში მნიშვნელოვან ძალად იქცა, აქედან გამომდინარე, შესაბამისად, მოსამართლენი გარკვეული აზრით შეიძლება დახასიათდნენ როგორც პოლიტიკური მოღვაწენი. სწორედ უმაღლესი სასამართლო ინსტანციების წყალობით მკვდარი წერილობითი დოკუმენტიდან კონსტიტუცია იქცევა „ცოცხალ კონსტიტუციად“, ხოლო სასამართლო-პოლიტიკურ ინსტიტუტად, როგორც კონსტიტუციის განხორციელების ერთ-ერთი უმთავრესი გარანტი.

სასამართლო ორგანოების როლისა და მნიშვნელობის გაზრდის გამო მით უფრო მტკიცდება აზრი საკონსტიტუციო სასამართლოს აუცილებლობის შესახებ, რადგან სამოქალაქო სასამართლოები ქმნიან სასამართლო პრაქტიკის პრეცედენტს, რომლის კონსტიტუციურობის შემოწმება და დანარჩენ ორ ხელისუფლებასთან ურთიერთმოქმედების რეგულირება სამართლებრივი სახელმწიფოს მოქმედების მექანიზმის აუცილებელი ელემენტია, რის გარეშეც ხელისუფლებათა განაწილება, და მაშასადამე, ადამიანის უფლებების დაცვა ფიქციად იქცევა.

III თავი. მოქალაქე. რობორტ იურიდიული სუბიექტი

1. მკვიდრი მოქალაქის სამართლებრივი სტატუსი

მოქალაქეობა არის ფიზიკური პირის მყარი, ფაქტიური პოლიტიკურ-სამართლებრივი კავშირი სახელმწიფოსთან, რაც გამოიხატება მათ ურთიერთ უფლება-მოვალეობებში.

ფიზიკური პირის სახელმწიფოსთან კავშირის სიმყარე არის მოქალაქეობის ძირითადი ნიშანი. კავშირის სიმყარე ვლინდება სივრცეში და დროში. ძირითადად, სივრცეში კავშირი ნიშნავს იმას, რომ ფიზიკურ პირს მოქალაქეობა უნარჩუნდება საზღვარგარეთ გასვლისას, ხოლო დროში-იმას, რომ მოქალაქეობა უწყვეტია გარდაცვალებამდე. სიმყარე განასხვავებს ინდივიდის კავშირს სახელმწიფოსთან, იმ კავშირისაგან, რომელიც არსებობს სახელმწიფოსა და მის ტერიტორიაზე დროებით ან მუდმივად მყოფ უცხოელს შორის.

პრინციპში, მოქალაქეობა ემყარება პირის ფაქტიურ კავშირს სახელმწიფოსთან, რამდენადაც მოქალაქეთა უდიდესი უმრავლესობა მუდმივად ცხოვრობს თავისი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. ფაქტიურ კავშირს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მოქალაქეობის მიცემის საკითხის გადაწყვეტისას. მოქალაქეობა წარმოადგენს იმ ფაქტის იურიდიულ გამოხატულებას, რომ ინდივიდი უფრო მჭიდროდაა დაკავშირებული შესაბამისი სახელმწიფოს მოსახლეობასთან, ვიდრე ნებისმიერი სხვა სახელმწიფოს მოსახლეობასთან.

მოქალაქეობა, როგორც ინდივიდის მყარი, ფაქტიური სამართლებრივი კავშირი სახელმწიფოსთან, არ წარმოადგენს ფორმალურ კავშირს, არამედ იქმნება ნაცვალგების პრინციპზე, რომელიც დამყარებულია ურთიერთ უფლება-მოვალეობათა შეთანაწყობაზე: მოქალაქის უფლებას შეესაბამება სახელმწიფოს მოვალეობა, სახელმწიფოს უფლებას - მოქალაქის მოვალეობა. უფლება-მოვალეობათა ეს შეხამება, როგორც წესი, ფიქსირებულია კონსტიტუციაში და კანონში მოქალაქეობის შესახებ. კერძოდ, სახელმწიფო ვალდებულია დაიცვას თავისი მოქალაქე, სადაც ის არ უნდა იმყოფებოდეს.

საერთაშორისო სამართლის ასპექტში ინდივიდის წინაშე სახელმწიფოს ვალდებულების წინაპირობაა ქმედითი და ეფექტური კავშირი, ანუ რეალური კავშირი. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში

წარმოიშობა სახელმწიფოს უფლება განახორციელოს ინდივიდის დიპლომატური დაცვა („ნოტებომის საქმე“). რეალური კავშირის დოქტრინა ანუ რეალური მოქალაქეობა პირველ პლანზე აყენებს უფლება-მოვალეობითი კავშირის სოციალურ ელემენტსაც. ეს დოქტრინა ასახავს იმ ფაქტს, რომ საერთაშორისო ხელშეკრულებები და შიგნით სახელმწიფოებრივი კანონები ემყარებიან მუდმივი საცხოვრებელი ადგილის პრინციპს ანუ დომიცილიუმს, რაც, თავის მხრივ, დაკავშირებულია კონკრეტულ ტერიტორიულ ზონასთან.

ქვეყნის კონსტიტუცია და კანონი მოქალაქეობის შესახებ განსაზღვრავენ მოქალაქეობის შეძენის და დაკარგვის წესებსა და პირობებს.

მოქალაქეობის შეძენის საშუალებები ორ დიდ ჯგუფად იყოფა. ესენია: მოქალაქეობის შეძენა დაბადებით და ნატურალიზაციით. დაბადებით მოქალაქეობის შეძენა ემყარება ორ პრინციპს: სისხლის უფლებას ან ნიადაგის უფლებას. სისხლის უფლება ნიშნავს, რომ პირი იძენს მშობლების მოქალაქეობას დაბადების ადგილის მიუხედავად; ნიადაგის უფლება ნიშნავს, რომ პირი იძენს იმ სახელმწიფოს მოქალაქეობას, რომლის ტერიტორიაზეც დაიბადა, მიუხედავად მშობლების მოქალაქეობისა. ამჟამად სახელმწიფოთა უმრავლესობა სისხლის უფლებას იცავს.

სისხლის უფლება არსებობს ორ ვარიანტში: ძველსა და ახალში. ძველი ვარიანტი ემყარება ოჯახის ერთიანობის პრინციპს, ოჯახში მამაკაცის უფროსობის იდეას. ამ პრინციპის თანახმად, ბავშვის მოქალაქეობის განსაზღვრისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მამის მოქალაქეობას. გამონაკლისია ქორწინებისგარეშე ბავშვი, რომელიც ასეთ შემთხვევაში დედის მოქალაქეობას იძენს. ახალი ვარიანტი ეფუძნება ქორწინებაში მხარეთა თანასწორობას, რომლის დროსაც თანასწორი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც მამის, ისე დედის მოქალაქეობას, რა დროსაც შეიძლება გათვალისწინებული იქნას ნიადაგის უფლებაც.

ნატურალიზაციის წესით მოქალაქეობის მიღება გულისხმობს სახელმწიფოს მიერ უცხოელი მოქალაქის ან მოქალაქეობის არმქონე პირისათვის მოქალაქეობის მინიჭებას მათივე თხოვნით. როგორც წესი, სახელმწიფოთა უმრავლესობა თავის კანონმდებლობაში ითვალისწინებს ნატურალიზაციის წესით მოქალაქეობის მისაღებად გარკვეულ პირობებს. უპირველესად იგი დაკავშირებულია მოცემული სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ცხოვრების განსაზღვრულ ვადასთან

(3, 5, 7, 10 წელი), ამასთან, კანონმდებლობა ითვალისწინებს მოქალაქეობის მიღების გარკვეულ პროცედურას. მოქალაქეობის მიმნიჭებელი სუბიექტის მიხედვით განასხვავებენ ნატურალიზაციის ოთხ სახეს: სახელმწიფოს ხელისუფლების, მმართველობის ცენტრალური ორგანოების, ადგილობრივი ორგანოების და სასამართლო ორგანოების მიერ მოქალაქეობის მინიჭებას.

მოქალაქეობის დაკარგვის სამი ფორმა არსებობს: მოქალაქეობის ავტომატური დაკარგვა, მოქალაქეობიდან გასვლა და მოქალაქეობის ჩამორთმევა. მოქალაქეობის ავტომატური დაკარგვის პრინციპის ძალით, თუ ერთი სახელმწიფოს მოქალაქე დამკვიდრდა საზღვარგარეთ, იგი ავტომატურად კარგავს მოქალაქეობას. მოქალაქეობიდან გასვლის პრინციპის თანახმად, მოქალაქეობის დაკარგვა ხდება დაინტერესებული პირის ინიციატივით. მოქალაქეობის ჩამორთმევის პრინციპის ძალით, მოქალაქეობის დაკარგვა დაკავშირებულია კომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოს ინიციატივასთან.

მოქალაქეობის სპეციალური შემთხვევაა ორმაგი მოქალაქეობა და მოქალაქეობის არქონა. დღეისათვის ორივე შემთხვევა განიხილება, როგორც იურიდიული ანომალია. ამის თავიდან ასაცილებლად სახელმწიფოში იყენებენ სათანადო ნორმატულ აქტებს და დებენ საერთაშორისო ხელშეკრულებებს. ყველა შემთხვევაში საყოველთაო აღიარებულ ნორმად იქცა დებულება: თუ რომელიმე სახელმწიფოს კანონმდებლობა პირდაპირ არ ითვალისწინებს, რომ მოქალაქის საზღვარგარეთ მუდმივ საცხოვრებლად წასვლა ან იქ ხანგრძლივად ცხოვრება იწვევს მოქალაქეობის დაკარგვას, მაშინ მოქალაქეობა პირს შეუნარჩუნდება.

2. უცხოელი მოქალაქის სამართლებრივი სტატუსი

უცხოელი მოქალაქის სამართლებრივი სტატუსი უმთავრესად დაკავშირებულია უცხოელის უფლება-ქმედუნარიანობის მოცულობასთან მოცემული სახელმწიფოს ტერიტორიის ფარგლებში. კერძოდ, ეს დაკავშირებულია: უცხოელის ეკონომიკური საქმიანობის შეზღუდვასთან, ზოგიერთ პროფესიაში მოღვაწეობის აკრძალვასთან, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში უცხოელის შემოსვლის დაუშვებლობასთან საზოგადოებრივი წესრიგის, ზნეობის, ჯანმრთელობის და უშიშროების თვალსაზრისით.

საერთო წესიდან გამომდინარე, არსებობს პრეზუმფცია, რომლის თანახმად მოცემული ქვეყნის ტერიტორიაზე მყოფ ყველა პირსა და ქონებაზე ვრცელდება შესაბამისი სახელმწიფოს იურისდიქცია, რაც სახელმწიფოთა სუვერენული თანასწორობისა და ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპებიდან გამომდინარეობს. არსებობს საერთო წესიდან გამონაკლისი. მაგალითად, საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლისათვის ცნობილია დიდი ხნის დამკვიდრებული წესი, რომლის თანახმადაც სახელმწიფოს ტერიტორიული იურისდიქციიდან ამოირიცხება დიპლომატიური წარმომადგენლობის შენობები და თანამშრომლები. საერთაშორისო სახელმწიფოებო სამართალში ცნობილია შემთხვევები, როდესაც მოცემული სახელმწიფოს ტერიტორიაზე მყოფი უცხოელების იმუნიტეტი დაკავშირებულია მათი წარმგზავნი სახელმწიფოს პრივილეგიასთან მიმღები სახელმწიფოს ტერიტორიაზე შექმნას სასამართლოთა სპეციალური სისტემა თავისი მოქალაქეებისათვის არსებობს ანუ გამონაკლისიც.

მიუხედავად ზოგიერთი გამონაკლისისა, სახელმწიფოს ტერიტორიული კომპეტენცია შეუვალი პრინციპია, რაც იმაში გამოიხატება, რომ უცხოელი შეიძლება დაშვებული იქნეს სახელმწიფოს ტერიტორიაზე ხელისუფალთა შეხედულებით როგორც სტუმარი, რომელიც ამ სტატუსში ვალდებულია დაემორჩილოს ადგილობრივ სამართალს და იურისდიქციას. საყოველთაოდ გავრცელებული შეხედულების თანახმად, უცხოელს, რომელიც უთუოდ ემორჩილება ადგილობრივ სამართალს, აქვს მხოლოდ უფლება, რომ მას მოექცნენ ისევე, როგორც ამ სახელმწიფოს მოქალაქეებს (ეს პრინციპი ცნობილია ნაციონალური რეჟიმის სტანდარტის სახელით).

აქედან გამომდინარე, უცხოელი მოქალაქის სამართლებრივი სტატუსი გულისხმობს აგრეთვე მიმღები სახელმწიფოს ვალდებულებას, უცხოელები უზრუნველყოს იმავე უფლებებით სარგებლობის შესაძლებლობით და მიანიჭოს მათ იგივე ინდივიდუალური გარანტიები, რომლებითაც სარგებლობენ მისი საკუთარი მოქალაქეები, თანაც ეს უფლებები და გარანტიები არ შეიძლება იყოს იმაზე ნაკლები, ვიდრე ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი, რომელნიც აღიარებულია უნივერსალური ხასიათის საერთაშორისო აქტებით.

აქედან გამომდინარე, სახელმწიფოს საერთაშორისო პასუხისმგებლობა უცილობლად დგება მაშინ, როდესაც ირღვევა ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი.

მიმღები სახელმწიფოს ტერიტორიაზე უცხოელის ძირითადი უფლებათაგან უფლებებიდან განსაკუთრებით გამოყოფენ ადამიანის უფლებას ტლაცვას თავი სასამართლო წესით და საკუთრების უფლებას. უცხოელთა მიმართ სახელმწიფოს ზოგადი ვალდებულებების გვერდით, საერთაშორისო სამართალი იცნობს სახელმწიფოს პასუხისმგებლობის ორ სპეციფიკურ ფორმას, რაც დაკავშირებულია უართან მართლმსაჯულების განხორციელებაზე და უცხოელის საკუთრების ექსპროპრიაციასთან.

მართლმსაჯულების განხორციელებაზე უარის ცნება ჩამოყალიბებული იყო 1930 წელს ჰააგის კონფერენციაზე, რომელიც მიეძღვნა საერთაშორისო სამართლის ნორმების კოდიფიკაციას. კონფერენციის გადაწყვეტილების მერვე მუხლის მეორე პუნქტის თანახმად: სახელმწიფო პასუხს აგებს იმაზე, რომ ეს სახელმწიფო საერთაშორისო ვალდებულებების შეუთავსებელი საშუალებებით, უცხოელს დაბრკოლებას უქმნის განხორციელოს მიმართვის უფლება სასამართლოსთვის, აგრეთვე იმისათვის, რომ სასამართლო პროცესის დროს უცხოელი აწყდება გაუმართლებელ დაბრკოლებებს და დაყოვნებებს, რაც ფაქტიურად ნიშნავს უარს მართლმსაჯულების განხორციელებაზე.

ჰააგის კონფერენციის მიერ ჩამოყალიბებული დებულება შემდგომი ჯერ მდუმარედ იქნა აღიარებული როგორც საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმა, ხოლო შემდეგ ოფიციალურად, როგორც საერთაშორისო სტანდარტი. მეორე მხრივ, საერთაშორისო გაერთიანებამ გამოიმუშავა სხვა წესიც, რომლის თანახმადაც უცხოელმა უნდა ამოწუროს სასამართლო გზით უფლების დაცვის ყველა საშუალება, ხოლო მას შემდეგ, რაც უარს მიიღებს მართლმსაჯულების განხორციელებაზე, წარუდგინოს პრეტენზია სახელმწიფოს საერთაშორისო დონეზე.

ექსპროპრიაციის არსი მდგომარეობს სახელმწიფოს მიერ უცხოელი მოქალაქეების თუ უცხოეთის იურიდიული პირების ქონებაზე საკუთრების უფლების ჩამორთმევაში ან მათი ქონების ოპერატიული მართვისა და კონტროლის უფლებამოსილების სახელმწიფოს ხელში გადასვლაში. საერთოდ კი, არა მარტო ზემოაღნიშნული პირების, არამედ ეროვნულ რესურსებთან დაკავშირებული რამდენიმე მნიშვნელოვანი ობიექტის ექსპროპრიაცია ეკონომიკური და სოციალური რეფორმის ზოგადი პროგრამის ფარგლებში იწოდება ნაციონალიზაციად. ამასთან, მიღებულია, რომ კომპენსაცია უნდა განხორციელდეს ღირებულების პერიოდული ანაზღაურების

საფუძველზე. რაც შეეხება ბუნებრივ სიმდიდრეებს და რესურსებს, მათზე ვრცელდება სახელმწიფოს უპირობო სუვერენიტეტი.

უცხოელი მოქალაქის თუ იურიდიული პირის კაპიტალდაბანდებებთან და მომსახურებასთან დაკავშირებით ექსპროპრიაციის საკითხი განსხვავებულ სამართლებრივ რეჟიმს ექვემდებარება. ცნობილია ე.წ. „კალვოს დათქმა“, რომლის ძალითაც უცხოელი მოქალაქე ან იურიდიული პირი თანახმაა არ ეძიოს დიპლომატიური დაცვა თავისი სახელმწიფოს მეშვეობით და კერძო სამართლებრივი ხასიათის დავის გადაწყვეტა ანდოს ადგილობრივ სასამართლოს იურისდიქციას, რადგან კერძო-სამართლებრივი ხელშეკრულების დარღვევა არ არის საერთაშორისო სამართალდარღვევა, არ წესრიგდება საერთაშორისო საჩარო სამართლის ნორმებით.

3. მოქალაქეობის დაცვა

მოქალაქეობა ერთიანი სამართლებრივი კატეგორიაა, რომელსაც ორი ასპექტი აქვს: შიდასახელმწიფოებრივი და საერთაშორისო-სამართლებრივი, და თითოეულმა მათგანმა შეიძლება დომინირებული მდგომარეობა მოიპოვოს მეორეზე, საქმის გარემოებიდან და დავის ხასიათიდან გამომდინარე.

ერთის მხრივ, მოქალაქეობა აღნიშნავს იმას, რომ პირს, რომელსაც იგი ენიჭება, შეუძლია ისარგებლოს იმ უფლებებით და ატაროს ის მოვალეობები, რომლებსაც მოცემული სახელმწიფოს კანონი ითვალისწინებს თავისი მოქალაქეებისათვის. ამ ასპექტით, მოქალაქეობა განეკუთვნება სახელმწიფოს შინაგან იურისდიქციას.

მეორეს მხრივ, სახელმწიფო, რომლის მოქალაქესაც ზიანი მიადგა მეორე სახელმწიფოსაგან, დავას არ განიხილავს შინაგანი კანონმდებლობის საფუძველზე, რადგან ასეთი დავა საერთაშორისო-სამართლებრივია. სწორედ საერთაშორისო სამართალი განსაზღვრავს - უფლება აქვს თუ არა სახელმწიფოს, განაზოცვილოს მოქალაქის დიპლომატიური თუ სხვაგვარი დაცვა, მიმართოს სახელმწიფოთაშორისი დავის განმხილველ სასამართლოს და აწარმოოს საქმე ასეთ სასამართლოში და სხვ. ამ ასპექტში მოქალაქეობა საერთაშორისო იურისდიქციას განეკუთვნება.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ მოქალაქეობის მოპოვებასა და დაკარგვასთან დაკავშირებული ყველა საკითხი ექვემდებარება

შესაბამისი სახელმწიფოს იურისდიქციას. ამასთან, საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ამ პრინციპის გამოყენება უნდა შეიზღუდოს იმ ფარგლებში, რომლის გარეთ გასვლაც ნიშნავს ერთი სახელმწიფოს მიერ მეორის სუვერენიტეტის ხელყოფას. მაგალითად, საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებაში და საერთაშორისო პრაქტიკაში არ არის სადავო დებულება იმის შესახებ, რომ სახელმწიფოს არ აქვს უფლება საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული თუ სხვა ღონისძიებებით მიანიჭოს მოქალაქეობა სხვა სახელმწიფოს ყველა მოქალაქეს ან მის ტერიტორიაზე მყოფ ყველა უცხოელს.

სახელმწიფოს უფლება სუვერენულ კანონშემოქმედებაზე მოქალაქეობის საკითხებში შეზღუდულია იმ საერთაშორისო ვალდებულებებით, რომელიც მას ნაკისრი აქვს სხვა სახელმწიფოს მიმართ. გარდა ამისა, არსებობს ნებისმიერი სახელმწიფოს ზოგადი ვალდებულება, შინაგანი კანონმდებლობა და პრაქტიკა შეუსაბამოს საერთაშორისო ნორმებს, კერძოდ, საერთაშორისო კონვენციებს, საერთაშორისო ჩვეულებებს და საყოველთაოდ აღიარებულ სამართლის პრინციპებს.

მეორეს მხრივ, საყოველთაოდ აღიარებულ იქნა „ნოტებომის“ საქმეზე საერთაშორისო სასამართლოს გადაწყვეტილებაში ჩამოყალიბებული დებულება, რომლის თანახმადაც მოქალაქეობის საერთაშორისო მნიშვნელობა სრულიადაც არ ეწინააღმდეგება იმას, რომ საერთაშორისო სამართალი თითოეულ სახელმწიფოს უტოვებს უფლებას, დამოუკიდებლად დაადგინოს მოქალაქეობის შეძენის სამართლებრივი წესები. ეს გამოწვეულია იმით, რომ სხვადასხვა ხასიათის დემოგრაფიული პირობები შეუძლებელს ხდიდნენ და ხდიან საყოველთაო მნიშვნელობის ზოგადი შეთანხმების მიღწევას მოქალაქეობის საკითხებზე.

4. ადამიანი - სამართლის უნივერსალური სუბიექტი

სწრაფვამ, აღკვეთილიყო ფაშისტური რეჟიმების დამკვიდრება, კაცობრიობა აიძულა გადაედგა გადამწყვეტი ნაბიჯები ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებათა საერთაშორისო-სამართლებრივი დაცვის მიმართულებით.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წესდების დებულებები იქცნენ ამოსავალ პუნქტად ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართლის დამოუკიდებელ დისციპლინად ჩამოყალიბების საქმეში. გაეროს წესდების 55-ე და 56-ე მუხლების თანახმად: გაეროს ყველა წევრი ვალდებულია კისრულობს, ერთობლივად და დამოუკიდებლად

იმოქმედონ ყველა ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებათა საყოველთაო პატივისცემისა და დაცვის, პლანეტის მოსახლეობის სასიცოცხლო დონის და სრული დასაქმების, პოლიტიკური და სოციალური პროგრესის უზრუნველსაყოფად (იხ. აგრეთვე 62, 68, 76 და სხვა მუხლები). საერთაშორისო სამართლის მეცნიერებაში ადამიანის უფლებათა კონცეფციის დამუშავება დაკავშირებულია ცნობილი სამართალმცოდნის - ხერშ ლაუტერპახტის სახელთან.¹

ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართლის ნორმატიული საფუძველი მნიშვნელოვნად გაამდიდრა გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1966 წელს 16 დეკემბერს მიღებულმა ორმა პაქტმა: „ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ“ და „მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ“. ამ პაქტის მეორე მუხლის თანახმად: „თითოეული სახელმწიფო ვალდებულია კისრულობს პატივი სცეს და უზრუნველყოს მისი ტერიტორიის ფარგლებში და მის იურისდიქციაში მყოფ პირთა უფლებები, მიუხედავად ყოველგვარი განსხვავებისა. თითოეული სახელმწიფო ვალდებულია კისრულობს, თავი კონსტიტუციური პროცედურისა და საერთაშორისო პაქტების დებულებათა დაცვით მიიღოს აუცილებელი ზომები, რომელთაც ეფექტური გავლენა შეუძლიათ მოახდინონ იმ უფლებათა განხორციელებაზე, რომლებიც აღიარებულია ამ აქტებით.“

საერთაშორისო სამართალი მხოლოდ ერთ გამონაკლისს უშვებს, როდესაც სახელმწიფოს უფლება აქვს გადაუხვიონ თავის საერთაშორისო ვალდებულებებს ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებათა მიმართ. სახელდობრ, ქვეყანაში განსაკუთრებული მდგომარეობის დროს, როდესაც ერის ცხოვრება საშიშროების ქვეშ იმყოფება, და რის შესახებაც ოფიციალურად საჯაროდ ცხადდება, სახელმწიფომ შეიძლება გადაუხვიოს თავის ვალდებულებებს იმ ზომით, რა ზომითაც ამას ითხოვს მდგომარეობის სიმწვავე, მხოლოდ იმ პირობით, რომ ასეთი გადახვევა შეუთავსებელი არ იქნება ამ სახელმწიფოს საერთაშორისო სამართლით გათვალისწინებულ ვალდებულებებთან და არ გამოიწვევს დისკრიმინაციას რასის, კანის ფერის, სქესის, ენის, რელიგიის და სოციალური წარმოშობის ნიშნით.

¹ ჩვენი ინიციატივით უკვე მეთათ წელიწადია თსუს იურიდიულ ფაკულტეტზე იკითხება ახალი დისციპლინა „ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სამართალი“.

ქვეყანაში განსაკუთრებული მდგომარეობა არც ერთ შემთხვევაში არ შეიძლება გახდეს საფუძველი: სიცოცხლეზე, უფლების ხელყოფისა; სასტიკი, არაადამიანური, პიროვნების ღირსების დამამცირებელი მოპყრობის ან დასჯისა; მონურ მდგომარეობაში ჩაყენებისა, სახელმწიფოებო ვალდებულებების შეუსრულებლობისათვის თავისუფლების აღკვეთისა, სისხლის სამართლის კანონით გაუთვალისწინებელი ქმედების გამო პირის დამნაშავედ ცნობისა, აზრის, სინდისის და რწმენის უფლებების ხელყოფისა, ადამიანის სამართლის სუბიექტად არცნობისა.

იმ შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფო იყენებს თავის უფლებას, გადაუხვიოს ადამიანის იმ უფლებების უზრუნველყოფის ვალდებულებას, რომელთა შეზღუდვა დაშვებულია ქვეყანაში განსაკუთრებული მდგომარეობის არსებობის საფუძველზე, იგი ვალდებულია ასეთი გადახვევის მიზეზების შესახებ აცნობოს დანაარჩენ სახელმწიფოებს გაეროს გენერალური მდივნის მეშვეობით.

გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ ძირითად პაქტებთან ერთად მიიღო „მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების პაქტის ფაკულტატური ოქმი“, რომელსაც მიენიჭა დამოუკიდებელი იურიდიული ძალა. ამ ოქმის თანახმად გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ გაეროს უფლებათა კომიტეტს ნება დართო, მიიღოს და განიხილოს შეტყობინება ადამიანთა უფლებების დარღვევის შესახებ არა მარტო წევრი სახელმწიფოებისაგან, არამედ უშუალოდ ფიზიკური პირებისაგან.

საერთაშორისო დონეზე სახელმწიფოს წინააღმდეგ ინდივიდის სარჩელის განსახილველად საჭიროა ინდივიდმა, როგორც მოსარჩელემ დაამტკიცოს, რომ მის მიერ დაყენებული საკითხი ექვემდებარება საერთაშორისო სამართლის ფარგლებში განხილვას, ე.ი. სცილდება სახელმწიფოს სუვერენიტეტის ჩარჩოებს და მან ამოწურა ყველა სამართლებრივი მექანიზმი ქვეყნის შიგნით.

მეცნიერთა დიდი ჯგუფი ინდივიდს მიიჩნევს საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად. მეცნიერთა მეორე ჯგუფი ნაადრევად მიიჩნევს ასეთი თვისების მინიჭებას, რადგან მიაჩნია, რომ მას ჯერ კიდევ არ აქვს საერთაშორისო საპროცესო უფლებაუნარიანობა, რადგან ჯერ კიდევ არ არსებობს ისეთი სამართლებრივი მექანიზმი, რომელიც რეალურად უზრუნველყოფდა ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებათა ეფექტურ დაცვას საერთაშორისო-სამართლებრივ დონეზე.

ამ ორ მიმართულებას შორის დავის გადასაწყვეტად აუცილებელია თანამედროვე მსოფლიოს რეალიების გათვალისწინება. თანამედროვე

მსოფლიოს ყველაზე უფრო ცხადი და მნიშვნელოვანი ასპექტი არის სოციალური იდენტიფიკაციის ისეთი ტრადიციული ფორმების ეროზია, როგორიც არის: კლასი, სქესი, რასა, მონოგამიაზე დამყარებული ჰეტეროსექსუალური ოჯახი და ა.შ. აღნიშნული, სივილიზაციისათვის უპრეცედენტო ბუნებრივი ფენომენები ითხოვენ სამართლებრივ ფორმას, ბუნებრივის და ხელოვნურის შეთანაწმობას, იურიდიულ ენაზე - ბუნებითი სამართლის და სამართლის წმინდა თეორიებს შორის საერთო ენის გამონახვას. ამის საშუალებას იძლევა "ანთროპოლოგიური ნორმატივიზმის თეორია". ამ თეორიის დანერგვის აუცილებლობა განსაკუთრებით ცხადი გახდა 11 სექტემბრის შემდეგ. სიონიზმის და ისლამიზმის დაპირისპირება დიდი ხანია გასცდა სამართლებრივ ფარგლებს და პოლიტიკაში გადაინაცვლა. საერთოდ კი პოლიტიკამ სამართლებრივი ჩარჩოების გარეშე მოარყია სამართლებრივი ღირებულებები და სამართლიანობა, გააბიძგა მთლიანად ბუნებითი სამართალი, ადამიანთა ყოფა. გამოსავალი პოლიტიკისაგან სამართლის გაწმენდაშია. ეს ფუნქცია შეუძლია იტვირთოს სამართლის წმინდა თეორიამ. ამ თვალსაზრისით საერთაშორისო სამართლის ტრანსფორმაცია ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლად სამართლის წმინდა თეორიის ჩარჩოებში ჩვენი დროის გადამწყვეტი გამოწვევაა. ამ აზრით "მსოფლიო მოქალაქეობის" შესახებ კანტის იდეის აღორძინება უზარმაზარ მნიშვნელობას იძენს.

ზემოაღნიშნულიდან შეიძლება გაკეთდეს შემდეგი დასკვნები:

1. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი:

- აღიარებს ინდივიდის უფლებებს და თავისუფლებებს სახელმწიფოს მიმართ;

- აკონტროლებს სახელმწიფოს მიერ ინდივიდის მიმართ ძალაუფლების გამოყენებას.

- ავალებს სახელმწიფოს, დააკმაყოფილოს ინდივიდის საბაზისო მოთხოვნილებანი.

2. ინდივიდი არის სამართლის უნივერსალური სუბიექტი:

- არსებობს თეორია მსოფლიოს სამართლის ერთიანი პირამიდული სისტემის შესახებ, რომლის მწვერვალს წარმოადგენს ადამიანის საყოველთაო უფლებათა ბილი, და რომლის ნორმატიული იერარქია მოიცავს საერთაშორისო და სახელმწიფო სამართალს;

- არსებობს აუცილებლობა საერთაშორისო და სახელმწიფო სამართლის შესაბამისობაში მოსაყვანად ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალთან 11 სექტემბრის შემდეგ;

მონაწილეების უფლებებს, ე.ი. ადგენს, თუ რომელი ქმედობა ითვლება სამართლით აღიარებული უფლების დარღვევად.

უფლების დამრღვევი ქმედება ანუ სამართალდარღვევა შეიძლება გამოიხატოს როგორც მოქმედებაში, ისე უმოქმედობაში.

უფლების დამრღვევი მოქმედების მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ: პიროვნების პატივისა და ღირსების ხელყოფა, პოლიტიკურ თავისუფლებათა შეზღუდვა, განათლების უფლების დარღვევა, საკუთრების უფლების ხელყოფა ან სამართლის ნორმით. აკრძალული უფლების ხელყოფი სხვა მოქმედება. უფლების დამრღვევი უმოქმედობის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ: ზიანის შედეგად მიყენებული ზარალის ანაზღაურების ან სამართლის ნორმით დადგენილი სხვა აქტიური მოქმედების ვალდებულების შეუსრულებლობა ანუ მოქმედებიდან თავის შეკავება.

2. სამართალდარღვევა არის უფლების ხელყოფი არა ყოველგვარი ქმედობა (მოქმედება ან უმოქმედობა), არამედ ისეთი, რომელიც იწვევს სამართლის ნორმით გათვალისწინებულ შედეგს - ზიანს აყენებს სამართლის სუბიექტის ინტერესს ან ქმნის ასეთი ზიანის მიყენების რეალურ საფრთხეს.

ზიანი შეიძლება იყოს როგორც მატერიალური, ისე არამატერიალური.

მატერიალური ზიანის მაგალითია: ქონების ხელყოფა ქურდობით, ძარცვით ან ყაჩაღობით, ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული თანხის გადაუხდელობა მოწოდებული ქონებისათვის, მიბარებული ქონებისადმი დაუდევარი დამოკიდებულება, ბუნებრივი რესურსების დაზიანება ან განადგურება და ა.შ.

არამატერიალური ზიანის მაგალითია: პიროვნების პატივისა და ღირსების შეურაცხყოფა, საზოგადოებრივი წესრიგის დარღვევა, მოძრაობის წესების დარღვევა, მოწმის მიერ სასამართლოსათვის ცრუ ჩვენების მიცემა, უკანონო განაჩენის დადგენა და ა.შ.

ზიანის მიყენების რეალური საფრთხის შემქმნელი სამართალდარღვევის მაგალითია: საწარმოში ტექნიკური უსაფრთხოების ან ხანძარსაწინააღმდეგო წესების დაუცველობა, დანაშაულის ჩადენის მომზადება ან მცდელობა, საბაჟო წესების დარღვევა, საჰაერო ტრანსპორტით ნივთიერებების გადაზიდვის წესების დარღვევა და ა.შ.

3. სამართალდარღვევა სახეზეა მაშინ, როდესაც არსებობს აუცილებელი მიზეზობრივი კავშირი პირის ქმედობასა (მოქმედებას ან უმოქმედობას) და შედეგს შორის. შედეგში იგულისხმება ზიანი ან ზიანის მიყენების რეალური საფრთხის შექმნა.

პირის ესა თუ ის ქმედობა დამდგარი შედეგის მიზეზად რომ მივიჩნიოთ, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ასეთი ქმედობა იყოს ერთ-ერთი აუცილებელი პირობათაგანი ამ შედეგისათვის, ე.ი. უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ერთმანეთისაგან გავმიჯნოთ აუცილებელი და შემთხვევითი პირობები.

შემდგომ ეტაპზე საჭიროა აუცილებელ პირობათა შორის გამოვყოთ უმთავრესი. ესაა პირობა, რომლის არარსებობის შემთხვევაში შედეგი არ გვექნებოდა.

შემთხვევითი, აუცილებელი და უმთავრესი პირობების გამიჯვნა ხდება ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მოვლენათა შორის მათი მიზეზობრივი ჯაჭვის ანალიზის შედეგად.

მაგალითად, ერთმა მოქალაქემ მსუბუქად დაჭრა მეორე. დაჭრილი წაიყვანეს საავადმყოფოში. არაკვალიფიციური საექიმო ოპერაციის შედეგად დაზარალებული გარდაიცვალა. მოცემულ შემთხვევაში მსუბუქი ჭრილობა შემთხვევითი პირობაა სიკვდილისა, მაგრამ არაკვალიფიციური ოპერაცია არის სიკვდილის აუცილებელი პირობა. ამიტომ ვამბობთ, რომ არაკვალიფიციური ოპერაცია მიზეზობრივ კავშირშია სიკვდილთან, ხოლო დაჭრა - არა. იურისპრუდენციაში დამკვიდრდა მიზეზობრივი კავშირის ფორმულა: *Conditio sine qua non*, პირობა, რომლის გარეშეც არ არსებობს შედეგი.

მეორე მაგალითი, დაკავშირებულია ზიანის მიყენების რეალურ საფრთხესთან, როგორც შედეგთან. ავტომანქანის მართვის უფლების მქონე პირის მიერ მოწმობის არქონა მართვის დროს არ ქმნის ავტოავარიის რეალურ საფრთხეს, მაგრამ ავტომანქანის მართვის უფლების უქონლობა ავტომანქანის მართვისას ქმნის ამ საფრთხეს. ე.ი. მართვის უფლების გარეშე ავტომანქანის მართვა არის ავტოავარიის საშიშროების შექმნის აუცილებელი პირობა; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მართვის უფლების გარეშე ავტომანქანის მართვა მიზეზობრივ კავშირშია ავარიის საფრთხის შექმნასთან.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, დამდგარი შედეგის მიზეზი შეიძლება იყოს უმოქმედობაც. მაგალითად, თუკი მატარებლის ავარია მოხდა იმის გამო, რომ მეისრეს დაავიწყდა ისრის გადაყვანა, ვამბობთ, რომ მეისრის უმოქმედობა მიზეზობრივ კავშირში იყო შემადგენლობის ავარისთან. ხელშეკრულების ერთ-ერთი მონაწილის მიერ ვალდებულებების შეუსრულებლობას (უმოქმედობას) შეიძლება მოყვეს მეორის ზარალი.

4. იმისათვის, რომ პირის ქმედობა ცნობილი იქნეს სამართალდარღვევად, არ არის საკმარისი მიზეზობრივი კავშირი არსებობდეს პირის ქმედობასა და დამდგარ შედეგს შორის. საჭიროა კიდევ მეორე მომენტი - ბრალი.

გარე სამყარო ერთმნიშვნელოვნად ზუსტად არ განსაზღვრავს ადამიანის მოქმედებას. მას შეუძლია ყოველ კონკრეტულ სიტუაციაში სხვადასხვაგვარად მოქმედოს ან საერთოდ თავი შეიკავოს მოქმედებისაგან. ადამიანი თავისუფლად მონებე არსებაა, მაგრამ იგი ცხოვრობს საზოგადოებაში, რომელშიც მოქმედებენ ასეთივე თავისუფალი ნების მქონე პირები, რის გამოც ერთის ბუნებრივად თავისუფალი მოქმედება შეიძლება წინააღმდეგობაში მოვიდეს მეორე პირის ბუნებრივად თავისუფალ მოქმედებასთან, უფრო მეტი, ზიანი მიაყენოს მის ბუნებრივ უფლებებს. სწორედ ამიტომ არსებობს სამართალი, რომელიც ადამიანის მოქმედებათა ერთ რიგს ნებადართულად აცხადებს, ხოლო მეორეს კრძალავს. უკანასკნელ შემთხვევაში, ე.ი. მაშინ, როდესაც სამართალი გარკვეულ მოქმედებას სამართალდარღვევად აცხადებს, იგი ემყარება ადამიანის უნარს იმოქმედოს მრავალგვარად, მათ შორის თავი შეიკავოს იმ მოქმედებისაგან, რომელიც ხელყოფს სხვის ინტერესს.

მაგრამ ეს უნარი არ ჩნდება დაბადებიდანვე. ეს უნარი ადამიანს უჩნდება დროთა განმავლობაში, მაშინ, როდესაც ინდივიდუალურ შესაძლებლობათა განვითარების პროცესში ცოდნის გარკვეული რაოდენობა უგროვდება გარე სამყაროს მოვლენათა მიზეზობრივი კავშირების შესახებ.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სამართალდარღვევა შეიძლება შეეცადოს იმ პირს, რომელსაც უნარი შესწევს გააცნობიეროს მიზეზობრივი კავშირი თავის მოქმედებასა და დამდგარ შედეგს შორის. ამრიგად, სამართალდარღვევას ასაბუთებს თავისუფლება.

მაგრამ პირს ვერ შეეცახება მისი მოქმედებით გამოწვეული ყველა შედეგი. პირს შეიძლება შეეცადოს მოვლენათა შორის მიზეზობრივი კავშირების ჯაჭვის მხოლოდ ის მონაკვეთი, რომელსაც შეიძლება რეალურად გასწვდეს მისი გონებრივი შესაძლებლობანი მოცემულ სიტუაციაში. სწორედ ამიტომ ამბობენ, რომ სამართალდარღვევას ადგილი აქვს მხოლოდ მაშინ, როდესაც არსებობს ბრალეული მიზეზობრივი კავშირი პირის მოქმედებასა და დამდგარ შედეგს შორის, ე.ი. მაშინ, როდესაც სახეზეა ბრალი.

ბრალი არის პირის ფსიქიკური უნარი მოიცვას მიზეზობრივი კავშირი თავის ქმედობასა და დამდგარ საზოგადოებრივ საშიშ შედეგს შორის განზრახ ან გაუფრთხილებლობის ფორმით.

სამართალდარღვევა განზრახ ჩადენილად ჩაითვლება, თუ მის ჩამდენ პირს შეგნებული ჰქონდა თავისი ქმედობის საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი, ითვალისწინებდა მის საზოგადოებრივად საშიშ შედეგებს და სურდა ისინი (პირდაპირ განზრახვა), ან არ სურდა ეს შედეგები, მაგრამ შეგნებულად უშვებდა მათ (არაპირდაპირი განზრახვა).

სამართალდარღვევა გაუფრთხილებლობით ჩადენილად ჩაითვლება, თუ მისი ჩამდენი პირი ითვალისწინებდა მისი ქმედობის საზოგადოებრივად საშიში შედეგების დადგომის შესაძლებლობას, მაგრამ ვარაუდობდა მათ თავიდან აცილებას (თვითიმედოვნება), ან თუმცა არ ითვალისწინებდა თავისი ქმედობის საზოგადოებრივად საშიში შედეგების შესაძლებლობას, მაგრამ შეეძლო და ამიტომ უნდა გაეთვალისწინებინა ისინი (დაუდევრობა).

ქმედობის საზოგადოებრივი საშიშროების ხარისხისა და შედეგის საზოგადოებრივი საშიშროების ხასიათის მიხედვით განასხვავებენ სისხლის, სამოქალაქო და ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევას.

სისხლის სამართალდარღვევას უწოდებენ დანაშაულს. დანაშაული არის სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში, ბრალეული ქმედობა (მოქმედება ან უმოქმედობა), რომელიც ხელყოფს სამართლის სუბიექტების კონსტიტუციით აღიარებულ უფლებრივ სტატუსს. სახელდობრ, დანაშაულის ხელყოფის ობიექტი შეიძლება იყოს სახელმწიფოს და მისი ორგანოების ან ფიზიკური პირის კონსტიტუციური სტატუსი.

სისხლის სამართლის კოდექსში ჩამოთვლილია ის ქმედობები, რაც ხელყოფს შესაბამისი სუბიექტის კონსტიტუციურ სტატუსს: სისხლის სამართლის კოდექსის I თავში განსაზღვრულია ის დანაშაულებრივი ქმედობანი, რომლებიც ხელყოფს სახელმწიფოს როგორც ხელისუფლების სუბიექტის კონსტიტუციურ სტატუსს; კოდექსის III - თავში ის ქმედობანი, რომლებიც ხელყოფენ კონსტიტუციით აღიარებულ, პიროვნებისაგან განუყოფელ უფლებებს: სიცოცხლეს, ჯანმრთელობას, თავისუფლებას და ღირსებას; კოდექსის IX თავში - ის დანაშაულებრივი ქმედობანი, რომლებიც ხელყოფს სახელმწიფოს, როგორც მმართველობის სუბიექტის კონსტიტუციურ სტატუსს და ა.შ.

სამოქალაქო სამართალდარღვევას ზოგჯერ სამოქალაქო დელიქტს უწოდებენ. სისხლის სამართლის ნორმებისაგან განსხვავებით, რომლებიც მხოლოდ დაცვით ფუნქციებს ასრულებს, სამოქალაქო სამართლის ნორმების ძირითადი დანიშნულება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა არა დაცვა, არამედ, მოწესრიგებაა. უფრო ზუსტად, თუ სამოქალაქო სამართალი იცავს მის მიერვე მოწესრიგებულ ურთიერთობებს (მაგალითად, ქონებრივ ურთიერთობებს), სისხლის სამართალი იცავს სხვა სამართლებრივი ნორმებით (მაგალითად, კონსტიტუციური ნორმებით) უკვე მოწესრიგებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. სწორედ ამიტომ, რომ სამოქალაქო კანონმდებლობა ძირითადად მოწესრიგებელი ნორმებისაგან შედგება. რაც შეეხება სამოქალაქო სამართლის დაცვით ფუნქციას, ის მისთვის არაძირითადია და უპირატესად დაკავშირებულია სახელშეკრულებო ვალდებულებათა შესრულების უზრუნველყოფასა და ნაწილობრივ ქონებრივი ზიანის ანაზღაურებასთან (მაგალითად, პირგასამტეხლო, სამოქალაქო კოდექსით გათვალისწინებული ზიანის მიყენების შედეგად წარმოშობილი ვალდებულებანი).

ამრიგად, სამოქალაქო სამართალდარღვევა არის სამოქალაქო სამართლის ნორმებით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ბრალეული ქმედობა (ქმედობა ან უმოქმედობა), რომელიც ხელყოფს სამართლის სუბიექტების მიერ აღიარებულ ქონებრივ და მასთან დაკავშირებულ პირად არაქონებრივ უფლებებს.

ადმინისტრაციული სამართალდარღვევა (გადაცდომა) არის ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის კანონით გათვალისწინებული საზოგადოებრივად საშიში ბრალეული ქმედობა (მოქმედება ან უმოქმედობა), რომელიც ხელყოფს სამართლის სუბიექტების კანონით აღიარებულ იმ უფლებებს, რომლებიც დაკავშირებულია საზოგადოების მართვასთან და ნორმალურ ფუნქციონირებასთან, და რომელთა დარღვევა არ არის გათვალისწინებული სისხლის სამართლის კანონით, ისევე, როგორც სისხლის სამართლის, ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა შესახებ ნორმებიც იცავენ სამართლის სხვა ნორმების მიერ უკვე მოწესრიგებულ ურთიერთობებს. მაგალითად, ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი იცავს იმ ურთიერთობებს, რომლებიც მოწესრიგებულია კანონმდებლობით შრომისა და მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვის, (თავი 5), გარემოს, ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის (თავი 7), მოქალაქეთა საბინაო უფლებების, საბინაო-კომუნალური მეურნეობებისა და

კეთილმოწყობის (თავი 11), საზოგადოებრივი წესრიგის (თავი 13) შესახებ და ა.შ.

ამ თვალსაზრისით სამოქალაქო სამართლის ნორმები სისხლისა და ადმინისტრაციული სამართლებრივი ნორმებისაგან იმით განსხვავდება, რომ ქონებრივი და მასთან დაკავშირებული პირადი არაქონებრივი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მომწესრიგებელი და დამცველი ნორმები თავმოყრილია ერთ ნორმატიულ აქტში - სამოქალაქო კოდექსში, მაშინ, როდესაც სხვა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მომწესრიგებელი და მათი შესაბამისი დამცველი ნორმები უპირატესად თავმოყრილია სხვადასხვა ნორმატიულ აქტში. მაგალითად, თუკი სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის ურთიერთობას აწესრიგებს კონსტიტუციური ნორმები, ამ სამართლებრივი ურთიერთობების დამცველი სამართლის ნორმები უპირატესად თავმოყრილია სისხლის სამართლის, აგრეთვე, ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსებში და ა.შ.

2. იურიდიული პასუხისმგებლობა

განასხვავებენ მომწესრიგებელ და დაცვით სამართლებრივ ნორმებს. დაცვითი სამართლებრივი ნორმები უზრუნველყოფს მომწესრიგებელი სამართლებრივი ნორმებით რეგულირებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობების მონაწილეთა უფლებების დაცვას მათი ხელყოფის შემთხვევაში.

როგორც ვიცით, მომწესრიგებელი სამართლებრივი ნორმებით რეგულირებული ურთიერთობების მონაწილეთა უფლებების ხელყოფა არის სამართალდარღვევა. სამართალდარღვევის შემთხვევაში წარმოიშობა ახალი ტიპის საზოგადოებრივი ურთიერთობა, რომელიც წესრიგდება სამართალდაცვითი ნორმებით.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სამართალდარღვევა არის იურიდიული ფაქტი, რომელსაც სამართალდაცვითი ნორმა უკავშირებს სამართალდაცვითი ურთიერთობის წარმოშობას ორ სუბიექტს შორის - ერთი მხრივ, რომლის მომწესრიგებელი ნორმით აღიარებული უფლებაც დაირღვა, და, მეორე მხრივ, რომელმაც ეს უფლება დარღვია. ამ ტიპის საზოგადოებრივი ურთიერთობის ძალით სუბიექტს, რომლის უფლებაც დაირღვა, წარმოეშობა სარჩელის უფლება, ე.ი.

უფლება იძულების გამოყენებით დაავალდებულოს სუბიექტი, რომელმაც ეს უფლება დაარღვია, პასუხი აგოს სამართალდარღვევისათვის ანუ უფლების ხელყოფისათვის. ამავე სამართალდაცვითი ურთიერთობის ძალით სუბიექტი, რომელმაც დაარღვია სხვისი უფლება, ვალდებულია პასუხი აგოს სამართალდარღვევისათვის.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, იურიდიული პასუხისმგებლობა არის სუბიექტის ვალდებულება, პასუხი აგოს მომწესრიგებელი სამართლებრივი ნორმებით რეგულირებული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილის უფლების დარღვევისათვის ანუ სამართალდარღვევისათვის. მოკლედ, იურიდიული პასუხისმგებლობა არის სამართალდარღვევის იურიდიული შედეგი.

მაგრამ სამართალდარღვევა არ იწვევს უშუალოდ სუბიექტის პასუხისმგებლობას. იმისათვის, რომ სუბიექტს დაეკისროს იურიდიული პასუხისმგებლობა ანუ სამართლებრივი ვალდებულება აგოს პასუხი, როგორც წესი, საჭიროა სამართალდაცვითი ნორმის შეფარდების აქტი. სამართალდაცვითი ნორმის შეფარდების აქტი არის კომპეტენტური ორგანოს პროცესუალური საქმიანობა, რომელიც დაკავშირებულია იურიდიული პასუხისმგებლობის განსაზღვრასთან. მაგალითად, სასამართლოს განაჩენი განსასჯელის დასჯის შესახებ, სასამართლოს გადაწყვეტილება ზარალის ანაზღაურების თაობაზე, ადგილობრივი ორგანოების შესაბამისი ადმინისტრაციული კომისიების, შინაგან საქმეთა, სატრანსპორტო, საბაჟო და სხვა ორგანოების და შესაბამისი თანამდებობის პირების მიერ ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა გამო გამოტანილი დადგენილებები ან ბრძანებები განსაზღვრავს შესაბამისი სამართალდარღვევისათვის იურიდიულ პასუხისმგებლობას.

სამართალდაცვითი ნორმის შეფარდების აქტის გამოტანას ანუ პასუხისმგებლობის განსაზღვრას წინ უძღვის შესაბამისი კომპეტენტური ორგანოს საქმიანობა, რომელიც წესრიგდება საპროცესო სამართლებრივი ნორმებით. იმისათვის, რომ განისაზღვროს სუბიექტის პასუხისმგებლობა, კომპეტენტურმა ორგანომ უნდა გადაწყვიტოს შემდეგი საკითხები: მოხდა თუ არა ქმედობა, არის თუ არა ეს ქმედობა მართლსაწინააღმდეგო, არსებობს თუ არა მიზეზობრივი კავშირი სუბიექტების მოქმედებასა და რეალურ შედეგს შორის, ბრალი მიუძღვის თუ არა სუბიექტს სამართალდარღვევაში და თუ მიუძღვის - რა ხარისხის. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც გაირკვა

აღნიშნული გარემოებები, კომპეტენტური ორგანო განსაზღვრავს სამართალდამრღვევის პასუხისმგებლობას, დაადგენს პირის ვალდებულებას, პასუხი აგოს სამართალდარღვევისათვის ანუ უფარდებს მას სამართალდაცვითი ნორმით გათვალისწინებულ პასუხისმგებლობის ზომას.

ამრიგად, სამართალდაცვით ნორმაში ჩამოყალიბებულია ქცევის წესი, რომელიც განსაზღვრავს სამართალშემფარდებლის მოქმედების ფარგლებს, სახელდობრ, მიუთითებს ფაქტობრივ გარემოებათა რა შემთხვევაში (შიპოთეზა) პასუხისმგებლობის რა ზომა უნდა გამოიყენოს (დისპოზიცია) სამართალშემფარდებელმა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, იურიდიული პასუხისმგებლობა არის სამართალშემფარდებელი ორგანოს მიერ სამართალდამრღვევის მიმართ სამართალდაცვითი ნორმის (ქცევის წესის) გამოყენების უედეგი.

სამართალდაცვითი ნორმები ითვალისწინებენ ორი სახის იურიდიულ პასუხისმგებლობას: უფლებააღმდგენს და დასჯითს.

უფლებააღმდგენი იურიდიული პასუხისმგებლობის მიზანია უფლების ხელყოფის შედეგად მიყენებული ზარალის ანაზღაურება. მაგალითად, სამოქალაქო სამართალში ზარალად ითვლება კრედიტორის მიერ გაწეული ხარჯები, მისი ქონების დაკარგვა ან გაფუჭება, აგრეთვე შემოსავალი, რომელიც არ მიუღია, მაგრამ მიიღებდა, თუკი მოვალე ვალდებულებას შეასრულებდა. აქედან გამომდინარე, იურიდიულ პასუხისმგებლობად არ ჩაითვლება მოვალის მიერ ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულების სასამართლოს ძალით ანუ იძულებით შესრულება, რადგან ვალდებულების შეუსრულებლობის ან არაჯეროვანი შესრულებისათვის ზარალის ანაზღაურება მოვალეს არ ათავისუფლებს ვალდებულების ნატურალურად შესრულებისაგან. მოვალის მიერ ვალდებულების ნატურალურად შესრულება გათვალისწინებულია მომწესრიგებელი სამართლის ნორმით, ხოლო მოვალის მიერ ვალდებულების იძულებით შესრულებას ითვალისწინებს სამართალდაცვითი ნორმა. მოცემულ შემთხვევაში უფლებააღმდგენი პასუხისმგებლობა დაკავშირებულია იმ უფლების დაცვასთან, რომლის ხელყოფაც არ გამოირიცხავს ამ უფლების აღდგენის აუცილებლობას. უფრო ზუსტად, უფლებააღმდგენი პასუხისმგებლობა (მაგალითად, ზარალის ანაზღაურების დაკისრება) ისეთ პირობებში აყენებს მოვალეს, რომ მან უნდა შეასრულოს კანონით თუ ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულება

ან აიძულოს იგი თავისი მოქმედებებით აღადგონოს, მაგალითად, კრდიტორის დარღვეული უფლება.

დასჯითი პასუხისმგებლობა იმ უფლების ხელყოფის შედეგია, რომლის აღდგენა შეუძლებელია ვალდებული პირის მიერ რაიმე მოქმედების შესრულებით ანუ როდესაც უფლების დარღვევა „შეუქცევადია“. საქმე ეხება არა ზარალის ანაზღაურებას, არამედ ზიანის ანაზღაურებას. მაგალითად, უფლებააღმდგენ პასუხისმგებლობას სიცოცხლის ან ჯანმრთელობის უფლების ხელყოფისათვის არ შეუძლია აღადგინოს შესაბამისი უფლება ანუ საუბარია იმ ვნებაზე, რომლის „გამოსწორებაც“ შეუძლებელია. კანონმდებელი გამოსავალს ხედავს მხოლოდ დასჯაში ანუ დასჯითი პასუხისმგებლობის დადგენაში. დასჯითი პასუხისმგებლობა იურიდიული პასუხისმგებლობის ყველაზე გავრცელებული სახეა. სისხლის სამართლისა და ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსების ყველა ნორმა ითვალისწინებს მხოლოდ დასჯით პასუხისმგებლობას. სამოქალაქო კოდექსში დასჯითი პასუხისმგებლობის შემცველი ნორმების წილი გაცილებით მეტია, ვიდრე უფლებააღმდგენი პასუხისმგებლობისა. სამოქალაქო კოდექსის 212-ე - 226-ე მუხლები ითვალისწინებს უფლებააღმდგენ პასუხისმგებლობას, 457-ე - 484-ე მუხლები კი - დასჯით პასუხისმგებლობას, თუმცა სამართალდაცვითი ნორმები როგორც სამოქალაქო, ისე შრომის სამართალში (იხ. შრომის კანონთა კოდექსის 118-ე, 126-ე, 138-ე მუხლები), არ ქმნის სამართლის დამოუკიდებელ დარგს, როგორც ეს ხდება სისხლისა და ადმინისტრაციული სამართლის დარგებში.

ყველა შემთხვევაში პასუხისმგებლობის ორივე სახე (როგორც უფლებააღმდგენი, ისე დასჯითი) დაკავშირებულია კომპეტენტური ორგანოს მიერ პირისათვის გარკვეული ვალდებულების მბრძანებლურ დაკისრებასთან, რომელიც შეიძლება გამოიხატოს ზუსტად დადგენილი მოქმედების ან უმოქმედობის ვალდებულებაში, თავისუფლების გარკვეულ შეზღუდვაში. მაგალითად, ადმინისტრაციული სამართალდარღვევისათვის გამოიყენება: ჭარიმა, მოქალაქისათვის სპეციალური უფლების ჩამორთმევა, იმ საგნის სასყიდლოთ ან უსასყიდლოდ ჩამორთმევა, რომელიც ადმინისტრაციული სამართალდარღვევის ჩადენის იარაღს ან უშუალო ობიექტს წარმოადგენდა და ა.შ. სამოქალაქო სამართალდარღვევისათვის შეიძლება გამოიყენებულ იქნეს საურავი, ჭარიმა, საზღაური; შრომის დისციპლინის დარღვევისათვის - საყვედური, დაბალხელფასიან

სამუშაოზე გადაყვანა და ა.შ.; დანაშაულისათვის - თავისუფლების აღკვეთა, გადასახლება, პირობით თავისუფლების აღკვეთა მსჯავრდებულის შრომაში სავალდებულო ჩაბმით და ა.შ.

იურიდიული პასუხისმგებლობის არსი ნებისმიერ შემთხვევაში ერთია, იგი გამოიხატება კომპეტენტური ორგანოს (სამართალ-შემფარდებლის) მიერ პირის იურიდიული ვალდებულების შესრულების აუცილებლობის დადგენაში. იურიდიული პასუხისმგებლობის არსი იძულების გამოყენების გარდაუვალობაშია.

III პარტი. სამართლისა და მართლწესრიგის ურთიერთქმედება

I თავი. სამართლებრივი აქტები

1. ნორმატიული აქტები

ნორმატიული აქტი არის სამართალშემოქმედი კომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოს მიერ სათანადო წესის დაცვით დადგენილი პოზიტიური სამართლის ნორმა, რომელსაც აქვს ოფიციალური დოკუმენტის ფორმა და რომელიც შეიცავს ქცევის ზოგად წესს.

ზემოაღნიშნული განსაზღვრებიდან გამომდინარე, ნორმატიული აქტი არის:

1. სახელმწიფო ორგანოს მიერ დადგენილი აქტი;
2. კომპეტენტური სამართალშემოქმედი ორგანოს მიერ დადგენილი აქტი;

3. სათანადო წესის დაცვით დადგენილი აქტი;
4. ოფიციალური დოკუმენტის ფორმის მქონე აქტი;
5. ქცევის ზოგადი წესის შემცველი აქტი.

განვიხილოთ თითოეული ცალ-ცალკე.

1. ნორმატიულ აქტს ადგენს მხოლოდ სახელმწიფო, მხოლოდ მას აქვს ნორმატიული აქტის დადგენის განსაკუთრებული პრეროგატივა და მონოპოლიური უფლება. სამართლის ყველა სხვა სუბიექტი ასეთ უფლებამოსილებას მოკლებულია. ნორმატიული აქტის დადგენის უფლებამოსილებით აღჭურვილი სუბიექტებია: საკანონმდებლო ორგანოები, მმართველობის ორგანოები და ასეთი უფლებით სპეციალურად აღჭურვილი სხვა ორგანოები.

2. ნორმატიულ აქტს ადგენს სახელმწიფოს კომპეტენტური ორგანოები თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში. როგორც წესი, ნებისმიერი ქვეყნის კონსტიტუცია და კონსტიტუციური კანონმდებლობა, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავენ იმ ორგანოების წრეს, რომლებიც აღჭურვილი არიან ნორმატიული აქტის დადგენის, ანუ სამართალშემოქმედებითი უფლებამოსილებით. გარდა ამისა, კონსტიტუცია და კონსტიტუციური კანონმდებლობა განსაზღვრავენ საკითხთა იმ წრეს, რომელთა ფარგლებში ეს ორგანოები უფლებამოსილნი, ანუ „კომპეტენტურნი“ არიან, დაადგინონ

ნორმატიული აქტები. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების სამართალშემოქმედებითი ფუნქციების ზუსტი განსაზღვრა და გამოჩენა გამორიცხავს განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგების დუბლირებას, ან ობიექტურად მოსაწესრიგებელი საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივ მოუწესრიგებლობას.

3. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების სამართალშემოქმედებითი, ანუ ნორმატიული აქტების დამდგენი საქმიანობა სათანადო წესებს ანუ პროცედურას ექვემდებარება. როგორც წესი, ნებისმიერი ქვეყნის კონსტიტუცია და კონსტიტუციური კანონმდებლობა განსაზღვრავს ნორმატიული აქტების მომზადების, განხილვის, მიღების და ძალაში შესვლის ანუ მისი დადგენის წესებს (მათ ზოგჯერ ნორმატიული აქტების დადგენის რეგლამენტსაც უწოდებენ). სათანადო წესი გულისხმობს აგრეთვე არაკომპეტენტური სახელმწიფო ორგანოს მიერ მიღებული აქტის შემდგომ დამტკიცებას შემდგომი კომპეტენტური ორგანოს მიერ.

4. ნორმატიული აქტი სამართლებრივი აქტია. შინაარსის მიხედვით ეს ნიშნავს იმას, რომ მასში ჩამოყალიბებულია ქცევის წესი, რომელიც ზუსტად განსაზღვრავს სამართლის სუბიექტების ურთიერთშესაბამის უფლება-მოვალეობას, ანუ ქცევის მასშტაბს, ზომას, ფარგლებს, რომლის საზღვრებში ერთ მხარეს აქვს გარკვეული მოქმედების თავისუფლება, მეორეს კი გარკვეული მოქმედების აუცილებლობა. ფორმის მიხედვით ნორმატიული აქტის სამართლებრივი ხასიათი ნიშნავს იმას, რომ იგი არის აქტი-დოკუმენტი, ოფიციალური ხასიათის წერილობითი აქტი. ამასთან, იგი შედგენილია იურიდიული ტექნიკის გათვალისწინებით და ჩამოყალიბებული იურიდიული ტერმინოლოგიის გამოყენებით.

5. ნორმატიული აქტის თავისებურება ისაა, რომ იგი შეიცავს ზოგადი ხასიათის ქცევის წესს პოზიტიური სამართლის ნორმის შეფარდებისაგან განსხვავებით, ანუ ნორმატიული აქტი განსხვავდება პოზიტიური სამართლის ნორმის შეფარდების, ანუ ინდივიდუალური სამართლებრივი აქტისაგან იმით, რომ პირველი აწესრიგებს საზოგადოებრივ ურთიერთობებს პერსონალურად განუსაზღვრელ პირთა შორის და მისი მოქმედება გათვლილია მრავალჯერად განხორციელებაზე, მაშინ, როდესაც ინდივიდუალური სამართლებრივი აქტის ადრესატია პერსონალურად განსაზღვრული პირი, და მისი მოქმედება, როგორც წესი, ამოიწურება ერთჯერადი განხორციელებით (სასამართლოს განაჩენი კონკრეტული დამნაშავე პირის მიმართ,

საწარმოს ადმინისტრაციის გადაწყვეტილება კონკრეტული მუშაკის სამუშაოდან დათხოვნის შესახებ და ა.შ.).

6. ნორმატიული აქტი, როგორც ხელისუფლების კომპეტენტური ორგანოს მიერ სათანადო წესით დადგენილი ზოგადი ქცევის წესის შემცველი სამართლებრივი აქტი, სხვა ანალოგიურ სამართლებრივ აქტებთან ერთობლიობაში ქმნის გარკვეულ სისტემას. ამ სისტემის თავისებურება ის არის, რომ სამართლებრივი აქტები ქმნიან გარკვეულ იერარქიას ურთიერთდაქვემდებარების წესით. ასეთი ურთიერთდაქვემდებარების კრიტერიუმია ნორმატიული აქტის იურიდიული ძალის ხარისხი. გამომდინარე აქედან, ნორმატიული აქტების იერარქიის სათავეში დგას შესაბამისი ქვეყნის კონსტიტუცია. იერარქიის მეორე ქვედა საფეხურია კონსტიტუციური კანონები, შემდეგ ჩვეულებრივი კანონები, და ბოლოს-კანონქვემდებარე სამართლებრივი აქტები. ამასთან, ყოველი მომდევნო სამართლებრივი აქტი უნდა წარმოადგენდეს წინამორბედის კონკრეტიზაციას და დეტალიზაციას, რის შედეგადაც საბოლოოდ ვიღებთ პროგრესულად განტოტვილ, პირამიდის ტიპის სამართლებრივი აქტების იერარქიას.

კონსტიტუცია

ოქსფორდის უნივერსიტეტის მიერ 1988 წელს გამოცემული ინგლისური ენის განმარტებითი ლექსიკონის თანახმად, კონსტიტუცია არის განსაკუთრებული წესით მიღებული სამართლებრივი აქტი, რომელშიც ჩამოყალიბებულია ის პრინციპები და ნორმები, რომელთა შესაბამისად იმართება სახელმწიფო. კონსტიტუცია არის სახელმწიფოს მომწესრიგებელი ზოგადი სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა. ამიტომ უწოდებენ სამართლის ამ დარგს კონსტიტუციურ ანუ სახელმწიფო სამართალს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სახელმწიფოს აქვს თავისი სამართალი, რომელიც კონცენტრირებულია უმთავრესად კონსტიტუციაში.

კონსტიტუციის ასეთი გაგება ეთანხმება დასავლეთის კონსტიტუციონალისტთა აზრს იმის შესახებ, რომ კონსტიტუციის უმთავრესი მიზანია სახელმწიფოს მართვა, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებებს შორის უფლებამოსილებათა განაწილება-გამიჯნას,

ანუ ამ ხელისუფლებათა ფუნქციონირების შემზღუდველი იურიდიული მექანიზმის დადგენას შეკავება-გაწონასწორების პრინციპების დაცვით.

ტრადიციის თანახმად კონსტიტუციაში ცენტრალური ადგილი უკავია ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებებს. იდეა მდგომარეობს იმაში, რომ ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი ასევე „მართავენ“ სახელმწიფოს იმ აზრით, რომ ადამიანის თითოეულ კონსტიტუციურ უფლება-თავისუფლებას შეესაბამება სახელმწიფოს იურიდიული ვალდებულება, იყოს მათი განხორციელების და დაცვის გარანტი. იურიდიულ ენაზე ისინი ასახავენ სამართლებრივ ურთიერთობას ადამიანსა და სახელმწიფოს შორის, რომლის ძალითაც ადამიანს აქვს უფლებები სახელმწიფოს მიმართ, ხოლო სახელმწიფოს - მოვალეობები ადამიანის მიმართ.

კონსტიტუციის დამახასიათებელი ნიშანია ის, რომ იგი მიიღება განსაკუთრებული წესით. კონსტიტუციის ეს დამახასიათებელი ნიშანი თვით კონსტიტუციის განსაკუთრებული ასახვაა, რაც გამოიხატება კონსტიტუციის უმაღლეს იურიდიულ ძალაში და მის სახელმწიფოს დამფუძნებელ სოციალურ ფუნქციაში. სწორედ ამიტომ ტრადიციის მიხედვით კონსტიტუციის დადგენა, როგორც წესი, დამფუძნებელი კრებების პრეროგატივაა. კონსტიტუციის „განსაკუთრებულობა“ იმაშიც გამოიხატება, რომ მისი შეცვლა პარლამენტის მიერ განსაკუთრებული საკანონმდებლო პროცედურის წესით ხდება. იდეა მდგომარეობს იმაში, რომ ქვეყნის სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად გარანტირებული უნდა იქნას კონსტიტუციის სტაბილურობა. თუმცა კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანის უფლება პარლამენტს აქვს, მაგრამ ცვლილებების განხილვის პროცედურა ზედმიწევნით გართულებულია, რაც გამოიხატება ან ხმათა კვალიფიციური უმრავლესობის არსებობის აუცილებლობაში (2/3 - 3/5), ე. წ. „ორმაგი ვოტუმის“ ჩატარებაში დროის შედარებით ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში, ან ცვლილების სარეფერენდუმო წესით შეტანაში და ა.შ.

კონსტიტუციის „განსაკუთრებულობა“ განპირობებულია იმით, რომ იგი ახდენს ქვეყნის ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული, სოციალური და ინდივიდუალური ცხოვრების ძირითადი მიმართულებების სამართლებრივ მოწესრიგებას, ანუ კონსტიტუცია ახდენს სახელმწიფოს საქმიანობის ყველა ძირითადი სფეროს ზოგად სამართლებრივ მოწესრიგებას.

კონსტიტუციის „განსაკუთრებულობა“ იმაში გამოიხატება, რომ კონსტიტუციას აქვს უმაღლესი იურიდიული ძალა, რაც ნიშნავს,

რომ ნებისმიერი ნორმატიული აქტი, იქნება ეს პარლამენტის მიერ მიღებული კანონი, პრეზიდენტის ბრძანებულება თუ უმაღლესი სასამართლოს დადგენილება, არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს კონსტიტუციას. სწორედ ამიტომ უწოდებენ კონსტიტუციას სახელმწიფოს ძირითად კანონს.

კანონი

კანონი არის პარლამენტის მიერ მიღებული ზოგადსაგულისმომცემი ნორმატიული აქტი, რომელიც აწესრიგებს ქვეყნის ეკონომიკური, პოლიტიკური, კულტურული, სოციალური და ინდივიდუალური ცხოვრების ერთ რომელიმე დარგს და გამომდინარეობს კონსტიტუციიდან.

საკანონმდებლო ხელისუფლების ერთი ორგანოს - პარლამენტის ხელში თავმოყრა დაკავშირებულია ხელისუფლებათა შორის უფლებამოსილებათა განაწილების პრინციპთან, რაც, თავის მხრივ, განპირობებულია შესაბამისი საქმიანობის სპეციალიზაციის, ქვეყნის წინაშე მდგარი ამოცანების პროფესიულ დონეზე გადაწყვეტის, საკანონმდებლო უფლებამოსილებათა რაციონალური რეალიზაციის საჭიროებით. გარდა ამისა, საკანონმდებლო ფუნქციის პარლამენტის განსაკუთრებულ უფლებამოსილებად აღიარება ნაკარნახევია კანონის სტაბილობის უზრუნველყოფის ამოცანებით, რაც დაკავშირებულია ქვეყანაში მართლწესრიგის, მათ შორის, ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური სტაბილობის აუცილებლობასთან.

საკანონმდებლო ხელისუფლების ერთი ორგანოს ხელში თავმოყრა გამორიცხავს ე.წ. დელეგირებული კანონმდებლობის არსებობის შესაძლებლობას, რაც აღმასრულებელ ხელისუფლებას (პრეზიდენტს თუ მთავრობას) უფლებას ართმევს, იმოქმედოს საკანონმდებლო ხელისუფლების რანგში, დაადგინოს კანონის ძალის მქონე ნორმატიული აქტები. მსოფლიოში სახელმწიფოს მშენებლობის თეორიამ და პრაქტიკამ იცის ერთი გამოწვევის, როდესაც პრეზიდენტს უფლება ენიჭება გამოსცეს საკანონმდებლო ხასიათის ბრძანებულება, მაგრამ პარლამენტის მიერ მისი შემდგომი საგულისმომცემი დამტკიცების პირობით. ასეთი გამოწვევის ორ მიზანს ემსახურება: პირველი, გამოირიცხოს კანონის ჩამორჩენა საზოგადოებრივი განვითარების დინამიკისაგან, და მეორე, ნორმატიულმა აქტმა გაიაროს პრაქტიკით აპრობაცია.

საკანონმდებლო ბრძანებულების საპარლამენტო განხილვის დროს პრეზიდენტმა უნდა დაუმტკიცოს დეპუტატებს, რომ ორივე მიზანი მიღწევადია.

კანონის ნაირსახეობას კოდექსები წარმოადგენს.

სისხლის სამართლისა და სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსები, როგორც კოდიფიცირებული სამართლის ნორმების ერთობლიობა, ახდენენ კონსტიტუციის იმ ნორმების კონკრეტიზაციას და დეტალიზაციას, რომლებიც აღიარებენ, მაგალითად ბრალდებულის უფლებას დაცვაზე, უდანაშაულობის პრეზუმფციას, პიროვნების ხელშეუხებლობას და ა.შ. იგივე შეიძლება ითქვას შრომის კანონთა კოდექსის, სამოქალაქო კოდექსის და სხვა კოდიფიცირებული ნორმატიული აქტების შესახებ.

კანონი ან კანონთა კრებული, როგორც წესი, ორიენტირებულია ერთი სახის საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგებაზე.

კანონქვემდებარე აქტები

კანონქვემდებარე აქტებს მიეკუთვნებიან სამთავრობო სტრუქტურების მიერ დადგენილი სამართლის ნორმები: მინისტრთა კაბინეტის ან მინისტრთა საბჭოს დადგენილებები, ცალკეული მინისტრების ბრძანებები და სამთავრობო უწყებების განკარგულებები. ამ სუბიექტების მიერ დადგენილი ნორმატიული აქტების იურიდიული ბუნება გამომდინარეობს მათი სამართლებრივი სტატუსიდან სახელმწიფო მექანიზმში, კერძოდ, იმ ფუნქციიდან, რაც დაკავშირებულია კანონის აღსრულების ორგანიზაციასთან.

აქედან გამომდინარე, სამთავრობო სტრუქტურების მიერ გამოცემული ნორმატიული აქტები წარმოადგენს არა იმდენად კანონების დეტალიზაციას და კონკრეტიზაციას, არამედ მათ აღსრულებასთან დაკავშირებული ორგანიზაციული ღონისძიებების იურიდიულ გაფორმებასთან, რის გამოც კანონქვემდებარე აქტების კანონთან შესაბამისობის საკითხი, როგორც წესი, არ დგას. თუ მთავრობას მიაჩნია, რომ კანონი ეწინააღმდეგება კონსტიტუციას და მისი განხორციელება პრაქტიკულად შეუძლებელია, მაშინ ის აღჭურვილია საკანონმდებლო ინიციატივის უფლებით, შეუძლია მიმართოს საკონსტიტუციო ზედამხედველობის ორგანოს, სახელმწიფო

მეთაურს, მაგრამ შესრულებისაგან თავის არიდების უფლება მას არ აქვს.

კანონქვემდებარე აქტებს აქვთ სავალდებულო ძალა ყველა იმ სუბიექტის მიმართ, ვის მიმართაც ისინი კანონით უფლებამოსილი არიან განახორციელონ თავისი ძალაუფლება. უპირველეს ყოვლისა, ისინი სავალდებულონი არიან მათ მიმართ დაქვემდებარებული ყველა ორგანოსა თუ თანამდებობის პირის, ორგანიზაციის თუ დაწესებულების მიმართ. სწორედ ამიტომ უმაღლესი სამთავრობო სტრუქტურების მიერ გამოცემულ ზოგადსავალდებულო ნორმატიულ აქტებს აღმასრულებელ-განმკარგულებელ აქტებს უწოდებენ.

კანონქვემდებარე აქტებს მიეკუთვნებიან ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ორგანოების მიერ დადგენილი ზოგადსავალდებულო ნორმატიული აქტები, რომელთაც უმაღლესი იურიდიული ძალა აქვთ შესაბამის ტერიტორიულ საზღვრებში. ისინი ახდენენ ზემდგომი აღმასრულებელი ორგანოების ნორმატიული აქტების დეტალიზაციას და კონკრეტიზაციას ადგილობრივი სპეციფიკის და თავისებურებების გათვალისწინებით. ამასთან, ადგილობრივი ორგანოების ბევრი აქტი მათი განსაკუთრებული კომპეტენციის ფარგლებში გამოიცემა.

ნორმატიული აქტების სისტემიზაცია

ნორმატიული აქტების სისტემატიზაცია არის მოქმედი ზოგად-ნორმატიული სამართლებრივი აქტების მთელი მასის წესრიგში მოყვანა, დალაგება და სრულყოფა გარკვეული პრინციპის დაცვით ინკორპორირების და კოდიფიცირების ფორმით.

ნორმატიული აქტების სისტემატიზაცია აუცილებელია რათა:

- უზრუნველყოფილ უნდა იქნეს საკანონმდებლო სამართლის ნორმების იერარქია. ამისათვის საჭიროა იერარქიის საფეხურებს შორის წინააღმდეგობის დადგენა და აღმოფხვრა;

- დადგინდეს და აღმოფხვრას წინააღმდეგობა პოზიტიური სამართლის ნორმების ერთი იერარქიული საფეხურის ფარგლებში;

- დადგინდეს და შეივსოს ხარვეზები საკანონმდებლო სამართალში, შეტანილ იქნეს ოფიციალური დამატებანი კანონმდებლობაში იერარქიის ნებისმიერ დონეზე.

- საბოლოო ჯამში, სრულყოფილი და გაუმჯობესებული იქნეს საკანონმდებლო სამართლის შეფარდების და გამოყენების პროცესი,

უზრუნველყოფილ იქნეს კანონიერება და სამართლიანობა, იურიდიული პრაქტიკის, მთლიანად მართლწესრიგის სტაბილობა.

არსებობს საკანონმდებლო სამართლის ნორმების სისტემატიზაციის ორი სახე: ინკორპორაცია და კოდიფიკაცია.

1. ინკორპორაცია არის სხვადასხვა სახის ზოგადნორმატიული სამართლებრივი აქტების ქრონოლოგიური, ალფაბეტური ან საგნობრივი პრინციპით დალაგება მათ ერთ კრებულში გაერთიანებით.

ინკორპორაციის თავისებურება ის არის, რომ ამ სახის სისტემატიზაციის დროს ნორმატიული მასალა რაიმე არსებით ცვლილებას არ განიცდის. ინკორპორაციის უმთავრესი მიზანია, რომ მოქმედი კანონმდებლობა იმყოფებოდეს ისეთ მდგომარეობაში, რომელიც უზრუნველყოფს მისი გაცნობის მისაწვდომობას, გაადვილებს მის გააზრებას და გაამარტივებს მის გამოყენებას. სწორედ ამიტომ, ინკორპორაციის დროს წარმოებს ნორმატიული მასალის არა შინაარსობრივი, არამედ გარეგანი დამუშავება: პირველად ტექსტში შეიტანება მომდევნო და მიმდინარე ოფიციალური ცვლილებები; ტექსტიდან ამოიღება ის მუხლები, პუნქტები, წინადადებები ან სიტყვები, რომლებმაც დაკარგეს იურიდიული ძალა; წარმოებს ცალკეული მუხლების ან მთელი თავების გადაჯგუფება ტექსტის აღქმის გაადვილების მიზნით და ა.შ.

საკანონმდებლო სამართლის ნორმების ინკორპორაციას სხვადასხვა პრინციპით ახდენენ.

პირველი პრინციპია ნორმატიული მასალის გარკვეული მეთოდის მიხედვით დალაგება. მაგალითად, კანონთა ან კანონქვემდებარე აქტების კრებულების შედგენა ხდება ქრონოლოგიური წესით, რა დროსაც ნორმატიული მასალა ლაგდება მათი გამოცემის თარიღის მიხედვით. როგორც წესი, ასეთ კრებულებში არ შედის ის აქტები, მუხლები, პუნქტები და სხვა ნაწილები, რომლებმაც დაკარგეს იურიდიული ძალა კრებულის გამოცემის დროისათვის. მეორე შემთხვევაში, ნორმატიული მასალის დალაგება წარმოებს თემატიკის მიხედვით. მაგალითად, ერთ კრებულში ან კრებულის ერთ ნაწილში თავს უყრიან და ალაგებენ ქრონოლოგიურად ნორმატიულ მასალას, რომელიც შეეხება ერთ დარგს ან დარგის ერთ ინსტიტუტს და ამ მასალას ალაგებენ ნორმატიული აქტების იერარქიულობის პრინციპის დაცვით (კონსტიტუცია, კანონი, კანონქვემდებარე აქტები და ა.შ.), და რა თქმა უნდა, ამასთან ითვალისწინებენ შესაბამისი ნორმატიული აქტის, მუხლის, ნაწილის ან სხვა ნაწილის იურიდიულ ძალას.

შესაძლებელია ინკორპორაციის ქრონოლოგიური, ალფაბეტური და საგნობრივი პრინციპების სხვა ვარიანტებიც. ასეთ კრებულებს სავალდებულო ძალა აქვთ.

ინკორპორაციის მეორე, უფრო მაღალი საფეხურია ე.წ. კონსოლიდაცია ანუ ნორმატიული მასალის ისეთი გაერთიანება, როდესაც ერთ საკითხზე ნორმატიული მასალა ეწყობა ერთ აქტად და ამ აქტში ეს მასალა იყოფა თავებად, პარაგრაფებად, მუხლებად მათი ლოგიკური კავშირების გართვალისწინებით. ამ დროს გამოირიცხება განმეორებები, აშკარა წინააღმდეგობები, შეცდომები, მოძველებული ტერმინები იცვლება ახალი ადეკვატური ტერმინებით და ა.შ., მაგრამ აზრის შეუცვლელად.

ინკორპორაციის მესამე ხერხია ნორმატიული მასალის დალაგება გარკვეული მოცულობის მიხედვით. ამ თვალსაზრისით განასხვავებენ მთლიან ან ნაწილობრივ ინკორპორაციას. მთლიანი ინკორპორაციის დროს წარმოებს ქვეყანაში მოქმედი მთელი ან თითქმის მთელი ნორმატიული მასალის დამუშავება - დალაგება-თავმოყრა, ხოლო ნაწილობრივი ინკორპორაციის დროს - მხოლოდ ნაწილისა; ორივე შემთხვევაში წარმოებს ზემოაღნიშნული პრინციპების ვარიაციული გამოყენება.

2. კოდიფიკაცია არის საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მომწესრიგებელი ზოგადნორმატიული სამართლებრივი აქტების ჩამოყალიბება, თვისობრივი დამუშავება ან ახალი ნორმატიული აქტების შემუშავება კონცეპტუალურად ერთიან, იურიდიულად და ლოგიკურად შეთანაწყობილ ერთ მთლიან ახალ სამართლებრივ აქტად.

კოდიფიკაციის დროს წარმოებს სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმის არსებითი შეცვლა საზოგადოებრივი ცხოვრების გარკვეულ სფეროში. ამ მიზნით უქმდება მოქმედი კანონმდებლობა ამ სფეროში და იქმნება ახალი, რა დროსაც მხედველობაში მიიღება არა მარტო მოქმედი ნორმატიული მასალა, არამედ მისი განხორციელების პრაქტიკა საკანონმდებლო, აღმსრულებელი და სასამართლო ორგანოების მიერ, აგრეთვე, მეცნიერთა დასკვნები შესაბამის დარგში საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების ტენდენციების და პერსპექტივების შესახებ.

კოდიფიკაციის შედეგია ერთიანი სამართლებრივი აქტი - კოდექსი, რომელიც წინამორბედისაგან განსხვავებით წარმოადგენს ფორმითა და შინაარსით ახალ აქტს, მოიცავს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა

ერთ სფეროს - მომწესრიგებელ სამართლებრივ ნორმებს, რომლებიც განაწილებულია თავებში, პარაგრაფებში, მუხლებში და ა. შ.

კოდიფიკაციის შედეგია ზოგადსაგულისხმო ოფიციალური სამართლებრივი აქტი, რომელიც ავალდებულებს იმ სუბიექტებს, ვისზეც ის ვრცელდება, დაეყრდნონ მას, მოახდინონ მასზე მითითება და აწარმოონ მისი ახსნა-განმარტება მათი შეფარდება-გამოყენებისას შესაბამისი ნორმის ფარგლებში.

საბოლოო ჯამში კოდიფიკაცია, როგორც საკანონმდებლო სამართლის ნორმების სისტემატიზაციის უმაღლესი ფორმა, იურიდიულ ყალიბში სვამს, იურიდიულად აფორმებს და ასხეულებს სამართლებრივ ნორმებს, სამართლებრივ ინსტიტუტებს, სამართლის დარგებს.

საერთოდ, კოდიფიკაცია არის ნორმატიული აქტების სისტემატიზაციის უმაღლესი დონე, იგი აღნიშნავს სამართლებრივი კულტურის განვითარების ახალ ეტაპს, საზოგადოდ პროგრესს სამართალში.

გარკვეული სპეციფიკით ხასიათდება კოდიფიკაცია საერთაშორისო სამართალში, რაც დაკავშირებულია იმასთან, რომ საერთაშორისო სამართლის უმთავრესი წყარო არის საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართალი. გამომდინარე აქედან, საერთაშორისო სამართალში კოდიფიკაციის ძირითადი დანიშნულებაა საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის წერილობით პოზიტიურ საერთაშორისო სამართლად გარდაქმნა, სხვა სიტყვებით, საერთაშორისო სამართლებრივი ჩვეულების ჩამოყალიბება წერილობით საერთაშორისო სამართლებრივ აქტში (კონვენცია, შეთანხმება, პაქტი).

საერთაშორისო სამართალში კოდიფიკაციის ძირითადი მიზანია საერთაშორისო სამართალში ჩვეულებად ქცეული ნორმების ნათელი და ზუსტი ჩამოყალიბება და ფორმულირება საერთაშორისო აქტში, რომ გამოირიცხოს საერთოდ ან მაქსიმალურად შეიზღუდოს შესაბამისი ნორმის განსხვავებული ახსნა-განმარტების შესაძლებლობა და ამით ხელი შეეწყოს მის ერთგვაროვან და თანამიმდევრულ გამოყენებას საერთაშორისო პრაქტიკაში.

მოქმედი საერთაშორისო ნორმების ნათელი და ზუსტი ჩამოყალიბება და ფორმულირება გულისხმობს:

1. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში რეალურად ფუნქციონირებადი საერთაშორისო სამართლის ნორმების დადგენას და მათი შინაარსის დაზუსტებას;

2. ხანგრძლივი დროის განმავლობაში რეალურად ფუნქციონირებადი საერთაშორისო სამართლის ნორმების და უკვე კოდიფიცირებული საერთაშორისო სამართლებრივი აქტების გადასინჯვას და მათში ცვლილებების შეტანას;

3. სრულიად ახალი საერთაშორისო სამართლის ნორმების გამომუშავებას საერთაშორისო ურთიერთობათა რეალიებისა და მათი განვითარების პერსპექტივების გათვალისწინებით;

4. ზემოაღნიშნული საქმიანობის შედეგების გადაქცევას საერთაშორისო ნორმატიულ აქტად, ამ შედეგების იურიდიული, ლოგიკური, სისტემატური, გრამატიკული დამუშავების გზით.

ამრიგად, საერთაშორისო სამართლის კოდიფიკაცია არის სამართალმემოქმედებითი პროცესი. ამჟამად საერთაშორისო სამართლის კოდიფიკაცია ხორციელდება ძირითადად საერთაშორისო ორგანიზაციის ფარგლებში, როგორცაა გაერო (გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია), შსო (შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია), სასო (სამოქალაქო ავიაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია) და სხვა სამთავრობო ორგანიზაციები. ამ ორგანიზაციების მიერ გამომუშავებული იქნა არაერთი საერთაშორისო კონვენცია როგორც საერთაშორისო სამართლის ნორმების კოდიფიცირების შედეგი. და მაინც, უმთავრესი საკოდიფიკაციო ორგანო არის გაერო, რომლის სტრუქტურულ ნაწილებში იბადება კოდიფიცირებული აქტები. მათ შორის უმთავრესია საერთაშორისო სამართლის კომისია. მის გარდა ფუნქციონირებენ გაეროს სპეციალური კომიტეტები.

კოდიფიკაციის შედეგია სახელმწიფოთა საერთაშორისო ვალდებულებების ნათელი და ზუსტი ფორმულირება და განსაზღვრა, რაც არის მსოფლიოში უშიშროებისა და თანამშრომლობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გარანტია.

ნორმატიული აქტების მოქმედება დროში

ნორმატიული აქტების მოქმედება დროში ნიშნავს იმას, რომ სამართლის ნორმის შემცველი ნორმატიული აქტი იწყებს მოქმედებას, იცვლება ან წყვეტს არსებობას დროის გარკვეულ მონაკვეთში.

ნორმატიული აქტები ოფიციალურად სავალდებულოა მისი იურიდიულ ძალაში შესვლის დროიდან. როგორც წესი, ნორმატიული აქტი იწყებს მოქმედებას ან მისი მიღებისთანავე, ან მიღებიდან

საერთოდ აღიარებული რამდენიმე დღის გასვლის შემდეგ, ან თავად ნორმატიულ აქტში მითითებული ზუსტი თარიღიდან. იგივე წესი მოქმედებს ნორმატიული აქტების ცვლილების შეტანის შემთხვევაში.

ნორმატიული აქტების დროში მოქმედების შეწყვეტა დაკავშირებულია შემდეგ პირობებთან: დადგენილი ვადის გასვლასთან, აქტის გაუქმების მომენტიდან ან აქტის ახალი აქტით შეცვლასთან.

ყველა შემთხვევაში ნორმატიული აქტების მოქმედება დროში ნიშნავს იმას, რომ იგი მოქმედებს, ასე ვთქვათ, „წინ“, ე.ი. უსწრებს იმ ურთიერთობებს, რომელიც წარმოიშობა მისი იურიდიულ ძალაში შესვლის შემდეგ. მაშინაც კი, როდესაც საქმე გვაქვს დენად საზოგადოებრივ ურთიერთობასთან, რომელიც მოიცავს დროში განფენილ უკვე დამდგარი და მოსალოდნელი ფაქტების მთელ რიგს, ახალი ნორმატიული აქტი, ასე ვთქვათ, „შეიქრება“ შესაბამის საზოგადოებრივ ურთიერთობაში და თავისი ძალაში შესვლის მომენტიდან იწყებს წინამორბედი აქტის მოქმედების დროს ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივი ურთიერთობების დარჩენილი ნაწილის ახლებურად მოწესრიგებას, გარდაქმნას. ზემოაღნიშნულიდან ორი პრინციპი გამომდინარეობს, რომლის თანახმადაც: „მოქმედ კანონს უკუქცევითი ძალა არ აქვს“ (*Lex ad praetrium non valet*) და „ძველ კანონს წინმსწრები ძალა არ აქვს“ (*Lex ad futurum non valet*).

ზემოაღნიშნული წესიდან ორი გამონაკლისი არსებობს: არის შემთხვევები, როდესაც ნორმატიულ აქტს ეძლევა უკუქცევითი ძალა და არის შემთხვევები, როდესაც ძველ კანონს ეძლევა წინმსწრები ძალა.

რა შემთხვევაში ეძლევა ნორმატიულ აქტს უკუქცევითი ძალა?

შემთხვევათა პირველი რიგი მოიცავს სიტუაციას, როდესაც მოქმედ კანონს „უკან აბრუნებენ“ მის ძალაში შესვლამდე წარმოშობილი სამართლებრივი ურთიერთობის დაუმთავრებელი სამართლებრივი შედეგების მოსაწესრიგებლად. ახალი კანონის უკუქცევითი ძალა ამ შემთხვევაში გულისხმობს წინამორბედი აქტის მოქმედების დროს ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივი ურთიერთობის გარდაქმნას. ამრიგად, საუბარია ძველი ურთიერთობის ახალი კანონით მოწესრიგებაზე. შემთხვევათა პირველი რიგის მაგალითები უამრავი შეიძლება იქნეს მოყვანილი დენადი სახელშეკრულებო ურთიერთობათა სფეროდან (სამოქალაქო, შრომის, საოჯახო ურთიერთობანი).

შემთხვევათა ეს რიგი მოიცავს აგრეთვე სიტუაციას, როდესაც მოქმედ კანონს „უკან აბრუნებენ“ მის ძალაში შესვლამდე წარმოშობილ, ძველი სამართლებრივი ურთიერთობის დამთავრებული სამართლებრივი შედეგების ახლებურად მოსაწესრიგებლად. ამის ტიპური მაგალითია სასამართლო განაჩენით განსაზღვრული სასჯელის შემსუბუქება ან სასჯელისაგან საერთოდ განთავისუფლება, როდესაც ახალი კანონი ამსუბუქებს სასჯელს ან საერთოდ აუქმებს დასჯადობას.

რა შემთხვევაში ეძლევა ძველ კანონს წინმსწრები იურიდიული ძალა? ე.ი. რა შემთხვევაში ენიჭება გაუქმებულ, იურიდიული ძალის არმქონე კანონს უფლება, მოაწესრიგოს ახალი კანონის პირობებში არსებული საზოგადოებრივი ურთიერთობანი? იმ შემთხვევაში, როდესაც მოწესრიგებული საზოგადოებრივი ურთიერთობა წარმოიშვა (უფლება-მოვალეობანი განაწილდა) ძველი კანონის მოქმედების პირობებში და იგი ფაქტიურად აგრძელებს არსებობას ახალი კანონის სამოქმედოდ შემოღების შემდეგ. ასეთ შემთხვევაში ძველ, გაუქმებულ კანონს, ასე ვთქვათ, „უხანგრძლივებენ სიცოცხლეს“. მაგალითები შეიძლება მოყვანილი იქნეს დენადი სახელშეკრულებო ურთიერთობათა სფეროდან (სამოქალაქო, შრომის, საოჯახო ურთიერთობანი).

ორივე პრინციპის მოქმედება განპირობებულია საზოგადოებრივ ურთიერთობათა უკეთესი, ოპტიმალური, ეფექტური მოწესრიგების მოსაზრებით, ე.ი. დაკავშირებულია სამართლებრივი მოწესრიგების ისეთ მეთოდთან, რომელიც მაქსიმალურად უზრუნველყოფს შესაბამისი სახის საზოგადოებრივ ურთიერთობაში მონაწილე სუბიექტების ინტერესების მაქსიმალურ დაკმაყოფილებას, მათ უფლება-მოვალეობათა სამართლიან დაცვას.

ნორმატიული აქტის მოქმედება სივრცეში

ნორმატიული აქტის სივრცეში მოქმედება დაკავშირებულია სახელმწიფოს ტერიტორიის ცნებასთან.

სახელმწიფო ტერიტორიად ჩაითვლება პლანეტარული სივრცის ის ნაწილი, რომელზედაც ვრცელდება სახელმწიფოს სუვერენიტეტი, რაც გულისხმობს მის ტერიტორიულ უზენაესობასაც. სახელმწიფოს ტერიტორიული უზენაესობა ნიშნავს იმას, რომ სახელმწიფო ფლობს

უმადლეს ძალაუფლებას განსაზღვრულ ტერიტორიაზე ყველა ფიზიკური თუ იურიდიული პირის მიმართ და ამ ტერიტორიაზე არსებულ ყველა მატერიალური ობიექტის გამო, რაც, თავის მხრივ, გამოიწვევს მათ მიმართ სხვა სახელმწიფოს საჯარო სტრუქტურების რაიმე უფლებამოსილებას მოცემულ ტერიტორიაზე. სახელმწიფო ტერიტორიული უზენაესობა კონკრეტულად ხორციელდება ოფიციალური სტრუქტურების მიერ. ეს სტრუქტურები ერთიანობაში ქმნიან სამ ხელისუფლებებს: საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებანი. აღნიშნული ხელისუფლებანი თავიანთ უფლებამოსილებას ახორციელებენ სახელმწიფოს ტერიტორიულ საზღვრებში.

სახელმწიფოს საზღვარი არის განსაზღვრულ ტერიტორიაზე სახელმწიფოს ხელისუფლებათა ანუ მთლიანად სახელმწიფოს უფლებამოსილების სამართლებრივი ფარგლების ანუ სახელმწიფოს ტერიტორიული უზენაესობის ფიზიკური გამოხატულება. განასხვავებენ სახელმწიფო ტერიტორიის სახმელეთო, საწყლო და საჰაერო საზღვრებს. სახმელეთო საზღვრები წესდება მეზობელი სახელმწიფოების ურთიერთშეთანხმებით სახელშეკრულებო აქტის საფუძველზე, მოინიშნება ადგილზე და გადაიტანება რუკაზე. საწყლო საზღვრები წესდება ასევე ხელშეკრულების საფუძველზე და გადაიტანება რუკაზე. რაც შეეხება საზღვარს ღია ზღვაში, აქ მოქმედებს გაეროს 1982 წლის კონვენცია საზღვაო სამართლის შესახებ, რომლითაც დაწესდა ტერიტორიული წყლების სიგანე არაუმეტეს 12 მილისა. საჰაერო და მიწისქვეშა საზღვარი მოიცავს მთელ საჰაერო და მიწისქვეშა სივრცეს სახმელეთო საზღვრის ვერტიკალურად. უკიდურეს საჰაერო საზღვრად საერთაშორისო სამართალში მიჩნეულია თანამგზავრის ობიექტის ის ქვედა წრეწირი, რომლის ქვემოთაც თანამგზავრის ორბიტაზე მოძრაობა არ შეუძლია.

სახელშეკრულებოს საზღვრების გარდა არსებობს ე.წ. ისტორიულად ჩამოყალიბებული საზღვრები, რომელთა ზუსტი კონფიგურაცია არ განისაზღვრება და არ ფიქსირდება ხელშეკრულებით, მაგრამ რომელთაც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში პრაქტიკულად იცავენ მეზობელი სახელმწიფოები და მდუმარედ აღიარებენ მათ (მაგალითად, კავკასიონი - საქართველოსა და ჩრდილო კავკასიის ხალხებს შორის, წარსულში გურჯი-ბოლახი საქართველოს, სომხეთსა და თურქეთს შორის).

საკანონმდებლო სამართლის ნორმის სივრცეში მოქმედების ზოგადი იურიდიული პრინციპი შემდეგია: ნორმატიული აქტი მოქმედებს იმ ტერიტორიაზე, რომელზედაც ვრცელდება ამ აქტის გამომცემი სახელმწიფო ორგანოს უფლებამოსილება ანუ კომპეტენცია.

ნორმატიული აქტების ტერიტორიულ პრინციპს ექვემდებარება სახელმწიფოს სხვადასხვა დონის სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს მიერ მიღებული აქტის მოქმედება: ფედერალური ორგანოების მიერ მიღებული აქტები მოქმედებენ ფედერაციის მთელ ტერიტორიაზე, ფედერაციის სუბიექტის ორგანოს მიერ მიღებული აქტები მოქმედებენ ფედერაციის ამ სუბიექტის ტერიტორიაზე, ადმინისტრაციული ოლქის ორგანოს მიერ მიღებული აქტები - ამ ოლქის ტერიტორიაზე და ა.შ.

მაგრამ სახელმწიფოს ტერიტორიული უზენაესობა არ არის აბსოლუტური კატეგორია, ისევე როგორც არ არსებობს სახელმწიფოს აბსოლუტური სუვერენიტეტი. საერთაშორისო ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობების გაფართოებასა და გაღრმავებასთან დაკავშირებით სახელმწიფოები უფრო ხშირად იყენებენ ნორმატიული აქტების მოქმედების ექსტერიტორიალობის პრინციპს.

ნორმატიული აქტის ექსტერიტორიალური მოქმედების პრინციპი ანუ საკანონმდებლო სამართლის ნორმის ტერიტორიის გარეშე მოქმედების პრინციპი მდგომარეობს იმაში, რომ ერთი სახელმწიფოს ნორმატიული აქტები გამოიყენება მეორე სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. ეს პრინციპი უპირატესად მოქმედებს სამოქალაქო, შრომის, სავაჭრო, საოჯახო სამართალში. ეს პრინციპი არ მოქმედებს საკონსტიტუციო სამართალში, აგრეთვე, სისხლისა და, ნაწილობრივ, ადმინისტრაციულ სამართალში.

ნორმატიული აქტების მოქმედება პირთა წრის მიმართ

ნორმატიული აქტის მოქმედება პირთა წრის მიმართ ნიშნავს იმას, რომ ნორმატიული აქტი ვრცელდება ყველა იმ პირზე, რომელიც მოქცეულია, „მოყოლილია“ ამ აქტის მოქმედების სფეროში. ეს ნიშნავს იმას, რომ საკანონმდებლო სამართლის უკლებლივ ყველა ნორმა ვრცელდება მისი მოქმედების ტერიტორიაზე მყოფ ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირზე, ინდივიდუალურ თუ კოლექტიურ

სუბიექტზე. ეს არის ზოგადი პრინციპი. მეორეს მხრივ, ცალკეული ნორმატიული აქტები, მათ შორის, კოდიფიცირებული ნორმატიული აქტები ვრცელდება მოქალაქეთა და ორგანიზაციების გარკვეულ კატეგორიებზე (შრომის სამართლის ნორმები უპირატესად მუშა-მოსამსახურეებზე, ნორმები სამხედრო დანაშაულის შესახებ - სამხედრო მოსამსახურეებზე და ა.შ.).

ფიზიკური პირის მიმართ ნორმატიული აქტის მოქმედების საფუძველია მოქალაქეობა. მაგალითად, საქართველოს მოქალაქედ ჩაითვლება პირი, რომელიც მუდმივად ცხოვრობდა საქართველოში არანაკლებ ხუთი წლისა. ამასთან, საცხოვრებელ ადგილად ითვლება ადგილი, სადაც მოქალაქე ცხოვრობს მუდმივად ან უპირატესად.

იურიდიული პირის მიმართ საკანონმდებლო სამართლის ნორმის მოქმედების საფუძველია მისი მუდმივად მოქმედი ორგანოს აღიარება (საბჭო, გამგეობა, ყრილობა, საერთო კრება და ა.შ.), რომელიც ახორციელებს ოპერატიულ ხელმძღვანელობას.

იურიდიული პირის აღიარება, ისევე, როგორც მოქალაქის საცხოვრებელი ადგილი, დაკავშირებულია იმ მოქმედებებთან, რომლებიც წარმოშობენ გარკვეულ იურიდიულ შედეგებს. იურიდიული პირის აღიარების განსაზღვრას მნიშვნელობა აქვს, მაგალითად, გარიგების დადების ადგილის განსაზღვრისათვის, სასამართლო ან საარბიტრაჟო დადების განხილვის სასამართლო ქვემდებარების განსაზღვრისათვის და კანონით გათვალისწინებულ სხვა შემთხვევებში.

ზემოაღნიშნულ საერთო წესს აქვს სამი გამოწვევა. პირველ შემთხვევაში პირები, რომლებიც სარგებლობენ ექსტერიტორიალობის უფლებით, არ ემორჩილებიან სხვა ქვეყნის პოზიტიური სამართლის ნორმების მოქმედებას (მხედველობაშია დიპლომატიურ წარმომადგენელთა პრივილეგიები და იმუნიტეტი საზღვარგარეთ, რომელთა მიმართ არ შეიძლება გამოყენებული იქნეს სახელმწიფო იძულების ღონისძიებები სამართალდარღვევისათვის). მეორე შემთხვევაში უცხოელებს და მოქალაქეობის არმქონე პირებს უფლება არ აქვთ იქონიონ ზოგიერთი უფლება-მოვალეობები, მაგალითად, აირჩიონ ან არჩეული იქნენ არჩევით სახელმწიფო ორგანოებში, ჩამოაყალიბონ პოლიტიკური პარტიები და ა.შ. მესამე შემთხვევაში, მოცემული სახელმწიფოს მოქალაქე უნდა ემორჩილებოდეს თავისი სახელმწიფოს სისხლის სამართლის კანონებს, სადაც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი. აქ მოქმედებს პრინციპი, რომლის თანახმადაც მოქალაქე არ თავისუფლდება, მაგალითად, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობისაგან

იმ დანაშაულისათვის, რომელიც მან ჩაიდინა საზღვარგარეთ, თუმცა იქ მოიხდა სასჯელი (რა თქმა უნდა, სასამართლომ შეიძლება გაითვალისწინოს მოხდილი სასჯელი და პირს შეუშუშებუქოს სასჯელი ან საერთოდ გაანთავისუფლოს სასჯელისაგან).

ნორმატიული აქტების კოლიზია

ნორმატიული აქტების კოლიზია არის ორი ან რამდენიმე სამართლებრივი ნორმატიული აქტის შეჯახება, დაპირისპირება იმ თვალსაზრისით, რომ ისინი სხვადასხვაგვარად აწესრიგებენ ერთი და იმავე სახის საზოგადოებრივ ურთიერთობას. სხვა სიტყვებით, საკანონმდებლო სამართლის ნორმების კოლიზიის დროს ფაქტიურად ხდება დაპირისპირება სამართლებრივი მოწესრიგების მეთოდებს შორის სამართლებრივი მოწესრიგების ობიექტის იდენტურობის პირობებში.

საკანონმდებლო სამართლის ნორმის კოლიზიაა იმ შემთხვევაში, როდესაც ერთმანეთს უპირისპირდება:

- 1) სხვადასხვა ორგანოს მიერ გამოცემული ნორმატიული აქტები;
- 2) ერთი და იმავე ორგანოს მიერ სხვადასხვა დროს გამოცემული ნორმატიული აქტები;

- 3) სხვადასხვა ან ერთი და იმავე ორგანოს მიერ სხვადასხვა ან ერთსა და იმავე დროს გამოცემული ზოგადი და სპეციალური აქტები.

შესაბამისად, საკანონმდებლო სამართლის ნორმებს შორის კოლიზია შემდეგნაირად წესრიგდება:

- 1) უპირატესობა ენიჭება ზემდგომი ორგანოს მიერ გამოცემულ ნორმატიულ აქტს;

- 2) უპირატესობა ენიჭება შედარებით მოგვიანებით გამოცემულ ნორმატიულ აქტს;

- 3) უპირატესობა ენიჭება სპეციალურ ნორმატიულ აქტს.

საერთაშორისო ურთიერთობებში ხდება სხვადასხვა ქვეყნის ნორმატიული აქტის კოლიზიას. ამ შემთხვევაში კოლიზია გადაწყდება მოდავე მხარეებს შორის ამის გამო აღრე დადებული ცალმხრივი თუ მრავალმხრივი ხელშეკრულებით, ან ჩვეულებითი საერთაშორისო სამართლის ნორმებით, ან ყველა ან სახელმწიფოთა უმრავლესობის ანალოგიური ნორმატიული აქტების უნიფიცირების გზით.

საერთაშორისო ურთიერთობებში მრავალწლიანი პრაქტიკის შედეგად ჩამოყალიბდა სხვადასხვა ქვეყნის ნორმატიულ აქტებს შორის კოლიზიის გადაწყვეტის, მოხსნის წესები:

1) მოქალაქეობის და მასთან დაკავშირებული საკითხების გამო ნორმატიული აქტების კოლიზიის შემთხვევაში მოქმედებს საცხოვრებელი ადგილის კანონი;

2) ქონებასთან დაკავშირებული საკითხების გამო ნორმატიული აქტების კოლიზიის შემთხვევაში მოქმედებს ნივთის ადგილმდებარეობის კანონი;

3) მოქმედებებთან დაკავშირებული საკითხების გამო ნორმატიული აქტების კოლიზიის შემთხვევაში მოქმედებს მოქმედების შესრულების ადგილის კანონი;

4) საქმის ქვემდებარეობის შესახებ საკითხების გამო ნორმატიული აქტების კოლიზიის შემთხვევაში მოქმედებს საქმის განმხილველი სასამართლოს კანონი და სხვ.

საერთაშორისო ურთიერთობებში კოლიზიური ნორმები უპირატესად მოიცავს სამოქალაქო, შრომის, საოჯახო კანონმდებლობას. სისხლისა და ადმინისტრაციულ სამართალში, როგორც წესი, მოქმედებს ნაციონალური სამართლის პრინციპი.

2. ხელშეკრულება

ხელშეკრულება არის ორი ან მეტი ფიზიკური თუ იურიდიული პირის ნებაყოფლობითი კავშირი და დამოკიდებულება, რომლის ძალითაც ისინი ურთიერთშეთანხმებულ ვალდებულებას კისრულობენ, შეასრულონ გარკვეული მოქმედება ერთმანეთის მიმართ. ყოფით ენაზე ხელშეკრულება სხვა არაფერია, თუ არა „დაპირება“, რომელსაც აქვს იურიდიული, სამართლებრივი ძალა. ეს „დაპირება“ გამოიხატება ორი ან მეტი პირის მიერ ურთიერთვალდებულების აღებაში გარკვეული მოქმედების შესრულებაზე.

1. ხელშეკრულება არის ნებაყოფლობითი აქტი, იგი არის ხელშეკრულებაში მონაწილე პირების ნების თავისუფალი გამოვლენა, ამასთან, ხელშეკრულებაში უმთავრესია ურთიერთშეთანხმებული ნება და არა ნების ცალმხრივი გამოვლენა, ნებათა თანმთხვევა და არა ინდივიდუალური „ნებები“. აქედან გამომდინარე, კანონის

იმპერატიული ნორმებით რეგლამენტირებული ორი ან რამდენიმე მხარის ნების თანმთხვევა არ ჩაითვლება ხელშეკრულებად.

ხელშეკრულებად ჩაითვლება აგრეთვე ისეთი შეთანხმება, რომლის ცალკეული ასპექტები რეგლამენტირებულია კანონმდებლის ნებითაც. ასეთ ხელშეკრულებებს შერეულ ხელშეკრულებებს უწოდებენ. შერეული ტიპის ხელშეკრულებები XX საუკუნეში იქცნენ ტიპურ, ჩვეულებით ხელშეკრულებად. მაგალითად, შრომითი ხელშეკრულება კონტროლდება კანონმდებლობით მინიმალური ხელფასის, სამუშაო დროის, სამუშაო პირობების, სოციალური უზრუნველყოფის შესახებ და ა.შ. მას ემატება სასამართლო რეგულირება, რაც გამოიხატება სამართლის ზოგადი პრინციპების გამოყენებაში იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე ეხება ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლება-თავისუფლების დარღვევას, რომელთა დაცვა-აღდგენა სასამართლოს უშუალო მოვალეობაა. მაგრამ ყველა შემთხვევაში ხელშეკრულების ამოსავალია ნება, ორი ან რამდენიმე პირის თანმთხვეული ნება.

დიდი მნიშვნელობა აქვს ხელშეკრულებაში მონაწილთა ნების გამოვლენის ფორმასაც. ნება უნდა იყოს არა გამოუმჟღავნებელი სურვილი, არამედ ისეთი ფორმით გამოვლენილი სურვილი, რომელიც აშკარად და ცხადად მიანიშნებს ხელშემკერელი პირების განზრახვის შინაარსზე. გამოვლენის ფორმა შეიძლება იყოს სიტყვა, გამოსახულება, ფიზიკური მოძრაობა ან სხვაგვარი ქმედობა, რაც მეორე მხარეს, მესამე პირს ან სასამართლოს აძლევს საკმარის საფუძველს ივარაუდოს ის, რომ ვალდებულება აღებული იქნა ნებაყოფლობით.

2. ხელშეკრულება აღნიშნავს კავშირს და დამოკიდებულებას პირებს შორის, რაც გამოიხატება ვალდებულებაში გარკვეული მოქმედების შესრულების შესახებ. მაგრამ ეს კავშირი და დამოკიდებულება გამოხატავს არა ზნეობრივ მოვალეობას, არამედ იურიდიულ, სამართლებრივ ვალდებულებას. ეს კავშირი და დამოკიდებულება თავისი ბუნებით იურიდიული, სამართლებრივია. ადამიანთა შორის ზნეობრივი კავშირისა და დამოკიდებულებისაგან განსხვავებით, იურიდიული ანუ სამართლებრივი კავშირი და დამოკიდებულება ყოველთვის არა მხოლოდ მოვალეობაშია, არამედ გამოიხატება აგრეთვე ხელშემკერელ. პირის უფლებაში, მოსთხოვოს მეორე პირს ან პირებს გარკვეული მოქმედების შესრულება. მაგრამ არც ესაა საკმარისი, ხელშეკრულების იურიდიული, სამართლებრივი ბუნების დასახასიათებლად მთავარი და გადამწყვეტია, რომ

ხელშეკრულებაში მონაწილე პირებს შორის უფლება-მოვალეობანი ურთიერთალიარებული და ერთმანეთისაგან გამიჯნულია.

ხელშეკრულების იურიდიული, სამართლებრივი ბუნება გამოიხატება ურთიერთვალდებული თითოეული პირის უფლებაში არა თავის, არამედ მეორე პირის მოქმედებაზე, რაც გულისხმობს აგრეთვე უფლებას მოძრაობაში მოიყვანოს სამართალდამცველი ინსტიტუტები დარღვეული უფლების აღსადგენად. ეს უკანასკნელი მომენტიც, რაც სარჩელის უფლების სახელით არის ცნობილი, ხელშეკრულების იურიდიული, სამართლებრივი ბუნების ამხსნელია. უკანასკნელ შემთხვევაში ლაპარაკია პასუხისმგებლობის ვალდებულებაზე ანუ ვალდებულებაზე, რომ ვალდებულების არშემსრულებელმა პირმა განიცადოს მისთვის არახელსაყრელი შედეგები.

ამ თვალსაზრისით, ხელშეკრულება არის ურთიერთშეთანხმებული დაპირება, რომლის შესრულება აღიარებულია ერთი მხარის ვალდებულებად და მეორე მხარის უფლებად, და რომლის (დაპირების) შეუსრულებლობა იწვევს იურიდიულ პასუხისმგებლობას.

3. ხელშეკრულება არის ადამიანის ბუნების კერძო გამოვლენა. აქედან გამომდინარე, ხელშეკრულება ემყარება რამდენიმე ფილოსოფიურ საფუძველს.

ხელშეკრულების პირველი ფილოსოფიური საფუძველი ემყარება იდეას, რომლის თანახმადაც „მე ვარ შებოჭილი, რადგანაც მე მსურს ვიყო შებოჭილი“. სურვილი განხილულია, როგორც სახელშეკრულებო სამართლის ამოსავალი პრინციპი. საკითხი ეხება ინდივიდუალური ნების სუვერენიტეტს.

მეორე საფუძველი ემყარება დაპირების სიწმინდის პრინციპს, რაც გულისხმობს მიცემული სიტყვის შესრულების გარდუვალობას.

მესამე საფუძველი კერძო ავტონომიის პრინციპს ემყარება. ამ პრინციპის თანახმად სახელშეკრულებო სამართალი განიხილება როგორც სახელმწიფოს მიერ მოსახლეობის ძალაუფლების აღიარების სახე.

ხელშეკრულების მეოთხე ფილოსოფიური საფუძველი ემყარება ნდობის პრინციპს. ამ პრინციპის თანახმად ხელშეკრულების საფუძველი მდგომარეობს მოლოდინში, რომ ნდობა დანაპირების შესრულების შესახებ გამართლებული იქნება. საქმე ისაა, რომ ფიზიკურ და იურიდიულ პირს არ შეუძლია დაიკმაყოფილოს ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური ან პირადი ინტერესი და მოთხოვნილება

სხვა ფიზიკური თუ იურიდიული პირების დაუხმარებლად, მათთან ხელშეკრულების დადების გარეშე, რაც უზრუნველყოფს საქონელბრუნვას, რაც, თავის მხრივ, საზოგადოების კეთილდღეობის საფუძველია.

ხელშეკრულების მეხუთე ფილოსოფიური საფუძველი დაკავშირებულია ზნეობრივ აუცილებლობასთან. ამ თვალსაზრისით, ხელშეკრულება შეიძლება განხილული იქნეს როგორც სახელმწიფოს მოვალეობა, უზრუნველყოს კეთილი ნების დამკვიდრება საზოგადოებაში.

ამრიგად, ხელშეკრულების ფილოსოფიური საფუძველებია: საზოგადოების თვითმართვა, ინდივიდუალური ნების სუვერენიტეტი, დაპირების შესრულების აუცილებლობა, საქონლის ბრუნვის საჭიროება და კეთილი ნება.

4. ხელშეკრულება ყოველთვის არის პირადი ხასიათის კავშირი ინდივიდუალურად ზუსტად განსაზღვრულ პირებს შორის. ხელშეკრულებაში მონაწილე პირები დამოკიდებულნი არიან ერთმანეთზე და არ არიან დამოკიდებული ხელშეკრულებაში არამონაწილეზე. მაგალითად, ხელშეკრულებით გათვალისწინებული დამოკიდებულება ორ მეზობელ მიწის მესაკუთრეს შორის სასაზღვრო ზოლში წიაღისეულით სარგებლობის შესახებ, განსხვავდება არასახელშეკრულებო დამოკიდებულებისაგან ერთ-ერთი პირის საკუთრებაში მყოფი ამავე სასაზღვრო ზოლში მოხვედრილი შინაური ცხოველით მეორე მხარის მიერ სარგებლობის გამო, რადგან ამ უკანასკნელი ობიექტის მიმართ ვალდებულება თანაბრად ეკისრება როგორც მეზობელს, ისე ყველა მესამე პირს. ვალდებულება არ ხელყოს ნებისმიერი სხვა პირის საკუთრება საერთოდ, საყოველთაო ვალდებულებაა და არ საჭიროებს ხელშეკრულების დადებას. ხელშეკრულებაში მონაწილეთა კავშირი, რადგან ეს კავშირი ავტონომოური, ინდივიდუალური ნების გამოვლენაა, უფრო მეტი, სუვერენული, პირობითად შეიძლება ითქვას, ინტიმურია.

ამრიგად, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ ვალდებულება, რომელიც ხელშეკრულ მხარეებს ეკისრებათ ერთმანეთის მიმართ, იმ ვალდებულებისაგან, რომელიც ყველას ეკისრება ყველას მიმართ.

5. სახელშეკრულებო ნორმებით გაჯღენტილია სოციალური ცხოვრების ნებისმიერი სფერო. ისინი აღწევენ თითოეული ინდივიდის ყოველდღიურ ცხოვრებაში, მართავენ მის შრომას, ფინანსებს, საკუთრებას, განსაზღვრავენ ინდივიდუალური სამართლებრივი

სტატუსის მოცულობას და კონკრეტულ უფლება-მოვალეობათა დინამიკას. უფრო ფართო პლანში ეს ნორმები მოიცავს ქვეყნების, სახელმწიფოების და ადამიანთა სხვა დიდ თუ მცირე გაერთიანებათა საშინაო და საგარეო ურთიერთობებს, ეკონომიკას, კულტურას, ყოფას. ისინი იქცნენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში მონაწილე სუბიექტების ყოფით ჩვეულებად, ქცევის სტანდარტულ ნორმად, მიღებულ სახელშეკრულებო პრაქტიკად. ასე ყალიბდება სახელშეკრულებო ჩვეულებითი სამართალი, როგორც სამართლის დამოუკიდებელი წყარო (იხ. კარი I, თავი 2, 3).

ხელშეკრულების ზემოაღნიშნული ნიშნები დამახასიათებელია და საერთოა სამართლის ნებისმიერი დარგის ნორმებით მოწესრიგებული საზოგადოებრივი ურთიერთობებისათვის.

გარკვეული თავისებურებით ხასიათდება ხელშეკრულების ისეთი 'ახე, როგორიცაა საერთაშორისო ხელშეკრულება, რის გამოც საჭიროა მისი ნიშნების ცალკე ჩამოყალიბება. ამის საშუალებას იძლევა ისეთი უნივერსალური საერთაშორისო აქტი, როგორიცაა „საერთაშორისო ხელშეკრულებების სამართლის შესახებ“ ვენის 1969 წლის 23 მაისის კონვენცია. ეს ნიშნები ნათლად ისახება კონვენციაში ჩამოყალიბებულ შემდეგ სამართლებრივ პრინციპებში:

- თითოეულ სახელმწიფოს აქვს ხელშეკრულების დადების უფლებაუნარიანობა;

- ხელშეკრულება არის საერთაშორისო შეთანხმება სახელმწიფოებს შორის, რომელიც დადებულია წერილობითი ფორმით და რომელიც წესდება საერთაშორისო სამართლის ნორმებით;

- ხელშეკრულების ტექსტი მიიღება საერთაშორისო კონფერენციაზე სახელმწიფოთა ორი მესამედის მხარდაჭერის შემთხვევაში;

- სახელმწიფოს თანხმობა მისთვის ხელშეკრულების სავალდებულოობის შესახებ შეიძლება გამოიხატოს ხელშეკრულების ხელმოწერით, ხელშეკრულების რატიფიკაციით, ხელშეკრულების მიღებით და დამტკიცებით, ხელშეკრულებასთან შეერთებით ან სხვა ნებისმიერი შეთანხმებული საშუალებით;

- რატიფიკაცია არის საერთაშორისო აქტი, რომლის მეშვეობითაც სახელმწიფო გამოხატავს თავის თანხმობას საერთაშორისო დონეზე მისთვის ხელშეკრულების სავალდებულოობის შესახებ;

- სახელმწიფოს შეუძლია გაუკეთოს დათქმა ხელშეკრულებას. დათქმა ნიშნავს ხელშეკრულების ხელმოწერის და რატიფიკაციის

დროს სახელმწიფოს ცალმხრივ განცხადებას ნებისმიერი რედაქციით და ნებისმიერი სათაურით, რომლის მეოხებითაც მას სურს გამოირიცხოს ან შეცვალოს ხელშეკრულების გარკვეული დებულებების იურიდიული მოქმედება მის მიმართ;

- ხელშეკრულების არც ერთ დებულებას არ აქვს სავალდებულო ძალა ხელშეკრულების მონაწილისათვის იმ მოქმედების ან ფაქტის გამო, რაც მოხდა ხელშეკრულების ძალაში შესვლამდე.

- ბათილია ხელშეკრულება, თუ ხელშეკრულების დადების მომენტში იგი ეწინააღმდეგება საერთაშორისო სამართლის იმპერატიულ ნორმას;

- თუ წარმოიშობა საერთაშორისო სამართლის ახალი იმპერატიული ნორმა, მაშინ ნებისმიერი არსებული ხელშეკრულება, რომელიც ეწინააღმდეგება ამ ნორმას, ხდება ბათილი და წყვეტს მოქმედებას;

- თუ სახელმწიფომ დადო ხელშეკრულება მოლაპარაკებაში მონაწილე სხვა სახელმწიფოს მხრიდან მოტყუების ზეგავლენით, მაშინ მას უფლება აქვს მიუთითოს მოტყუების, როგორც მისთვის ხელშეკრულების სავალდებულობის ბათილობის საფუძველზე;

- ბათილია ხელშეკრულება, თუ მისი დადება დაკავშირებული იყო იძულების გამოყენების მუქარასთან ან მის გამოყენებასთან საერთაშორისო სამართლის პრინციპების საწინააღმდეგოდ.

ასეთია საერთაშორისო ხელშეკრულების თავისებურება.

საზოგადოდ ხელშეკრულებები ქმნის სახელშეკრულებო სამართალს. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივად ისმის კითხვა: რა ადგილი უკავია მთლიანად სახელშეკრულებო სამართალს სამართლებრივ სისტემაში?

სახელშეკრულებო სამართალი კაცობრიობის პრაქტიკული ცხოვრების მუდმივად თანმდევი მდგრადი ყოფითი ჩვეულებაა, ჩვეულებითი სამართალია, რომელიც ვერ თავსდება საკანონმდებლო და პრეცედენტული სამართლის ჩარჩოებში, კოდიფიცირების რა ხარისხითაც არ უნდა გამოირჩეოდეს ეს უკანასკნელი, რადგან იმდენად ფართო და ყოვლისმომცველია სახელშეკრულებო სიტუაციათა ვარიანტი, იმდენად განსხვავებული და მრავალფეროვანია სოციალური და ეკონომიკური მოთხოვნილებები, რომ საზოგადოებამ შეიძლება განიცადოს ზარალი ზუსტად სტანდარტიზებული, საკანონმდებლო და პრეცედენტული ნორმების გამოყენებით. ნიშანდობლივია, რომ როდესაც კამათი და დავა წარმოიშობა სახელშეკრულებო ურთიერთობათა სფეროში ბიზნესმენტა (და არა მარტო ბიზნესმენტა)

შორის, მხარეები არ მიმართავენ საკანონმდებლო და პრეცედენტულ ნორმებს. ისინი საკითხს აგვარებენ მორიგებით ანუ ისევ ხელშეკრულებით, ამასთან, ანგარიშს უწევენ კამათისა და დავის მოწესრიგების დამკვიდრებულ პრაქტიკას, ანუ უპირატესობას ანიჭებენ ჩვეულებას, ჩვეულებით სახელშეკრულებო სამართალს, დამკვიდრებულ სახელშეკრულებო პრაქტიკას.

ისტორიულად სახელშეკრულებო სამართალი თავის საფუძველში ჩვეულებითი სამართალია, რომელმაც უმეტეს ნაწილში კოდიფიცირება განიცადა საკანონმდებლო სამართალში (რომაულ-გერმანული სამართლის ტიპის ქვეყნებში) ან პრეცედენტულ სამართალში (ინგლისურ-საქსონური სამართლის ტიპის ქვეყნებში).

მაგრამ საკანონმდებლო ან პრეცედენტული სამართლის დონეზე ყოველთვის განა შეიძლება ფორმულირებულ იქნას ზოგადი ნორმები, რომლებიც მოაწესრიგებდნენ ისეთ გარიგებებს, როგორიცაა დაქირავებულ ჯარში სამსახური, სამთავრობო კონტრაქტები, საკრედიტო ბარათით საქონლის შეძენა, ყიდვა-გაყიდვის კოლექტიური ხელშეკრულება, საზღვაო ჩარტერული შეთანხმება და ბევრი სხვა კონსესუალური გარიგებები? არა, რა თქმა უნდა, და ამას სახელშეკრულებო ურთიერთობათა მრავალსაუკუნოვანი პრაქტიკა ადასტურებს.

რა თქმა უნდა, საკანონმდებლო და სასამართლო ნორმაშემოქმედების დონეზე შეიძლება ფორმულირებულ იქნეს ყველა გარიგებისათვის საერთო და ზოგადი ნორმა-პრინციპები, როგორიცაა გარიგების არსი, მხარეთა უფლებაუნარიანობა, ხელშეკრულების ახსნა-განმარტების ხერხები, მესამე პირთა უფლებები, ანაზღაურების პირობები და წესები და ა.შ. უფრო მეტი, საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებები იღებს მთელ რიგ ნორმატიულ აქტებს, მაგალითად, მომხმარებლის ინტერესების დასაცავად, მუშაკის სამუშაო პირობების გაჯანსაღების მიზნით და სოციალური დაცვის ბევრ სხვა ღონისძიებას.

მაგრამ საკანონმდებლო და პრეცედენტულმა სახელშეკრულებო სამართალმა ვერ გამოიმუშავა ადეკვატური სამართლებრივი ფორმები ხელშეკრულებების ერთმანეთთან შეთანწყობილად ფუნქციონირებისა, უფრო მეტი, ერთი სახის ხელშეკრულების შიგნით ისეთი დიფერენციაცია მოხდა, რომ საერთოდ შეუძლებელი გახდა საერთო მოდელის გამოძებნა.

ასე ჩამოყალიბდა დაპირისპირება, ერთის მხრივ, საკანონმდებლო და პრეცედენტულ სახელშეკრულებო სამართლის პრინციპებსა და, მეორე მხრივ, რეალურ სახელშეკრულებო ანუ ჩვეულებით სახელშეკრულებო სამართალს შორის, რამაც თავისი ასახვა პოვა დავაში პოზიტივისტებსა (ნორმატივისტებსა) და რეალისტებს (ფუნქციონალისტებს) შორის.

პოზიტივისტებს სწამთ, რომ სამართლის სისტემა შეიძლება გაანალიზებულ იქნეს მისი შემადგენელი ნორმების, პრინციპებისა და კონცეფციების მეშვეობით, რომ რაიმე ფაქტიური სიტუაცია შეიძლება გადაიჭრას ფაქტების გულდასმით კლასიფიცირებით სამართლებრივი კონცეფციების, პრინციპებისა და ნორმების გამოყენებით ასეთი მიდგომა მისი კრიტიკოსებისაგან შეფასებული იქნა როგორც „მექანიკური იურისპრუდენცია“.

რეალისტები სკეპტიკურად უყურებენ ზოგად და დეფინიციურ სამართლებრივ ფორმულირებებს. მათ სწამთ, რომ სასამართლოები გადაწყვეტილების მიღებისას ამოდიან ფაქტიდან და მხვედველობაში იღებენ სიტუაციის მორალურ და ეკონომიკურ ასპექტებს, მათთვის ნორმა არის ფაქტი და არა ისეთი ზოგადი კრიტერიუმები, როგორიც არის კონცეფცია, პრინციპი ან კანონის ნორმა. ეს უკანასკნელი მათთვის უნაყოფო აბსტრაქციაა.

ეს ორი უკიდურესი პოზიციაა, რის გამოც ისინი მიუღებელია. ჩვენი აზრით, ჭეშმარიტება ამ ორი პოზიციის დაახლოებაშია.

3. სასამართლო პრეცედენტი

პრეცედენტის არსი მდგომარეობს შემდეგში: განიხილავს რა კონკრეტულ საქმეს, სასამართლოს გამოაქვს დადგენილება (განაჩენი ან გადაწყვეტილება), რომელსაც, ერთი მხრივ, აქვს ძალის ავტორიტეტი მოდავე მხარეთათვის, ხოლო მეორე მხრივ, ავტორიტეტის ძალა სხვა სასამართლოებისათვის ანალოგიური კატეგორიის საქმის გადაწყვეტისას ანუ პრეცედენტის ძალა.

ოქსფორდის უნივერსიტეტის ინგლისური ენის ახსნა-განმარტებითი ლექსიკონი განსაზღვრავს „პრეცედენტის“ ცნებას როგორც საქმეს, რომელიც განიხილება ან შეიძლება განხილული იქნეს როგორც ნიმუში, წესი შემდგომში ანალოგიური საქმეებისათვის.

ძირითადი ნორმა, რომელიც ადგენს პრეცედენტის სავალდებულობას, იწოდება *stare decisis*. ეს ნორმა გამოითქმის შემდეგნაირად: „მსგავსი საქმეები გადაწყდება მსგავსი წესით“. იგივე ნორმა ავალდებულებს სასამართლოებს: „გადაწყვეტით ისე, როგორც გადაწყდა ადრე“.

სავალდებულო ძალა აქვს არა მთლიანად სასამართლოს დადგენილებას, არამედ მოსამართლის სამართლებრივ პოზიციას, ამოსავალ დებულებას, რომელიც საფუძვლად დაედო გადაწყვეტილებას. ამ ამოსავალ დებულებას უწოდებენ - *ratio decidendi*, რაც შეეხება დადგენილებაში ჩამოყალიბებულ სხვა დებულებებს, მათ უწოდებენ გზადაგზა ნათქვამს - *obiter dicta*. როგორც წესი მოსამართლე თვითონ განსაზღვრავს თუ რომელი დებულება დაედო საფუძვლად დადგენილებას, ე.ი. რომელი დებულებაა *ratio decidendi*. გამომდინარე აქედან, ყველა სხვა დებულება ლოგიკურად განიხილება როგორც *obiter dicta*.

მაგრამ აქ წარმოიშობა სერიოზული პრობლემა: თუ მოსამართლე ასე თავისუფლად სწყვეტს თუ მის მსჯელობებში რომელია *ratio decidendi*, და რომელია *obiter dicta*, ხომ არ არსებობს საშიშროება, რომ მას შეუძლია არასწორი მიმართულება მისცეს სამართლის მომავალ განვითარებას? დასმულ პრობლემაზე მოტივირებული პასუხი გასცა ლორდმა ჰელბერიმ: „თითოეული სასამართლო დადგენილება უნდა იკითხებოდეს იმ კონკრეტულ ფაქტებთან შესაბამისობაში, რომლებიც დამტკიცებულია მოცემულ საქმეზე, რამდენადაც სასამართლო დადგენილებაში ნახმარ ზოგად გამონათქვამებს ზოგადსამართლებრივი მნიშვნელობა კი არა აქვთ, არამედ განპირობებული და გამართლებულია კონკრეტული საქმის კონკრეტული გარემოებებით“. ამიტომ მომდევნო მოსამართლენი ყველა შემთხვევაში ახდენს პრეცედენტის კორექციას კონკრეტული საქმის კონკრეტული გარემოებების სპეციფიკის გათვალისწინებით.

მეორე სერიოზული პრობლემა შემდეგში მდგომარეობს: თუ მოსამართლემ ნათლად არ ჩამოაყალიბა ძირითადი პრინციპი, რის გამოც შეუძლებელი ხდება გაიმიჯნოს *ratio decidendi* და *obiter dicta*, მაშინ როგორღა უნდა მოიქცეს მომდევნო მოსამართლე? ლიტერატურაში მოჰყავთ მოსამართლე უემზოს ცნობილი მეთოდი, რომელმაც შესთავაზა ინვერსიის პრინციპი იმის დასადგენად, თუ სასამართლო დადგენილებაში ჩამოყალიბებული რომელი დებულება წარმორმოადგენს *ratio decidendi*-ს: „თავიდან გულდასმით

ჩამოაყალიბეთ სავარაუდო სამართლებრივი დებულება, შემდეგ შეცვალებს ეს დებულება მისი რევერსიული მნიშვნელობით. შემდეგ შეეცადეთ გაიაზროთ, შეძლო თუ არა სასამართლომ მიეღო ეს ახალი სამართლებრივი დებულება და გამოეტანა ისეთივე გადაწყვეტილება. თუ პასუხი იქნება დადებითი, მაშინ რა მშვენიერიც არ უნდა იყოს პირველი სამართლებრივი დებულება საქმე არ გახდება პრეცედენტი, ხოლო თუ პასუხი უარყოფითია, მაშინ იგი იქცევა პრეცედენტად. მოკლედ, როდესაც პრეცედენტი შეეხება მხოლოდ სამართლებრივ საკითხს, დოქტრინას ან დებულებას და არა ფაქტს, ratio decidendi უნდა იყოს ზოგადი ნორმა, რომლის გარეშე საქმე სხვაგვარად გადაწყდება".

დისკუსიის შედეგად საყოველთაოდ აღიარებულ იქნა დებულება, რომლის თანახმად ნორმა მხოლოდ მაშინ წარმოადგენს ratio decidendi-ს, როდესაც მას ეფუძნება სასამართლოს გადაწყვეტილება. ამასთან სავალდებულოდ ითვლება ზემდგომი ან თანაბარი დონის სასამართლოს ratio decidendi;

ლიტერატურაში ცნობილია ratio decidendi-ს დადგენის სხვა მეთოდებიც, იგი ცნობილია დოქტორ მეთოდის მეთოდის სახელით. მისი აზრით, საქმის ratio decidendi განისაზღვრება იმ ფაქტების შეფასების გზით, რომელთაც მოსამართლე მიიჩნევს საქმისათვის არსებითი მნიშვნელობის მქონედ. სასამართლო, რომელიც განიხილავს ანალოგიურ საქმეს, უნდა მივიდეს ანალოგიურ დასკვნამდე, თუ რა თქმა უნდა, განსახილველ საქმეში ახალი, განსხვავებული არსებითი ან თუნდაც ერთი არსებითი მნიშვნელობის მქონე ფაქტი წინა საქმიდან არ აღმოჩნდება ახალ საქმეში. ამრიგად, აღწერილ მეთოდში სიმძიმის ცენტრი გადატანილია საქმის ფაქტიურ მხარეზე.

ზემომოყვანილი ორი მეთოდიდან ამერიკელი მოსამართლეები უპირატესობას პირველ მეთოდს ანიჭებენ. უფრო მეტიც, ინგლისელი მოსამართლეებიც კი ხშირად იმოწმებენ ამერიკელი მეცნიერის - დიკინსონის სიტყვებს: „მოსამართლის მიერ განსახილველი საქმე არ წარმოადგენს იმ ნორმის სისწორის შემოწმების საშუალებას, რომლითაც ის ხელმძღვანელობდა თავისი გადაწყვეტილების დასასაბუთებლად. სამართლებრივი გადაწყვეტილების დოქტრინა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ნორმებმა უნდა მართონ ფაქტები და არა პირიქით. და მართლაც, არსებობს ზოგადი წესი, რომლის თანახმად ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობით საქმის განხილვისას ფაქტობრივი საკითხები მათ უნდა გადაწყვიტონ, ხოლო

სამართლებრივი საკითხები - მოსამართლემ. საბოლოოდ ჩამოყალიბდა მტკიცე წესი, რომლის თანახმადაც ფაქტის გამო მიღებული გადაწყვეტილება არ ქმნის პრეცედენტს.

ერთადერთი მნიშვნელოვანი გართულება შეიძლება წარმოიშვას მაშინ, როდესაც სახეზეა პრეცედენტი რამდენიმე *ratio decidendi*-თ, მაგრამ აქაც სასამართლო პრაქტიკამ გამონახა გამოსავალი: შემუშავებული იქნა დებულება, რომლის ძალით მომდევნო სასამართლო გამოიყენებს რა ერთ-ერთ *ratio decidendi*-ს, დანარჩენები ავტომატურად იქცევიან *obiter dicta*-ად.

ასეთია მოკლედ პრეცედენტის დოქტრინა, რომელიც უპირატესად გავრცელებულია ინგლისში. ინგლისელები დიდად აფასებენ მას, ამაყობენ მისით და ხშირად მოყვით ცნობილი მეცნიერის - ჰილდსვორტის სიტყვები: პრეცედენტის ინგლისური დოქტრინა წარმოადგენს ოქროს შუალედს უზომო მოქნილობასა და უზომო სიმყარეს შორის. ის ანიჭებს სამართლებრივ სისტემას აუცილებელ სიმტკიცეს, იმისათვის, რომ შეინარჩუნოს პრინციპების მყარი ერთიანობა, და მოქნილობას, იმისათვის რომ შეეგუოს საზოგადოების ცვლებად მოთხოვნებს.

ახალმა რეალობებმა ნაწილობრივი ზეგავლენა მოახდინეს საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებულ პრინციპზე, რომლის თანახმად სასამართლო შებოჭილია, შეზღუდულია თავისივე პრეცედენტით. ასე 1966 წლამდე თვით ლორდთა პალატისათვისაც კი შეუვალად იყო აღიარებული პრინციპი - *stare decisis* სავალდებულოება თავისივე გადაწყვეტილებების მიმართ. 1966 წელს ლორდთა პალატამ კონკრეტული საქმის გამო გამოიტანა ისტორიული მნიშვნელობის დადგენილება, რომლის თანახმად ლორდთა პალატა აღარ არის შეზღუდული, შებოჭილი მის მიერ ადრე გამოტანილი გადაწყვეტილებით. ამ მიმართებით ხშირად მოჰყავთ ამ ისტორიული დადგენილების ერთ-ერთი მონაწილის - ლორდ ივერშალის სიტყვები: ლორდთა პალატას შეუძლია, ზოგჯერ კი ვალდებულია, უგულებელყოს თავისივე ადრე მიღებული გადაწყვეტილებები, თუ ისინი აღარ შეესაბამებიან თანამედროვეობის სოციალურ ფილოსოფიას. და სინამდვილეში, ლორდთა პალატის აღჭურვა უფლებით - გადაუხვიოს პრეცედენტებს, შესაძლებლობას იძლევა გადალახული იქნეს დაბრკოლებები სამართლის განხორციელების დაბრკოლებათა დაძლევის მიმართულებით, თავიდან იქნეს აცილებული უსამართლობის დამკვიდრება, რასაც ბაღებს არამართლზომიერი პრეცედენტების

განმეორება. ასეთი ტენდენცია სულ უფრო ხშირად შეიმჩნევა სააპელაციო სასამართლოს საქმიანობაშიც.

მიუხედავად ამისა, საერთო ჯამში ინგლისში პრეცედენტი მაინც რჩება სასამართლო დადგენილების გადამწყვეტ კრიტერიუმად, ძირითად ნორმად, ამოსავალ პრინციპად. უფრო მეტი, სასამართლო პრეცედენტის მნიშვნელობა ინგლისის სამართლებრივ სისტემაში მას აქცევს კანონის თანაბარმნიშვნელოვნად, თუმცა ფორმალურად აღიარებულია, რომ პრეცედენტი არის და უნდა იყოს კანონისადმი დაქვემდებარებული. ამასთან, ასეთი „დაქვემდებარებულობა“ ამოიწურება ზოგადი ნორმით იმის შესახებ, რომ კანონს შეუძლია გააუქმოს სასამართლო პრეცედენტი. მაგრამ ეს ზოგადი ნორმა აბსტრაქტული ხასიათისაა და აქვს დეკლარაციული მნიშვნელობა, რადგან პრეცედენტზე საპარლამენტო კონტროლის მექანიზმი არ არსებობს, პირიქით, ინგლისში ჩამოყალიბდა ლატენტური ნორმა, რომელიც კანონს დამოკიდებულს ხდის სასამართლოზე. ამ ნორმის თანახმად, მოსამართლენი ვალდებულია თვლიან თავს, მიანიჭონ ძალა იმ საკანონმდებლო აქტს, რომელიც მიღებულია სათანადო პროცედურებისა და წესის დაცვით. ამრიგად, აღნიშნული ნორმა, მეორეს მხრე, უფლებას ანიჭებს სასამართლოებს ფაქტიურად უმოქმედოდ აქციონ სათანადო წესისა და პროცედურის დაცვის გარეშე მიღებული კანონი (საერთოდ, ინგლისელები პროცესუალურ ფორმას გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებენ).

გარდა ამისა, ინგლისში მოსამართლეებს მინიჭებული აქვთ უფლება, უფრო მეტი, ეკისრებათ ვალდებულება პარლამენტის მიერ მიღებული კანონის ინტერპრეტაციისა, ახსნა-განმარტებისა. ამის გამო სასამართლოს დადგენილებაში ინტერპრეტირებული, ახსნა-განმარტებული კანონი დამოკიდებული ხდება პრეცედენტში ჩამოყალიბებული ratio decidendi-საგან. ამრიგად, კანონის ამა თუ იმ პარაგრაფის ან მთლიანად კანონის ინტერპრეტირებული ნორმა იძენს პრეცედენტული ნორმის ძალას.

კონტინენტურ ევროპაში მოსამართლეები არ უგულებელყოფენ პრეცედენტული სამართლის ნორმების მნიშვნელობას კონკრეტულ საქმეზე კონკრეტული გადაწყვეტილებების გამოტანისას. მაგრამ არსებითი განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ კონტინენტური ევროპის მოსამართლეები თავს ვალდებულად არ თვლიან, გაჰყვნენ მისი წინამორბედი მოსამართლის მიერ ანალოგიურ საქმეზე (თუნდაც ზემდგომი სასამართლოს მიერ) მიღებულ გადაწყვეტილებას. ისინი,

როგორც წესი, ხელმძღვანელობენ კანონებით და დამატებით, დამზარე ორიენტირად იყენებენ ამა თუ იმ კატეგორიის საქმეზე ჩამოყალიბებულ (ისიც მხოლოდ ზოგადად) სასამართლო პრაქტიკას. აქ მიჩნეულია, რომ კოდექსები თეორიულად მოიცავენ ნებისმიერ სამართლებრივ სიტუაციას, რომელსაც შეიძლება მოსამართლეები წააწყდნენ.

მოკლედ შევეხოთ ამ ორი სამართლებრივი სისტემის განსხვავების მიზეზს. პირველი და უმთავრესი მიზეზი ისაა, რომ ინგლისში არ იყო რეციფირებული რომის სამართალი. მეორე, ინგლისში არ მოხდა სამართლებრივი ნორმების კოდიფიცირება. მესამე, ინგლისურ სამართლებრივ ქსოვილში ვერ შეაღწია რომანული-გერმანული სამართლის ელემენტებმა. მოიძებნა სამართლებრივი სტაბილურობის უზარუნველყოფის განსხვავებული, მაგრამ არანაკლებ მყარი კრიტერიუმი: ცალკე აღებული სასამართლო დადგენილება კონკრეტულ საქმეზე გამოცხადებული იქნა სავალდებულოდ სხვა სასამართლოებისათვის ანლოგიურ საქმეთა განხილვისა და გადაწყვეტისას. საბოლოო ჯამში, პრინციპში, მოსამართლეები და პარლამენტარები იქცნენ სამართალშემოქმედ სუბიექტებად.

პრეცედენტების სამართალშემოქმედმა ფუნქციამ არსებითი გავლენა იქონია მოსამართლეთა პერსონალურ შემადგენლობაზე, იმ მოთხოვნებზე, რომელიც წარედგინება კანდიდატს მოსამართლის პოსტზე. კონტინენტური ევროპისაგან განსხვავებით, სადაც მოსამართლეთა კორპუსი ძირითადად ივსება ჩინოვნიკებით სამოქალაქო სამსახურებიდან, ინგლისში, აგრეთვე ამერიკის შტატებსა და კანადაში ისინი, როგორც წესი, წარმოდგენილია კვალიფიციური იურისტებით, თუმცა ამ მიმართულებით კონტინენტურ ევროპაში პროგრესი შეიმჩნევა.

კონტინენტურ ევროპაში შედარებით ნაკლები ყურადღება ეთმობა სასამართლო დადგენილების ხარისხს, რის გამოც ხშირად ძნელია მასში *ratio decidendi*-ის დადგენა, რაც საბოლოო ჯამში იწვევს სასამართლო პრაქტიკის გაუხეშებას და გაშეშებას, რაც ზოგჯერ მართლმსაჯულებას აქცევს რეაქციულ სოციალურ ძალად.

ამრიგად, პრეცედენტული სამართლის ქვეყნებში კანონი და პრეცედენტი წარმოადგენს სამართლის პირველად წყაროებს და თითოეულის პოზიტიურობა და ქმედითობა არ გამომდინარეობს ერთმანეთისაგან ან სხვა სამართლებრივი წყაროებიდან. ამ ქვეყნებში პრაქტიკოსი იურისტები აღიარებენ კანონის სტაბილურობას, და

პრეცედენტის დინამიკურობას, როგორც საზოგადოებაში კანონიერებისა და სამართლიანობის ორ ურთიერგამაწონასწორებელ ძალას.

პრეცედენტული სამართლის პრაქტიკა საფუძვლად დაედო ინგლისურ-ამერიკული სამართლის თეორიას. ამასთან, სამართლის თეორიის ამოსავალ დებულებად ჩვეულებრივ მოჰყავთ სამონდის სიტყვები: „სამართალი შედგება ნორმებისაგან, რომელსაც ცნობენ და იყენებენ სასამართლოები“ თეორიტიკოსთა აზრით. თვით პარლამენტის აქტები საერთო ჯამში სათავეს იღებს ცალკე აღებული სასამართლო პრეცედენტისაგან, რომელიც მისი მრავალჯერადი გამოყენების შედეგად იქცევა სამართლის ზოგად ნორმად, რომელიც უკვე აღარ საჭიროებს დასაბუთებას. უფრო მეტი, ინგლისში პარლამენტის მიერ მიღებულ აქტს უფრო ისტორიულ მნიშვნელობას ანიჭებენ, ვიდრე სამართლებრივს. ამიტომაც, რომ ინგლისურ-ამერიკული სამართლის თეორიტიკოსები ტერმინს „სასამართლო კანონშემოქმედება“ ხმარობენ არა მარტო როგორც მეტაფორას, არამედ როგორც საქმის რეალური მდგომარეობის ამსახველ გამოთქმას.

II თავი. მართლწესრიგის სტრუქტურა

1. მართლწესრიგის ცნება

საბჭოთა პერიოდის იურიდიულ ლიტერატურაში მართლწესრიგი არ გამხდარა დამოუკიდებელი კვლევის საგანი. ეს საკითხი დღემდე დაუმუშავებელია. დღემდე გაურკვეველია მართლწესრიგის არსი, მისი თავისებურება; მართლწესრიგი შინაარსობრივად გაიგივებული აღმოჩნდა სამართალთან, კანონიერებასთან, მართლურთიერთობის სისტემასთან ან ყველა მათგანთან. სამწუხაროდ, ეს „ტრადიცია“ დღესაც გრძელდება.

შექმნილი მდგომარეობა სრულიად არ იყო შემთხვევითი. მართლწესრიგის სტრუქტურის მეცნიერული ანალიზი არსებითად საბჭოთა სინამდვილის ანალიზს მოასწავებდა, იმ სინამდვილის ანალიზს, რომელიც მოქალაქის უფლებების ფეხქვეშ გათელვასა და პიროვნების ღირსების გლობალურ დამცირებას გამოააშკარავებდა.

სწორედ ამიტომ ვიკვლევდით აღნიშნულ თემას ჯერ კიდევ 70-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტში, ხოლო მოგვიანებით მას მიუძღვნენ მონოგრაფია, განზრახ რუსულ ენაზე, სადაც მკვეთრად იქნა გამოჩენილი და დაპირისპირებული საბჭოთა სამართალი და მართლწესრიგი.¹

აზროვნების რუსულ სტერეოტიპზე შექმნილმა საბჭოთა სინამდვილემ სააშკარაოზე გამოიტანა სამართლის ჰუმანიტარული პრინციპების როგორც ტოტალიტარული რეჟიმის მომწესრიგებელი ფაქტორის უუნარობა. სწორედ მან გამოააშკარავა „დაწერილი“ სამართლის აბსურდულობა და მართლწესრიგის ყოვლისშემძლეობა. ამ აბსურდის დასაფარავად საჭირო იყო იდეოლოგიური შირმა და ამ შირმის შექმნა არ დააყოვნეს. შეიქმნა მართლწესრიგის საბჭოური, იმანენტური შინაარსისაგან დაცლილი ცნება.

თუ დავაგვიფებთ საბჭოთა პერიოდის და პოსტსაბჭოთა ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში მართლწესრიგის შესახებ გამოთქმულ მოსაზრებებს, მივიღებთ შემდეგ სურათს:

ავტორები, რომლებიც მართლწესრიგს განიხილავენ როგორც სამართლებრივ რეჟიმს, კანონიერების განხორციელების შედეგს,

¹ ბსავანელი, მართლწესრიგი და იურიდიული პრაქტიკა. თბ 1981.

კანონიერების რეჟიმს მოქმედებაში, სამართლებრივ დისციპლინას, სამართლის სუბიექტების ურთიერთობის რეჟიმს - არსებითად მართლწესრიგს აიგივებენ კანონიერებასთან.

ავტორები, რომლებიც მართლწესრიგს განსაზღვრავენ, როგორც სამართლით განმტკიცებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა წყობას, ადამიანის მოქმედების წესს მართლურთიერთობათა მონაწილეების მოქმედების წესს სამართლის სუბიექტების სამართლის ნორმებისადმი დაქვემდებარების წესს - არსებითად მართლწესრიგს აიგივებენ სამართალთან.

საბჭოთა პერიოდის იურიდიულ მეცნიერებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორს - იროდიონ სურგულაძეს. თავის სადოქტორო დისერტაციაში „ხელისუფლება და სამართალი“ მეცნიერმა ჩამოაყალიბა მართლწესრიგის ორიგინალური კონცეფცია.

პროფ. ირ. სურგულაძის აზრით: „მართლწესრიგი წარმოადგენს არსებულის ონტოლოგიურად შეზღუდულ სფეროს (Seinsgebiet) და ხასიათდება საკუთარი კანონზომიერებით (Gesetzmäßigkeit). ის რთული იურიდიული კომპლექსია, რომელიც მოიცავს მართლურთიერთობათა სისტემას. მართლწესრიგი, როგორც მართლურთიერთობათა ერთიანობა, წარმოადგენს სამართლებრივი რეგულირების აბსტრაქტულ სისტემას Rechtliche Regelung. ასეთი სახით მას ვერ დავახასიათებთ როგორც იურიდიულად შესაძლებელ სტადიას. მართლწესრიგში იურიდიული ელემენტების გარდა ჩართულია ფაქტიური რიგის განსაზღვრული ელემენტები, რომლებიც თავისთავად მოკლებულია იურიდიულ ხასიათს, თუმცა იურიდიულ მნიშვნელობას იძენენ სამართლებრივი ნორმებიდან (Bestimmte Rechtssätze). მართლწესრიგის ძირითადი ელემენტები - მართლურთიერთობანი - იურიდიულ სინამდვილეში მოცემულია არა იზოლირებულად, არამედ განსაზღვრულ ურთიერთობებში, გარკვეულ კომპლექსურ ფორმებში. ამასთან ერთად, მართლწესრიგის ანალოზს იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ ეს ურთიერთობანი არ ხასიათდებიან ერთნაირი მნიშვნელობით: მათში მოცემულია ისეთი მართლურთიერთობანი, რომელთაც აქვს ფუნდამენტური (Fundierende) მნიშვნელობა და ისეთი მართლურთიერთობანი, რომელთაც აქვთ დამოკიდებული მნიშვნელობა. ამრიგად, მართლურთიერთობათა ფარგლებში ჩვენ აღმოვაჩინეთ ძირითად იურიდიულ კომპლექსს, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ Status და დამოკიდებულ მართლურთიერთობებს³.

³ ირ.სურგულაძე. ხელისუფლება და სამართალი. სადოქტორო დისერტაციის თეზისები. თსუ, 1927, გვ. 4,6.

როგორ გვესახება სამართლისა და მართლწესრიგის ურთიერთმიმართება? უპირველეს ყოვლისა, განვიხილოთ ამ მიმართების ფილოსოფიური ასპექტი.

ადამიანი სინამდვილის გარდაქმნის პროცესში ქმნის ყოფიერების ისეთ სახეობას, რომელიც მანამდე რეალურად არ არსებობდა. ეს არის ჭერ-ჭერობით არარეალიზებული ყოფიერების ახალი სახეობა. ადამიანი, რომელიც მიისწრაფვის იქითკენ, რომ სინამდვილეს მისცეს ახალი სახე, წინასწარ თავის ცნობიერებაში აყალიბებს მას, როგორც იდეას და „პროექტს“.

ასევეა სამართალშიც. სამართალი არის ადამიანის მიერ ბუნებისა და საზოგადოების გარდაქმნის ერთ-ერთი საშუალება. ის არა მარტო განიცდის გარე ფაქტორების ზეგავლენას, არამედ თვითონაც მოქმედებს მათზე, ურთიერთქმედებს ბუნებასა და საზოგადოებასთან. სამართალი თავისი შინაარსით შეიცავს არა იმდენად იმის ცოდნას, რაც არის, არამედ უფრო იმას, რაც უნდა იყოს. ამიტომ სამართალი არის ადამიანის მომავალი მოღვაწეობის ერთ-ერთი საფუძველი, სტიმული მოღვაწეობისა, რომელიც მიმართულია წინააღმდეგობის მოხსნისაკენ, სინამდვილის უკმარისობის გადალახვისაკენ, ყოფიერების ახალი სახეობის - მართლწესრიგის შექმნისაკენ.

სამართალი არის ძალა, რომელიც ხელს უწყობს ადამიანის მოქმედებაში აუცილებლობის ერთი ტენდენციის გამოვლენას და უპირისპირდება აუცილებლობის გამოვლენის სხვა ტენდენციებს. ასეთი დაპირისპირების შედეგად საზოგადოებაში მყარდება განსაზღვრული მართლწესრიგი. მართლწესრიგი საზოგადოებრივი ცხოვრების სინთეზური სფეროა, სადაც ადამიანთა მოქმედებებში სამართლის ნორმებით გამოხატული აუცილებლობის გამოვლენის ერთი ტენდენციის აუცილებლობის სხვა ტენდენციებთან დაპირისპირება ხდება. ამდენად, ადამიანი განიცდის ორი ურთიერთსაპირისპირო ძალის - ბუნებრივად აუცილებლის და იდეალურად აუცილებლის მოქმედებას.

მართლწესრიგი არ შეიძლება ემთხვეოდეს სამართალს, ვინაიდან მართლწესრიგი ასახიერებს საზოგადოებრივი ცხოვრების დინამიზმს, მაშინ, როდესაც სამართალი იძლევა მხოლოდ საზოგადოებრივი ცხოვრების დინამიკის აბსტრაქტულ, საერთო პერსპექტივას სტატიკური ფორმით.

მართლწესრიგის ჩამოყალიბებაში მონაწილეობენ ისტორიული და ეროვნული ტრადიციები, მოსახლეობის ზნე-ჩვეულებანი და

ყოფა-ცხოვრების წესი, ქცევისა და დისციპლინის საზოგადოებრივი და კოლექტიური კონტროლის ჩამოყალიბებული ფორმები, თანამდებობის პირთა სამართლებრივი კულტურის დონე და პოლიტიკური რეჟიმი. ამიტომ სამართალი არაერთმნიშვნელოვნად განსაზღვრავს თავისი რეალიზაციის პრაქტიკას, ანუ არაერთმნიშვნელოვნად ქმნის იმ მართლწესრიგს, რომელიც მხოლოდ თეორიულადაა მისდამი ადეკვატური. ორი ან მეტი ქვეყნის სამართალი შეიძლება ეკუთვნოდეს სამართლებრივი სისტემის ერთ ოჯახს. უფრო მეტიც, სამართლის ცალკეულ ინსტიტუტებს შორის შეიძლება ისეთი მსგავსება იყოს, რომ ფორმალურ-იურიდიული თვალსაზრისით ისინი ჩავთვალოთ იდენტურ ინსტიტუტებად, მაგრამ იმ სიღრმისეული განსხვავების გამო, რომელიც არსებობს სამართლის განხორციელების პრაქტიკაში, მართლწესრიგის სტრუქტურების გათვალისწინებით, ზემოთ მოყვანილი სოციალური ფაქტორების ძალით სამართლებრივი სისტემების ნათესაობას შეფარდებითი ხასიათი აქვს.

ნორმატივისტები უგულებელყოფენ ფაქტების სამყაროს, სოციოლოგები - სამართლის ნორმატიულ ბუნებას. ამრიგად, ნორმატივისტებთან მართლწესრიგი გაიგივებულია სამართალთან, ხოლო სოციოლოგებთან - სამართალი - მართლწესრიგთან. ეს იმაზე მიუთითებს, რომ ამ სამართლებრივ მოძღვრებებს ცალმხრივობა ახასიათებს, ისინი ვერ ასახავენ სამართლისა და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ურთიერთქმედებისა და განვითარების რთულ პროცესს სახელმწიფოებრივად ორგანიზებულ საზოგადოებაში, ამიტომაც ეს მოძღვრებები ახდენს ამ პროცესის ხან ერთი, ხან მეორე მხარის ჰიპერტროფირებას.

პრაქტიკაში სამართლის აბსტრაქტული ნორმებით შემოფარგულა ისევე არაეფექტურია, უფრო მეტიც, მავნეა, როგორც მხოლოდ ცალკეულ კაზუსებზე და სამართალშეფარდებით გადაწყვეტილებებზე ორიენტირება. ორივე გზა უკიდურესობაა და სოციალურ დაძაბულობამდე მიყვავართ. გამოსავალი მათ შორის, მათ შესაყარზე მდებარეობს, ეს არის აბსტრაქტულისა და კონკრეტულის შეხვედრის წერტილი ანუ სამართლებრივი გადაწყვეტილება, რომელიც საზღვარს შლის მათ შორის, აერთიანებს მათ ერთ ორგანულ სხეულად. ეს არის არსისა და ჭერარსის, ფაქტისა და სამართლის დაახლოების პროცესი და ასეთი პროცესის შედეგი. ფილოსოფიურ - კონცეპტუალურ დონეზე ამ პროცესს ანთროპოლოგიურ ნორმატივიზმს ვუწოდებთ (იხ. სამართლის საზრისის ცნება).

მართლწესრიგი არის სამართლისა და ფაქტობრივ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ურთიერთშეგუების რეზულტატი სამართლის შეფარდებისა და უფლება-მოვალეობების განხორციელების პროცესში.

მართლწესრიგი სამართლის შინაარსთან მიმართებაში რალაც დამატებით, წინასწარ გაუთვალისწინებელ შედეგს შეიცავს. ეს შედეგი სამართლებრივი რეგულირების საგნის მრავალმხრივი თვისებებისა და პრაქტიკული მოღვაწეობის მრავალფეროვანი საშუალებების მოქმედების რეზულტატია.

ამ გარემოების ძლით მართლწესრიგი იძენს სამართალ-შემოქმედებით ფუნქციას. მართალია, საზოგადოებრივი ყოფიერება თავის თავს წარმოაჩენს ადამიანთა და მათი გაერთიანებების მოქმედებაში, მაგრამ ის არ დაიყვანება ამ მოქმედებათა ჯამზე, არამედ გვევლინება როგორც ობიექტური, ცალკეული ინდივიდის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელი, მრავალრიცხოვანი ქცევის აქტების საერთო რეზულტატი (შედეგი). ასეთ სიტუაციასთან გვაქვს საქმე მართლწესრიგის შემთხვევაშიც: მართალია, მართლწესრიგი ვლინდება კონკრეტულ მართლურთიერთობებში, მაგრამ არ დაიყვანება ამ ურთიერთობათა ჯამზე, არამედ ვლინდება როგორც ობიექტური, მართლურთიერთობის ცალკეული მონაწილის ცნობიერებისაგან დამოუკიდებელი, მრავალრიცხოვან სამართალურთიერთობათა საბოლოო რეზულტატი.

ყველაზე უფრო ტიპური, მრავალგზის გამეორებული მართლურთიერთობა იძენს გარკვეულ „სიმყარეს“, „აყალიბებს“ სოციალური ურთიერთქმედების სტაბილურ ფორმას და როგორც ნიმუში, გვხვს აძლევს შედარებით ხანგრძლივი დროის განმავლობაში სხვადასხვა სუბიექტების მოქმედებას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ სამართალი და მართლწესრიგი პიროვნების ინდივიდუალურ მართლშეგნებაზე პარალელურად მოქმედი ორი ფაქტორია. ისინი ზოგიერთ ნაწილში ერთმანეთს უპირისპირდებიან. საერთოდ, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის იდეა სამართლისა და მართლწესრიგის დაახლოებაში ვლინდება. რაც უფრო ნაკლებია წინააღმდეგობა ამ ორ სოციალურ ინსტიტუტს შორის, მით უფრო თავისუფალია ადამიანი, მით უფრო მტკიცეა კანონიერება და მით უფრო მეტია პროგრესი საზოგადოებაში..

მართლწესრიგი, როგორც მართლურთიერთობების მონაწილეთა ქცევის ჩამოყალიბებული წესების ერთობლიობა (იურიდიული პრაქტიკა), სამართლის ნორმებთან ერთად აწესრიგებს საზოგადოებრივ

ურთიერთობებს. ჩამოყალიბებული იურიდიული პრაქტიკა ანუ სამართლის ნორმების შეფარდების პრაქტიკა და უფლება-მოვალეობათა განხორციელების სამართლებრივი ჩვეულება წარმოადგენს იმ საზომს, რომელიც მოქმედ საკანონმდებლო სამართლის ნორმებთან ერთად განსაზღვრავს საზოგადოებაში ინდივიდების ქცევის მასშტაბებს.

ამასთან, იურიდიულ პრაქტიკაში ჩვენ არცთუ იშვიათად ვხვდებით ისეთ მმართველობით გადაწყვეტილებებსა და გარიგებებს, რომელთა მართლსაწინააღმდეგო ხასიათი ბოლოს აშკარავდება. მაგრამ მანამდე, გარკვეული დროის განმავლობაში ისინი არსებობენ, მოქმედებენ, ადამიანთა უფლებებსა და მოვალეობებს განსაზღვრავენ და მიმართულებას აძლევენ მათ მოქმედებას. ამით ისინი მართლწესრიგის სტრუქტურაში გარკვეულ ადგილს იკერენ და მონაწილეობენ მართლწესრიგის ფორმირებაში.

მართლწესრიგის წიაღში თეორიულად შეიძლება დავუშვათ ისეთი მართლსაწინააღმდეგო ურთიერთობების არსებობაც, რომლებიც თავიანთ თავს არ ამჟღავნებენ (ლათენტური ურთიერთობანი), ისინი თუმცა არსებობენ, მოქმედებენ, განსაზღვრავენ ადამიანთა უფლებებისა და მოვალეობების ხასიათს და ამით გარკვეულ ადგილს იკავებენ მართლწესრიგის სტრუქტურაში, მონაწილეობენ მართლწესრიგის ჩამოყალიბებაში. ამის გარდა, არ არის იშვიათი ისეთი შემთხვევები, როდესაც ურთიერთობათა მონაწილეების რეალური ქცევა არ ეთანხმება ნორმის მოდელს, მაგრამ არა იმდენად, რომ ეს ქცევა სამართალდარღვევად ჩაითვალოს. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის მეცნიერებაში საკმაოდ ფართოდ არის გავრცელებული აზრი იმის შესახებ, რომ მართლზომიერება და კანონიერება არ წარმოადგენს გარიგების აუცილებელ ელემენტს.

სამართლისა და მართლწესრიგის ერთმანეთისაგან მოწყვეტა, მათი ურთიერთდაპირისპირება და ერთის მნიშვნელობის გაზვიადება მეორის ხარჯზე იწვევს იმას, რომ სამართალი, როგორც ჭერარსი, კარგავს თავის რეალურ საფუძველს, ხოლო მართლწესრიგი - თავის რაციონალურ ბუნებას და, მაშასადამე, იმის შესაძლებლობას, რომ სამართალთან ერთად მისწვდეს მის იდეას. ამ ურთიერთკავშირის გარეშე სამართალი შეიძლება განხილული იქნეს როგორც პრაქტიკის კერძო, ყოველდღიური ამოცანების მსახური, ან მხოლოდ და მხოლოდ დოქტრინა, რომელიც უკვე აღარ არის სინამდვილის გარდაქმნის საშუალება, ხოლო მართლწესრიგი ყოფიერების ძირითადი კანონების შემეცნების მიღმა აღმოჩნდება.

2. სამართლის შეფარდება

სამართლის არ შეუძლია და არც უნდა დააფიქსიროს უფლებებისა და მოვალეობების თანაფარდობის ყველა შესაძლო ვარიანტი და კომბინაცია. შეუძლებელია იმის დავიწყება, რომ ქმნის რა მართლურთიერთობის მოდელს, სამართლის ნორმას შეუძლია განასახიეროს მხოლოდ ძირითადი, ტიპური ნიშნები. ამიტომ არის, რომ სამართლის ნორმა ურთიერთობის მონაწილეების, სავალდებულო და შესაძლებელ ქცევას, მათი მოქმედებების შედეგებს განსაზღვრავს მხოლოდ აბსტრაქტული ფორმით. გარდა ამისა, თავისი განვითარების პროცესში სამართალი ჩამორჩება საზოგადოებრივი ურთიერთობის დინამიკას. სამართლის ეს „კონსერვატიზმი“ ობიექტურად საჭიროებს „კომპენსაციას“ საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან კონტაქტის პროცესში, მათი განვითარებისა და ურთიერთქმედების გარკვეულ ეტაპზე. ასეთ „კომპენსაციურ“ ფუნქციას ასრულებს სამართლის შეფარდების აქტები და ნორმატიული ფაქტები, რომლებიც ინდივიდუალური გზით არეგულირებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. სამართლის შეფარდების აქტები და ნორმატიული ფაქტები უშუალოდ არიან ჩართული საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარების პროცესში, მაშინ, როდესაც საკანონმდებლო ან პრეცედენტული სამართალი შედარებით უძრავ მდგომარეობაშია. ისინი, როგორც ცხოვრებისეული ფაქტები, გავლენას ახდენენ მართლწესრიგის ჩამოყალიბებაზე, განსაზღვრავენ მართლწესრიგს, როგორც თვითმართვითი სისტემის სტრუქტურას და ხასიათს. ამ ნორმატიული წარმონაქმნებით ხორციელდება საზოგადოებრივ ურთიერთობათა „ქვენორმატიული“ რეგულირება.

სამართლის ნორმის შეფარდება არის კომპეტენტური ხელისუფლების ორგანოს საპროცესო სამართლის ნორმებით მოწესრიგებული საქმიანობა, რაც გამოიხატება სამართლებრივ ურთიერთობებში მონაწილე სუბიექტების უფლება-მოვალეობათა კონკრეტული შინაარსის განსაზღვრაში, კონკრეტულ უფლება-მოვალეობათა ოფიციალურ, იმპერატიულ აღიარება-გამიჯვნაში.

გარდა ამისა, სამართლის ნორმები განსაზღვრავს კომპეტენტური ხელისუფლების ორგანოების მიერ თავისი კომპეტენციის განხორციელების პროცედურას ანუ პროცესუალურ ფორმებს, რომელთა დაცვითაც უნდა განხორციელოს მატერიალური

სამართლებრივი ნორმები. სანიმუშოდ შეიძლება გამოვიყენოთ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი, რომელიც ადგენს სასამართლოს, პროკურატურის, წინასწარი გამოძიების და მოკვლევის ორგანოების მიერ კონკრეტული სისხლის სამართლის საქმის წარმოების ერთიან და სავალდებულო წესებს.

სამართლის ნორმის შემფარდებელი სუბიექტები უპირატესად განიხილავენ სამართლებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებს შორის დავას, რომელთა განხილვის პროცედურა გათვალისწინებულია შესაბამისი საპროცესო კანონმდებლობით. მაგალითად, სამოქალაქო ხასიათის დავები მხარეთა შორის განიხილება სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმათა დაცვით, ხოლო დანაშაულის გამო სახელმწიფოსა (როგორც ბრალმდებელს) და პიროვნებას (როგორც ბრალდებულს) შორის საქმის განხილვა ხდება სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ნორმათა დაცვით.

სამართლის ნორმის შემფარდებელი სუბიექტები სამართლებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებს შორის დავას, როგორც წესი, განიხილავენ უფლება-მოვალეობების მოცულობის გამო. სამართლის შემფარდებელი თავისი გადაწყვეტილებით ადგენს, თუ რა უფლებებით შეიძლება სარგებლობდეს სამართლებრივი ურთიერთობის თითოეული მონაწილე და რა მოვალეობა უნდა შეასრულოს თითოეულმა მათგანმა. მაგალითად, ყიდვა-გაყიდვის ხელშეკრულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში დავის განმხილველი სასამართლო ან არბიტრაჟი განსაზღვრავს ხელშეკრულების თითოეული მონაწილის კონკრეტულ უფლება-მოვალეობათა წრეს.

სამართლის შემფარდებელი სუბიექტის გადაწყვეტილება ოფიციალური ანუ საჯარო ხასიათისაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის თითოეული მონაწილის უფლება-მოვალეობათა კონკრეტული შინაარსის განსაზღვრას სავალდებულო ქცევის წესის ძალა აქვს ორივე მონაწილისა და ყველა იმ პირისათვის, ვინც გადაწყვეტილების აღსრულების პროცესთან არის დაკავშირებული (იხ. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტი).

სამართლის ნორმის შეფარდების პროცესი პირობითად სამ სტადიად შეიძლება დავეყნოთ: 1. სამართლის ნორმის ჰიპოთეზით გათვალისწინებული ფაქტობრივი გარემოებების დადგენა, 2. სამართლის ნორმის დისპოზიციით გათვალისწინებული უფლება-მოვალეობების დაკონკრეტება და კონკრეტული ქცევის წესის გამომუშავება, 3. გამომუშავებული კონკრეტული ქცევის წესის აღსრულება.

კერძოდ, სამართლის ნორმის შეფარდების პირველი სტადიაა ამ ნორმის ჰიპოთეზით გათვალისწინებული გარემოებების დამადასტურებელი მტკიცებების შეგროვება და დადგენა, მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმეზე: დანაშაულის შემთხვევა, ბრალდებულის ბრალეულობა დანაშაულის ჩადენაში, ბრალდებულის პასუხისმგებლობის ხარისხსა და ხასიათზე გავლენის მქონე გარემოებები, დანაშაულით მიყენებული ზიანის ხასიათი და ოდენობა, დანაშაულის ჩადენის ხელშემწყობი მიზეზები და ა.შ. ეს მონაცემები დადგინდება: მოწმის, დაზარალებულის, ბრალდებულის ჩვენებებით, ექსპერტის დასკვნით, ნივთიერი მტკიცებებით, საგამოძიებო და სასამართლოს მსვლელობათა ოქმებით და სხვა დოკუმენტებით. ამასთან, სამართლის ნორმის შემფარდებელი მტკიცებულებების შეფასებისას ხელმძღვანელობს კანონით, მართლშეგნებით და შინაგანი რწმენით.

ანალოგიური მდგომარეობაა სამოქალაქო საქმეზე მტკიცებულებათა შეფასების პროცესში. სამოქალაქო საქმეზე მტკიცებულებებია ფაქტობრივი მონაცემები, რომელთა საფუძველზე დგინდება დავაში მონაწილე დაპირისპირებულ მხარეთა მოთხოვნების საფუძელიანობა ან უსაფუძვლობა. აქედან გამომდინარე, სასამართლო არ მიიღებს განსახილველად, არ გამოითხოვს ან საქმეს განარიდებს იმ მტკიცებებს, რომელთაც საქმისათვის მნიშვნელობა არა აქვს. ამასთან, ერთ სამოქალაქო საქმეზე სასამართლოს კანონიერ, ძალაში შესული გადაწყვეტილებებით დადგენილ ფაქტებს ხელახლა მტკიცება არ სჭირდება იმ სამოქალაქო საქმეების განხილვისას, რომლებშიც იგივე პირები მონაწილეობენ. სისხლის სამართლის საქმეზე გამოტანილი, სასამართლოს კანონიერი, ძალაში შესული განაჩენი სავალდებულოა იმ სასამართლოსათვის, რომელიც განიხილავს საქმეს იმ პირის მოქმედების სამოქალაქო სამართლებრივი შედეგების შესახებ, ვის მიმართაცაა გამოტანილი განაჩენი.

გარდა ამისა, სამართლის ნორმის შეფარდების პირველ სტადიაზე დატული უნდა იქნეს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები, მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმეზე:

1) პიროვნების ხელშეუხებლობა - ნიშნავს, რომ არავინ არ უნდა იქნეს დაპატიმრებული სასამართლოს გადაწყვეტილების ან პროკურორის სანქციის გარეშე;

2) ბინის ხელშეუხებლობა - ნიშნავს, რომ არავის არა აქვს უფლება კანონიერი საფუძვლის გარეშე შევიდეს ბინაში იქ მცხოვრებ პირთა ნების საწინააღმდეგოდ;

3) პირადი ცხოვრებისა და მიმოწერის საიდუმლოება - ნიშნავს, რომ ჩხრეკა, ამოღება, მოქალაქეთა სადგომის დათვალიერება, კორესპოდენციაზე ყადაღის დადება და მისი ამოღება ფოსტა-ტელეგრაფის დაწესებულებებში მხოლოდ კოდექსით დაგეგნილი საფუძვლითა და წესით ხდება;

4) მართლმსაჯულების განხორციელება კანონისა და სასამართლოს წინაშე მოქალაქეთა თანასწორობის საწყისებზე, რაც იმას ნიშნავს, რომ მართლმსაჯულების განხორციელებისას მოქალაქენი თანასწორნი არიან კანონისა და სასამართლოს წინაშე: წარმოშობის, სოციალური და ქონებრივი მდგომარეობის, რასობრივი და ეროვნული კუთვნილების, სქესის, განათლების, ენის, რელიგიისადმი დამოკიდებულების, საქმიანობის სახეობისა და ხასიათის, საცხოვრებელი ადგილის და სხვა გარემოებების მიუხედავად;

5) საქმეთა განხილვაში სახალხო მსაჯულის მონაწილეობა და კოლეგიურობა - ნიშნავს, რომ სახალხო მსაჯულები სარგებლობენ სასამართლოს თავმჯდომარის თანაბარი უფლებით ყველა იმ საკითხის გადაჭრაში, რომელიც წამოიჭრება საქმის განხილვისა და განაჩენის დადგენის დროს;

6) მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა და მათი დამორჩილება მხოლოდ კანონისადმი - ნიშნავს, რომ მოსამართლენი და მათთან გათანაბრებული სახალხო მსაჯულები სისხლის სამართლის საქმეებს წყვეტავენ კანონის საფუძველზე, მართლშეგნების შესაბამისად, პირადი რწმენით და იმ პირობებში, რაც გამორიცხავს გარეშე ზემოქმედებას;

7) სასამართლო განხილვის საჯაროობა - ნიშნავს, რომ სისხლის სამართლის საქმეთა განხილვა ყველა სასამართლოში ღიაა, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა ეს ეწინააღმდეგება სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვის ინტერესებს, აგრეთვე, იმ მიზნით რომ თავიდან იქნეს აცილებული ცნობათა გახმაურება საქმეში მონაწილე პირების ცხოვრების ინტიმურ მხარეთა შესახებ;

8) ბრალდებულისათვის დაცვის უფლების უზრუნველყოფა - ნიშნავს, რომ სასამართლო, აგრეთვე პროკურორი, გამოძიებელი და მომკვლევი პირი მოვალენი არიან უზრუნველყონ ბრალდებულისათვის კანონით დადგენილი საშუალებებით და ხერხებით მისთვის წაყენებული ბრალდებისაგან საკუთარი თავის, აგრეთვე, პირადი ქონებრივი უფლებების დაცვა;

9) საქმის გარემოებათა ყოველმხრივი, სრული და ობიექტური გამოკვლევა - ნიშნავს, რომ სასამართლო, პროკურორი, გამოძიებელი

და მომკვლევნი პირი მოვალენი არიან მიიღონ კანონით გათვალისწინებული ყველა ზომა საქმის გარემოებათა ყოველმხრივი, სრული და ობიექტური გამოკვლევისათვის, გამოავლინონ ბრალდებულის როგორც მაშვილებელი, ისე გამამართლებელი, აგრეთვე მისი პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი გარემოებები:

10) მართლმსაჯულების განხორციელება მხოლოდ სასამართლოს მიერ - ნიშნავს, რომ არავინ არ უნდა იქნეს ცნობილი ბრალეულად დანაშაულის ჩადენაში, ან დაედოს სისხლის სამართლებრივი სასჯელი კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს განაჩენის გარეშე.

სასამართლოს ნორმის შეფარდების პროცესის მეორე სტადია, თავის მხრივ, იყოფა ორ ქვესტადიად: კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მომწესრიგებელი ზოგადი მატერიალური სამართლის ნორმის შერჩევა და კონკრეტული მატერიალური სამართლის ნორმის გამომუშავება-დადგენა.

კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობების მომწესრიგებელი ზოგადი მატერიალური სამართლის ნორმის შერჩევა გულისხმობს ასეთი ნორმის მოძიებას, მოძიებული სამართლის ნორმის იურიდიული ძალის, ტექსტის სისწორის შემოწმებას და მისი შინაარსის გააზრებას (იხ. თავი I, კარი IV).

კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მომწესრიგებელი ზოგადი მატერიალური სამართლის ნორმის შერჩევა მთავრდება ე.წ. სამართლებრივი კვალიფიკაციით ანუ სამართლის ზოგადი ნორმის ჰიპოთეზით გათვალისწინებული ფაქტობრივი გარემოებებისა და მტკიცებულებათა მოპოვების პროცესში დადგენილი ფაქტობრივი გარემოებების თანამთხვევის განსაზღვრით. დადგენილია, რომ სამართლის ზოგადი ნორმის ჰიპოთეზით გათვალისწინებული ფაქტობრივი გარემოებებისა და მტკიცებულებათა მოპოვების პროცესში დადგენილი ფაქტობრივი გარემოებების თანხვედენა ყოველთვის მიახლოებითია, რადგან უკანასკნელნი ინდივიდუალური, განუმეორებელია, რის გამოც სამართლის ნორმის დისპოზიციით განსაზღვრული ქცევის ზოგადი წესით კონკრეტული ურთიერთობის ავტომატური მოწესრიგება შეუძლებელია. სწორედ აქ იწყება კონკრეტული სამართლის ნორმის გამომუშავების პროცესი, სამართლის კონკრეტული აზრის წვდომა, რაც გამოიხატება სამართლის ნორმის შეფარდების აქტში (გადაწყვეტილება, დადგენილება, განაჩენი და ა.შ.). ეს არის კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ინდივიდუალური სამართლებრივი რეგულირების სფერო, ზოგადიდან

კონკრეტულ-სამართლებრივ ჯერარსში ინდივიდუალური აზროვნების გადართვის სამყარო.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტი ოფიციალური ხასიათის დოკუმენტია, რომელშიც წერილობითი ფორმით არის ფიქსირებული და ჩამოყალიბებული სამართლის ნორმის შეფარდების ინტელექტუალური (ცნობიერი თუ არაცნობიერი) პროცესი და კონკრეტულ პირთა ქცევის წესი. ყოველივე ეს სასამართლოს მიერ მათ შორის უფლება-მოვალეობათა აღიარება-გამიჯვნის გზით ხდება.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტები ინდივიდუალური ნორმატული აქტებია. ასეთია, მაგალითად, ხელისუფლებისა და მმართველობის ცენტრალური და ადგილობრივი ორგანოების მაკონტროლებელი და საზედამხედველო, სასამართლო და არბიტრაჟის ორგანოების, საწარმოებისა და დაწესებულებების ადმინისტრაციის მიერ გამოცემული ინდივიდუალური ხასიათის აქტები, ე.ი. აქტები, რომლებიც ვრცელდება მხოლოდ კონკრეტულად განსაზღვრულ ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირებზე.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის დოკუმენტურობა გამოიხატება მის გარეგნულ გაფორმებაში, აზრის გადმოცემის მისაწვდომ და საქმიან სტილში და ა.შ. სამართლის ნორმის შეფარდების აქტი - დოკუმენტი, როგორც წესი, დასაბუთებული უნდა იყოს. დასაბუთებულობა გულისხმობს აქტში მასალის გადმოცემას გარკვეული სქემის მიხედვით.

სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის შინაარსი ჩვეულებრივ სამი ნაწილისაგან შედგება. ესენია: აღწერილობითი, სამოტივაციო და სარეზოლუციო. მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმეზე გამამტყუნებელი განაჩენის აღწერილობით ნაწილში აღინიშნება განაჩენის დადგენის დრო და ადგილი, სასამართლოს დასახელება და შემადგენლობა, პროცესში მონაწილე მხარეების მითითება განსასჯელის პიროვნების შესახებ, დანაშაულებრივი ქმედობა, რაშიც მას ბრალი ედება და სხვა. სამოტივაციო ნაწილში მითითებული უნდა იყოს იმ მტკიცებების შესახებ, რომლებითაც დასტურდება ბრალდება, პასუხისმგებლობის შემამსუბუქებელი და დამამძიმებელი გარემოებები, ბრალდების მოცულობა და ა.შ. სარეზოლუციო ნაწილში აღნიშნული უნდა იყოს მსჯავრდებულის ვინაობა, სისხლის სამართლის კანონი, რომლის მიხედვითაც იგი ცნეს დამნაშავედ, როგორი სახის და რა ზომის სასჯელი განესაზღვრა მსჯავრდებულს.

სამართლის ნორმის შეფარდების მესამე სტადია მოიცავს სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის განხორციელების უზრუნველყოფას, რომელიც ასევე მოწესრიგებულია საპროცესო კანონმდებლობის ნორმებით. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსი განსაზღვრავს სადამსარულებლო დოკუმენტაციის წარმოების წესებს, სასამართლო აღმასრულებლის უფლება-მოვალეობებს, იძულებითი აღსრულების კონკრეტულ ღონისძიებებს, სადამსარულებლო წარმოების შეჩერების ან შეწყვეტის პირობებს და ა. შ. სამოქალაქო სამართლის საპროცესო კოდექსი ცალ-ცალკე განსაზღვრავს მოქალაქეთა და იურიდიული პირების მიმართ სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების წესებს, დამოუკიდებლად აწესრიგებს სასამართლო აღმასრულებლის მიერ მოვალისაგან ამოღებული თანხის განაწილების პირობებს და თანამიმდევრობას, აგრეთვე, სასამართლო აღმასრულებლის მოქმედებათა გასაჩივრების ან გაპროტესტების საკითხებს.

ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი აწესრიგებს ადმინისტრაციული სახდელის დადების შესახებ დადგენილებათა აღსრულებასთან დაკავშირებულ საკითხებს, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი კი - განაჩენის აღსრულების საკითხს, განაჩენის აღსრულების გადადების პირობებს, სასჯელისაგან ვადამდე პირობით გათავისუფლების და უფრო მსუბუქი სასჯელით შეცვლის, ნასამართლობის მოხსნის შესახებ შუამდგომლობის განხილვის საკითხებს და წესს და ა.შ.

სამართლის ნორმის შეფარდებასთან დაკავშირებულია მეორე, არანაკლებ მნიშვნელოვანი პრობლემა - ადმინისტრაციული იუსტიცია. სოციოლოგიური იურისპრუდენცია, რომლის კვლევის ძირითადი ობიექტი სამართლის ნორმის შეფარდებაა, ამ საკითხს ტრადიციულად განიხილავს სასამართლოს საქმიანობის ასპექტში. მაგრამ თანამედროვე პირობებში სოციალური ორგანიზმის ფუნქციონირებამ მოიცვა ადამიანთა და მათ ორგანიზაციათა ნორმალური, ყოველდღიური ცხოვრების ფართო სფერო, რომელმაც მოითხოვა ადეკვატური სამართლებრივი ფორმის გამოძებნა. ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელი, საკმაოდ ვრცელი ქსელი ადმინისტრაციული სამსახურებისა, რამაც, თავის მხრივ, გამოიწვია ადმინისტრაციული სამართალ-შეფარდებითი საქმიანობის ცალკე სახით გამოყოფა. კერძოდ, ინდუსტრიალიზაციამ და ტექნიკურმა პროგრესმა, რასაც თან მოჰყვა შრომის ნაყოფიერების ამაღლება და მკვეთრი ურბანიზაცია, მოითხოვა სწრაფად მზარდი

და დაგროვილი სოციალური პრობლემების ოპერატიული გადაჭრის აუცილებლობა ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების მიღების გზით ისეთ უმნიშვნელოვანეს დარგებში, როგორცაა ჯანმრთელობის დაცვა, შრომითი მოწყობა, სოციალური უზრუნველყოფა, განათლება, სოციალური დაზღვევა, ეკოლოგია და ა.შ. აღმასრულებელი ხელისუფლების ჩარჩოებში სამართლის შეფარდების სფერო საგრძნობლად გაფართოვდა ე.წ. ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ ურთიერთობათა გაფართოების და ამ დარგში დამოუკიდებელი მექანიზმის - ადმინისტრაციული იუსტიციის ჩამოყალიბების ხარჯზე სასამართლო ხელისუფლების პარალელურად.

3. ნორმატიული ფაქტები

მართლწესრიგი არ ამოიწურება მხოლოდ საკანონმდებლო სამართლის ნორმების შეფარდების შედეგად ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემით. მართლწესრიგის სფერო გაცილებით უფრო ფართოა, ვიდრე ის, რომელზეც ვრცელდება ზოგადი სამართლის ნორმების მოქმედება. მართლწესრიგის ის სფერო, რომელზეც უშუალოდ არ ვრცელდება ზოგადი სამართლის ნორმები, მოიცავს ისეთ აქტებს, რომლებიც წარმოადგენს არა მარტო მართლურთიერთობათა წარმოშობის პირობას, არამედ სამართლებრივი ნორმებისაგან დამოუკიდებლად არეგულირებს კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ამრიგად, აქ ლაპარაკია არა იმ ფაქტებზე, რომლებიც წარმოიშობა კომპეტენტური ორგანოების მიერ იურიდიული ნორმების შეფარდების საფუძველზე, არამედ იმათზე, რომლებიც ზოგადი სამართლის ნორმების და მათი შეფარდების პარალელურად, ავტონომიურად არეგულირებენ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. ნორმატიული ფაქტების თეორია ემყარება დებულებას იმის შესახებ, რომ სამართლის ნორმის შემოქმედია არა მარტო კანონმდებელი და მოსამართლე, არამედ საზოგადოება და ინდივიდი. ამრიგად, საქმე ეხება ავტონომიური რეგულირების პრობლემას.

საბჭოთა პერიოდის იურიდიულ ლიტერატურაში ავტონომიური რეგულირების პრობლემა პირველად წამოაყენა პროფ. გ. ნანეიშვილმა მონოგრაფიაში „სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა“.

ნორმატიული ფაქტების გ. ნანეიშვილისეული კონცეფცია მოკლედ შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: სამართლებრივი ცხოვრების, რეალურ მართლურთიერთობათა მთელი სფერო არ ამოიწურება პოზიტიური სამართლებრივი ნორმების განხორციელებით, რადგან ეს სფერო გაცილებით ფართოა, ვიდრე ის, რომელსაც მოიცავს პოზიტიური სამართალი. სამართლებრივ ცხოვრებას, რომელიც პოზიტიური სამართლის გარეთ იმყოფება, ქმნის აგრეთვე ნორმატიული ფაქტები. ამ ფაქტებს უნარი შესწევს, შექმნას მსჯელობათა ისეთი კომპლექსი, რომელთა მიმართაც ლოგიკური დამოკიდებულება ურთიერთობათა მონაწილეების მდგომარეობას განსაზღვრავს უფლებამოსილისა და ვალდებულის სახით. ნორმატიული ფაქტები იწვევს ისეთივე განცდებს, როგორსაც სამართლის ნორმების სასამართლო ხელისუფლების მიერ შეფარდება.

პოზიტიურ სამართალს შეუძლია ბათილად სცნოს რაიმე გარიგება, მხარეები გაათავისუფლოს ისეთი ვალდებულების შესრულებისაგან, რომელიც აუცილებელი იქნებოდა გარიგების ნამდვილობა აღიარებული რომ ყოფილიყო. მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს, თითქმის ფაქტის ნორმატიულობის გამოყვანა სამართლის ნორმიდან შეიძლება. ფაქტის ნორმატიულობა მისივე ბუნებითაა განპირობებული და მასშია მოთავსებული.

სინამდვილეში, როდესაც რაიმე შეთანხმება ან დაპირება პოზიტიური სამართლის მიერ ბათილდება ცნობილი, ეს სრულიად არ მიუთითებს იმაზე, რომ მას ძალუძს გააუქმოს მხარეთა შორის ამ აქტების შედეგად ჩამოყალიბებული შინაგანი ფსიქიკური კავშირი. გარიგების ბათილად გამოცხადებას შეუძლია შექმნას მხოლოდ იმ ვალდებულების შესრულების შეუძლებლობის აბსტრაქტული პირობა, რომელიც ხელს ვერ შეუშლის გარიგების, შეთანხმების ან დაპირების შესრულებას, თუ კი ეს არ შეეხება სახელმწიფოს უშიშროებას ან საზოგადოებრივ წესრიგს. ხელშეკრულებას ვდებთ, დაპირებას ვიძლევი, შეთანხმებას ვაწარმოებთ არა იმიტომ, რომ არსებობს შესაბამისი სამართლის ნორმა.

ამრიგად, ნორმატიულ ფაქტს აქვს როგორც ფაქტის, ასევე ნორმის თვისება. არის თუ არა ხელშეკრულება მართლზომიერი, შეიძლება გაირკვეს ან არ გაირკვეს მომავალში. მანამდე კი მხარეების ურთიერთობას აქვს მთელი ისტორია, რომლის განმავლობაშიც ისინი დაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან როგორც უფლებამოსილი და ვალდებული.

ამრიგად, ფაქტის ნორმატიულობა ობიექტური, პოზიტიური სამართლისაგან დამოუკიდებელი თვისებაა. რა თქმა უნდა, სამართალს შეუძლია გამოიყენოს ნორმატიული ფაქტი ან შექმნას ხელოვნური დაბრკოლებები იმ კანონზომიერების გამოსავლენად, რაც ჩადებულია ნორმატიულ ფაქტში, მაგრამ ნორმატიული ფაქტის ბუნებას სამართალი ვერ შეცვლის.¹

პროფ. გ. ნანეიშვილის კონცეფცია ადასტურებს იმ უდავო ფაქტს, რომ სამართლის აზრის წვდომა ხდება არა მარტო სამართლის ნორმის შეფარდების კონსტრუირებით, არამედ ნორმატიული ფაქტების საშუალებითაც, უფრო ზუსტად, მაშინ, როდესაც საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილენი შესაბამის ნორმატიულ ფაქტებში მათ მიერვე ჩადებულ აზრს მისდევენ.

ჩვენი აზრით, ნორმატიული ფაქტების იდეა ეყრდნობა დებულებას იმის შესახებ, რომ მხოლოდ საკანონმდებლო სამართლის ნორმას არ შეუძლია სამართლის აზრის წვდომა, კერძოდ, სამართლიანობის უზრუნველყოფა, რადგანაც საკანონმდებლო და პრეცედენტული სამართლის სტაბილურობა მუდმივ წინააღმდეგობაშია საზოგადოებრივი ცხოვრების დინამიზმთან და ცხოვრების პირობების მუდმივი ცვალებადობა ნიადაგ შესწორებებს მოითხოვს. ამ „ნაკლის“ გამოსწორება მხოლოდ სამართლის აღმსრულებელს შეუძლია, თუკი ორიენტაციას იღებს არა მარტო ზოგად სამართლის ნორმებზე და პრეცედენტზე, არამედ ნორმატიულ ფაქტებზეც ფაქტობრივად ჩამოყალიბებულ ურთიერთობებში ბუნებრივად არსებულ ნორმატიულ წესრიგზე.

ნორმატიულ ფაქტს აქვს ორი თვისება:

1. მოქმედი (პოზიტიური) სამართლისაგან დამოუკიდებლად და მის პარალელურად იყოს სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობის - შეცვლის ან შეწყვეტის საფუძველი;

2. მოქმედი (პოზიტიური) სამართლისაგან დამოუკიდებლად და მის პარალელურად შექმნას უფლება-მოვალეობანი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მონაწილეებს შორის.

ნორმატიული ფაქტის კლასიკური მაგალითია ხელშეკრულება.

ნორმალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, ყოველდღიურ ცხოვრებაში სამართლის სუბიექტები ერთმანეთთან საზოგადოებრივ

¹ გ. ნანეიშვილი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 59-68.

ურთიერთობებს იმიტომ კი არ ამყარებენ, რომ არსებობს მისი მომწესრიგებელი სამართლის ზოგადი ნორმები, მაგ., სამართლის სუბიექტები ქონებრივ ან სხვა სახის ხელშეკრულებებს იმიტომ კი არ დებენ, რომ არსებობს ამ ხელშეკრულების მომწესრიგებელი ნორმები, არამედ იმიტომ, რომ ისინი იკმაყოფილებენ თავიანთ სოციალურ და კულტურულ ინტერესებს, უფრო მეტი - სამართლის სუბიექტები დებენ ხელშეკრულებებს ან პირდებიან ერთმანეთს რაიმე უფლებრივი მნიშვნელობის აქტის შესრულებას ისე, რომ შეიძლება სულაც არ იცოდნენ, ითვალისწინებს თუ არა ამ აქტების მართლზომიერებას პოზიტიური სამართალი. არის თუ არა ხელშეკრულება მართლზომიერი, შეიძლება გაირკვევს ან საერთოდ არ გაირკვევს მომავალში, მანამდე კი მხარეების ურთიერთობა მოიცავს მთელ პერიოდს, რომლის განმავლობაში თითოეულ მათგანს აქვს გარკვეული უფლებები და მოვალეობები, რომელთა შინაარსაც თვითონ განსაზღვრავენ და არა პოზიტიური სამართლის რომელიმე ნორმა.

შეიძლება შეგვეკამათონ: პოზიტიური სამართლის ნორმა ითვალისწინებს ხელშეკრულების დადების პირობებს, განსაზღვრავს მხარეებს შორის უფლება-მოვალეობებს, ადგენს პასუხისმგებლობას მოვალეობის შეუსრულებლობისათვის, და ბოლოს, პიზიტიური სამართლის ნორმას შეუძლია საერთოდ ბათილად ცნოს, მეტიც, აკრძალოს ეს თუ ის ხელშეკრულება, მაშინ ხომ აზრი ეკარგება ნორმატიული ფაქტების თეორიას. ამაზე ვუპასუხებთ შემდეგნაირად: დაუშვათ, ხელშეკრულების დამდებმა პირებმა არ გაითვალისწინეს სამართლის ნორმის მოთხოვნები, თვითონ განსაზღვრეს ხელშეკრულების ყველა რეკვიზიტი და დაამთავრეს უფლება-მოვალეობათა შესრულება. განა ამის გამო ხელშეკრულების მონაწილეთა ინტერესები რამეთი შეიბღალა? არა. ერთი, რაც შეიძლება მოხდეს, ისაა, რომ დავის შემთხვევაში სახელმწიფოსაგან დაუცველი აღმოჩნდება ორივეს ან ერთ-ერთის უფლება, მეტი არაფერი. განა შეიძლება იმის უარყოფა, რომ პირები გლობალური მასშტაბით დებენ კანონსაწინააღმდეგო ხელშეკრულებებს ისე, რომ მათი ფიქსაცია არ ზდება სახელმწიფოს მიერ ან ის, რომ ერთ-ერთი პირის უფლების დარღვევის შემთხვევაში ისინი არ მიმართავენ სახელმწიფო იძულებას და თვითონ აწესრიგებენ კომფლიქტს?

დიახ, საკანონმდებლო ან პრეცედენტული სამართლის ნორმას შეუძლია ბათილად ცნოს ესა თუ ის ხელშეკრულება,

კანონსაწინააღმდეგოდ გამოაცხადოს ის, მაგრამ არ ძალუძს გააუქმოს, ბათილად გამოაცხადოს ხელშეკრულების მონაწილეთა ფსიქოლოგიური დამოკიდებულება ერთმანეთთან, რომლის ძალითაც ისინი ურთიერთობენ როგორც გარკვეული უფლებებისა და მოვალეობების მატარებელნი. სამართლის სუბიექტები ისე დებენ ხელშეკრულებებს და ასრულებენ ამ ხელშეკრულებებით გათვალისწინებულ უფლებებსა და მოვალეობებს, რომ ყველაფერი ეს საერთოდ უცნობი რჩება სახელმწიფოსათვის. ამის გამოა, რომ თვით კანონმდებელი იძულებულია სამართლებრივი ურთიერთობის ჩამოყალიბება უმეტეს შემთხვევაში ინდივიდების ნებას დაუქვემდებაროს.

ნორმატიული ფაქტების თეორიის ქეშმარიტებას ასაბუთებს საერთაშორისო სამართალი. საერთაშორისო სამართლის სუბიექტები იმიტომ კი არ დებენ ხელშეკრულებებს ერთმანეთთან, რომ არსებობს საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპები ან საერთაშორისო ჩვეულებანი, არამედ იმიტომ, რომ ისინი ავლენენ ურთიერთშეთანხმებულ ნებას, მათთვის საერთო ნებას.

საერთაშორისო სამართლის რომელიმე ზოგადი პრინციპი ან საერთაშორისო სამართლის რომელიმე ჩვეულება შეიძლება კრძალავდეს ორ სახელმწიფოს შორის კაბალურ ხელშეკრულებას, მაგრამ ამით ამ ხელშეკრულებას ძალა არ ეკარგება. შესაძლებელია ერთი სახელმწიფოსათვის ეს ხელშეკრულება ფორმალურ-იურიდიული თვალსაზრისით კაბალური იყოს, მაგრამ ასეთი ხელშეკრულება ხელს აძლევს მას ამ მომენტისათვის.

აქედან გამომდინარე, ჩვენ ერთმანეთისაგან გავმიჯნავთ საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო სამართლებრივი ურთიერთობების წყაროებს.

საერთაშორისო სამართლის წყაროებია: საერთაშორისო სამართლის ზოგადი პრინციპები, საერთაშორისო ჩვეულებანი, უნივერსალური საერთაშორისო ხელშეკრულებები, რომლებსაც აღიარებენ ყველა ან უმეტესი საერთაშორისო სუბიექტები. საერთაშორისო სამართლებრივი ურთიერთობების წყაროებია: კონკრეტული ხელშეკრულებები ორ ან რამდენიმე სახელმწიფოს შორის, რომლებიც სავალდებულოა მხოლოდ ამ სახელმწიფოთათვის. გლობალური მასშტაბით ეს კონკრეტული ხელშეკრულებები ჯამში ქმნიან ე.წ. საერთაშორისო მართლწესრიგს.

ამრიგად, ერთმანეთისაგან უნდა გავმიჯნოთ საერთაშორისო სამართალი და საერთაშორისო მართლწესრიგი.

ნორმატიული ფაქტი მოიცავს მხარეებს შორის ჩამოყალიბებულ ფაქტობრივ წესრიგს მისი მორალური თუ სამართლებრივი შეფასებისაგან დამოუკიდებლად, ანუ ეს არის ქცევის ლატენტური წესები, ნორმები, რომლებსაც კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილენი აყალიბებენ ლატენტურად და, რაც მთავარია, ავტონომიურად.

საჭიროა აღინიშნოს ერთი შეხედულების შეზღუდულობა, რომელიც ეხება საზოგადოებაში ადამიანთა ქცევის სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმს. ამ შეხედულების თანახმად, სამართლებრივი რეგულირება არის ცალმხრივი პროცესი, სადაც კანონმდებელი წარმოადგენს აქტიურ საწყისს. ის აკანონებს და წარმართავს ადამიანთა ქცევას, ხოლო ამ ქცევის სუბიექტები მორჩილად ასრულებენ იმას, რაც მათი მისამართით არის დადგენილი. ასეთი მიდგომა, რომელიც ტიპურია მარქსისტულ-ლენინური სამართლის თეორიისათვის, უგულებელყოფს განწყობისა და მოტივაციის აქტიურ როლს, ქცევის ჩამოყალიბებულ სტერეოტიპს და სხვა სოციალურ-ფსიქოლოგიური ცვლადების მნიშვნელობას საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგების პროცესში, და საერთოდ ობიექტურ კანონზომიერებას, რომლის სამართლებრივი გამოვლენაა ნორმატიული ფაქტები. მაგრამ, მეორეს მხრივ, არ შეიძლება ნორმატიული ფაქტებისა და პოზიტიური სამართლის ნორმების ერთმანეთისაგან მოწყვეტა და დაპირისპირება, რადგან ისინი ორიენი, რა თქმა უნდა, მეტ-ნაკლები ხარისხით და მოცულობით, მონაწილეობენ სამართლებრივი ქცევის განწყობის ფორმირებაში.

სამართლებრივი ქცევის განწყობა უშუალო მიმართებაშია უფლებისა და მოვალეობის განხორციელებასთან. პიროვნების ღირებულებითი ორიენტაციისა და სამართლის (როგორც ღირებულების) მიმართების მიხედვით ხდება სამართლებრივი ქცევის განწყობის ფიქსირება, რომელიც წარმართავს პიროვნების მოღვაწეობას საზოგადოებაში. სამართლებრივი ქცევის განწყობის ფიქსაციის პროცესში პიროვნება ცდილობს შეკრას ფსიქიკური ველის კომპონენტები: (თავისი მორალურ-სამართლებრივი ორიენტაციები), სამართლის კონკრეტული ნორმა (ღირებულება), მათი განხორციელების პრაქტიკა, ნორმატიული ფაქტები და ის წარმოადგინოს, როგორც ერთი მთელი (ერთიანობა). სამართლებრივი ქცევის განწყობის გამომუშავების დროს პიროვნება იწყებს თავისი მორალურ-სამართლებრივი ღირებულებითი ორიენტაციის

რეორგანიზაციას სამართლის (ღირებულების) მოთხოვნების, ინდივიდუალური პრაქტიკისა და ნორმატიული ფაქტების შესაბამისად, რის საფუძველზედაც შესაძლებელი ხდება გარკვეული ქცევის არჩევა და განხორციელება.

ამრიგად, სამართლებრივი ქცევის განწყობის ჩამოყალიბებაზე ძირითადად ზემოქმედებს ორი ფაქტორი: მორალურ-სამართლებრივი ღირებულების სისტემა და ობიექტურად ჩამოყალიბებული იურიდიული პრაქტიკა. პიროვნების მიმართება სამართლებრივ ნორმებთან, იურიდიულ პრაქტიკასა და ნორმატიულ წესრიგთან არ დაიყვანება მხოლოდ მათთან უბრალო შეგუებასა და ავტომატურ შესრულებამდე, არამედ სუბიექტის მიერ ზემოაღნიშნული ფაქტორების რთული შეჯერების შედეგია. სამართლებრივი ქცევის განწყობა საბოლოოდ იღებს შინაგანი სამართლებრივი ორიენტაციის ფორმას. სამართლებრივი ქცევის განწყობა სამართლებრივი ორიენტაციების სახით ვლინდება ადამიანთა რეალურ ქცევაში.

ნორმატიული ფაქტების წარმოშობა და ფუნქციონირება საზოგადოებაში არ წარმოადგენს გარკვეული სოციალური ინტიტუტების მოქმედების პრეროგატივას. ხშირად მათი მარეგულირებელი ზემოქმედება, ყოველ შემთხვევაში, მთლიანად არ არის დაკავშირებული სახელმწიფო სტრუქტურების ფუნქციონირებასთან ანუ შედარებით სტიქიურად ყალიბდება. მიუხედავად ამისა, ასეთი ნორმების მადეტერმინიზებული საწყისი ზოგჯერ უფრო მეტ სიღრმეს შეიცავს, უფრო მეტად პასუხობს სოციალური რეგულაციის სისტემის პერსპექტიული განვითარების ზოგადი კანონზომიერების მოთხოვნებს, ვიდრე ინსტიტუციური ნორმები.

ნორმატიული ფაქტი განსხვავდება სამართლის შეფარდების აქტისაგან. მართალია, როგორც ნორმატიული ფაქტი, ისე სამართლის შეფარდების აქტი არეგულირებენ ინდივიდუალურად განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს, მაგრამ განსხვავდებიან იმით, რომ ნორმატიული ფაქტი იქმნება არა იმ მიზნით, რომ ხელი შეუწყოს რომელიმე კონკრეტული ნორმის განხორციელებას, არამედ ის კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა ნების უშუალო გამოვლინებაა, თვით ქმნის ნორმას. მაგალითად, ხელშეკრულება, როგორც ნორმატიული ფაქტი, სამართლისაგან დამოუკიდებლად წარმოადგენს ობიექტურ სინამდვილის ფაქტს, რომელიც ურთიერთობის მონაწილეთა თანმთხვევი ნების შედეგია.

ხელშეკრულება იღება არა იმის გამო, რომ არსებობს სპეციალური ნორმა, რომელიც ითვალისწინებს ასეთ ხელშეკრულებას. ხელშეკრულების დადების მოთხოვნილება გამომდინარეობს არა სამართლის ნორმიდან, არამედ კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ბუნებიდან. ნორმატიული ფაქტისაგან განსხვავებით, სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის არსებობა განპირობებულია სამართლის შესაბამისი ზოგადი ნორმის არსებობით.

სამართლის ნორმა არ ანიჭებს ხელშეკრულებას ნორმატიულობას, რადგანაც ნორმატიულობა თვით ხელშეკრულების ბუნებიდან გამომდინარეობს დამოუკიდებლად, იმისდა მიუხედავად, აღიარებულია ის კანონის მიერ თუ არა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენ მივდივართ შემდეგ დასკვნამდე: მხოლოდ ზოგად სამართლის ნორმებზე ორიენტირებას და ამ ნორმირების შეფარდების პრეცედენტის გათვალისწინებას არ შეუძლია უზრუნველყოს სამართლის აზრის წედომა. იმის იმედი, თითქოს სამართლის აღმსრულებელი (მაგალითად, მოსამართლე) ყოველთვის და ყოველგვარ პირობებში ერთნაირად მოიქცევა და ანალოგიურ საქმეში არ იქნება ადრე განხილულისაგან განსხვავებული გარემოება, ვერ მოგვცემს სასურველ ეფექტს. სამართლის შეფარდების მრავალსაუკუნოვანი პრაქტიკა ამ ფაქტის ნათელი დადასტურებაა.

თუ მოსამართლენი სამართლის შეფარდების პროცესში მხოლოდ იმას ეყრდნობიან, თუ როგორ ახორციელებდა სასამართლოები სამართლის ნორმას ადრე, შეიძლება აშკარად უსამართლო გადაწყვეტილებამდე მივიდნენ; გარდა ამისა, ასეთი პოზიცია ხელს უშლის თვით სასამართლო პრაქტიკის დახვეწას და, საბოლოო ჯამში, მთლიანად კანონმდებლობის პროგრესს.

მაშინ, როდესაც მოსამართლენი ზოგად ნორმასა და პრეცედენტთან ერთად ორიენტაციას იღებენ კონკრეტულ ურთიერთობაში სპონტანურად ჩამოყალიბებულ ნორმატიულ წესრიგზე, ფაქტობრივი სიტუაციისადმი ასეთმა დამოკიდებულებამ შეიძლება საქმის მაქსიმალურად სამართლიან გადაწყვეტამდე მიგვიყვანოს და ხელი შეუწყოს სამართლის აზრის, შეცნობას, წედომას, უფრო მეტი - ახალი პროგრესული აზრის, ნორმის დაბადებას.

IV კარი. სამართლის საზრისი

I თავი. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება

1. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ხერხები

სამართლის ნორმა აწესრიგებს კონკრეტულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებს. აქედან გამომდინარე, საჭიროა სამართლის ნორმისა და კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის ურთიერთმისადაგება. საქმე ის არის, რომ სამართლის ნორმა, როგორც წესი, ზოგადი ხასიათისაა, ხოლო კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობა ინდივიდუალური და განუმეორებელია თავის სახეობაში, ამიტომ დგება საკითხი ზოგადის და კონკრეტულის ურთიერთშეფარდების შესახებ. ფაქტობრივი გარემოებები სამართლის ნორმაში ზოგადადაა მოხსენიებული, გვარეობითი ნიშნის მიხედვით. მას არ შეუძლია მოიცვას ყოველი შესაძლებელი ფაქტობრივი გარემოების ინდივიდუალობა და განუმეორებლობა, სწორედ ამიტომ დგება საკითხი მათი ურთიერთმიხლოების, მისადაგების შესახებ. ეს პროცესი ძირითადად ორი ეტაპისგან შედგება: პირველია - სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება, ხოლო მეორე - კონკრეტული ფაქტობრივი გარემოების ინდივიდუალური ნიშნების დადგენა. ეს ორი ეტაპი სრულდება სამართლის ნორმის შეფარდების აქტის დადგენით ანუ სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა მიმართ ნორმატული გადაწყვეტილებების მიღებით.

სამართლის ნორმის შეფარდების პირველი ეტაპი მოიცავს სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტებას (როგორც კონკრეტულის, ისე ზოგადის).

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტება ნიშნავს იმის დადგენას, თუ რა აზრი ჩადო მასში სამართლის ნორმის დამდგენმა სუბიექტმა.

სამართლის ნორმა მსჯელობაა, ნებისმიერი მსჯელობა კი მოითხოვს მასში ნაგულისხმევი აზრის გაშიფვრას, განმარტებას, ინტერპრეტაციას. ამ მსჯელობას რამდენიმე ასპექტი აქვს, ამიტომ საჭიროა თითოეულის გამოვლენა, რომ საბოლოოდ გავიგოთ და დავადგინოთ ის აზრი, რაც ჩადებულია სამართლის ნორმაში.

სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების რამდენიმე ხერხი არსებობს:

1. ენობრივი ახსნა-განმარტება. ნებისმიერი სამართლის ნორმას უპირველეს ყოვლისა, ენობრივი მხარე აქვს, ენობრივი ფორმით გვევლინება, ქცევის წესი მასში ჩამოყალიბებულია შესაბამის ენაზე. ამიტომ საჭირო ხდება სამართლის ნორმის ენობრივი, გრამატიკული ანალიზი, რის გამოც მას ზოგჯერ გრამატიკულ ახსნა-განმარტებასაც უწოდებენ.

გრამატიკული ანუ ენობრივი ანალიზის დროს საჭიროა გარკვეული წესების დაცვა:

ა) სამართლის ნორმაში გამოყენებულ სიტყვებსა და გამოთქმებს უნდა მიეცეთ ის მნიშვნელობა, რაც მათ აქვთ შესაბამის ლიტერატურულ ენაში;

ბ) თუკი ნორმაში გამოყენებულია ტექნიკური ან სხვა სპეციალური ტერმინები, მაშინ მათ უნდა მიეცეთ ის მნიშვნელობა, რაც აქვთ შესაბამის დარგში;

გ) ერთსა და იმავე ნორმაში გამოყენებულ იდენტურ ტერმინებს და გამოთქმებს არ შეიძლება მიეცეთ განსხვავებული მნიშვნელობა, ანდა პირიქით, განსხვავებული ტერმინისა და გამოთქმის გამოყენება არ შეიძლება იდენტური მნიშვნელობით;

დ) დაუშვებელია ნორმის ისეთი ახსნა-განმარტება, რომლის დროსაც თუნდაც ერთი შეხედვით უმნიშვნელო ტერმინი ან სიტყვა ზედმეტად ითვლება ან რჩება ყურადღების გარეშე. საქმე ისაა, რომ სამართლის ნორმაში მოხსენიებულ ყველა ტერმინს და სიტყვას თავისი შინაარსობრივი დატვირთვა და მნიშვნელობა აქვს, რის გარეშეც მისი აზრი მთლიანად იცვლება.

საერთოდ, სამართლის ნორმის ანალიზის დროს ზოგჯერ საჭირო ხდება სხვადასხვა განმარტებითი ლექსიკონის გამოყენება.

სამართლებრივი ნორმის ენობრივი ანალიზის დროს მნიშვნელობა ენიჭება აგრეთვე მასში გამოყენებულ დამაკავშირებელ სიტყვებს (მაგალითად, „და“, „ან“, „თუ“, აგრეთვე, სასვენ ნიშნებს).

2. ლოგიკური ახსნა-განმარტება. ახსნა-განმარტების მეორე ხერხია სამართლის ნორმის ტექსტის ლოგიკური დაშლა. მაალითად, სამოქალაქო კოდექსის ნორმის ძალით: „მოვალეთა სოლიდარული ვალდებულების შემთხვევაში, კრედიტორს უფლება აქვს, მოსთხოვოს შესრულება როგორც ყველა მოვალეს ერთად, ისე თითოეულ მათგანს ცალ-ცალკე, თანაც როგორც მთელი ვალის, ისე ვალის ნაწილის“. ეს ნორმა ლოგიკურად შეიძლება დაიშალოს რამდენიმე ნორმად.

ლოგიკური ახსნა-განმარტების მეორე წესია ე.წ. „ხარისხის დასკვნა“, ანუ დასკვნა *a fortiori*. ეს წესი გულისხმობს ორ ვარიანტს:

1. ის, ვინც უფლებამოსილი ან ვალდებულია ღიღზე, ის უფლებამოსილი ან ვალდებულია მცირეზეც *argumentum a majori ad minus*.

2. ის ვისაც ეკრძალება მცირე, მას ეკრძალება ღიღიც *argumentum a minori ad minus*.

ამ ვარიანტების გამოყენების შედეგად ვიღებთ ლოგიკურ დასკვნას ხარისხის მსგელობებიდან ანუ ხარისხის დასკვნას.

ლოგიკური ახსნა-განმარტების მესამე წესია ე.წ. დასკვნა „ანალოგიიდან“ *analogia intra legem*, რაც ნიშნავს ანალოგიას კანონის ფარგლებში. მაგ, სისხლის სამართლის კოდექსში ვკითხულობთ: „სასჯელის დადების დროს სასამართლოს შეუძლია გაითვალისწინოს აგრეთვე სხვა შემამსუბუქებელი გარემოებანი, რომლებიც კანონში აღნიშნული არ არის“.

ლოგიკური ახსნა-განმარტების მეოთხე წესია ე.წ. დასკვნა საწინააღმდეგოდან *argumentum a contrario*. სამართლის ნორმის შინაარსიდან ლოგიკურად ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო დასკვნა შეიძლება გამომდინარეობდეს. ამ დროს დგინდება ერთ-ერთი მსგელობის მცდარობა, რაც ნიშნავს, რომ რადგან ერთი დასკვნა მცდარია, მეორე ავტომატურად ქვეშაირი იქნება.

3. სისტემატური ახსნა-განმარტება. სისტემატური ახსნა-განმარტების აუცილებლობა იმითაა გამოწვეული, რომ ნებისმიერი ცალკე აღებული სამართლის ნორმა საზოგადოებრივ ურთიერთობას აწესრიგებს არა იზოლირებულად, არამედ სხვა ნორმებთან ურთიერთქმედების გზით, მათ სისტემაში. საქმე ისაა, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობა მრავალმხრივია - ერთს შეიძლება აწესრიგებდეს ორი ან მეტი ნორმა. ამიტომ ზოგჯერ საჭიროა ერთი ნორმის შინაარსის ახსნა მისი მომიჯნავე, მონათესავე ნორმის შინაარსის გარკვევით. მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის ნორმაში ლაპარაკია იმ შემთხვევაზე, როცა მყიდველს მიჰყიდეს არაჯეროვანი ხარისხის ნივთი. ამ მუხლში არ არის გახსნილი, თუ რა ითვლება არაჯეროვანი ხარისხის ნივთად. ამისათვის საჭიროა მოიძებნოს სხვა ნორმა ყიდვა-გაყიდვის მომწესრიგებელი ნორმების ჯგუფში, ე.ი. უნდა მოიძებნოს ამ მუხლის განმარტებული სხვა მუხლი. მართლაც, ამ მუხლის მომიჯნავეა მუხლი, სადაც განმარტებულია, თუ რა

ითვლება ნივთის არაჩეროვან ხარისხად. ამ მუხლის თანახმად, არა-
ჩეროვანი ხარისხისაა ნივთი, თუ იგი არ შეესაბამება ხელშეკრულების
პირობებს, საერთოდ აღიარებულ სტანდარტს, ამგვარი ნივთებისათვის
დადგენილ პირობებს ან ნიმუშებს.

მეორე მაგალითი. ავიღოთ სამოქალაქო კოდექსის სხვა მუხლი,
რაც ითვალისწინებს ზარალის ანაზღაურების პირობებს პირის
საავტორო უფლებების დარღვევისათვის. აქ არაფერია ნათქვამი,
თუ რაში შეიძლება გამოიხატოს ზარალი. ამისათვის უნდა მოიძებნოს
სხვა ნორმა. მართლაც, სამოქალაქო კოდექსის შესაბამის მუხლში
მითითებულია: ზარალად ითვლება კრედიტორის მიერ
ხელშეკრულებით გათვალისწინებული გაწეული ხარჯები ანდა მისი
ქონების დაკარგვა ან გაფუჭება, აგრეთვე შემოსავალი, რომელიც
არ მიუღია, მაგრამ მიიღებდა, თუ მოვალე ვალდებულებას
შეასრულებდა.

4. ისტორიული ახსნა-განმარტება. სამართლის ნორმის შინაარსის
გასარკვევად სხვა ხერხებთან ერთად ზოგჯერ საჭირო ხდება გაირკვეს
ის კონკრეტული ისტორიული პირობები და მიზეზები, რომლებმაც
გამოიწვია შესაბამისი სამართლის ნორმის დადგენა. მაგალითად,
ნორმატიული აქტის შემთხვევაში ეს შეიძლება საჭირო გახდეს
შესაბამისი კანონპროექტების, პარლამენტის კომისიების სხდომის
ოქმების, პარლამენტის სხდომაზე მომხსენებელთა და
თანამომხსენებელთა გამოსვლის ტექსტების გაცნობით და სხვ.

მიზეზები, რომლითაც ხელმძღვანელობდა, მაგალითად,
ნორმატიული აქტის დამდგენი, შეიძლება გაირკვეს ახალი ნორმატიული
აქტის ძველთან შედარებით. ამ დროს უნდა დადგინდეს, რა ცვლილება
განიცადა ნორმატიულმა აქტმა, რა შემორჩა მას და ა.შ.

5. შეფასებითი ახსნა-განმარტება. სამართლის ნორმის ტექსტში
ზოგჯერ იხმარება ზოგადი ცნებები ისე, რომ არ ზუსტდება მათი
კონკრეტული შინაარსი. ამ კონკრეტული შინაარსის შეფასებას
ანუ ცნებების ახსნა-განმარტებას ახდენს სამართალშემფარდებელი.
მაგ., სამართლის ნორმაში არცთუ იშვიათად გვხვდება ასეთი
გამონათქვამები: მნიშვნელოვანი ზიანი, დიდი ოდენობა,
განსაკუთრებული სისასტიკე და ა.შ. მოცემულ შემთხვევაში
შეუძლებელია უშუალოდ გაირკვეს თითოეული ცნების ან ტერმინის
შინაარსი, ე.ი. გაირკვეს, თუ რა აზრი ჩადო სამართლის ნორმის
დამდგენმა თითოეულ მათგანში. ასეთ შემთხვევაში
სამართალშემფარდებელს უფლება ეძლევა, ინდივიდუალურად

განმარტოს თითოეული ცნება და ტერმინი საქმის ფაქტობრივი გარემოებებიდან გამომდინარე. მაგ., სისხლის სამართლის კოდექსი შესაბამის სასჯელს ითვალისწინებს იმ შემთხვევაში, როდესაც ქურდმა მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა დაზარალებულს; მაგრამ ერთი დაზარალებულისათვის ზიანი შეიძლება მნიშვნელოვანი იყოს, მეორესთვის კი არა. ასეთ შემთხვევაში სასამართლო ვალდებულია გაარკვიოს დაზარალებულის ეკონომიკური მდგომარეობა, შესაბამისი ნივთის კულტურული ღირებულება და სხვა გარემოებები, და ისე გადაწყვიტოს დამნაშავეისათვის სასჯელის ზომა.

2. სამართლის ნორმის ახსნა-განმარტების ფორმები

სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტება ანუ სამართლებრივი ნორმების შინაარსის გახსნა-გაშიფვრა სხვადასხვა ფორმით ხდება, სხვადასხვა სახეს იძენს იმის მიუხედავად, თუ ვინ იძლევა ახსნა-განმარტებას. ამ თვალსაზრისით განასხვავებენ ოფიციალურ და არაოფიციალურ ახსნა-განმარტებას, ე.ი. ახსნა-განმარტებას, რომელსაც იძლევა კანონით უფლებამოსილი ორგანო ან სუბიექტი, რომელიც ასეთი უფლებამოსილებით აღჭურვილი არ არის. აქედან გამომდინარე, ოფიციალური ახსნა-განმარტება სავალდებულოა, ხოლო არაოფიციალური არ არის სავალდებულო სამართლის ნორმის შემფარდებლისათვის.

1. ოფიციალური ახსნა-განმარტება, თავის მხრივ, იყოფა სახეებად, იმისდა მიხედვით, რომელი ორგანო იძლევა მას - საკანონმდებლო, აღმასრულებელი თუ სასამართლო. ამ თვალსაზრისით განასხვავებენ ავთენტურ, დელეგირებულ და სასამართლო ახსნა-განმარტებას.

ავთენტურია ახსნა-განმარტება, რომელსაც იძლევა შესაბამისი სამართლის ნორმის დამდგენი სუბიექტი სათანადო აქტის გამოცემით. ასეთ ახსნა-განმარტებით აქტებს, როგორც წესი, გამოსცემენ უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოები. ისინი შესაბამისი საკანონმდებლო აქტის ენობრივი, ლოგიკური, სისტემატური, ისტორიული და შეფასებითი ახსნა-განმარტების იურიდიული გამოხატულებაა. ავთენტურია ახსნა-განმარტებითი აქტი შეიძლება განხილული იქნეს, როგორც შესაბამისი საკანონმდებლო აქტის ნაწილი, რადგან მას ისეთივე იურიდიული ძალა აქვს, როგორც საკანონმდებლოს.

ახსნა-განმარტებითი აქტების მიზანია ამა თუ იმ კანონის ერთგვაროვანი გაგების უზრუნველყოფა მისი განხორციელების პროცესში.

დელეგირებულია ახსნა-განმარტება, რომელსაც აღმასრულებელი ორგანო იძლევა, საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მინიჭებული უფლებამოსილების საფუძველზე შესაბამისი ორგანოს კომპეტენციის ფარგლებში. ასეთი უფლებამოსილებით აღჭურვილია მთავრობა, სამინისტროები და სხვა უმაღლესი აღმასრულებელი უწყებები, აგრეთვე ზემდგომი საპროკურორო და სხვა საზედამხებდელი ორგანოები მათი კომპეტენციის ფარგლებში. აღნიშნული ორგანოები თავიანთ აქტებში განმარტავენ შესაბამისი კანონების ცალკეულ დებულებებს, ასევე, ადგენენ მათი შეფარდების წესსა და თანამიმდევრობას მათდამი დაქვემდებარებული ორგანოებისათვის სახელმძღვანელოდ.

სასამართლო ახსნა-განმარტებას იძლევა უმაღლესი სასამართლო ორგანო სახელმძღვანელო მითითების ფორმით, რომელიც სავალდებულოა როგორც სასამართლო, ისე სამართალდამცავი და სხვა ორგანოებისათვის იმ საკითხებზე, რომელთა განხილვა ექვემდებარება სასამართლოებს. სასამართლო ახსნა-განმარტების მიზანია შესაბამისი საკანონმდებლო აქტის ერთგვაროვანი გაგების უზრუნველყოფა ქვემდგომი სასამართლოების მიერ ანალოგიურ საქმეებზე გადაწყვეტილების გამოტანისას. უმაღლესი სასამართლო ორგანოები ნორმატიული აქტების ახსნა-განმარტებას იძლევიან ქვემდგომი სასამართლოების პრაქტიკის განზოგადების საფუძველზე. ჩვეულებრივ სახელმძღვანელო მითითებებში განსაზღვრულია, თუ როგორ უნდა იქნეს გაგებული ესა თუ ის იურიდიული კონსტრუქცია, ტერმინი თუ მთლიანად ნორმა, როგორ უნდა დაკვალიფიციროს ესა თუ ის ფაქტობრივი გარემოება, ესა თუ ის ნორმატიული აქტი რა წესით უნდა შეფასდეს ქვემდგომი სასამართლოების მიერ.

სასამართლო განმარტების სავალდებულო ხასიათი არ ნიშნავს იმას, რომ ის შეიძლება გასცდეს შესაბამის საკანონმდებლო აქტს. სასამართლო განმარტება არის ნორმატიული აქტის ნაირსახეობა, მაგრამ *intra legem* კანონისმიერი და არა *extra legem* კანონგარეშე იგივე შეიძლება ითქვას ავთენტიკურ და დელეგირებულ ახსნა-განმარტებაზე.

ახსნა-განმარტების სამივე ფორმის ბედი დამოკიდებულია იმ ნორმატიული აქტის ბედზე, რომლის ახსნა-განმარტებასაც ახდენს თითოეული მათგანი. სახელდობრ:

ა) თუ ნორმატიული აქტი გაუქმებულია, ძალას კარგავს მისი ახსნა-განმარტების აქტიც;

ბ) თუ ნორმატიული აქტი შეიცვალა ისეთით, რომელიც არ შეიცავს გაუქმებულის ანალოგიურ ქცევის წესს, მაშინ ასევე ძალას კარგავს მისი ახსნა-განმარტების აქტი;

გ) თუ ახალი ნორმატიული აქტი შეიცავს მანამდე მოქმედი აქტის მსგავს ქცევის წესს, მაშინ ძალას ინარჩუნებს ძველი ახსნა-განმარტება.

დ) თუ ახალ ნორმატიულ აქტში ანალოგიურმა ქცევის წესმა ცვლილება განიცადა, მაგრამ მასში შენარჩუნებული იქნა ცნებები და ტერმინები, რომლებიც იმავე მნიშვნელობით იხმარება, როგორც ძველ ნორმატიულ აქტში, მაშინ ცნებებისა და ტერმინების ახსნა-განმარტება ინარჩუნებს თავის ძალას.

2. სამართლის ნორმის არაოფიციალურ ახსნა-განმარტებას იძლევიან არაოფიციალური, არაუფლებამოსილი პირები: მეცნიერები, სამეცნიერო დაწესებულებები, პოლიტიკური პარტიები ან საზოგადოებრივი ორგანიზაციები. სამართლის ნორმის ასეთ ახსნა-განმარტებას ფორმალურ-იურიდიული თვალსაზრისით სავალდებულო ძალა არა აქვს, მათი გაუთვალისწინებლობა ან გათვალისწინება რაიმე იურიდიულ შედეგს არ იძლევა. აღნიშნული სუბიექტები აყალიბებენ თავიანთ შეხედულებას ან კონცეფციას ამა თუ იმ სამართლებრივი ინსტიტუტის ან ნორმის შესახებ. ახსნა-განმარტების დასაბუთებულობის აკარგიანობიდან გამომდინარე, მათ შეიძლება ავტორიტეტი შეიძინონ და გათვალისწინებული იქნენ სახელმწიფო ორგანოებისა და თანამდებობის პირების მიერ ოფიციალური ახსნა-განმარტების მიცემისას.

სამართლის ნორმის არაოფიციალური ახსნა-განმარტების უმნიშვნელოვანესი სახეა ე.წ. დოქტრინული ახსნა-განმარტება. მას იძლევიან პროფესიონალი იურისტები, სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, იურისტთა სხვადასხვა ასოციაციები. მათი ავტორიტეტი გაცილებით მაღალია. საქმე ისაა, რომ დოქტრინული ახსნა-განმარტება ემყარება ამ სუბიექტების მიერ საკითხის სპეციალური იურიდიული კვლევის შედეგებს.

დოქტრინული ახსნა-განმარტების განსაკუთრებული სახეა სამართლის ამა თუ იმ დარგის კანონმდებლობის სამეცნიერო-პრაქტიკული კომენტარები, რომელთა შედგენაში, როგორც წესი, ავტორიტეტულ მეცნიერთა ჯგუფი მონაწილეობს.

ზოგჯერ ამ ჭკუფში ჩართულია რომელიმე გამოჩენილი პრაქტიკოსი იურისტი. სამეცნიერო-პრაქტიკული კომენტარების ღირსება ის არის, რომ იგი იურიდიული პრაქტიკის მეცნიერული განზოგადების შედეგად ჩამოყალიბებული მეცნიერული დასკვნა და რეკომენდაციაა სამართლის ამა თუ იმ დარგის კანონმდებლობის სწორი გამოყენების შესახებ. მისი მიზანია დახმარება აღმოუჩინონ პრაქტიკოს მუშაკებს სამართლის ნორმების შეფარდება-გამოყენების პროცესში. ეს მიზანი მიიღწევა კანონის ტექსტების მეცნიერულ ანალიზთან კანონის შეფარდების პრაქტიკის შეჯერებით.

3. ანალოგია სამართალში

სამართლის ნორმების შეფარდების პროცესში, მის ნებისმიერ სტადიაზე შეიძლება წარმოიშვას პრობლემა, რომელიც დაკავშირებულია მოსაწესრიგებელი საზოგადოებრივი ურთიერთობის შესაბამისი სამართლის ზოგადი ნორმის ანუ ქცევის წესის არარსებობასთან ანუ სამართლის ხარვეზებთან.

სამართლის თანამედროვე თეორიაში სამართლის ხარვეზების პრობლემა ფუნდამენტურად აქვს გამოკვლეული იტალიელ მეცნიერ-იურისტ ა. კონტეს.

ა. კონტეს აზრით, სამართალში არსებობს ორი სახის ხარვეზი: ონტოლოგიური და დეონტოლოგიური. ონტოლოგიურ ხარვეზში იგულისხმება სამართლებრივი ნორმის შეუსაბამობა იმასთან, რაც არის, ხოლო დეონტოლოგიურში - იმასთან, რაც უნდა იყოს.

ა. კონტე განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს მეორე სახის ხარვეზის, როგორც უფრო პრობლემატურის და ხშირად განმეორებადის კვლევას, რამეთუ ონტოლოგიური ხარვეზების შევსება რაიმე სიძნელეებთან არ არის დაკავშირებული. საუბარია იმ ხარვეზებზე, რომლებიც სამართლის ნორმის ჰიპოთეზის არასრულყოფილებასთან არის დაკავშირებული. ამ ხარვეზის შევსების წესი ცნობილია რომანულ-გერმანული სამართლის მქონე ქვეყნებისათვის. ამ წესის თანახმად: „სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები წარმოიშობა იმ საფუძვლებისაგან, რომლებიც გათვალისწინებულია კანონმდებლობით, აგრეთვე, მოქალაქეთა და ორგანიზაციათა მოქმედებისაგან, რომელიც თუმცა არ არის გათვალისწინებული კანონით, მაგრამ სამოქალაქო კანონმდებლობის ზოგადი საწყისებისა

და სულისკვეთების გამო სამოქალაქო უფლებებსა და მოვალეობებს წარმოშობს".

გართულება იწყება მაშინ, როდესაც შესაბამისი საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებელი სამართლის ნორმის დისპოზიცია არ არსებობს, ე.ი. არ არსებობს სამართლის ნორმა, რომელიც უფლება-მოვალეობათა აღიარება-გამიჯვნის ზოგად მოდელს იძლევა.

ა. კონტეს აზრით, დეონტოლოგიურ ხარვეზს რთული სტრუქტურა აქვს. იგი ორი სახისაა: იდეოლოგიური და თეოლოგიური. იდეოლოგიური ხარვეზი ქცევის წესის შეუსაბამობაა იდეალისადმი, რაიმე სამართლებრივი იდეის, საზრისისადმი, თეოლოგიური ხარვეზი კი - ქცევის წესის შეუსაბამობაა იმ რეზულტატისადმი, რომლის მიღწევაც სამართლის ნორმის მიზანს წარმოადგენს. პირველ შემთხვევაში საუბარია სამართლის ნორმის ხარისხობრივ, თვისებრივ, ხოლო მეორეში - რაოდენობრივ, რიცხობრივ ხარვეზზე.

ანალოგიური პოზიცია უჭირავთ იმ თეორეტიკოსებს, რომლებიც გამიჯნავენ „იმანენტურ“ და „ტრანსცენდენტულ“, შინაგან და გარეგან ხარვეზებს, ხარვეზებს *de lege lata* და *de lege ferenda*.

თანამედროვე სოციოლოგიური იურისპრუდენცია უარყოფს სამართლის ხარვეზის დაძლევის ისეთ ტრადიციულ ხერხებს, როგორიცაა კანონის გავრცობითი და შეზღუდული ახსნა-განმარტება, კანონისა და სამართლის ანალოგია. სამართლის სოციოლოგიების აზრით, ხარვეზის კონსტატაცია ხდება არა მაშინ, როდესაც არ არსებობს სამართლის ნორმა ფორმალური თვალსაზრისით, არამედ მაშინ, როდესაც დაწერილი ნორმა ეწინააღმდეგება იმ დაუწერელ ნორმას, რომელიც სამართლიანობის იდეიდან გამომდინარეობს, სოციალური კეთილდღეობის ან ადამიანის უფლებების დაცვის აუცილებლობით საბუთდება. ჭერ კიდევ ჯ. სალმონდი თავის „იურისპრუდენციაში“ მიუთითებდა, რომ ინგლისელი მოსამართლე ანალოგიას განიხილავს როგორც გზამკვლევს ბუნებითი სამართლიანობისაკენ. ანალოგიას დამოუკიდებელი არსებობის უფლება არა აქვს. იქ, სადაც სამართლიანობა ამას ითხოვს, სასამართლოები ვალდებული არიან იხელმძღვანელონ საღი აზრით, ვიდრე მონურად დაემორჩილონ კანონის ან სამართლის ანალოგიის წესებს.

სამართლის სოციოლოგიაში რეალისტური მიმდინარეობის წარმომადგენლები თვით ხარვეზის არსებობას უკავშირებენ სამართალშემფარდებლის (მოსამართლის) ცნობიერებაში მიმდინარე პროცესს. მოსამართლეთა და, საერთოდ, ნებისმიერ მოქალაქეთა

გონებაში მოცემულია ხარვეზის ის სივრცე ანუ არე, რომელიც გულისხმობს ბუნებრივ წინააღმდეგობას ოფიციალურ და მატერიალურ მართლშეგნებას შორის. კარგი მოსამართლე ის არის, რომელიც კანონის პარაგრაფსა და სამართლებრივ გარჩობას შორის წინააღმდეგობის შემთხვევაში მეორისკენ იხრება, - ამტკიცებს გერმანელი მეცნიერი ა. ზოხე. უფრო მეტიც, ჩვენი აზრით, კანონის მაქსიმალური სიზუსტისა და სიცხადის შემთხვევაშიც კი მოსამართლე თავისდაუნებურად სამართლის აზრის ძიების პროცესში იძირება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სამართლისა და კანონის ანალოგიის პრობლემას ეკარგება ყოველგვარი პრაქტიკული მნიშვნელობა და აზრი. სამართლის შეფარდების პროცესში, სამართალშემოქმედებისაგან განსხვავებით გამოირიხებულია ხარვეზი, რადგან იგი კანონმდებლობასა და სხვა ნორმატიულ აქტებში შეივსება სამართალშემფარდებლის (მოსამართლის) მიერ, რადგან სამართალშეფარდება სამართლის ქმნადობის ერთიანი პროცესის ნაწილია, მისი ბუნებრივი გაგრძელებაა. თვით ჰ.კელზენიც კი ვერ აცდა ამ ცდუნებას და სცნო ანალოგიის ფიქციურობა, რადგან სასამართლო გადაწყვეტილების მიღების მომენტში ლოგიკურად ყოველთვის არსებობს სამართლის სისტემიდან ქცევის წესის გამოყვანის შესაძლებლობა.

სხვადასხვა ქვეყნის კანონმდებლობაში სამართლის ხარვეზის შევსების საკითხი სხვადასხვანაირად წყდება.

საფრანგეთის სამოქალაქო კოდექსის მე-4 მუხლის ძალით: „მოსამართლეს, რომელიც უარს იტყვის საქმე გადაწყვეტოს კანონის დუმილის, გაურკვევლობის ან უკმარისობის მოტივით, ბრალი უნდა დაედოს მართლმსაჯულების განხორციელებისაგან თავის არიდებისათვის“.

იტალიის სამოქალაქო კოდექსის მე-3 მუხლის მიხედვით: „როცა შეუძლებელია საქმე გადაწყდეს სამართლის ზუსტი დებულების საფუძველზე, წყაროდ შეიძლება გამოყენებული იქნეს დებულებები, რომლებიც აწესრიგებენ ანალოგიურ შემთხვევებს ან საქმეებს, და თუ მაინც დარჩა გადაუწყვეტელი, ეს უნდა მოხდეს სამართლის ზოგადი პრინციპების თანახმად“.

პორტუგალიის სამოქალაქო კოდექსის მე-16 მუხლის ძალით: „თუ უფლებებთან ან მოვალეობებთან დაკავშირებული საკითხები შეუძლებელია გადაწყდეს დაწერილი სამართლის ტექსტით, სამართლის აზრით ან იმ პრინციპებით, რომლებიც აღიარებულია ანალოგიურ

საქმეებში და უზრუნველყოფილია სამართლის სხვა დებულებებით, მაშინ წყაროდ გამოყენებული უნდა იქნეს ბუნებითი სამართლის პრინციპები, რომლებიც ფაქტობრივი გარემოებიდან გამომდინარეობს".

გერმანიის სამოქალაქო კოდექსის მე-11 მუხლის მიხედვით: „სპეციალური წესის არარსებობისას მოსამართლემ უნდა მიმართოს ანალოგიას და თუ ეს არ არის შესაძლებელი, მთლიანად მართლწესრიგის პრინციპებით უნდა იხელმძღვანელოს“.

შვედეთის სამოქალაქო კოდექსის 1-ლი მუხლის ძალით: „სამართალი გამოიყენება ყველა იმ შემთხვევაში, რომელიც შეესაბამება განსაზღვრულ დებულებას, ტექსტსა და აზრს. თუკი არც ერთი საკანონმდებლო დებულების გამოყენება არ შეიძლება, მოსამართლე საქმეს გადაწყვეტს ჩვეულებითი სამართლის თანახმად, ხოლო ასეთის არარსებობისას, იმ წესის მიხედვით, რომელსაც თვითონვე აღგენს, როგორც კანონმდებელი“.

ბრაზილიის სამოქალაქო კოდექსის მე-4 მუხლის თანახმად: „როდესაც დადგენილი სამართალი არ გამოიყენება კონკრეტულ საქმეზე, ის მოსამართლემ უნდა გადაწყვიტოს ანალოგიის, ჩვეულების და სამართლის ზოგადი პრინციპების თანახმად“.

ამრიგად, სამართლის ხარვეზის შევსება ანალოგიით არ ამოიწურება. მასთან ერთად სამართალშემფარდებელმა (მოსამართლემ) უნდა იხელმძღვანელოს ზემოაღნიშნული კრიტერიუმებითაც.

II თავი. სამართლის საზრისის ცნება

1. ბუნებითი სამართლის თანამედროვე თეორია

სამართლის მეცნიერებაში მრავალი საუკუნის განმავლობაში გაბატონებული იყო მოძღვრება, რომელიც ამტკიცებდა, რომ მუდმივად ცვალებადი, პოზიტიური, მოქმედი სამართლისაგან ანუ კანონმდებლობისაგან დამოუკიდებლად არსებობს ბუნებითი სამართალი ანუ უზენაესი, საყოველთაო, მარადიული სამართლის პრინციპები, სათენაც უნდა ისწრაფოდეს ყოველი ქვეყნის პოზიტიური სამართალი და რომლებიც წარმოადგენს მოქმედი კანონმდებლობის შეფასების კრიტერიუმია.

პირველად ბუნებითი სამართლის მოძღვრებას ეხვდებით ბერძენ ფილოსოფოსთა ნაწარმოებებში. ბუნებითი სამართლის თეორიის შემდგომი განვითარება დაკავშირებულია გროციუსის სახელთან. ამ თეორიის ძირითადი დებულებები დასაბუთებული აქვთ კანტს და ჰეგელს.

მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში გაბატონებულ მდგომარეობას იკავებს სამართლის ისტორიული სკოლა, რომელიც საერთოდ უარყოფს ბუნებითი სამართლის არსებობის შესაძლებლობას და ამტკიცებს, რომ არსებობს მხოლოდ ერთი - პოზიტიური სამართალი, კანონმდებლობა, რომელიც მუდმივ განვითარებაშია. კანონმდებლობის განვითარების მამოძრავებელი ძალა არის ეროვნული სული. ეროვნული სული თანდათანობით ვლინდება პოზიტიურ სამართალში, კანონმდებლობაში.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში პრიორიტეტულია პოზიტივიზმი, რომელიც ცდილობს შეარიგოს სამართლის ბუნებითი და ისტორიული მიმართულებები. პოზიტივისტური მიმართულების ჩარჩოებში ყალიბდება მიმდინარეობები, რომლებიც სამართლის არსს უკავშირებენ ერთ-ერთი ფსიქოლოგიური ფაქტორის მიზნის, ინტერესის, ნებისყოფის, თავისუფლების, იძულების კატეგორიებს.

XX საუკუნის დასაწყისში ძალას იკრებს ახალი მიმდინარეობა - ნორმატივიზმი, რომელმაც დასრულებული სახე მიიღო ჰ. კელზენის სამართლის წმინდა თეორიაში.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ნორმატივიზმის ადგილს იკავებს აღორძინებული ბუნებითი სამართლის სკოლა, რომელსაც ეწოდა

სამართლის ფილოსოფიური მიმდინარეობა. მისი კვლევის უმთავრესი ობიექტი გახდა სამართლის იდეა.

თანამედროვე სამართლის ფილოსოფიამ კვლევა იმით დაიწყო, რომ ეცადა დაედგინა სამართლის იდეის პირველწყარო. საკითხი იმის შესახებ, თუ რა უდევს საფუძვლად სამართლის იდეას, დღეს სადავოა.

სამართლის ფილოსოფოსთა ერთი ნაწილი სამართლის იდეის საფუძვლად აღიარებს ადამიანის ლოგიკურ შესაძლებლობებს, რომლებიც ემყარება საგნებისა და წმინდა იდეების სამყაროს დაპირისპირებულობას.

სამართლის ფილოსოფოსთა მეორე ჯგუფი თვლის, რომ სამართლის იდეა არის ადამიანის სიღრმისეული ფსიქიკის პროდუქტი.

სამართლის ფილოსოფოსთა მესამე ჯგუფისათვის სამართლის იდეა სათავეს იღებს ღირებულებათა ობიექტურად ჩამოყალიბებული სისტემიდან.

მიუხედავად ამ განსხვავებებისა, ძირითად საკითხში სამართლის ფილოსოფოსები ერთიანი არიან, სახელდობრ: სამართლის იდეა მუდმივი და უცვლელია და ის არ არის დამოკიდებული ადგილსა და დროზე. თანამედროვე სამართლის ფილოსოფიის გავლენიანი წარმომადგენელი - ფენხერი თვლის, რომ ამა თუ იმ ქვეყნის ფარგლებში გაბატონებული კლასები და პოლიტიკური ძალები არაერთხელ ცვლიდნენ ერთმანეთს, თვით სახელმწიფოები ჩნდებოდნენ და ქრებოდნენ, მაგრამ სამართლის იდეა მუდმივად არსებობდა.

ამ მიმდინარეობის მეორე მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი მიტტაიზი ამტკიცებს, რომ სამართლის ისტორია - ეს არის სამართლის იდეის განვითარება ისტორიაში, ხოლო შიონკეს აზრით, სამართლის პირველსაწყისი არის ძალა, მაგრამ იგი არ მომდინარეობს სახელმწიფოდან, არ არის სამართლის შემოქმედება. სამართლის ძალა კაცობრიობის დაბადებისთანავე აღმოცენებული სამართლის იდეიდან ჩნდება. სამართლის იდეა დამოუკიდებლად მოქმედი ძალაა, მიუხედავად იმისა, იქცევა თუ არა იგი კანონმდებლობის შინაარსად. თუკი კანონი ეწინააღმდეგება სამართლის იდეას, მაშინ ასეთი კანონი უსამართლოა. ინსტანცია, რომელიც ხსნის წინააღმდეგობას კანონსა და იდეას შორის, სასამართლოა. იგი კანონს უქვემდებარებს სამართლის იდეას.

სამართლის იდეისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, იქცევა თუ არა იგი პოზიტიური სამართლის ნორმის შინაარსად და გამოიყენებს თუ არა მას მოსამართლე კონკრეტული საქმის გადაწყვეტისას, მაგრამ, მესნერის აზრით, სამართლის ისტორია და სამართლებრივი სინამდვილე ადასტურებს, რომ სამართლის იდეა

ძალზე მნიშვნელოვანწილად განხორციელდა ისტორიულად ჩამოყალიბებულ მართლწესრიგში, რაც სამართლის ფილოსოფიის სიცოცხლისუნარიანობასა და მის პრაქტიკულ მნიშვნელობაზე მიგვანიშნებს.

რას წარმოადგენს სამართლის იდეა? ამ კითხვაზე დასაბუთებული პასუხი გასცა სამართლის ფენომენოლოგიამ.

სამართლის ფილოსოფიისათვის დამახასიათებელია რამდენიმე მიმართულება, რომელთაგან, ჩვენი აზრით, ყველაზე თანამიმდევრული აღმოჩნდა ე. ჰუსერლის ფილოსოფიურ მოდელზე აგებული სამართლის ფენომენოლოგია. ჭერ კიდევ ნახევარი საუკუნის წინ ცნობილმა მეცნიერმა რაინახმა პირველმა სცადა გამოეყენებინა ე. ჰუსერლის ფენომენოლოგია სამართალში. ამავე პერიოდში ოდნავ მოგვიანებით, მაგრამ მისგან დამოუკიდებლად ასეთივე კვლევა ჩაატარა ქართველმა მეცნიერმა, საქართველოში სამართლის ფილოსოფიის ფუძემდებელმა გ. ნანეიშვილმა.

უპირველეს ყოვლისა, გ. ნანეიშვილი გამოიწვეს ერთმანეთისაგან ფაქტს და სამართალს, როგორც სინამდვილის ორ მხარეს. ფაქტის სინამდვილე იმით გამოიხატება, რომ ის არის მომხდარი, ისტორიული; სამართლის სინამდვილე კი კანონად ქცეული იდეის სინამდვილეა, პოზიტიური სამართლის ნორმად ქცეული სამართლის იდეაა. განსხვავება მათ შორის ისაა, რომ ამ უკანასკნელის შესახებ არ შეიძლება ითქვას, ის ფაქტია რომ, ე. ი. ვერ ვიტყვით, რომ „მოხდა“ ისე, რომ სამართლის იდეა იქცა პოზიტიური სამართლის ნორმის შინაარსად, რადგან ფაქტი არ შეიძლება იყოს ის, რაც არსებობს როგორც იდეა, იმის მიუხედავად, ეს იდეა არის როგორც წმინდა იდეა, თუ როგორც პოზიტიური სამართლის ნორმად ქცეული იდეა. ყველა იდეა შემთხვევაში გამოხატავს იმას, რაც ჭერ არ არის, მაგრამ რაც „უნდა“ იყოს. ფაქტი არ „შეიძლება“ იყოს, რადგან ის „არის“. სწორედ ამიტომ, რომ სამართლის იდეა ფაქტისაგან განსხვავებით ხასიათდება ჭერარსით, ვიმეორებთ, მიუხედავად იმისა, იქცა თუ არა იგი პოზიტიური სამართლის ნორმად, რადგან ყველა შემთხვევაში ის გამოხატავს ჭერარსს.

სამართლის იდეა არის ქცევის წესი, ნორმა, რომლის ძალითაც სამართლის სუბიექტები ერთმანეთს განიხილავენ, როგორც უფლებამოსილს და ვალდებულს. ეს ქცევის წესი ადამიანისათვის მისაწვდომი ხდება ლოგიკური აღიარებით.

რა განსხვავებაა სამართლის წმინდა იდეის ჯერარსა და პოზიტიური სამართლის ნორმად ქცეული სამართლის იდეის ჯერარსს შორის? განსხვავება ერთია მხოლოდ: სამართლის წმინდა იდეას აქვს მუდმივი პრეტენზია, იქცეს პოზიტიური სამართლის ნორმის შინაარსად, ხოლო პოზიტიური სამართლის ნორმად ქცეულ სამართლის იდეას - საზოგადოებრივი ცხოვრების შინაარსად. იქცევა თუ არა სინამდვილეში სამართლის წმინდა იდეა პოზიტიური სამართლის ნორმის შინაარსად ან ხორციელდება თუ არა პოზიტიური სამართლის ნორმად ქცეული წმინდა იდეა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში - ეს სხვა საკითხია, მას არავითარი კავშირი არა აქვს სამართლის იდეის ბუნებასთან. სამართლის იდეა ყოველთვის ჯერარსს გამოხატავს(!).

ამ თვალსაზრისით სამართლის ფენომენოლოგია და ნორმატივიზმი ერთ პოზიციაზე დგანან, მაგრამ მხოლოდ ამ თვალსაზრისით. ორ მიმდინარეობას შორის განსხვავება ჩნდება სამართლის წმინდა იდეის პოზიტიური სამართლის ნორმის შინაარსად გარდასახვისას. ნორმატივიზმისათვის არ არის მნიშვნელოვანი, თუ რა ძალა აქცევს სამართლის წმინდა იდეას პოზიტიური სამართლის ნორმის შინაარსად, მისთვის ეს საკითხი მეტაიურიდიულია, მაშინ, როდესაც სამართლის ფენომენოლოგიისათვის მის გარკვევას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება. პრობლემა შემდგენაირად ისახება: რით არის განპირობებული, რომ სამართლის სწორედ ეს და არა სხვა იდეა იქცა პოზიტიური სამართლის ნორმის შინაარსად? ვიმეორებთ, ნორმატივიზმი ამ კითხვას დუმილით პასუხობს, რადგან პასუხის გაცემა ყველა შემთხვევაში ღალატი იქნება იმ ძირითადი ამოსავალი დებულებისა, რომელიც კრძალავს იურიდიული ფენომენის ახსნას არაიურიდიული მოვლენით. არსებითად კითხვა ასე ისმის: რა ძალა აქცევს სამართლის წმინდა იდეას პოზიტიური სამართლის ნორმის შინაარსად? ამ კითხვაზე პროფ. გ. ნანეიშვილის პასუხი ასეთია: „ის, ვისაც ისტორიამ მისცა ძალა და ხელისუფლება თავისი პოლიტიკური მრწამსის შესაბამისად შეაფასოს ფაქტიური საზოგადოებრივი ურთიერთობანი“. ეს „ძალა“ პროფ. გ. ნანეიშვილისათვის მოცემულ საზოგადოებაში არსებული ის ძალებია, რომლებიც იბრძვიან, რათა დაადგინონ მათთვის ხელსაყრელი ქცევის წესები ანუ პოზიტიური სამართლის ნორმად აქციონ მათთვის მისაღები სამართლის იდეა. აქედან გამომდინარე, ყოველი პოზიტიური სამართალი შემთხვევითია, ის შესაძლებელ პოზიტიურ სამართალთა სპეციფიკური შემთხვევაა.

ყოველი პოზიტიური სამართლის ადგილას შეიძლება წარმოვიდგინოთ სხვა, რადგან თუ არა სოციალურ-პოლიტიკურ ძალთა გარკვეული ერთობლიობა, სამართლის გარკვეული იდეა არ იქცეოდა პოზიტიური სამართლის ნორმების შინაარსად და მის ადგილს დაიკავებდა სამართლის სხვა იდეა, სხვა პოზიტიური სამართალი. აბსტრაქტულად, ყოველი პოზიტიური სამართლის ადგილას ჩვენ შეგვიძლია წარმოვადგინოთ სხვა პოზიტიური სამართალი. ამ ძირითადი ამოსავალი დებულების გარეშე შეუძლებელია სამართალშემოქმედება ანუ პროგრესი სამართალში. უფრო მეტი, ბრძოლა სამართლისათვის სხვა არაფერია, თუ არა ბრძოლა სამართლის სრულყოფისათვის.

ნორმატივიზმს ასევე არ შეუძლია ახსნას, თუ რატომ მიმართავს სამართლის ნორმა მხოლოდ ადამიანს, როგორც მისი შინაარსის ერადერთ განმახორციელებელს და არა სხვა არსებებს, რატომ იყენებს პოზიტიური სამართალი საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად ისეთ მეტაფიზიკულ მოვლენებს, როგორიცაა ხელშეკრულება, ხდომილება და, საერთოდ, იურიდიული ფაქტების მთელი სისტემა, რატომ სცნობს მცირეწლოვანს ან სულით ავადმყოფს არაქმედუნარიანად და ა.შ. ნორმატივიზმის თვალსაზრისით ყველა აღნიშნული მოვლენა პოზიტიური სამართლის მიერ ხელოვნურად არის შექმნილი.

ამ კითხვაზე პასუხი სამართლის ფენომენოლოგიამ გასცა. პროფ. გ. ნანეიშვილის აზრით, ყველა აღნიშნული მოვლენის ობიექტური თვისებები განაპირობებს იმას, რომ სწორედ მათ და არა სხვა რამეს იყენებს პოზიტიური სამართალი საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად. პირები ქორწინდებიან არა იმიტომ, რომ არსებობს შესაბამისი სამართლის ნორმები; პირი ნივთის მესაკუთრე ხდება არა იმიტომ, რომ არსებობს საკუთრების სამართალი; ქონება ერთი პირიდან მეორესთან გადადის არა იმიტომ, რომ არსებობს ყიდვა-გაყიდვის მომწესრიგებელი ნორმები და ა.შ. პოზიტიური სამართალი მხოლოდ ადამიანს ცნობს სამართლის სუბიექტად და არა სხვა არსებებს, რადგან მხოლოდ ადამიანია ღირებულებითი აქტების მატარებელი, მხოლოდ მას შეუძლია განახორციელოს პოზიტიური სამართლის ნორმადქცეული სამართლის იდეა.¹

¹ გ. ნანეიშვილი. დასახელებული ნაშრომი. გვ. 3,15.

ამრიგად, მართლწესრიგი ანუ საზოგადოების სამართლებრივი ცხოვრება მოიცავს სამართლის წმინდა იდეას, პოზიტიური სამართლის ნორმად ქცეულ სამართლის იდეას და მის განხორციელებას.

სამართლის ფილოსოფია არის ფილოსოფიის ის დარგი ადამიანის შესახებ, რომლის მიზანია შეიმეცნოს ადამიანის ნორმატული ყოფიერება სამყაროში და მსოფლიოს კულტურულ განვითარებაში, ანუ თვით ადამიანი.

სამართლის ფილოსოფია განიხილავს ადამიანს, როგორც კულტურის მატარებელს. ფაქტია, რომ ადამიანი და, საერთოდ, კულტურა მუდმივად პროგრესისაკენ მიისწრაფვის, ამიტომ სამართლის ფილოსოფიის ამოცანაა შეიმეცნოს სამართლის იდეა, როგორც მუდმივად განვითარებადი ანუ კულტურული მოვლენა. სამართლის თანამედროვე ფილოსოფია უარყოფს ბუნებითი სამართლის მუდმივობას. სამართლის მუდმივობის, უცვლელობის აღიარება გამართლებული იქნებოდა, თუ დავუშვებდით, რომ ადამიანი შექმნილია სრულყოფილ არსებად და მისი დანიშნულებაა მუდმივად ერთ მდგომარეობაში იმყოფებოდეს, ე.ი. წარმოვიდგენდით, რომ ადამიანი არის ის, რაც უნდა იყოს.

ეთნოგრაფიისა და შედარებითი სამართალმცოდნეობის მონაცემებმა საბოლოოდ შეარყია ტრადიციული ბუნებითი სამართლის ამოსავალი თეზისი ბუნებითი სამართლის მუდმივობის, უცვლელობის შესახებ. მეცნიერების ამ დარგებმა დაადგინა ეროვნული სამართლებრივი ინსტიტუტების მრავალფეროვნება. მისაღებია თუ არა ევროპული ცივილიზაციისათვის ამა თუ იმ ქვეყნის სამართლის სისტემა, ამას არა აქვს განმსაზღვრელი მნიშვნელობა, რამეთუ სამართლის სისტემა, თუკი ის ერის სულის ემანაციაა, გარდა იმისა, რომ ფაქტია, ამავე დროს გამართლებულიცაა. ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ სხვადასხვა ქვეყნების სამართლის სისტემებიდან არ შეიძლება ლოგიკურად გამოვიყვანოთ მათთვის საერთო, ზოგადი სამართლებრივი პრინციპები. მაგრამ აქედან ის დასკვნა კი არ უნდა გამოვიტანოთ, რომ სამართლის ამ პრინციპებს უნარი შესწევს იქცეს სამართალშემოქმედებისათვის საკმარის ძალად ანუ ეროვნული სამართლებრივი სისტემების მაფორმირებელ ფაქტორად. ეს პრინციპები ზოგადსაკაცობრიო ღირებულებებია, რომლისაკენაც უნდა ისწრაფოდნენ ეროვნული სამართლებრივი სისტემები, მაგრამ მათ არ შეუძლიათ შექმნან სამართლის ეროვნული სისტემები, ე.ი. არ შეუძლიათ ჰქონდეთ ცალკეული ერებისათვის სავალდებულო ძალა.

ერები ანუ კაცობრიობა სამართლის აზრის მუდმივ ძიებაშია, რის გამოც ზოგადსაკაცობრიო პრინციპების მუდმივობის, უცვლელობის, შეუვალლობის აღიარება ერების ანუ კაცობრიობის კულტურული განვითარების დამუხრუჭება იქნებოდა. ამრიგად, არ არსებობს მუდმივი, უცვლელი ბუნებითი სამართალი. მუდმივია და უცვლელია ერების ანუ კაცობრიობის მისწრაფება სამართლის აზრის წვდომისაკენ.

აქედან გამომდინარე, სამართლის ფილოსოფიის საგანია ერების ანუ კაცობრიობის სამართლის აზრის წვდომის პროცესის მეცნიერული ახსნა, ეროვნულ სულში ჩამალული იმ ტენდენციების გამოვლენა, რომლებიც მათ კულტურულ ანუ მთლიანად კაცობრიობის სრულყოფას ემსახურება. საწინააღმდეგოს მტკიცებას მივყავართ პოზიტივიზმამდე და არა სამართლის იდეის დასაბუთებამდე, საზოგადოების გლობალურ სტაგნაციამდე, რომელიც გამორიცხავს მეცნიერების მხრივ პოზიტიური სამართლის ნებისმიერ კრიტიკას. ექსპერიმენტი ბუნებითი სამართალი ანუ სამართლის ფილოსოფია, როგორც მეცნიერების დარგი, იწყება იქ, სადაც საფუძველი ეყრება პოზიტიურ სამართლის კრიტიკას ანუ მეცნიერულ კვლევას - როგორი უნდა იყოს სამართალი, ე.ი. მაშინ, როდესაც მეცნიერი იწყებს სამართლის აზრის წვდომას, იღვწის სამართლის აზრის გამოვლენისათვის (კრიტიკაში ვგულისხმობთ სამართლის არა დაწუნებას, არამედ მის ანალიზს და ყოველმხრივ შეფასებას).

სამართლის აზრის გამოვლენა შეუძლია პრაქტიკოს იურისტსაც, თუმცა შეზღუდულად, რადგან სამართლის სრულად წვდომა განისაზღვრება კონკრეტული საგნის ფაქტობრივი, ინდივიდუალური მდგომარეობით. მიუხედავად ამისა, როგორც მეცნიერი, ისე პრაქტიკოსი ეძებს სამართალს ანუ ნორმალურ მოდელს, რომელიც მიესადაგება ფაქტობრივ ან სხვა გარემოებებს.

აღსანიშნავია, რომ ცნობილმა გერმანელმა სამართალმცოდნემ კოლერმა სამართალი შეადარა ორსახოვან იანუსს, რომელიც ერთი სახით უყურებს აწმყოს, ხოლო მეორეთი - მომავალს, ერთსა და იმავე დროს ანგრევს ძველს და აშენებს ახალს. უფრო მეტი, კოლერს ეკუთვნის შემდეგი გამონათქვამი: „თითოეული სამართალი ოიდიპოსია, რომელიც კლავს საკუთარ მამას და თავისი დედით იწყებს ახალ თაობას“.

სამართლის ფილოსოფია მიუღებელია მარქსიზმ-ლენინიზმისათვის, რადგან ეს უკანასკნელი თავისი უკიდურესი დოგმატიზმის გამო უარყოფს ისეთი აზრის არსებობის შესაძლებლობას, რომელიც არ საბუთდება, მოვლენის გარეშე არსებობს და რომელიც ფაქტობრივში

ნორმატიულობას გულისხმობს. საერთოდ, მარქსიზმ-ლენინიზმისათვის გაუგებარია თეზისი იმის შესახებ, რომ ნორმატიულობა კულტურის მაკონსტრუირებელი ელემენტია, მასშია ჩაწული. მარქსიზმ-ლენინიზმისათვის ზეგრძობადობა არ არსებობს, არის მხოლოდ ფაქტების სამყარო, რომლებიც მხოლოდ მიზეზშედეგობრივად არიან დაკავშირებული ერთმანეთთან. მარქსიზმ-ლენინიზმისათვის გაუგებარი რჩება ის, რომ ზეგრძობიერის დასაბუთების ცდას გადაყვავართ არა რწმენის, არამედ მეცნიერების სამყაროში. მათემატიკა, კვანტური ფიზიკა და თანამედროვე ასტრონომია, უფრო მეტი, მონაცემები ადამიანის ქვეცნობიერი და არაცნობიერი მექანიზმების შესახებ ის დარგებია, რომლებმაც სამუდამოდ დაასამარეს მატერიალიზმი და, განსაკუთრებით, მისი ყველაზე უფრო რეაქციული მიმართულება - მარქსიზმ-ლენინიზმი.

მოვიყვანთ ელემენტარულ მაგალითს: თანამედროვე ფიზიკას ორგვარად ესმის „არსებობის“ ცნება: კონკრეტული ფიზიკური ობიექტებისა და პროცესების არსებობა დროში და სივრცეში, და სტრუქტურების არსებობა „არსებობის“ წმინდა ლოგიკური მნიშვნელობით. მეორე შემთხვევაში, სტრუქტურები ატარებს არანაქლებ რეალურ ხასიათს, ვიდრე ობიექტურად არსებული მონაცემები. როდესაც მათემატიკოსი ამბობს - არსებობს მთელი რიცხვები, მას, რა თქმა უნდა, არა აქვს მხედველობაში ის, რომ მთელი რიცხვები არსებობს დროში და სივრცეში. მათი არსებობა გულისხმობს უბრალოდ ლოგიკურ კავშირს, რომელსაც არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს დროისა და სივრცის ცნებასთან. მარქსიზმ-ლენინიზმი ვერ უარყოფს თავად ლოგიკის, როგორც მეცნიერების დარგის, მათ შორის, ლოგიკური კანონების არსებობის ფაქტს, რითაც ადასტურებს თავის უსუსურობას.

მეორე მაგალითი: მატერიალიზმს შეუძლია დაასაბუთოს, მაგალითად, მიზეზობრივი კავშირი საზოგადოებრივად საშიშ მოქმედებასა და მომხდარ შედეგს შორის, მაგრამ თავისი მეთოდოლოგიური პოზიციის გამო უნარი არ შესწევს (თუ, რა თქმა უნდა, არ უღალატა თავის ამოსავალ დებულებას), დაასაბუთოს ბრალი, როგორც პასუხისმგებლობის საფუძველი, რადგან ბრალი არის ფსიქიკური (არა მატერიალური), სულიერი კავშირის ამსახველი შეფასებითი კატეგორია, რაც ნორმაში გამოხატულია ლოგიკური მსჯელობის სახით.

ბოლო დროს დასავლეთის მეცნიერი იურისტები ყურადღებას ამახვილებენ სამართლის, როგორც „სოციალური სუბსტანციის“

ინტეგრალური ნაწილის ინტერპრეტაციაზე, რომლის პროექციასა და ასახვასაც ის წარმოადგენს. ჩნდება მრავალრიცხოვანი კონცეფციები, რომლებიც ცდილობენ დაასაბუთონ, რომ სამართალი „ეპოქის სულიერი პროდუქტია“. ამ კონცეფციებში შეინიშნება ისტორიული ორიენტაციის ნიშნები, რომლის მიხედვითაც შესაძლებელი ხდება სამართლის კულტურულ-ისტორიული წანამდევრების ან საფუძვლების გარკვევა. მთლიანობაში ჩვენს წინაშეა „ახალი იურიდიული ონტოლოგიის“ დამუშავების ცდა, რომელიც ხელმძღვანელობს ფენომენოლოგიის, ეგზისტენციალური და ვიტალისტური ფილოსოფიის მეთოდებით.

გაბატონებულ მდგომარეობას იკავებს ე.წ. იურიდიული ჰერმენევტიკა, რომელიც ეყრდნობა მ. ჰაიდეგერის, გ. ჰადემარის და ი. ჰაბერმასის „ჰერმენევტიკულ ონტოლოგიას“. ამ თეორიაში მოცემულია სამართლის პრინციპულად ახალი გაგების ცდა. მის „ესეეურებს სიზიფეს შრომად მიაჩნიათ სამართლის ობიექტური ბუნების (ობიექტური საზრისის) შემმეცნებელი სუბიექტისაგან დამოუკიდებლად დადგენის ცდა. ჰერმენევტიკა განიხილავს სამართალს, როგორც ისეთ ფენომენს, რომლის კონსტრუირებაც ხდება მხოლოდ გაგების აქტში, ხოლო გაგებამ, თუ უნდა, რომ გადაეცეს სხვას, თავისი არტიკულაცია უნდა იპოვოს ენაში.

ამ თეორიის დასაბუთების მიზნით მისმა წარმომადგენლებმა წამოაყენეს სამართლის ფილოსოფიის ორი მთავარი მიმართულების - პოზიტივიზმისა და ბუნებრივ-სამართლებრივი დოქტრინის ისტორიული რევიზიის თეზისი.

ნაცვლად ტრადიციული მოძღვრებისა, რომელიც თვლის, რომ კონკრეტულ-პოზიტიურ სამართალს უკვე მზამზარეული სახით შეიცავს ნორმა, კაუფმანმა წამოაყენა თეზისი იმის შესახებ, რომ კანონი სამართლის არა სინამდვილე, არამედ მხოლოდ შესაძლებლობაა.

კაუფმანი აკრიტიკებს კანონის ახსნა-განმარტების მიმართ ტრადიციულ დამოკიდებულებას. მისი აზრით, კანონის ახსნა-განმარტების დროს მხედველობაში უნდა მივიღოთ „საგანთა მდგომარეობა“, წინააღმდეგ შემთხვევაში შეუძლებელი ხდება გავიგოთ ის „შეუსაბამობა, რომელიც არსებობს რეალურ სიტუაციასა და კანონის ტექსტს შორის.

კაუფმანის კონცეფციის თანახმად, „კანონი უფრო გონიერია, ვიდრე კანონმდებელი“, ეს იმიტომ, რომ კანონი მოსამართლის პრაქტიკული მოღვაწეობის საშუალებით ახალ სიტუაციებს ახლებურად უპასუხებს და იცვლება რა ფაქტობრივად, მაინც ტექსტუალურად

უცვლელი რჩება. ამ დებულებას ადასტურებს ე.წ. ჰერმენევტიკული წრის არსებობა.

სამართლებრივი რეგულირების ღირებულებითი კრიტერიუმების დასადგენად დასავლურ სამართლის ფილოსოფიაში ერთდროულად ხდება ამ იდეების პოლიტიკური შინაარსის რეფორმისტული განმარტების შეერთება მათი დასაბუთების ახალ სუბიექტივისტურ გნოსეოლოგიურ მეთოდთან.

სამართლის ღირებულებითი ფილოსოფია ომის შემდგომ პერიოდში ყველაზე უფრო სრულად ჩამოყალიბებულია ფრანკფურტის (მაინის) უნივერსიტეტის პროფესორის, სამართლის ისტორიის ევროპული ინსტიტუტის დირექტორ გ. კონგის შრომებში. მისი აზრით, სამართლის ფილოსოფიაში ძირითადია საკითხი სამართლიანობის შესახებ, ხოლო სამართლის მეცნიერების ამოცანა ის არის, რომ ახსნას სამართლის სისტემა, როგორც იმ სამართლიანობის განხორციელება, რომელიც თვითონაა დამოუკიდებელი და ყველასთვის სავალდებულო იდეალური არს-ღირებულება.

სამართლის ეთიკური საფუძვლების გამოკვლევას კონგი აგებს ზნეობრივი კანონებისა და „გონებრივი მონაცემების“ ანუ „საგანთა ბუნების“ თანაფარდობაზე. ის ფაქტობრივად აფართოებს „საგანთა ბუნების“ ცნების შინაარსს და მიჰყავს ის სოციალური მოვლენების ზოგადი კანონზომიერების წარმოდგენამდე. წესრიგი შინაგანად არის დამახასიათებელი საგნებისათვის და სამართლიანობამ, როგორც იდეალურმა ღირებულებამ, უნდა გაითვალისწინოს და აღიაროს ეს. ამით „საგანთა ბუნება“ სამართლიანობას აძლევს ემპირიულ მასშტაბებს.

ამასთან ერთად, „საგანთა ბუნების“ აღიარება გულისხმობს შედწევას, სოციალური ცხოვრების სტრუქტურებში მომწესრიგებლად ჩარევას. ამრიგად, სამართლის ჩამოყალიბება ხდება როგორც ზნეობრივი ღირებულების, ისე სოციალური ცხოვრების ფაქტების, ანუ „საგანთა ბუნების“ ურთიერთქმედების შედეგად. ცხადია, რომ აქ კონგი აგრძელებს რადბრუხის მიერ დაწყებულ საქმეს, რომელიც გულისხმობს მეთოდოლოგიური დუალიზმის დაძლევას, სამართალში ემპირიულ-სოციოლოგიური და ნორმატიულ-ეთიკური თვალსაზრისების გაერთიანებას.

შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ კონგმა სამართლის ფილოსოფიის ფარგლებში დაამუშავა „სოციალური“ ლიბერალიზმის პოლიტიკური ეთიკის ვარიანტი. ის აცხადებს, რომ სამართლის სფეროში ზნეობის განხორციელებისათვის აუცილებელია სხვადასხვა ღირებულების სინთეზი. ასეთი სინთეზის მოდელს ბუნებითი სამართალი იძლევა.

ამრიგად, კონგის ფილოსოფიურ-სამართლებრივი კონცეფტია შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ბუნებითი სამართლის თეორიის მოდერნიზებული ვარიანტი.

ჩვენი აზრით, კაცობრიობის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ბუნებითა სამართალმა კონკრეტული, მატერიალური შინაარსი შეიძინა ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული, უნივერსალური უფლებებისა და თავისუფლებების სახით. ეს უფლება-თავისუფლებანი თითოეული ადამიანისაგან განუყოფელი, დაბადებიდან სიკვდილამდე თანმდევი, გაუსხვისებელი ბუნებრივი თვისებებია, რომელთა გარეშე მას, როგორც ადამიანს, არსებობა არ შეუძლია. მოკლედ, ეს არის ადამიანის ბუნებრივი უფლება-თავისუფლებანი.

„ადამიანი იბადება თავისუფალი, ღირსებებითა და უფლებებით თანასწორი“ - ეს არის პრინციპი, რომელშიც აკუმულირებულია ბუნებითი სამართლის შინაარსი, იდეა, საიდანაც სათავეს იღებს და რომლისაკენაც მუდმივად ისწრაფვის ნებისმიერი ქვეყნისა და ნებისმიერი ტიპის სამართალი, საბოლოო ჯამში - ყველა ხალხი, მთელი კაცობრიობა (იხ. თავი „ადამიანი, როგორც საერთაშორისო სამართლის სუბიექტი“).

საკანონმდებლო, სახელმეკრულებო და პრეცედენტული სამართლისაგან განსხვავებით, რომელიც ისტორიულად შედარებით ცვლად სიდიდეებია, ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი აბსოლუტური კატეგორიების რიგში განიხილება. ამ თვალსაზრისით, ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლება-თავისუფლებანი თავიანთ ერთობლიობაში შეადგენენ უმაღლესი დონის სამართალს, რომელზედაც ორიენტირებული უნდა იყოს საკანონმდებლო, სახელმეკრულებო და პრეცედენტული სამართალი.

უფრო მეტიც, ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ კაცობრიობას ერთი უნივერსალური პოზიტიური სამართალი აქვს - ეს არის ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებათა სამართალი. „კაცობრიობის ერთადერთი, საერთო სალაპარაკო ენა არის ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებები“ - ეს ფიგურალური გამოთქმა შეიცავს ღრმა ჭეშმარიტებას და იგი თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის ნორმად იქცა.¹

¹ „ადამიანის უფლებათა შესახებ ვენის 1993 წლის მსოფლიო კონფერენციის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა“. გვ.13

2. სამართლის საზრისის წვდომა

მარქსისტულ იურიდიულ მეცნიერებაში, მათ შორის, ქართველ მარქსისტ-ლენინელ ავტორთა მიერ გამოქვეყნებულ ნაშრომებში უდავოდ არის მიჩნეული, რომ სამართალი განპირობებულია საზოგადოებრივი (მათ შორის, მატერიალური) ურთიერთობებით.¹ ეს არის სამართლის მიმართ ცალმხრივი, ჰიპერტროფირებული მიდგომა. სამართლის აზრად მის წვდომაშია.

სამართლის აზრის წვდომის პროცესი ორი ეტაპისაგან შედგება: როგორც აღინიშნა, პირველ ეტაპზე მიმდინარეობს სამართლის ზოგადი ნორმების ანუ სამართლის გამომუშავება, მეორე ეტაპზე კი - კონკრეტული ნორმების, სამართლებრივი ქცევის კონკრეტული წესების შემუშავება ინდივიდუალურად განსაზღვრული საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოსაწესრიგებლად. უკანასკნელი სამართლის აზრის წვდომის საბოლოო, დამამთავრებელი ეტაპია.

ზოგადი და კონკრეტული სამართლებრივი ნორმების, ანუ სამართლის აზრის წვდომის ეს ორი ეტაპი განსხვავებულ კანონზომიერებას ექვემდებარება.

ის, რომ სამართლის ზოგადი ნორმების მეოხებით ხდება სამართლის იდეის წვდომა, უფრო ზუსტად, ის, რომ სამართალში სამართლის აზრია განხორციელებული და არა სხვა რამ, საკმარისი მეცნიერული სიღრმით აქვს დასაბუთებული პროფ. გ. ნანეიშვილს.

კონკრეტული სამართლებრივი ნორმის შემუშავებას, როგორც სამართლის აზრის წვდომის უმთავრეს ეტაპს, საბჭოთა პერიოდის იურიდიულ მეცნიერებაში არავითარი ყურადღება არ ექცეოდა. საბჭოთა პერიოდის იურიდიული მეცნიერება ძირითადად შემოიფარგლა კანონის

¹ მხედველობაში არ გვყავს 20-იანი წლების სამი ქართველი მეცნიერი, სახელდობრ, პროფესორები: გნანეიშვილი, ავაჩიშვილი და ირ. სურგულაძე, რომელთა ნაშრომები „წითელი პროფესორების“ მეცადინეობით საბჭოთა ხელისუფლებამ დაგმო როგორც იდეალისტური, და რამაც ათეული წლებით შეაჩერა სამართლის თეორიის განვითარება საქართველოში. იხ. ჩვენი წერილი „დისკუსია თუ ავანტიურა ანუ როგორ მზადდებოდა 30-იანი წლების რეპრესიები ქართველ მეცნიერთა მიმართ“. „საბჭოთა სამართალი“, №5, №6, 1989. ქართული იურიდიული მეცნიერების კორიფეების იდეოლოგიურ რეაბილიტაციას არა ერთი გამოკლევა მიუძღვნა ავტორმა, ხოლო „წითელი პროფესორის“ გადმონაშთების მხოლმას - სასამართლო პროცესი. იხ. „სასამართლო საქმე პროფესორი ბიძინა სავანელი წითელი პროფესორების წინააღმდეგ“. თბ., 2003. (ეროვნული ბიბლიოთეკის ფონდი).

ტექნიკისა და კანონის ტექნიკურ-სამართლებრივი შეფარდების მექანიზმის დადგენით, რის გამოც სამართლებრივი ცხოვრება, ე.ი. მართლწესრიგი დარჩა მეცნიერული კვლევის მიღმა. სრულიად უგულვებელყოფილი იქნა ის გარემოება, რომ მართლწესრიგის ფორმირებაში მონაწილეობს არა მარტო სამართალი, არამედ აგრეთვე თვითმოქმედი (თვითმართვადი) სოციალური ძალები და ნორმატიული ფაქტები.²

იურიდიული პოზიტივიზმის იდეა მოქმედი სამართლის „უხარვეზობისა“ და „ლოგიკური დასრულებულობის“ შესახებ ილუზიაა. სამართლის ანალოგიას და სამართლის ნორმის გავრცობით ახსნა-განმარტებას არ შეუძლია იხსნას იურიდიული პოზიტივიზმი, რადგან პოზიტიური სამართლის შეფარდების ყველა შემთხვევაში სამართალშემფარდებელი რჩება მოქმედი სამართლის ფარგლებში და მას არ შეუძლია მოხსნას დაძაბულობა სამართლის უძრავობასა და საზოგადოებრივი პროცესების დინამიკურობას შორის.

სამართლის ჩაკეტილი სისტემის შესახებ მოძღვრების ამოსავალი პოზიცია, ე. ერლიხის აზრით, არის XVIII საუკუნის ტიპის პოლიციური სახელმწიფოს მოსამართლის ერთსახოვანი დამოკიდებულება საკანონმდებლო ხელისუფლებისადმი. საკანონმდებლო დებულებებისა და იურიდიულ ცნებათა სისტემის მიმართ მოსამართლის მონური მორჩილება ბადებს ბუნებრივ უნდობლობას ჩინოვნიკი მოსამართლისადმი, რომელიც პოლიციური სახელმწიფოს პირობებში რიგით მოხელესთანაა გათანაბრებული და ვალდებულია თავისი სამართლებრივი მრწამსი სიტყვასიტყვით დაუქვემდებაროს კანონს.

სამართლებრივი სახელმწიფოს პირობებში ერთხელ და სამუდამოდ უნდა უკუუვადოთ მოსამართლე-მონის ტიპი, რომელიც ცალმხრივ და ტლანქ ზემოქმედებას ახდენს საზოგადოებრივ პროცესებზე, ბოჭავს მათ გაქვევადებული დოგმებით, ჩანასახშივე სპობს პროგრესულ ტენდენციებს. კანონმდებლის ნების მოძიება, ახსნა და დადგენა უფრო მეტად საშიშია, ვიდრე საუკუნეებით გამომუშავებული სამართლის ჰუმანისტური პრინციპების გამოყენება.

სამართლის „უხარვეზულობის“ თეორიული და საკანონმდებლო გამართლების პირობებში სამართალშემფარდებელს შეუძლია ისე განმარტოს კანონმდებლის ნება, როგორც სურს. ამიტომ, საბოლოო

² იხ. ჩვენი წერილი „სამართლის აზრის წედომის პრობლემა“. ჟურნ. „სახელმწიფო და სამართალი“, №8, 1990.

ჯამში, სამართლის ნორმის ნებისმიერ ახსნა-განმარტებას, თუკი ამით ამოიწურება საზოგადოების სამართლებრივი ცხოვრება, უსათუოდ მივყავართ განუკითხაობასთან. „პოლიციური სახელმწიფოს პირობებში სამართალშემფარდებელი თავის საქმიანობას ყოველთვის ასაბუთებს მოქმედი სამართლის ნორმით, როგორც საკითხის ერთადერთი და სამართლიანი გადაწყვეტის საშუალებით, მაშინ, როდესაც ჭეშმარიტ ნორმასთან პოზიტიური სამართლის ნორმას, გარდა სახელისა, არაფერი აქვს საერთო. იგი საერთოდ არ არის ნორმა, არამედ მხოლოდ „ტექნიკა“, რომელიც განსაკუთრებით საშიშია იმის გამო, რომ მოსამართლის ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების ყოველ ფაქტს მუდმივად ეძლევა ფართო იურიდიული დასაბუთება“ (ე. ერლიხი).

საქმის არსებითი გადაწყვეტისას მოსამართლე უნდა სცდებოდეს შიშველი იურიდიული კონსტრუქციის ფარგლებს და თავის გადაწყვეტილებას უპირატესად შთაგონებასა და ინტუიციას აფუძნებდეს, რადგანაც ბუნებრივად და მართლზომიერად არის დამოკიდებული კონკრეტული საზოგადოებრივი ურთიერთობის განუმეორებელ თავისებურებაზე. განა უდავო არ არის, რომ საკანონმდებლო სამართლის ნორმა იძლევა საკითხის გადაწყვეტის მხოლოდ აბსტრაქტულ სქემას, ზოგად ორიენტირს? საუბედუროდ, პოლიციურ სახელმწიფოში „სიცოცხლისუნარიანი“ არიან ის მოსამართლენი, რომლებიც სინდისის ოდნავი ქენჯნის გარეშე განუკითხავად წყვეტენ ადამიანის ბედს. გ. რადბრუხის აზრით, ტოტალიტარული სახელმწიფოს პირობებში სამართლიანობის მძაფრი შეგრძნების მქონე ადამიანები იდევნებიან, ჩვენ დავამატებდით: სამაგიეროდ, პარპაშებენ „შარლატანი ალაღინები“.

დღეს უკვე აღარავინ ხდის სადავოს აზრს იმის შესახებ, რომ არავითარ, თუნდაც ყველაზე სრულყოფილ კოდიფიკირებულ სისტემას არ ძალუძს მოიცვას მთელი სამართლებრივი ცხოვრება. „ხარვეზულობა“ სამართლის იმანენტური თვისებაა და ამაში კანონმდებელს ვერ დავადანაშაულებთ, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრება მოვლენათა და გარემოებათა განუმეორებელი შეთანწყობით ბუნებრივად ბადებს სამართლის „ხარვეზულობას“, ამიტომ მისაღებია გ. ერლიხის მოწოდება იმის შესახებ, რომ „იურისტი უნდა გავათავისუფლოთ კანონის ტექსტისადმი მონური მორჩილებისაგან. მას თავისუფალი შემოქმედებითი მოღვაწეობის შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეს, რომ თავის გადაწყვეტილებას პოზიტიური სამართლის უკან არ მალავდეს“.

დასავლეთის მეცნიერების მიერ დიდი ხანია უარყოფილია სამართალშემოქმედებითი გადაწყვეტილების სილოგისტური გაგება, რომლის თანახმადაც ასეთი გადაწყვეტილება ავტომატურად გამომდინარეობს პოზიტიური სამართლის ნორმის - როგორც პირველი წანამძღვრის და საქმის ფაქტობრივი გარემოების - როგორც მეორე წანამძღვრის თანაფარდობიდან. მაშასადამე, მიუღებელია კონცეფცია, რომლის თანახმადაც, სამართალშეფარდების პროცესში ფაქტობრივ გარემოებებს თითქოს შერჩევით უსადაგებენ პოზიტიური სამართლის ნორმებს.

სამართლის მეცნიერებაში რეალისტური მიმდინარეობის ერთ-ერთმა ცნობილმა წარმომადგენელმა მოსამართლე გ. პატჩისონმა ფართო სოციოლოგიური კვლევისა და დიდ ფაქტობრივ მასალაზე დაყრდნობით დაასაბუთა, რომ „თითოეული ქცევის წესი, უუძემდებლური პრინციპი ან ცნება მნიშვნელოვანია მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც ასაბუთებს რაიმე გადაწყვეტილებას, მოსაზრებას ან დასკვნას“.

ჩვენ არ უარყოფთ სამართალშემფარდებლის ვალდებულებას, იხელმძღვანელოს პოზიტიური, ჩვეულებითი და პრეცედენტული სამართლის ნორმით, მაგრამ ეს მხოლოდ ერთ-ერთი საშუალებაა სამართლის აზრის თავისუფალი წვდომისათვის - უმთავრესია ნორმის გამოყვანა ფაქტობრივი ურთიერთობიდან (ფაქტობრივში ნორმატიულობის მოძიება). სამართლის აზრის თავისუფალი წვდომა სამართალშემფარდებლის მიერ ამ სამი საშუალების ფაქტობრივთან შეთანწყობის შედეგია.

ზემოაღნიშნული მეთოდოლოგიური წანამძღვრებიდან გამომდინარე, მიგვაჩნია, რომ სამართალს, როგორც ხელოვნურ მოდელს, როგორც განუსაზღვრელი რაოდენობის პირთა მიმართ გათვალისწინებულ მოქმედების ზოგად სქემას არ ძალუძს უშუალოდ შეაღწიოს სოციალური სტრუქტურის შრეებში. იგი იძულებულია ანგარიში გაუწიოს საზოგადოებაში არსებულ ბუნებრივ, თვითგანვითარებად, თვითმიმართვით სოციალურ სტრუქტურებს.

ჩვენ არც კანონის მნიშვნელობას უარყოფთ სამართლის აზრის წვდომის პროცესში, პირიქით, ხაზს ვუსვამთ მას, რადგან საწინააღმდეგო შემთხვევაში ადამიანში ჩაკდება ზოგადსაკაცობრიო ღირებულობისადმი ლტოლვის ბუნებრივი მიდრეკილება, მუდმივი თვითსრულყოფისაკენ მისი სწრაფვა. მაგრამ ადამიანი ბედნიერი უნდა იყოს ღელამიწაზეც, რისთვისაც საჭიროა კანონის „გააღამიანურება“, მისი ყოფის

ელემენტებად ქცევა. ეს კი შეუძლებელია, თუ არ გავითვალისწინებთ თვით ადამიანის ყოფაში ბუნებრივად ჩაქსოვილ სპონტანურ ნორმატიულ სტრუქტურებს - ნორმატიულ ფაქტებს. სამართლის აზრის წვდომა შესაძლებელია ამ ორი საწყისის შეთანაწყობის საფუძველზე.

უკანასკნელ წლებში სულ უფრო ხშირად მიუთითებენ სამართლიანობის ერთხელ და სამუდამოდ მოცემულ პრინციპებზე, რომლებიც ისტორიული განვითარების პროცესში ეტაპობრივად ხორციელდება პოზიტიურ სამართალში და სამართლის აზრის წვდომის „ზოგადი მნიშვნელის“ როლს თამაშობს. აღნიშნულ შეხედულებას არსებითად ბუნებითი სამართლის თეორიის დასაბუთების ერთ-ერთ არგუმენტად იყენებენ. ჩვენი აზრით, აღნიშნული შეხედულება, მიუღებელია.

ის, რომ პირი წვდება გარკვეულ იდეას, სულაც არ ნიშნავს, რომ ეს იდეა წვდომამდე არსებობდა როგორც აბსტრაქცია ან ფუძემდებლური პრინციპი, თუნდაც როგორც რელიგიური ფანტაზმა. სამართლის აზრის წვდომა ემყარება ადამიანის უნარს მუდმივად ხსნას სამყარო. სამართლის სფეროში ეს სამყარო წარმოდგენილია სამართლებრივი ღირებულებების სახით, რომელთა შექმნისაკენ, „წარმოებისაკენ“ არის მიმართული სამართლის სუბიექტის (კანონმდებლის, სამართლის შემფარდებლის თუ მართლურთიერთობის მონაწილის) საქმიანობა. ეს უკანასკნელი კი მოიცავს ზოგადი სამართლის ნორმების ახსნა-განმარტებას, ნორმატიული ფაქტების ანალიზს და პრეცედენტის (გამოცდილების) გამოყენებას.

პოზიტიური სამართლის ნორმად ქცეული სამართლის აზრი, ანუ ახალი ნორმა არ არის სამართლებრივი ღირებულების და მორალური პრინციპების უბრალო პროექცია, არამედ პოზიტიური სამართლის ნორმების, ნორმატიული ფაქტებისა და პრეცედენტული ნორმების ურთიერთმოქმედების ანუ სამართლებრივი ლოგიკის, ფსიქიკისა და გამოცდილების დიალექტიკური ურთიერთქმედების შედეგია.

ფილოსოფიის ენაზე ეს ნიშნავს, რომ სამართლის აზრის (ჩვენი გაგებით) წვდომა ხდება ინდუქციურ-თეორიული საშუალებით ზოგადი სამართლის ნორმების, ნორმატიული ფაქტებისა და პრეცედენტული ნორმების (გამოცდილების) ემპირიულ-აღწერილობითი და ანალიტიკური აღქმა-შეჯერების საფუძველზე. ბუნებითი სამართლის თეორიის თვალსაზრისით კი სამართლის აზრი აბსტრაქციებიდან

და ზოგადი პრინციპებიდან გამოიყვანება დედუქციურ-თეორიული გზით.

იესო გვასწავლის: „ნუ განსჯით შეხედულებით, არამედ სამართლიანი მსჯავრით განსაჯეთ“ (იოვანე, თავი 7, მუხლი 24).

ამრიგად, ჩვენს მიერ შემოთავაზებული კონცეფციისაგან განსხვავებით ბუნებითი სამართლის თეორიას აქვს თავისი გნოსეოლოგიური წანამძღვრები, სახელდობრ, სამართლებრივი ცხოვრების მთლიანი პროცესის ხელოვნური გათიშვა, კონკრეტული იურიდიული ემპირიიდან სამართლებრივ აბსტრაქციამდე ზეალსვლის პროცესის ერთიანობის უარყოფა, კონკრეტული სოციალურ-სამართლებრივი ფაქტების გაუფასურება და მათი ავტონომიური ნორმატიულობის უგულვებელყოფა.

სამართლის აზრი არ გამოიყვანება ე.წ. ბუნებითი სამართლის ნორმიდან, ვინაიდან, ჩვენი აზრით, არ არსებობს სამართლის მზა იდეები. სამართლის აზრი მუდმივად იბადება ინდივიდუალური ნორმის გამომუშავების შედეგად ნორმატიული ფაქტის, პრეცედენტული და ზოგადი სამართლის ნორმების შეჯერების პროცესში. ამ თვალსაზრისით სამართლის აზრს აქვს „ბლანკეტური“ შინაარსი და იგი სამართლის აზრის წვდომის პროცესში კონკრეტული შინაარსით ივსება.

მაგრამ ბუნებრივად იბადება სამართლის სუბიექტების თვითნებური სამართალშემოქმედების საშიშროება. ერთი შეხედვით, თუკი სამართლის სუბიექტს არ გააჩნია ქცევის ერთიანი, ფუნდამენტური ორიენტირი, მას შეუძლია თვითნებურად „თხზას“ სამართალი. ჩვენ ვეცადეთ დაგვესაბუთებინა აზრი იმის შესახებ, რომ „მართალი სამართლის ქმნა“ არ შეუძლია არც ზოგადი სამართლის ნორმას, არც ნორმატიულ ფაქტებს და არც პრეცედენტულ სამართალს. კვლევის შედეგად იმ დასკვნამდე მივედით, რომ სამართლის სფეროში სამართლის სუბიექტი უნდა ხელმძღვანელობდეს სამი ორიენტირით: კანონით, ნორმატიული ფაქტით და პრეცედენტული ნორმით, უფრო სწორად, ამ სამ ფაქტორს ერთმანეთთან უნდა აჯერებდეს.

ამრიგად, სამართლის აზრის წვდომა არ შეიძლება გაგებული იქნეს, როგორც ანარქიული თვითნებობა. საკანონმდებლო სამართალი, ნორმატიული ფაქტები და პრეცედენტული ნორმები მხოლოდ ურთიერთქმედების პროცესში, ბუნებრივი გზით უზარუნველყოფს სამართლის აზრის ნორმალურ წვდომას, გზას უღობავს თვითნებობას.

სამართლის იდეის წვდომის პროცესი ობიექტურადაც შემოსაზღვრულია. სამართლის იმ აზრის წვდომაა შესაძლებელი,

რომელიც მოცემული საზოგადოების წევრების მიერ თავიანთი არსის შემეცნების დონის შესაბამისია, ე.ი. სამართლის წვდომის ფარგლები მოცემული საზოგადოების მიერ მიღწეული თავისუფლების შენების დონით განისაზღვრება. გარდა ამისა, რამდენადაც სამართლის სუბიექტი თანამედროვე სამართლებრივ სისტემებში წარმოგვიდგენია როგორც თავის ისტორიულ ტერიტორიაზე მოსახლე სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებული ერის შვილი. ამდენად, სამართლის აზრის წვდომა კოსმოპოლიტური ტიპის აზროვნების შედეგი კი არ არის, არამედ, საბოლოო ჯამში, ამ ერის სულის ემანაციაა.

სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებულ სხვადასხვა ერებს შეიძლება ჰქონდეთ და ნამდვილად აქვთ მსგავსი მოქმედი სამართლის სისტემები (მაგალითად, რომაულ-გერმანული სამართლებრივი სისტემა), მაგრამ ამ ქვეყნების მართლწესრიგი არ შეიძლება იყოს და არც არის იდენტური, არამედ თითოეულის „სამართლებრივ ყოფას“ შესაძრევი კონტრასტები ახასიათებს. ამას განაპირობებს სამართლის აზრის წვდომის სხვადასხვა სტილი, რაც, თავის მხრივ, ეროვნული სულის განსხვავებული სტრუქტურის შედეგია.

კონცეფტუალური თვალსაზრისით ორი ქვეყნის მოქმედი სამართალი შეიძლება ერთ სამართლებრივ ოჯახში შედიოდეს, მაგრამ ისინი განსხვავდებოდნენ სამართლის განხორციელების შედეგით - მართლწესრიგის სტრუქტურით. ეს სინამდვილეში ყოველთვის ასეა.

ორი ქვეყნის პოზიტიური სამართლის მსგავსება შეიძლება ერთ-ერთის მიერ მეორის დაპყრობის გამო პოზიტიური სამართლის თავსმოხვევის შედეგი იყოს. მიუხედავად ამისა, ამ ორი ქვეყნის მართლწესრიგი განსხვავებული იქნება, რადგან დაპყრობილი ერის სულისათვის უცხოა თავსმოხვეული პოზიტიური სამართალი. პოზიტიური სამართლის რეცეფცია მისი თავისუფალი მიღების შედეგი უნდა იყოს (ერის სულთან მისადაგების გზით) და არა ტლანჭი ძალისა. ეროვნული ცნობიერება წინ ელოდება უცხო ნორმატიულ სტრუქტურებს და ცდილობს ეროვნული ასპექტები შეუნარჩუნოს სამართლის აზრის წვდომას. უფრო მეტი, თუ სამართლის აზრის დამოუკიდებელი წვდომა გამტკიცებულია რელიგიური დოგმებით, მაშინ უცხო პოზიტიური სამართალი არათუ მართლწესრიგში არ აღწევს, არამედ ოფიციალურად მიუღებელი ხდება. ასე მაგალითად, სამართლის აზრის წვდომის რელიგიურმა ასპექტმა არ დაუშვა რომის სამართლის შეღწევა მუსულმანურ სამყაროში, ისევე, როგორც ანალოგიური ფაქტორები წინ აღუდგნენ

მუსლიმანური რელიგიური სამართლის (შარიათის) გავრცელებას ოსმანთა იმპერიის მიერ დროებით დაპყრობილ ქრისტიანულ მოსახლეობაში.

სამართლისა და მართლწესრიგის ურთიერთგამომრიცხავი, მსოფლიო პრაქტიკისათვის კუროზული სიტუაცია შექმნა მარქსისტულ-ლენინურ იდეოლოგიაზე ჩამოყალიბებულმა საბჭოთა სამართალმა. იგი ერთი შეხედვით, რომანულ-გერმანული ტიპის სამართლის ნაირსახეობად წარმოგვიდგება, მაგრამ როგორც კი გადავალთ საბჭოთა მართლწესრიგის ანალიზზე, მაშინვე წინ გადაიშლება ფორმით აღმოსავლური ტიპის აბსოლუტური მონარქია, ხოლო შინაარსით იმპერიული სტრუქტურა. რამ შექმნა მსოფლიო პრაქტიკისათვის უპრეცედენტო სიტუაცია - ფორმითა და შინაარსით ერთმანეთის სრულიად შეუსაბამო პოზიტიური სამართლისა და მართლწესრიგის თანაარსებობა? კომუნისტურმა იდეოლოგიამ, როგორც რელიგიური აზროვნების ულტრამემარჯვენე ნაირსახეობამ, რომელმაც ადამიანის პიროვნული თავისუფლების იდეა დაუმორჩილა დამონებული მასის დაპროგრამებულ ფანატიკურ მისწრაფებას მატერიალური დოვლათით გავსებულ, განსხვავებულ ენებზე მოუბარ ხალხთა „ბაბილონის გოდოლის“ მშენებლობას, რის გამოც ადამიანის პიროვნების არსებობა სამართლებრივად დაუცველი გახდა, მართლწესრიგი აქცია არა სამართლის აზრის წვდომის განსახიერებად, არამედ დილეტანტ პარტოკრატთა და ასეთივე „სამართლის დამცველთაგან“ სამართლის ღირებულებების თვითნებური ინტერპრეტაციის სფეროდ. ეს ხდებოდა ადამიანის ინდივიდუალობის დათრგუნვის მიზნით. პარტოკრატთა პოზიტიური სამართალი, მოსამართლის თავისუფალი სამართალშემოქმედება და საზოგადოებაში არსებული იმანენტური ნორმატიული წესრიგი გამოთიშა მართლწესრიგის ფორმირების პროცესიდან და მისი ადგილი თვითონ დაიკავა, მოახდინა ერების სამართლებრივი ყოფის პოლიტიზაცია რუსული ყაიდის ბიუროკრატთა ელიტარული ინტერესების უზრუნველსაყოფად და რუსული „ჩეკმის“ ბატონობის შესანარჩუნებლად. გარეგნულად დემოკრატიული კონსტიტუციის ფარდის უკან ჩამოყალიბდა დესპოტური ტიპის მართლწესრიგი. საბჭოთა კონსტიტუციებში ჩაწერილი მოქალაქის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებანი იმთავითვე ფიქტია იყო, რადგან პიროვნება უფლებათუნარიანობის გარეშე აღმოჩნდა. სწორედ ამიტომ, რომ ს.ნ. ბრატუსმა და ე.ა. ფლეიშიცმა საბჭოთა მოქალაქის

უფლებათუნარიანობა სამართლიანად მიიჩნეეს პირის აბსტრაქტულ შესაძლებლობად და „ბლანკეტურ“ ცნებად. ჩვენ ვეცადეთ გაგვევითარებინა ეს იდეა და 60-იან წლებში ვამტკიცებდით, რომ საბჭოთა მოქალაქე ფაქტობრივად და იურიდიულად მოკლებული იყო უფლებათუნარიანობას, რადგან ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების განსახორციელებლად სინამდვილეში არ განაგებდა კონკრეტული უფლებების ისეთ კომპლექსს, რომელიც უზრუნველყოფდა კონსტიტუციური უფლებებისა და მოვალეობების რეალურ განხორციელებას სამართლის შესაბამისი დარგებით მოწესრიგებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში. კონსტიტუციაში ფიქსირებულ ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს მაშინ აქვთ იურიდიული ძალა, როდესაც უზრუნველყოფილია უფლებათუნარიანობით ანუ უფლებით, ჰქონდეთ კონკრეტული უფლება-მოვალეობები, როგორც ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების რეალური განხორციელების პირობა.¹

¹ იხ. ჩვენი ნაშრომი: „საბჭოთა საზოგადოებაში პიროვნების მდგომარეობის იურიდიული ფორმები“, თბ., 1969.

III თავი. სამართლის თეორიის ბანკოთარების პერსპექტივები

1. სახელმწიფოს განვითარების ტენდენციები

სამართლებრივი სახელმწიფოს თანამედროვე კონცეფცია ხელისუფლებას განიხილავს როგორც სამართლის იდეის განხორციელების უმთავრეს საშუალებას, ხოლო თავად სამართალს - როგორც ხელისუფლების ფორმირებისა და ფუნქციონირების პროცესის მართვის საშუალებას. ამ აზრით სამართალს აკისრია ხელისუფლების შეზღუდვის, შეკავების და მოდოფიცირების ფუნქცია.

ფ. შტალის სიტყვებით რომ ვთქვათ, სამართლებრივი სახელმწიფო უზრუნველყოფს საკუთარი მოქმედების დადგენილი საზღვრების დაცვას იმ მიზნით, რომ მისი ორგანოები არ შეიქრნენ მოქალაქეთა თავისუფლების სფეროში. სახელმწიფოს უპირველესი ამოცანაა თითოეული ადამიანის ინდივიდუალური სასიცოცხლო სივრცის უზრუნველყოფა, რაც ემყარება ინდივიდუალურ ინტერესთა პლურალიზმს, როგორც ცალკეული პიროვნების და მთლიანად საზოგადოების პროგრესული განვითარების პირობას.

პიროვნებასთან სახელმწიფოს ურთიერთობის მეორე ასპექტი არა ინდივიდუალური, არამედ სოციალურია, რაც გულისხმობს სოლიდარიზმის (კონსესუსის) უზრუნველყოფას, ადამიანებს შორის კონფლიქტების დაძლევას, როგორც ცალკეული პიროვნების და მთლიანად საზოგადოების პროგრესული განვითარების პირობას.

პიროვნებასთან სახელმწიფოს ურთიერთობის მესამე ასპექტი ერთსა და იმავე დროს ინდივიდუალურიცაა და სოციალურიც, უფრო ზუსტად, ზეინდივიდუალურ-ზესოციალურია, რაც გულისხმობს პიროვნების აღიარებას პოლიტიკის სუბიექტად და არა ობიექტად.

სახელმწიფოსა და პიროვნების ურთიერთობის საფუძვლად აღიარებულია კანტისეული პრინციპი, რომლის თანახმადაც თითოეული ადამიანის თავისუფლება უნდა თანაარსებობდეს ყველას თავისუფლებასთან საყოველთაო კანონის შესაბამისად.

ამ თვალსაზრისით, კონსტიტუცია განიხილება როგორც ზღუდე, რომელიც ადამიანს იცავს სახელმწიფოსაგან, როგორც სახელმწიფოს შემზღუდავი სამართალი, სახელმწიფო ანუ კონსტიტუციური სამართალი. აქედან გამომდინარეობს სახელმწიფოს ფუნქციონირების

უზენაესი შემზღუდავი პრინციპი, რომელიც სახელმწიფოს ართმევს უფლებას, შეცვალოს თავისი საქმიანობის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი სტატუსი.

სახელმწიფოს საქმიანობის კონსტიტუციურ-სამართლებრივი ნორმირება, უპირველეს ყოვლისა, მიმართულია ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებათა უზრუნველყოფისაკენ, რომლის პირველი პრინციპია განსაზღვრულ ურთიერთობათა დაცვა სახელმწიფოს მხრივ ჩარევისაგან და მათ კერძო ხელშეუხებელ სფეროდ აღიარება. ეს კი გულისხმობს, რომ ამ სფეროში პიროვნებას აქვს სახელმწიფოსაგან, მისი ორგანოების ან სხვა ნებისმიერი პირისაგან დამცავი საჯარო უფლებები ამ სფეროში შეღწევის აღკვეთის მიზნით. საჯარო უფლებების გარანტირებული გამოვლენა პიროვნების უფლება სასამართლოში გაასაჩივროს ხელისუფლების ყველა აქცია და მოითხოვოს ზიანის საჯარო-სამართლებრივი კომპენსაცია, აგრეთვე სხვა არასასურველი შედეგების აცილება. ამ უფლების ხასიათი პრინციპულად გამორიცხავს სახელმწიფოს უფლებას, სოციალური მიზანშეწონილობის საბაბით შეაღწიოს პიროვნების კერძო სფეროში. საქმე ისაა, რომ ინდივიდუალური უფლებების ოდნავი რელატივაცია და ადამიანის უფლებების კოლექტივის ინტერესებისადმი დაქვემდებარება ქმნის ნოყიერ ნიადაგს სახელმწიფო ტოტალიტალიზმისა და პიროვნების ინდივიდუალობის ნიველირებისათვის.

პერსპექტივაში ადამიანის უფლება-თავისუფლებათა რეალური და ეფექტიანი დაცვის თვალსაზრისით სახელმწიფო მოიაზრება არა როგორც საზოგადოების პარალელური (ან მასთან დაპირისპირებული) სუბიექტი, არამედ როგორც მისი ნაწილი (საზოგადოებრივი ინსტიტუტი), რომლის ნებისმიერი გადაწყვეტილება შეიძლება გასაჩივრდეს სამოქალაქო თუ ადმინისტრაციულ სასამართლოში. საქმე ისაა, რომ სოციუმის უნებლიე, ფარული შეღწევა ადამიანის კერძო სფეროში და პოსტინდუსტრიული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი მომსახურების მუდმივად გაფართოებადი მოთხოვნილება აძელებს პიროვნული თავისუფლების უზრუნველყოფას, რაც იწვევს მემარცხენე ლიბერალიზმის მიმდევართა გადახრას რადიკალური პოზიციისაკენ კერძო სფეროს აბსოლუტური დაცვის უზრუნველყოფის მოთხოვნით, ხოლო იურისპრუდენციაში სვამს კერძოსადმი საჯარო სამართლის დაქვემდებარების, ადამიანთა უფლება-თავისუფლებებისადმი სახელმწიფოს დამორჩილების,

საზოგადოებისაგან მისი დამოკიდებულების გაზრდის აუცილებლობის საკითხებს. ამ შემთხვევაში საუბარია იმ კონსტიტუციურ-სამართლებრივ გარანტიებზე, რომლებიც მიმართული არიან იქითკენ, რომ საკანონმდებლო, აღმსრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებათა ურთიერთქმედების პროცესში სწორედ იქნეს განსაზღვრული ერის საერთო ინტერესი (იხ. პარაგრაფი „სახელმწიფოს უნივერსალური ფუნქციები“). ერის საერთო ინტერესი არის მისი წევრების ძირითადი უფლება-თავისუფლებები მათ მთლიანობასა და ერთიანობაში.

მაგრამ ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი სამართლებრივი სახელმწიფოს ელემენტები კი არ არის, არამედ ამ უკანასკნელის ზრუნვისა და დაცვის ობიექტია. ზრუნვასა და დაცვაში არ იგულისხმება მხოლოდ სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური გარანტიების შექმნა, არამედ სამართლებრივი, უფრო ზუსტად პროცესუალური გარანტიები. სამართლებრივი (პროცესუალური) გარანტიებია: კანონის უზენაესობა, ხელისუფლებათა განაწილება და საკონსტიტუციო კონტროლი. აქედან გამომდინარე, „უკუკავშირის პრინციპის“ წესით ადამიანის ძირითადი უფლება-თავისუფლებანი ფაქტობრივად ბოჰავს, ზღუდავს სამივე ხელისუფლებას, ასახიერებენ სამართლის უზენაესობას.

ჩერ კიდევ კანტი მიუთითებდა, რომ სახელმწიფო სამართალიანობის გარეშე დაუშვებელია. მაგრამ სახელმწიფოს სამართალიანობას უზრუნველყოფს არა სამართლებრივი პრიციპები, არამედ სახელმწიფო ორგანოების მიერ გადაწყვეტილებების მიღების დემოკრატიულობა.

ამ ტრიადაში უმნიშვნელოვანესი როლი ენიჭება საკონსტიტუციო სასამართლოს, როგორც საკონსტიტუციო კონტროლის ფორმას. ჩერ ერთი, მისი პრიორიტეტული მდგომარეობა სხვა სოციალურ ფენომენებზე, განსაკუთრებით კი პოლიტიკაზე სამართლის პრიმატის ასახვაა. მეორეც, პარლამენტი - საკანონმდებლო საქმიანობაში, მთავრობა - აღმსრულებელი ხელისუფლების განხორციელების პროცესში, სამოქალაქო სასამართლოები - პრეცედენტული ნორმების გამომუშავებისას არცთუ იშვიათად არღვევენ ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებებს, რისი გამოსწორებაც მხოლოდ საკონსტიტუციო სასამართლოს ძალუძს. სწორედ ხელისუფლებათა განაწილება ქმნის მათზე ზედამხედველობის განხორციელების შესაძლებლობას.

სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის ასეთი დაპირისპირება ეფუძნება იმ პოსტულატს, რომ ინდივიდის თავისუფლება შეუზღუდავია,

მაშინ როდესაც სახელმწიფოს თავისუფლება შეზღუდულია. სახელმწიფოს მხრიდან ინდივიდის თავისუფლების სფეროში ჩარევის ერთადერთი ფორმა არის კანონზე დამყარებული ჩარევა და ისიც ისეთ კანონზე, რომლის მიღება ზუსტად განსაზღვრულ, დემოკრატიულ პროცედურას ექვემდებარება, ე.ი. ისეთ პროცედურას, რომელიც ისევ და ისევ ძირითად უფლება-თავისუფლებათა „მოჯადოებულ წრეშია“ მოქცეული. ამრიგად, სამართლებრივ სახელმწიფოში აქცენტი გადატანილია-იმ ბოროტებაზე, რომელიც ხელისუფლებამ შეიძლება მიაყენოს ადამიანს.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ პოლიტიკურ რეალობას არსებითად ქმნიან არა აბსტრაქტული სოციალური ინსტიტუტები, არამედ ნორმატიული სისტემები. ასეთ თეორიულ მოდელს ვუწოდებთ ლიბერალურ კონსტიტუციონალიზმს, რომელიც სახელმწიფოს ბიუროკრატიზაციის დაძლევის ერთადერთი საშუალება და პოლიტიკურ მართვაზე გადასვლის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმაა. მართვის პოლიტიკურ ფორმაზე გადასვლა მოასწავებს ბიუროკრატიის დასასრულის დასაწყისს. საქმე ეხება პასუხისმგებლობის მკვეთრად განსხვავებულ, ერთმანეთის გამომრიცხავ ტიპებს. ბიუროკრატიისათვის დამახასიათებელია თავისი უწყების მიმართ დეპერსონალიზებული პასუხისმგებლობა. პასუხისმგებლობა სოციალურ ინტერესთა კონფლიქტების მიღმა და პასუხისმგებლობა როგორც ოფიციალური ვალდებულება; პოლიტიკოსს კი აქვს პერსონალური და ინდუქტუალური პასუხისმგებლობა იმ საქმიანობისა და ბრძოლის გამო, რომელსაც ის აწარმოებს, პასუხისმგებლობა, რომელსაც ზემოაღნიშნულის გამო საჯარო-სამართლებრივი ხასიათი აქვს. ბიუროკრატიზებული პოლიტიკა არის არა პოლიტიკა, არამედ ჩაკეტილი სისტემა, მექანიზმია შესასვლელისა და გასასვლელის გარეშე, სადაც გამორიცხულია სამართალშემოქმედება, რაიმე პროგრესი ახალი ნორმატიული მოდელების შესაქმნელად, საერთოდ, სამართლებრივი ცხოვრება, რომ არაფერი ვთქვათ სამოქალაქო საზოგადოებაზე.

ლიბერალურ კონსტიტუციონალიზმს გარკვეულად ეხმიანება მ. ვებერის პოლიტიკური სისტემის მოდელი, რომლისთვისაც ოპტიმალური პოლიტიკური სისტემაა ბრიტანული პარლამენტარიზმისა და გერმანული რაიხსპრეზიდენტის კომბინაცია, რაც გამორიცხავს როგორც „საპარლამენტო აბსოლუტიზმს“, ისე პრეზიდენტის

„ავტოკრატიზმს“, რომ არაფერი ვთქვათ კომუნისტური ტიპის ნომენკლატურის მიერ ხელისუფლების უზურპაციაზე.

ყველა ზემოაღნიშნული შეეხება სამართლებრივი სახელმწიფოს პოლიტიკურ ასპექტს. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ეკონომიკური მხარე. რამდენად უზრუნველყოფს სამართლებრივი სახელმწიფო საზოგადოების ეკონომიკური ცხოვრების სათანადო დონეს, ადამიანის სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების დაცვას? ამ თვალსაზრისით ითვლება, რომ დასავლეთში ჩამოყალიბდა სამი ტიპის სახელმწიფო. პირობითად მას უწოდებენ: ეკონომიკური დაცვის, სოციალური უსაფრთხოების, საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფოებს.

ეკონომიკური დაცვის სახელმწიფოს უმთავრეს მიზანს შეადგენს მესაკუთრეთა დაცვა ბაზრის სტიქიურობისაგან და შემოსავლების გადანაწილების მოთხოვნა. ამ ტიპის სახელმწიფოს ფუნქციონირებაში ერთადი ადგილი არ უკავია საზოგადოების პოლიტიკურ, სოციალურ, კულტურულ პროგრამებს. უკანასკნელთა სიცოცხლისუნარიანობა დამოკიდებულია საკუთრების ფორმირების სტაბილურობისა და სამართლებრივი დაცვის სიმყარეზე. ითვლება, რომ ასეთი სახელმწიფო შექმნილია აშშ-ში.

სოციალური უსაფრთხოების სახელმწიფო უზრუნველყოფს საზოგადოების ეკონომიკური კეთილდღეობის გარანტირებულ ეროვნულ მინიმუმს და, ამავე დროს, თითოეულის უნარს, მიიღოს მინიმუმზე გაცილებით მეტი. მისი საქმიანობის ძირითადი პრინციპია ხელი შეუწყოს არა იმას, რაც სურს უმრავლესობას, არამედ იმას, რასაც საჭიროებს უმცირესობა. ასეთ სახელმწიფოდ ითვლება დიდი ბრიტანეთი.

საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფო არ იფარგლება გარანტირებული ეროვნული მინიმუმით. იგი ცდილობს, გაათანაბროს ადამიანთა შანსები და შესაძლებლობები, ზღვარი დაუდოს უთანასწორობას. ამ მიზნით დამკვიდრებულია „სახელმწიფო დემოკრატია“, რაც ზღუდავს მეწარმეთა უზომო გამდიდრებას. ითვლება, რომ ასეთი სახელმწიფო შექმნილია ნიდერლანდებში.

დასავლეთში ფართო გავრცელება პოვა გერმანელი პოლიტოლოგის - კ. ნოზიკის თეორიამ „მინიმალური სახელმწიფოს“ შესახებ. იგი ადამიანის თავისუფლების მაქსიმალური გაფართოებისა და სახელმწიფოს ძალაუფლების მინიმალიზაციის მომხრეა. მის შეხედულებას საფუძვლად უდევს „ბუნებრივი მდგომარეობის“ კონცეფცია, რომლის თანახმადაც ინდივიდს თავიდანვე აქვს უფლებები, რომელთა გასხვისება შეუძლებელია როგორც სხვა პირთა, ისე

სახელმწიფოს სასარგებლოდ. ამ შეხედულების უმნიშვნელოვანეს ელემენტად ითვლება „ოპტიმისტური ანთროპოლოგია“, რომლის თანახმადაც ადამიანი კეთილია, და თუ სახელმწიფო მას ხელს არ უშლის სოციალური ცხოვრება ნორმალურად მიდის. სახელმწიფოს აქტიურობა დასაშვებია მხოლოდ ერთ - მართლმსაჯულების სფეროში, სადაც პროფესიონალი მოსამართლე მოვალეა აქტიურად დაიცვას ადამიანის ბუნებრივი მდგომარეობა.

დასავლეთში ასევე გავრცელებულია საპირისპირო თეორია, რომელიც სახელმწიფოს ფუნქციების გაფართოებას მოითხოვს იმ მიზნით, რომ ინდივიდის თავისუფლება გარკვეულად შეიზღუდოს სოციალური სხვა წევრების თავისუფლების უზრუნველსაყოფად. ამ თეორიას საფუძვლად უდევს პოსტულატი იმის შესახებ, რომ ადამიანი ცოდვილია, ზნედაცემული და აგრესიული, რის გამოც საჭიროა მისი მოთოკვა და ცხოვრების შეძლებისადაგვარად დეტალური რეგულირება.

ამ ორი საპირისპირო თეორიიდან შეიძლება მესამე მოსაზრების ჩამოყალიბება: ადამიანი ბუნებით აგრესიული და ვერაგია, ამიტომ საჭიროა მისი ჰუმანიზება „ზომიერი“ სახელმწიფო სისტემის შექმნისა და ფუნქციონირების გზით. ლაგამამოდებული და თავისუფლებაზეზღუდული ადამიანი უფრო აგრესიული და ვერაგი გახდება, ხოლო მთლიანად საზოგადოება ტოტალური მტრობის და შუღლის მორევში ჩაიძირება. ამ მოსაზრების დამადასტურებლად გამოდგება ლენინურ-სტალური რუსული იმპერია.

მეორე მხრივ, სახელმწიფოს უზომო შესუსტება ავტომატურად გამოიწვევს კლანური ტიპის დაჯგუფებების გამრავლებას, ხოლო პოლიტიკურ ასპექტში ბიუროკრატიის კლანურობიდან გათავისუფლებული ადამიანი და მთლიანად საზოგადოება მოხვდება პარტიული, პროფკავშირული და სხვა ჯგუფური ინტერესების მფლობელთა მარწუხებში. ამ თვალსაზრისით, შესანარჩუნებელია დღევანდელი „ბუნებრივი მდგომარეობა“, როდესაც გაწონასწორებულია სახელმწიფო სტრუქტურა და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ურთიერთობა, რომლებიც ზღუდავენ ერთმანეთის ძალაუფლებას, რის შედეგადაც ინდივიდი რჩება მოგებული.

სწორედ აქ ისახება სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების თანაფარდობის აქტუალურობა, რაც სათავეს იღებს უფრო ზოგადი პრობლემებიდან თანასწორობისა და თავისუფლების თანაფარდობის შესახებ.

თანასწორობამ დათრგუნა თავისუფლება. ეს არის XXI საუკუნეში დასავლეთის მიერ დასაძლევი პრობლემა, რომელიც მემკვიდრეობით

დატოვა XX საუკუნემ. დასავლეთში სახელმწიფოს მხრიდან სოციალური (ფართო აზრით) თანასწორობისათვის მამობრივმა ზრუნვამ პიროვნებას დაუკარგა ინდივიდუალური აქტიურობის ინტერესი, სახელმწიფოს სამეურვეო ფუნქციების გაფართოებამ თავისებური დესპოტიზმის ფორმა მიიღო, რადგან მოსახლეობა აქცია „მთვლემარე მასად“, რომლის უმთავრესი ფუნქციაა მოხმარება. ამ პროცესს დასავლეთში „დემოკრატიულ კონტრარევოლუციას“ უწოდებენ. იურიდიულ ენაზე კი აქ საუბარია ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებათა მიერ უფლებაუნარიანობის დათრგუნვაზე.

დასავლეთის პოლიტოლოგთა აზრით, ამ კრიზისული მდგომარეობიდან გამოსავალი თვით სამოქალაქო საზოგადოების სტრუქტურებს შორის კონკურენციის პროვოცირებაშია. ასეთი კონკურენციის ატმოსფერო შეიძლება შექმნან სხვადასხვა სამოქალაქო ასოციაციებმა, როგორცაა: სამეცნიერო, პედაგოგიური, რელიგიური, მუნიციპალური, ფემინისტური, პროფესიული და სხვა გაერთიანებები. თუმცა ისინი უპირატესად დაკავებულნი „პატარა“ საქმეებით არიან, მაგრამ ერთიანობაში ქმნიან ისეთ ფსიქოსოციალურ ატმოსფეროს, რომელიც ხელს უწყობს თავისუფალი აზრის კულტივირებას და აღკვეთავს უმრავლესობის ბატონობას უმცირესობაზე. ამრიგად, პლურალისტური, თვითორგანიზებადი და თვითმართვადი სამოქალაქო საზოგადოება არის გლობალური დემოკრატიის განუყოფელი პირობა, ადამიანის ძირითად უფლება-თავისუფლებათა დაცვის ბასტიონი.

მაგრამ ხშირად ისმის საკითხი დემოკრატიის სისუსტის, სიმყიდის, ზოგჯერ „სინაზის“ შესახებაც კი. დემოკრატია, სწორედ იმიტომ, რომ ის დემოკრატიანა, ქმნის ანტიდემოკრატიული ძალების თავისუფალი აღზევების პირობებს. მხედველობაში გვაქვს არა ანტიდემოკრატიული პარტიების გამრავლება და გაძლიერება (ისინი დემოკრატიას არ ემუქრებიან, პირიქით გულისხმობენ მას), არამედ სრულიად ოფიციალური სტრუქტურები, რომელთა მიმართ კონტროლის შესუსტებამ შეიძლება გამოიწვიოს ბოლშევიზმის რეანიმაცია. ასეთებია: სამხედრო უწყებები, საიდუმლო პოლიციური სამსახური და საერთაშორისო კორპორაციები, რომელთა მოქმედების არე სახელმწიფოს საზღვრებით არ იფარგლება. მათ ემატება არაოფიციალური სამხედრო დაჯგუფებები, კერძო საიდუმლო სამსახურები, რომლებიც პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მაფიებს ემსახურებიან. ბიუროკრატიასთან მათმა შერწყმამ შეიძლება გამოიწვიოს (და ამის სიმპტომები აშკარად შეიმჩნევა) ნეობოლშევიზმის დამყარება ყოფილი სსრკ-ის ტერიტორიაზე.

მაქს ვებერი ჯერ კიდევ 70 წლის წინ აფრთხილებდა კაცობრიობას: მსოფლიოს ემუქრება არა პროლეტარიატის, არამედ ბიუროკრატების დაქტატურა. დიდი ფილოსოფოსის წინასწარმეტყველება ახდა: პროლეტარიატის დიქტატურის მაგივრად მსოფლიოს ერთ მეოთხედზე გაბატონდა კომუნისტი ბიუროკრატების დიქტატურა, მისი უკიდურესი პარტოკრატიული მმართველობის ფორმით, და ისიც როგორც რუსეთის იმპერიის შენარჩუნების და გამტკიცების საშუალება. მათ გამოიმუშავეს ღირებულებით ორიენტირები, რაც უზრუნველყოფდა მათ და მათი შთამომავლობის მუდმივ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და პირად კეთილდღეობას. ეს ღირებულებითი ორიენტირები ძირითადად ემყარებოდნენ მკაცრი ურთიერთდაქვემდებარების პატერნალისტურ პრინციპებს, რომლითაც იჟლინთებოდა მთელი სახელმწიფო მექანიზმი.

ამ პრინციპებს ბიუროკრატიული ფენა მეთოდურად ნერგავდა ცხოვრებაში მასებზე იდეოლოგიური ზემოქმედების ძვირად ღირებული, მაგრამ ეფექტური საშუალებების მთელი კასკადით, რის გამოც საზოგადოების წევრები, თავის მხრივ, იმისათვის, რომ უბრალოდ ეარსებათ, იძულებულნი იყვნენ მიეღოთ ეს პრინციპი, ეაზროვნათ და ემოქმედათ ისე, როგორც გარეგნულად ამას აკეთებდა ბიუროკრატია.

ამის შედეგად, ფაქტიურად ბიუროკრატიის მიერ გამომუშავებულმა ნორმებმა თანდათანობით გამოდევნეს ზნეობრივი და სამართლებრივი ნორმები და მათი ადგილი დაიკავეს, ხოლო ეს უკანასკნელნი იქცნენ პირველთა რეალიზაციის საშუალებად. ზნეობრივი და სამართლებრივი ნორმების განხორციელება იმ შემთხვევაში განიხილებოდა როგორც ეფექტური, როდესაც ისინი უზრუნველყოფდნენ ბიუროკრატიული მანქანის გაპოხიერებას.

ასეთი იყო კომუნისტური საზოგადოება, ასეთი არის პოსტკომუნისტური საზოგადოებები ყოფილ საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში. კომუნისტებმა ისეთი მძლავრი ბიუროკრატიული მუხტი ჩადეს საზოგადოებაში, რომ ინერცია საკმოდ სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა. ამ სისტემამ დაამკვიდრა მონური ფსიქოლოგია, გაამრავლა დილეტანტები, პროფესიონალიზმს დაუკარგა მიმზიდველობა.

2. გლობალიზაცია და სამართალი

დასავლეთში ამჟამად ფორმირებადი ახალი სამართლებრივი დოქტრინის ასპექტში აქ განხილულია თანამედროვეობის უძირითადესი პრობლემები: "გლობალიზაცია" და "პლურალიზმი", "გლობალური სამართალი" და "სახელმწიფო სამართალი", "სამართლებრივი მონიზმი" და "ნორმატული პლურალიზმი". ამ დაპირისპირებულ მიმართულებებს შორის მზარდი დაძაბულობის ფონზე იკვეთება სამართლის უნივერსალური დარგი – ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი, როგორც ხელისუფლების მოქმედების ძირითადი ნორმა და ერთა თანამეგობრობის წევრი ქვეყნების ხალხებს შორის ერთადერთი საერთო სალაპარაკო ენა.

ათ წელზე მეტი გავიდა მას შემდეგ, რაც დაიმსხვრა რუსეთის საბჭოთა იმპერია და კაცობრიობამ განიცადა ღრმა ცვლილებები. როდესაც დღევანდელი გადასახედიდან ვაფასებთ იმას, რაც აღმოსავლეთ ევროპამ გადაიტანა კომუნისტური დიქტატურის დროს და მისი ნგრევის შედეგად, აშკარად ვამჩნევთ განსხვავებას მომხდარის შეფასებაში გუშინ და დღეს.

ურთიერთობის საერთაშორისო სისტემა, რომელიც ჩამოყალიბდა ორპოლუსიანი მსოფლიოს შემდეგ, აშკარად გამჭვირვალე, უფრო ურთიერთდამოკიდებული და გაცილებით დინამიკური გახდა.

ამიტომ სახელმწიფოს სუვერენიტეტის კლასიკური გაგება და მისი მომავალი დღეს კითხვის ქვეშ დგას, არა მარტო აკადემიურ წრეებში, არამედ რეალ-პოლიტიკოსთა შორის. ეროვნული სახელმწიფოს აბსტრაქტულად გააზრება, როგორც გარკვეულ სამართლებრივ საზღვრებში ფუნქციონირებადი სუვერენული ხელისუფლებისა, განიხილება როგორც ანაქრონიზმი. ერთის მხრივ, ორი საშინელი მსოფლიო ომის მწარე გამოცდილებამ, "სუვერენული" დიქტატორული, აგრესიული რეჟიმების წარმოქმნის აღკვეთის საერთაშორისო მექანიზმის არარსებობამ, ქვეყნებს შორის უთანასწორობამ, უმაღლეს თანამდებობის პირთა კორუფციის არნახულმა მასშტაბებმა, რელიგიურმა ტერორიზმმა, და მეორე მხრივ, ხალხების და ადამიანთა სულ უფრო მზარდმა გლობალურმა ურთიერთდამოკიდებულებამ სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების ყველა სფეროში, მკვეთრად შეცვალა საერთაშორისო ურთიერთობათა პროფილი და მოითხოვა საერთაშორისო სამართლის დემონტაჟი. ეს ტენდენციები ნათლად მიუთითებს იმას, რომ გლობალიზაცია დროის მოთხოვნა და ობიექტური კანონზომიერებაა.

გლობალიზაცია არის კაცობრიობის რთული, მაგრამ პროგრესული განვითარების მთავარი პერსპექტივა, რადგან ასეთი გლობალიზაციის უმთავრესი ღირებულება არის კულტურებს შორის დიალოგი, რაც პოლიტიკური, სოციალური, ეთნიკური და რელიგიური კონფლიქტების დაძლევის და პრევენციის გარანტიაა. ასეთ დიალოგს შეუძლია შექმნას წონასწორობა მსოფლიოში. მეორე მხრივ, გლობალიზაციამ წარმოშვა ნეგატიური მოვლენებიც: ეკონომიკური დანაშაულების გლობალიზაცია და კაპიტალის კონცენტრაცია ტრანსნაციონალურ კორპორაციებში, კორუფციის ინტერნაციონალიზაცია, ქსენოფობიის და ნაციონალისტური რიტორიკის ეპიდემია, ძირითადი რელიგიური მიმართულებების ფუნდამენტალიზაცია და რელიგიური ტერორიზმის გლობალიზაცია, რაც ბუნებრივად ითხოვს სამართლებრივ ჩარჩოებს და მოწესრიგებას გლობალურ დონეზე, მაგრამ არა გლობალური (იუდეური თუ ისლამური) მთავრობის შექმნის გზით და ეროვნული სახელმწიფოებრიობაზე უარის თქმით, არამედ ადამიანის უფლებების სამართლის გლობალიზაციით.

გლობალიზაცია დასაშვებია მხოლოდ ადამიანის უფლებათა სფეროში. ადამიანის უფლებები ემსახურება როგორც საერთო საკაცობრიო იდეალებს, ისე ერების კულტურული მრავალფეროვნების და თავისთავადობის განვითარებას, და, ამავე დროს, არის ზემოაღნიშნული ნეგატიური შედეგების დაძლევის ყველაზე ეფექტური საშუალება.

ამრიგად, საუბარია ადამიანის უფლებების არა ინტერნაციონალიზაციაზე, არამედ ტრანსნაციონალიზაციაზე მათი გლობალიზაციის პერსპექტივით. ამ პროცესის დამადასტურებელი კონკრეტული სიმპტომებია:

მიგრანტთა, ლტოლვილთა და ადგილნაცვალთა უფლებების ტრანსნაციონალიზაცია;

უმცირესობათა უფლებების ტრანსნაციონალიზაცია;

მკვიდრი ხალხების უფლებების ტრანსნაციონალიზაცია;

ყველა ადამიანის უფლებების ტრანსნაციონალიზაცია;

კაცობრიობის საერთო მემკვიდრეობის ობიექტებზე ადამიანის უფლებების ტრანსნაციონალიზაცია.¹

¹ ზემოთ ჩამოთვლილი უფლებები საჯარო უფლებებია, ანუ საუბარია ზელისუფლების მიმართ საჯარო უფლებების ტრანსნაციონალიზაციაზე. პარალელურად მსოფლიოში მიმდინარეობს კერძო უფლებების ტრანსნაციონალიზაციის პროცესი მათი გლობალიზაციის მიმართულებით. ამ პროცესის კატალიზატორები არიან: მსოფლიო ბანკი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, საერთაშორისო სავაჭრო ორგანიზაცია და სხვა დონორი ორგანიზაციები. კერძოდ უფლებების ტრანსნაციონალიზაციამ გამოიწვია ანტიგლობალისტა სრულიად სამართლიანი პროტესტი ევროკავშირის ქვეყნებში.

საბოლოო ჯამში, ადამიანის უფლებათა გლობალიზაცია უნდა იქცეს ერთა თანამეგობრობის, მათ შორის ხელისუფლების რეალური პოლიტიკის უზენაეს ნორმად და თანამდებობის პირთა საქმიანობის შეფასების კრიტერიუმად. ფაქტია, რომ ადამიანის უფლებებმა წაშალეს ზღვარი საერთაშორისო სამართალსა და შიდა სახელმწიფო სამართალს შორის. ეს ფაქტი დაადასტურა ვენაში გამართულმა საერთაშორისო კონფერენციამ თავის დასკვნით დოკუმენტში “ვენის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა”, რომელიც აღიარებული იქნა საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის წყაროდ. გლობალიზაცია არ უნდა იქნეს გაგებული როგორც კოსმოპოლიტიზმი, რადგან გაჩნდა შანსი, რომ კაცობრიობამ შეასრულოს გიგანტური პროგრამა ჩაკეტილი პოლიტიკური სისტემების ტრანზორმაციისა საერთაშორისო საპარლამენტო მმართველობის რესპუბლიკურ ფორმად, და ამ გზით გამოიყვანოს ხალხები საერთაშორისო არენაზე, ადამიანი დე-იურედ ქციოს სამართლის უნივერსალურ სუბიექტად. ეს ძალუძთ ეროვნულ და ტრანსეროვნულ არასამთავრობო ორგანიზაციებს, რომლებიც ხელმძღვანელობენ ერთადერთი კრიტერიუმით - ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებებით და არა ხელისუფლებაში მოსვლის დაუოკებელი წყურვილით. მაგრამ ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა, უპირველეს ყოვლისა, საერთაშორისო, რეგიონალური და ეროვნული სამთავრობო ორგანიზაციების ძირეული რეფორმა. ეს ეხება გაეროს, ევროკავშირს, ევროსაბჭოს, პან-აფრიკულ და პან-ამერიკულ, და სხვა სამთავრობათაშორისო სტრუქტურებს, რადგან ზოგიერთი მათგანის ბიუროკრატიზაციამ არნახული მასშტაბები მიიღო.

ამრიგად, საუბარია გლობალურ დეპოლიტიზაციასა და ადამიანის უფლებათა გლობალიზაციაზე. არადა, თანამედროვე მსოფლიოს დღემდე უცნობი პრობლემების სამართლებრივმა მოუგვარებლობამ შეიძლება რეალურად მიგვიყვანოს “გლობალურ ანარქიამდე”, მილტონის ჯოჯოხეთის დედაქალაქამდე - პანდომინიუმამდე, რომელიც სრულიად აღარ დაექვემდებარება რაიმე კონტროლს.

ამ პრობლემათა შორის პირველ ადგილზეა ისლამსა და იუდაიზმს შორის დაპირისპირების მოხსნა, რომელიც თანდათან იღებს გლობალურ სახეს. დღეს ისლამი არა მარტო ჯანყდება იუდაიზმის წინააღმდეგ, არამედ “ხელს უწყობს” მას, აძლიერებს იუდაიზმს და პირიქით. საერთოდ კი, გასარკვევია, იუდაფობიამ ზომ არ შექმნა ისლამოფობია მსოფლიოში გაფანტულ ებრაელთა სულიერი კონსოლიდაციის გასაძლიერებლად და ეკონომიკური ბატონობის შესანარჩუნებლად?! დღეს ამის უტყუარი ნიშნებია - პალესტინა. ახლო აღმოსავლეთის

არაბები 35 წელიწადზე მეტია ჯვარცმულნი არიან სიონისტების მიერ, მიუხედავად ათეულობით რეზოლუციისა ოკუპირებული არაბული ტერიტორიებიდან ისრაელის შეიარაღებული ძალების გაყვანის შესახებ. ერთი ფაქტია, იუდაფობიამ დაბადა მონსტრი — ისლამოფობია, რომლისაგანაც ზარალდება სრულიად უდანაშაულო ქრისტიანული დიასპორა. ხარკი, რომელსაც უხდის კაცობრიობა ებრაელობას მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, შეუდარებლად მცირეა იმ პლანეტურ კატასტროფასთან, რომლის წინაშეც დღეს გვაყენებს ისრაელის მთავრობა. ამრიგად, საფრთხეშია პლანეტაზე მცხოვრები თითოეული ადამიანის ყველა უფლება ერთად აღებული, ანუ მთლიანად კაცობრიობა.

თანამედროვე იუდაფობისათვის და ისლამოფობიისათვის საერთოა ის, რომ ორივე იბრძვის სუვერენული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ, რითაც ხელყოფენ ეროვნული კულტურების უნიკალურობას, რასაც საბოლოოდ მიყვავართ ერების გაქრობამდე და ერთი ერის ან ერთი რელიგიის განუსაზღვრელ ბატონობამდე. თითოეული თავს არიდებს სამოქალაქო საზოგადოებას და აკნინებს ეროვნული მოქალაქეობის უფლებების მნიშვნელობას. ორივე ქმნის თანამეგობრობას, დამყარებულს “სისხლით ნათესაობაზე”, განსაკუთრებულობასა და მიუტევებლობაზე, უპირატესობას ანიჭებს რა გლობალურ ტრიბალიზმს ან დესპოტურ პატერნალიზმს. ამიტომ ისინი შეიძლება განხილული იქნან როგორც ფაშიზმის თანამედროვე ნაირსახეობები. მათ შორის განსხვავება ისაა, რომ პირველს მიყვავართ გლობალურ ბაზრამდე, რომლისთვის უცნოა თანაგრძნობა და ზრუნვა, მეორეს კი — გლობალურ გეოგრაფულ თემურ წყობილებამდე, რომელიც დესპოტიზმს და მმართველობის ავტოკრატიულ ფორმას ეფუძნება. ორივე შემთხვევაში ნებისმიერი ადამიანი განიხილება როგორც მომხმარებელი, კოლექტივში გათქვეფილი და ჩაკარგული არსება (ეს გაკეთილი უკვე გაიარეს “საბჭოთა” ხალხებმა). სწორედ შენიშნა რეჟი დებრემ: “ამერიკულმა მონოკულტურამ და ისლამურმა ფუნდამენტალიზმმა შეიძლება კაცობრიობას თავს მოახვიოს სამწუხარო მომავალი ისეთი მსოფლიოს სახით, რომელშიც პლანეტა გარდაიქმნება გლობალურ სუპერმარკეტად, სადაც ადამიანებს შეეძლებათ ცალსახა არჩევანი გააკეთონ ადგილობრივ აიათოლასა და კოკა-კოლას შორის”.¹ მაგრამ ეს საშიშროება არაფერია იმასთან, რაც შეიძლება მოყვეს დღევანდელ დაპირისპირებას იუდაიზმსა და ისლამიზმს შორის.

¹ The New York Times. 1997 January 2. p. H1.

ერთი ცხადია, მათი გლობალური დაპირისპირება კატასტროფამდე მიიყვანს მსოფლიოს.

საქართველოში მდგომარეობას ამძიმებს ე.წ. დაპირისპირება “რუსულ” და “ამერიკულ” არჩევანს შორის. საქართველოში არიან ბალები, რომლებიც ხელისუფლებაში მოსვლას ან ხელისუფლების შენარჩუნებას ცდილობენ რუსეთის ან ამერიკის სპეცსამსახურებთან და სხვა სტრუქტურებთან თანამშრომლობის გზით. ერთნი თავგამოდებით ღანძლავენ ამერიკას, მეორენი რუსეთს. ამ დროს ორივე ერთი პიროვნების – გამყიდველი ორჯონიკიძის ნაირსახეობაა. ჩვენთვის დამლუპველია ორიენტაცია ერთ რომელიმე ქვეყანაზე. საქართველოს გეოპოლიტიკური მდგომარეობა გვეკარნახობს, აქცენტი გადავიტანოთ ევროპის კავშირზე, რადგან ევროკავშირი არ არის საბჭოთა კავშირი, ის არ არის იმპერია, მას არა აქვს პოლიტიკური ანდა ეკონომიკური ბატონობის ზრახვები... ამ დროს კი, ცენტრში და ციკლონში ზოგიერთი მაღალი რანგის პოლიტიკოსის მიზანია რუსეთის ბატონობის აღორძინება იმ დარჩენილ ტერიტორიებზე, რომლებიც არ არის ოკუპირებული რუსეთის მიერ. მათთვის პრორუსული “მთავრობები” აფხაზეთში, აჭარასა და სამაჩაბლოში არის გარდამავალი მთავრობის მოდელი დანარჩენი საქართველოსათვის. დღევანდელი ხელისუფლება შეფარულად რუსულ საქმეს აკეთებს, ხოლო მოსაჩვენებლად შეერთებულ შტატებს ეკეკლუცება.

ამიტომ დროა, რეალურად მოვშალოთ რუსეთის მიერ აჭედილი ფანჯარა ევროპისაკენ და დავუბრუნდეთ წინაპრების მიერ ნაოცნებარ ჩვენს ოჯახს – ხმელთაშუა ზღვის კულტურულ სივრცეს, რომლის ფორმირებაში საქართველოს საგრძნობი წვლილი მიუძღვის.

და მაინც, კონკრეტულად როგორ დავუკავშირდეთ მსოფლიოს, რომელიც გაერთიანებულია ბაზრებით, მაგრამ დანარჩენში მკვეთრად დანაწევრებული?

გლობალიზაციაზე ორიენტირებული მთავრობით? ასეთი მთავრობა სხვა არაფერია, თუ არა გლობალური ბაზრის მიერ “ნაყიდი მთავრობა”, რომელიც მოემსახურება გლობალურ მაფიას.

საერთაშორისო სამართლით? საერთაშორისო სამართალი ფაქტობრივად სხვა არაფერია თუ არა ეროვნული სახელმწიფოების ბიუროკრატიების აკუმულაცია საერთაშორისო დონეზე, რომელიც უფრო მეტად დამოკიდებულია შესაბამისი ხალხების სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ მისწრაფებებს, და იქცა ანაქრონიზმად თანამედროვეობის გლობალური პრობლემების ფონზე. აშშ-ს კოლონიალისტური ინტერვენცია ავღანეთში და ერაყში გაეროს სრული იგნორირებით სხვა არაფერია, თუ არა

მსოფლიოს კატასტროფის დასასრულის დასაწყისი. ფიგურალურად შენიშნეს გლობალიზტიკის აღიარებულმა სპეციალისტებმა – ბენჯამინ ბარბერმა და რიჩარდ ბატისტონიმ: “საერთაშორისო სამართლს არა თუ კბენა, ყეფაც კი არ შეუძლია”.¹

როგორი თანაფარდობაა გლობალიზაციასა და სამართალს შორის?

ტერმინი “გლობალიზაცია” ასახავს პროცესებს, რომლებიც აერთიანებს მსოფლიო ეკონომიკას, ეკოლოგიურ სისტემას, საინფორმაციო კავშირებს, ისევე, როგორც აყალიბებენ მსოფლიო სამოქალაქო საზოგადოებას და მსოფლიოს მოქალაქეობას პერსპექტივაში, აკავშირებენ მსოფლიოს ყველა ადამიანს სამართლებრივად.

ამ პროცესების ტენდენციაა შეიქმნას უფლება-მოვალეობით ანუ სამართლებრივად უფრო მეტად ურთიერთდაკავშირებული, ურთიერთდამოკიდებული და გაწონასწორებული მსოფლიო. მაგრამ ეს სულაც არ უნდა ნიშნავდეს იმას, რომ ჩვენ გარდაუვალად ვმოძრაობთ ერთიანი მსოფლიო მთავრობისაკენ. თუმცა გლობალიზაციის პროცესი ასუსტებს სახელმწიფო საზღვრების მნიშვნელობას, მაგრამ მისი ზემოქმედება ყოველთვის არ არის მიმართული ცენტრალიზაციისაკენ ან ფართო კავშირის შექმნის, და ან ჰომოგენიზაციისაკენ, არამედ ორიენტირებულია კოორდინაციასა და თანამშრომლობაზე მომავალი საერთაშორისო საპარლამენტო მართველობის პერსპექტივით.

ამ პროცესების საყოველთაო აღიარებამ ხელი შეუწყო ახალი აკადემიური ინდუსტრიის - “გლობალიზაციის თეორიის” ჩამოყალიბებას. კერძოდ, “ეკონომიკაში გლობალიზაცია ნიშნავს ეკონომიკის ინტერნაციონალიზაციას და კაპიტალისტური საბაზრო ურთიერთობების გაფართოებას. საერთაშორისო ურთიერთობებში ყურადღება ფოკუსირებულია სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობების გაძლიერებასა და დემოკრატიაზე ორიენტირებული გლობალური პოლიტიკის განვითარებაზე. სოციოლოგიაში ზრუნვის საგანია საყოველთაო სოციალური დაცულობა და “მსოფლიო საზოგადოების” კონვერგენცია. კულტუროლოგიურ სწავლებებში აქცენტი გადატანილია გლობალურ კავშირებსა და ზნეობრივ სტანდარტებზე. ისტორიის მეცნიერებაში შესწავლის უმთავრესი საგანია “გლობალური ისტორიის” კონცეპტუალიზება.”²

¹ Benjamina Barber and Richard Battistoni, Education for Democracy, Kandall-Hunt Publishing Co., 1993, p.13.

² Jan Nederween Pieterse, Globalization as Hibr:dization, in M. featherstone, S.Lash and R.Robertson, Global Modermities, 1995, p.77.

დღეს უკვე ფართოდაა აღიარებული, რომ ურთიერთობანი, რომლებიც ტრადიციულად ფოკუსირებული იყო ეროვნულ-სახელმწიფოთა სამართლებრივ ურთიერთობებზე (საერთაშორისო სამართლებრივი ურთიერთობანი), საგრძნობლად გაფართოვდა, მოიცვა საზღვრებგარეშე არასახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობანი (ტრანსნაციონალური სამართლებრივი ურთიერთობანი) და მზარდი გლობალური სისტემები (გლობალური სამართლებრივი ურთიერთობანი). აქ მოყვანილი სამგანზომილებიანი გააზრება სქემატურია. რა თქმა უნდა, ურთიერთობათა სივრცე გაცილებით ფართო და რთულია.

სანიმუშოდ გამოვყოფთ ისეთ პრობლემურ ფენომენებს, რომლებიც უცხოა ცივილიზაციის ისტორიისათვის ფართომასშტაბიანი ასპექტით: ისლამოფობია და იუდაფობია, ევროკავშირი და ნატო, მსოფლიო ბანკი და საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, საერთაშორისო ტერორიზმი და ნარკოტიზმი, ინტერნეტი და იმეილი, გლობალური დათბობა და ოზონის შრის გათხელება, უმრავლესობანი და უმცირესობანი, მსოფლიო ეკონომიკის მონოპოლიზაცია და უკიდურესი სიღატაკე, ემნესტი ინტერნეშენალი და გრინპისი, კოკა-კოლა და მაკდონალდსი, განუახლებადი ბუნებრივი რესურსების უკონტროლო ექსპლოატაცია და ევალირებული ნეოკოლონიალიზმი, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციები და ქალთა ტრანსნაციონალური კავშირები, “შავი აფრიკა” და “ყვითელი აზია”, კათოლიკური ეკლესია და მართლმადიდებლობა, რუსოფობია და ამერიკანოფობია, ეთნიკური კონფლიქტები და ადგილნაცვალთა დიდი ტალღა, და ყველა აღნიშნული რეალიების ურთიერთკვეთა და სინთეზი.

ამრიგად, “გლობალიზაცია. არის მრავალსაზოვანი და გაუწონასწორებელი პროცესი, რომელიც სავსეა დაძაბულობით და წინააღმდეგობებით აღნიშნულ ფენომენებს შორის. მაგრამ ეს არ არის ანარქიული პროცესი. ის ასახავს ურთიერთობებს პერიფერიულ და სემი-პერიფერიულ გაერთიანებებს შორის”,¹ თუმცა იმანენტურად ითხოვს სამართლებრივ.ყალიბს, ნორმირებას.

¹ Boaventura de Santos, Towards a New Common Sense of Law, Science and Politics in Paradigmatic Transition, 1995, p.262. ბ.სანტოსი უპირისპირებს ერთმანეთს ორ დაწყვილებულ ტენდენციას. ერთის მხრივ, ლოკალიზებულ გლობალიზმს და გლობალიზებულ ლოკალიზმს, და მეორეს მხრივ, კოსმოპოლიტიზმს და კაცობრიობის საერთო მემკვიდრეობას, იხ. იქვე, 263-265.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია, გლობალიზაცია ფუნდამენტურ გამოწვევას უყენებს სამართლის თანამედროვე თეორიას. ეს გამოწვევა ოპერირებს ძირითადად, სანტოსის ტერმინოლოგიას თუ გამოვიყენებთ, ორი მიმართულებით: ლოკალიზებული გლობალიზმის და გლობალიზებული ლოკალიზმის მიმართულებით.

პირველი მიმართულების მიხედვით სახელმწიფო სამართალს აღარ ძალუძს იარსებოს გარე, მათ შორის, საყოველთაოდ აღიარებული სამართლებრივი პრინციპების რეცეფციის გარეშე. ამ პროცესის თვალნათელი მაგალითებია ადამიანის საყოველთაო უფლებების სამართლისა და ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მუდმივად გაფართოებადი ზემოქმედება საერთაშორისო და შიგასამართლებრივ ურთიერთობებზე სახელმწიფოსა და სამართლის სხვა სუბიექტებს შორის. დღეს უკვე ფართოდ აღიარებულია ფაქტი იმის შესახებ, რომ საერთაშორისო (სახელმწიფოთაშორისო) სამართალს აღარ ძალუძს ადეკვატურად ასახოს და მოაწესრიგოს ისეთი პრობლემები, როგორიც არის გარემო, საერთაშორისო დანაშაულები, ადამიანის საყოველთაო უფლებები გლობალურ დონეზე და ბევრი ის ზემოხსენებული პრობლემური ფენომენი, რომელიც სრულიად უცნობია კაცობრიობის ისტორიისათვის.

მეორე მხრივ, რეგიონალურ დონეზე ახალი სამართლებრივი წესრიგები (მართლწესრიგები) ვითარდება სწრაფად. მაგალითად, ევროპის კავშირი არის *the most salient from our vantagepoint*. უდავო ფაქტია, რომ ევროკავშირის სამართალი, როგორც იურიდიული ფენომენი, ამჟამად ფუნქციონირებს საერთაშორისო სამართლის მიღმა და გარეშე. დღეს სამართლის თანამედროვე თეორიის უმთავრესი თემაა სამართლის და სახელმწიფოს განკერძოებულობა, სამართლის მზარდი განკერძოებულობა სახელმწიფოსაგან და მასზე სამართლის გადამწყვეტი ზემოქმედება.

"Ius Humanitatis", *"Transnational lex Mercatoria"*, ისლამური სამართალი, ტრანსაციონალური ჰუმანიტარული სამართალი, ადამიანის საყოველთაო უფლებების სამართალი და სხვა სამართლებრივი წესრიგები (მართლწესრიგები) არის უტყუარი საბუთი სამართლის ახალი, დამოუკიდებელი და უფრო ღრმა კატეგორიის არსებობისა, რომლის სახელია "არასახელმწიფო სამართალი". თეოპოლიტიკურ ასპექტში, სამართლის მთლიანად, განსაკუთრებით, "არასახელმწიფო სამართლის" უნივერსალიზაცია უზრუნველყოფს დემოკრატიის გლობალიზაციას მაშინ, როდესაც სახელმწიფოებრიობის უნივერსალიზაციას მიეყავართ მსოფლიოს გლობალურ ბიუროკრატიზაციასთან, და ბოლოს - გლობალურ დესპოტიზმთან. ამასთან, გლობალიზაცია არა არის ცალმხრივი პროცესი. მე ზაზს ვუსვამ ურთიერთკონფლიქტურ ტენდენციებს:

- სამართლის გლობალიზაცია და ფრაგმენტაცია;

- სამართლის ჰომოგენიზაცია და სამართლებრივი მრავალფეროვნება;

- თანამედროვე სამართლის პოლიტიზაცია და პოსტმოდერნისტული პერიოდის სამართლებრივი პოლუცია.

ამ სამ ურთიერთსაწინააღმდეგო პროცესს აქვს თავისი გამოხატულება, რასაც შეიძლება ეწოდოს სამართლებრივი პლურალიზმი, მათ შორის ცალკე აღებულ სამართლებრივ სისტემაში. ასეთი გაგებით ცალკე აღებული სამართლებრივი სისტემა არის განუმეორებელი გამა ამ სამი დაწყვილებული პროცესისა, რის შედეგად თითოეული სამართლებრივი სისტემა იძენს ინდივიდუალობას, ხოლო გლობალური მასშტაბით ვიღებთ სამართლებრივი სისტემების პლურალიზმს.

სამართლებრივი პლურალიზმი ერთი სამართლებრივი სისტემის ფარგლებში მოიცავს სამართლებრივი ნორმების და სამართლებრივი წესრიგების სამართლებრივ სისტემას, რომელიც ზასიათდება მრავალფეროვნებით. ამ აზრით, სამართლებრივი სისტემის პლურალიზმი შედგება სახელმწიფო და არასახელმწიფო ნორმებისა და წესრიგებისაგან.¹

სამართლებრივი პლურალიზმი ეფუძნება იდეას, რომ არსებობს მრავალი რეალური სამართლებრივი სივრცე, რომელიც სრულიად დამოუკიდებელია მათ შესახებ ჩვენი ცოდნისაგან. მაგალითად, პოსტ-დამოუკიდებელ ტანზანიაში ისლამი, ჰინდუიზმი და ჩვეულებითი სამართალი ოფიციალურად იყო აღიარებული როგორც ტანზანიის სამართლის წყაროები. უფრო მეტი, სამართლის ეს წყაროები მოქმედებდნენ ადგილობრივი კანონმდებლობის პარალელურად (მსგავსი სიტუაციაა სუდანში, ტანგანიკასა და სხვა პოსტ-ბრიტანულ ქვეყნებში).

ევროპის სამართალმა შეძლო მოეხდინა საკანონმდებლო სამართლის და პრეცედენტული სამართლის შეხამება, რითაც უარი თქვა როგორც გლობალურ სამართალზე, ისე საერთაშორისო სამართალზე, რადგან შეუგუა ერთმანეთს სამართლებრივ პლურალიზმი ანუ სამართლებრივ მრავალფეროვნება და საყოველთაოდ აღიარებულ სამართლებრივ პრინციპები ანუ სამართლებრივ ერთფეროვნება.

სამართლებრივი პლურალიზმი ერთი ეროვნული სამართლებრივი სისტემის ჩარჩოებში ერთსა და იმავე დროის მონაკვეთსა და სივრცეში გულისხმობს როგორც მრავალწესრიგიანი სოციალური ინსტიტუტების თანაარსებობას, ისე განსხვავებული სამართლებრივი ტრადიციების და სამართლის წყაროების აღიარებას.

¹ ბიძინა სავანელი, სამართლისა და მართლწესრიგის თანაფარდობა სამართლის აზრის წვდომის თვალსაზრისით. სადოქტორო დისერტაციის თეზისები, თბილისი, 1992.

დღესდღეობით არა მარტო სამართლებრივი პლურალიზმი, არამედ სახელმწიფო სამართლის პლურალიზმიც აღიარებულია როგორც ფაქტი თითქმის ყველა ქვეყანაში.

და მაინც, სამართლებრივი პლურალიზმი უფრო მეტად ასოცირდება “არასახელმწიფო სამართალთან”, რომელსაც უფრო მეტად მისდევენ და იცავენ შესაბამისი “არასახელმწიფო” ჯგუფის წევრები, ვიდრე სახელმწიფო სტრუქტურები, რადგან პირველთათვის სამართალი მათი ფაქტიური ყოფის ამსახველი ნორმების სისტემაა. საუბარია, ნორმატიული ფაქტების სამყაროზე.¹

სამართლებრივი პლურალიზმის დღევანდელი გაგება ეხმიანება სამართლის სოციოლოგიის მამამთავრის ევგენი ერლიხის “ჭეშმარიტი სამართლის” მოძღვრებას და “სამართლის მოქმედების” თეორიის პიონერის კარლ ლეველინის თეორიას.

ამრიგად, სამართლებრივი პლურალიზმის თეორია არის არა მარტო მნიშვნელოვანი ნაბიჯი “რეალიზმისაკენ”, არამედ იმ იდეის სრული დეკორონაცია, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფო ფლობს სამართლის შემოქმედების მონოპოლიას. აქედან გამომდინარე, სამართლის ფუნდამენტური ფუნქცია - იყოს კონფლიქტების პერევენციის და დავების გადაწყვეტის ყველაზე ეფექტური საშუალება, განხილული უნდა იქნას, უპირველეს ყოვლისა “არასახელმწიფო სამართლის” დონეზე ერთი ქვეყნის ჩარჩოებში, განსაკუთრებით, კერძო სამართლის დონეზე.

უფრო მოკლედ და კონკრეტულად, ზემოაღნიშნული ფაქტიური მდგომარეობა შეიძლება ჩამოყალიბდეს შემდეგნაირად: ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრება და მოღვაწეობა იშლება ნორმატიული პლურალიზმის სივრცეში. ამ ფაქტის უგულვებელყოფა ნიშნავს ტლანქ ზეწოლას ადამიანის ბუნებაზე, ხოლო რეალ-პოლიტიკაში დიქტატურამდე მივყავართ.

აქ იკვეთება განსხვავება სამართალსა და მართლწესრიგს შორის. სამართალი აერთიანებს, ხოლო მართლწესრიგი აცალკევებს. ეს არის მუდმივი ბუნებრივი დიალექტიკური პროცესი. სამართალი მონისტურია, მართლწესრიგი კი პლურალისტური. ამოცანა მათი დაახლოება, მათი ერთი საბოლოო მიზნისაკენ წარმართვაა. ეს საბოლოო მიზანი ადამიანია.

ჯერ კიდევ იერემია ბენტამი განიხილავდა თავს მსოფლიოს მოქალაქედ.² სწორედ ადამიანი, და არა სახელმწიფო და ხალხი,

¹ ქართული სამართლის მეცნიერებაში სამართლებრივი პლურალიზმის იდეა განავითარა საქართველოში სამართლის თეორიის ფუძემდებელმა, „წითელი პროფესორების“ მეცადინეობით დახვედრილმა პროფ. გიორგი ნანუაშვილმა თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში „სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა“ (1928).

² Mary Mack, Jeremy Bentham: The Odyssey of Ideas (1992).

არის სამართლის უნივერსალური სუბიექტი. ადამიანის ამ თვისების დაცვის უზრუნველყოფი ძალა ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალია, როგორც “კაცობრიობის ერთადერთი საერთო სალაპარაკო ენა” (იხ. ვენის 1993 წლის დეკლარაცია).

ამ თვალსაზრისით, მონიზმი და პლურალიზმი არის ერთიანი პროცესი, რომელიც აყალიბებს სამართლის ახალ სინთეზურ იერარქიულ სისტემას მსოფლიო მასშტაბით. ასეთი სისტემის მწვერვალი (Grundnorm) არის ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი. კელზენმა სამართლის ყველა ნაციონალური სისტემა გააერთიანა საერთაშორისო სამართლის ქვეშ. ჩვენ კი ვაერთიანებთ საერთაშორისო სამართალს და შიგასახელმწიფო სამართალს ერთი უნივერსალური სამართლის – ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის ქვეშ, ვიყენებთ რა კელზენ-მერკლის “საფეხუროვან” თეორიას, როგორც ორმას. ამ ფორმის შინაარსი არის ადამიანის ბუნებითი უფლებები, რომლის რეფლექსიას და ემანაციას უნდა წარმოადგენდეს ნებისმიერი სამართალი (საკანონმდებლო, პრეცედენტული თუ ჩვეულებითი).

ადამიანის ბუნებითი უფლებები ანიჭებს აზრს ადამიანის სიცოცხლეს პლანეტაზე.¹

¹ ნაშრომის ეს ნაწილი 2001 წლის 7 მაისს დავასრულე. II სექტემბერს კი მოხდა ის, რაც უნდა მომხდარიყო. არადა, 1993 წლის ბოლოს ტელევიზიით განაცხადე: “გაელენის სფეროების დღევანდელი გადანაწილება უღელურია, მოჩვენებითია, რადგან აღმოსავლური “რენესანსი” ისლამური ფუნდამენტალიზმის ფარაჯაში მარშით გაივლის მსოფლიოს. ამის პირველი და სერიოზული ნიშანი ყოფილი იუგოსლავიის ტერიტორიაა, უახლოეს მომავალში... ჩრდილო კავკასია და შებდგ – 38-ე პარალელის გაყოლებით... თუ დასავლეთსა და რუსეთს სურთ თავი და ცივილიზაციაც გადაარჩინონ, მით უმეტეს რუსულ მესიანიზმს ამის პრეტენზია აქვს, მათ მთელი თავისი ძალისხმევა ფართო ფრონტით უნდა მიმართონ აღმოსავლეთის დეფუნდამენტალიზაციის და ქრისტიანული ქვეყნების კონსოლიდაციისაკენ, რადგან ქრისტიანობა ზედმეტად მიმტვევებელი აღმოჩნდა”. (იგივე, იხ. ბ.საგანელი. ბრძოლა უფლებისათვის. კრებულში – “სამართლის რეფორმა საქართველოში”. თსუ-ს გამომცემლობა, 1994, გვ.23.).

და აქცია დაბადა რეაქცია: აშშ-ი, ისრაელის რასისტული რეჟიმის ერთადერთი თავგამოდებული დამცველი, II სექტემბერს გახდა ენთოგამოუთქმელი, ბარბაროსული აქტის სამიზნე 38 (!) პარალელზე, რომელმაც იმსხვერპლა რამდენიმე ათასი სრულიად უდანაშაულო ადამიანი. არადა, იგრძნობა, რომ კაცობრიობა იფიწყებს II სექტემბერს.

ფრთხილად! ჩრდილოეთ და სამხრეთ კორეას შორის საზღვარი 38-ე პარალელზე გადის.

3. სამართალი, რელიგია, ეკოლოგია

„უმაღლესი ღირებულებანი უცხოა მასებისათვის, და დღეს, როდესაც მთელი მსოფლიო იმყოფება ცდომილებაში, როგორღა შემიძლია გავეუძღვე მას, თუმცა კი ვიცი ქვემარატი გზა? და მე თუ ვიცი, რომ არ შემიძლია და მაინც ვცდილობ მივადწიო წარმატებას, ხომ არ ვქმნი ამით კიდევ ერთი ცდომილების წყაროს? ხომ არ სჯობს თავი დავანებო ბრძოლას? მაგრამ თუ მე არა, მაშ ვინ?“

ჩუჟან-ძი (IV ს. ჩვენს ერამდე).

ჩვენი პლანეტა ავადა და მისი სიმპტომური მკურნალობა უშედეგოა. უნდა მოიძებნოს ავადმყოფობის სიღრმისეული მიზეზები, რომლებიც დაილექა ტვინის არაცნობიერ შრეებში ადამიანის ძნელადმართვადი აგრესიული მიდრეკილებების სოციალურ სტერეოტიპად ჩამოყალიბების შედეგად. საუბარია ანთროპოლოგიურ კატასტროფაზე, იმ გარემოებაზე, რომ ადამიანი „ადამიანად“ ვერა და ვერ ჩამოყალიბდა, რომ არსებითად იგი წარმოადგენს მოდიფიცირებულ ცხოველს.

კაცობრიობის პროგრესული წარმომადგენლები ცდილობდნენ იდეოლოგიური მითებით შეელამაზებინათ ადამიანთა საზოგადოების ფასადი, გარეგნულად მაინც შეეცვალათ ვამპირის სახე. ცივილიზაციის გარიჟრაჟზე მაღალზნობრივ ბრძენკაცთა კეთილშობილური ცდა სხვადასხვა რელიგიური სისტემების შეთხზვის გზით სოციალური კავშირების ჰუმანიზებისა უშედეგო აღმოჩნდა: ღმერთის მიწიერმა „წარმომადგენლებმა“, ღმერთის ნების დამამკვიდრებლებმა ვერ დაარწმუნეს ადამიანი, რომ ის არ არის სამყაროს ცენტრი, რომ სამყაროს ენერგია ღმერთშია... აკუმულირებული.

ადამიანი განუდგა ღმერთს, დაივიწყა, რომ ღმერთს არ მიუნიჭებია ბუნებაზე ბატონობის უფლება, რომ ეს მხოლოდ ღმერთის პრეროგატივაა. ადამიანმა დაიწყო ღმერთის ფუნქციების შესრულება: შეუდგა ახალი სამყაროს მშენებლობას ისე, რომ არ შეუსწავლია „სამშენებლო მასალის“ სიმკვრივე და გამძლეობა. ასეთი თვითნებობის გასამართლებლად ადამიანმა შექმნა ადამიანი-ღმერთის სახე, ღმერთს ადამიანის იერი, გამომეტყველება და გარეგნობა მისცა.

შექმნა რა ადამიანი-ლმერთი, ადამიანმა მოახდინა თავისი გონების ობიექტივირება და ამ გზით გარემომცველი ბუნებისა და მთლიანად სამყაროს კოლონიზაცია, თავი წარმოიდგინა სამყაროს ცენტრად, რადგან მის შემქმნელად თავისი მსგავსი არსება აღიარა. უფრო მეტი, „თავხედობა“ იქამდეც კი მივიდა, რომ მოისურვა ადამიანის ახალი სახეობის შექმნა „გენური ინჟინერიის“ მეთოდის გამოყენებით, რითაც სცადა ლმერთის ადგილის სრული ოკუპაცია, რამეთუ თვით იგი, ისევე, როგორც ყოველი ცოცხალი ორგანიზმი, „გენური ინჟინერიის“ შედეგია (რამდენად სრულყოფილი - ეს სხვა საკითხია). კაცობრიობის ტრაგედიის სათავე ისაა, რომ მან დაივიწყა მამა-ლმერთი და მთელი ყურადღება ძე-ლმერთზე გადაიტანა.

აქედან იღებს სათავეს ადამიანის ყველა ცოდვა. ადამიანი დიდი ხანია აღარ არის ლმერთის მოშიში, რადგან მისი აზრით ძე-ლმერთი მიმტვევებელია. ადამიანი ცოდვის ჩადენის შემდეგ მიმართავს ძე-ლმერთს და ითხოვს შეწყალებას, მეორე წუთსავე ჩადის მეორე ცოდვას და ასე უსასრულოდ. საბოლოო ჯამში ადამიან-ლმერთზე ორიენტირებულმა რელიგიებმა ვერ იხსნა კაცობრიობა, ადამიანს ქედმაღლობა და სიზარმაცე გამოუმუშავა. ასეთი რელიგიები ვერ დაეხმარა ადამიანს გაერღვია ბარბაროსული ყოფიერების ჯებირი. ადამიანი გაორდა. ერთი მხრივ, იგი შეიგრძნობს აშკარა უპირატესობას ყველა მისთვის ცნობილ არსებასთან თუ მოვლენასთან შედარებით პლანეტაზე, მეორე მხრივ, გარემომცველი ბუნების შემეცნების პროცესში რწმუნდება სამყაროს უსასრულობასა და შეუცნობლობაში, და რაც უფრო ღრმად იჭრება სამყაროს მოვლენათა არსში, მით უფრო ეუფლება ამოების გრძნობა. უფრო მეტი, ზღვარდაუდებელმა ნების თავისუფლებამ კაცობრიობა მე-20 საუკუნეში რამდენჯერმე მიიყვანა პლანეტური ხასიათის კატასტროფის პირას, ამ საუკუნის დასაწყისში მას დაემატა გლობალური ეკოლოგიური კრიზისი და სიონიზმის გამძვინვარება, რომელიც პროგრესულად ღრმავდება. თავისუფალი ნება თვითნებობად იქცა. 11 სექტემბერი იყო თუ არა პროვოცირებული, ეს მიუკერძოებელი და კომპტენტური გამოძიების საქმეა. მაგრამ ფაქტია, რომ გაეროს მიერ არასანქცირებული აშშ-ს “კუმანიტარული ინტერვენცია” ერაყში და ძალადობრივი სახელმწიფო გადატრიალება პლანეტური კატასტროფის დასასრულის დასაწყისის პირველი სიმპტომია.

ზიანი, რომელიც ადამიანმა ბუნებას, აქედან გამომდინარე, თავის თავს მიაყენა, განუზომლად დიდია, ვიდრე ის სიკეთე, რომელიც ბუნებაში შეიტანა. მთელი ტრაგედია ის არის, რომ დისბალანსი კატასტროფულად ეზრდება.

სწორედ ამიტომ, ეკოლოგიური ეთიკის მეცნიერების წარმომადგენელთა უმრავლესობა აკრიტიკებს იუდაიზმს იმის გამო, რომ მან დასაბამი მისცა ფილოსოფიას, რომელიც ამართლებს ადამიანის ყოველგვარ ქმედებას ბუნების მიმართ. ამ მეცნიერთათვის მიუღებელია იუდაიზმის შემდეგი პრინციპები:

1. ღმერთმა შექმნა ადამიანი სახით თვისით;
2. ღმერთმა მიანიჭა ადამიანს უფლება იბატონოს ბუნებაზე;
3. ღმერთმა მიანიჭა ადამიანს უფლება გარდაქმნას ბუნება;
4. ღმერთმა შექმნა იერარქია: ღმერთი, ადამიანი, ცხოველი, ფრინველი, თევზი, ქვეწარმავალი და ბოლოს უსულო ბუნება;
5. რამდენადაც ღმერთმა შექმნა თავისი მსგავსი არსება, ამიტომ ყველაფერი დანარჩენი არასრულყოფილია;
6. ადამიანი არის დედამიწაზე ბუნების არსებობის გარანტი, ყველაფერი დანარჩენი არის საშუალება ადამიანის მიერ ბუნების რაციონალური გარდაქმნისათვის;
7. და ბოლოს, ადამიანის გარემომცველი ბუნება გამოცხადებულია ღმერთის — იეღოვას მტრად (რაც ყველაზე უფრო შემამოფოთებელია—ბ.ს.).¹

ეკოლოგიური ეთიკის მეცნიერების წარმომადგენელთა უმრავლესობა ასევე აკრიტიკებს ქრისტიანობას იმის გამო, რომ მან მექანიკურად, ყოველგვარი კრიტიკის გარეშე გადმოიღო იუდაიზმის ზემოაღნიშნული პოსტულატები.

ამავე დროს, ეკოლოგიური ეთიკის მეცნიერების წარმომადგენლები ადამიანისაგან ბუნების დასაცავად დღევანდელ მოძრაობას უკავშირებენ ქრისტეს წინარე ძველ ბერძნულ-რომაულ მითოსს და ფილოსოფიას, და მათში ნახულობენ დასავლური ცივილიზაციის სათავეებს. სხვათა შორის, მხედველობაში აქვთ: მილეტის იდეოლოგია ცოცხალი კოსმოსის შესახებ, პერაკლიტეს იდეები ბუნებრივი პროცესების ონტოლოგიის შესახებ, პითაგორას აზრები ადამიანის და ცხოველთა ნათესაობის შესახებ. მათთვის მიუღებელია ადამიანის გარემომცველი ბუნების შეფასება, როგორც პასიურის და ქაოსურის. მტკიცება, რომ თითქოს ადამიანს შეაქვს წესრიგი ბუნებაში, არის პროფანაცია. სხვათა შორის, “კოსმოსი” ბერძნული სიტყვაა და წესრიგს ნიშნავს.

¹ მარქსიზმი შეიძლება განვიხილოთ იუდაიზმის ნაირსახეობად, ოღონდ ღმერთის გარეშე. ღმერთის ადგილი მარქსმა პროლეტარიატს მიუჩინა. წრეგადასული უზნეობა, დამეთანხმებით!

ეკოლოგიების მიერ შემუშავებულ მსოფლიოს გადარჩენის გეგმას, მისი გულწრფელი აღიარებისა და უთუო შესრულების შემთხვევაში, შეუძლია საგრძნობლად გააუმჯობესოს სიტუაცია პლანეტაზე, მაგრამ როგორც ვხედავთ ეს იმედი არარეალურია. ბოროტების ფესვი სათავეს ასევე იღებს პოლიტიკური ინერციიდან, რომელიც ყოველთვის იტყუებს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის პოლიტიკურ ელიტის ზოგიერთ წარმომადგენელს ვიწრო ნაციონალიზმისა და რელიგიური სეპარატიზმის უძირო ქაობში. მსოფლიო ბატონობის მათი ახლომხედველი ეგოიზმი მაგონებს რუსოს ერთ იგავს: „ხუთი მშვიერი მონადირე ჩასაფრდა ჩირგვებში ირემის მოლოდინში. გამოჩნდა მსხვილი ირემი, რომელიც პირდაპირ მათკენ მოემართებოდა. უცებ იქვე ბუჩქიდან გამოხტა პატარა კურდღელი, მას ერთ-ერთმა მონადირემ ესროლა, კურდღელი გადარჩა, ხოლო ირემი დაფრთხა და გაიქცა. მონადირეები დარჩნენ მშვიკრები...“

მოსაზრება იმის შესახებ, რომ პლანეტაზე არსებული ნებისმიერი უსულო და სულიერი არსება, დროში თუ სივრცეში განფენილი ნებისმიერი ობიექტი, დედამიწის პირის ქვემოთ თუ ზევით არსებული ენერგიამატარებელი (გარდა ადამიანისა) თითქოს წარმოადგენდეს კაცობრიობის კუთვნილებას, ღმერთის მიერ მხოლოდ ადამიანისათვის ნაბოძებ ფასეულობას, არის მავნე, დამანგრეველი, მკრეხელური.

ასეთ შემთხვევაში ადამიანი ნამდვილად წარმოგვიდგება როგორც უნივერსალური მხეცი - იგი ყველას ქამს, მას არავენ არ ქამს, იგი ყველაფერს ანადგურებს, მაგრამ მისი განადგურება არავის, გარდა თვით ადამიანისა, არ შეუძლია. მაშინ როდესაც პლანეტის შიგნით, პლანეტის ზედაპირზე და პლანეტის გარეთ მყოფი ნებისმიერი არსება, ობიექტი თუ ენერგია თანაბრად ეკუთვნის ყველას და ყველაფერს. სამყაროს ნებისმიერი ნაწილი სამყაროს სხვა ნაწილების საკუთრებაშია და, იმავე დროს, არის ამ სხვა ნაწილების მესაკუთრე. ესაა ბუნების ჰარმონია, საიდანაც ადამიანი ამოვარდნილია.

ამერიკის შეერთებული შტატების ერთ-ერთი ზოოპარკის შესასვლელში ჩამოკიდებული სარკის ქვეშ წარწერაა: „შეჩერდით, ჩაიხედეთ ამ სარკეში და თქვენ დაინახავთ ყველაზე ბოროტ არსებას, რომელიც ანგრევს იმას, რაც თვითონ არ შეუქმნია“. მართლაც, თუ ყველა სხვა ცოცხალი არსება „მეკაცრად“ ჩართულია მიზეზშედეგობრივი კავშირების ჯაჭვში, ადამიანი ამ ჯაჭვიდან ამოვარდნილია ისე, რომ არსობრივად უპირისპირდება, უპირველეს ყოვლისა, თავის თავს, როგორც ბუნების ნაწილს. თავისუფალი

ნება სასარგებლო, „მომგებიანი“ მხოლოდ ცალკეული ადამიანისათვის გამოდგა, მაგრამ საბოლოო ჯამში მხოლოდ საზიანო ბუნებისათვის და კაცობრიობისათვის, ე.ი. თითოეული ადამიანისათვის.

ღმერთთან დაპირისპირებულ ადამიანს ე. ფრომმა „ბუნების სიმანჩინჯე“ უწოდა, და მართლაც, ყველა არსებისათვის იმთავითვე მკაცრად განსაზღვრულია არსებობისათვის ბრძოლის სივრცე და ობიექტები, მაშინ როდესაც აღნიშნული კომპონენტები ადამიანისათვის ზღვარდაუღებელია, მას შეუძლია გაანადგუროს ყველა და ყველაფერი, რაზეც კი პრაქტიკულად ხელი მიუწვდება, იმისდა მიუხედავად, სჭირდება ეს თუ არა მას. ბუნებაში არსებულ სიკვდილ-სიცოცხლის ბალანსში ადამიანს დისბალანსი შეაქვს.

ნიცშემ და კიერკეგორმა ყურადღება მიაქციეს იმ პარადოქსულ ფაქტს, რომ ადამიანთა უმრავლესობა უარს ამბობს იმ თავისუფლების გამოყენებაზე, რომელიც მას და მთლიანად საზოგადოებას სარგებლობას მოუტანდა, და პირიქით, უარს არ ამბობს იმ ინსტინქტებზე, რომლებიც წამიერი თუ წუთიერი სიამოვნების მომგვრელია, მაგრამ საბოლოო ჯამში საზიანოა, ზოგჯერ კი მომაკვდინებელიც მისთვის და მთლიანად საზოგადოებისათვის. ე. ფრომის სიტყვებით: „ადამიანი გაურბის თავისუფლებას“ - ეს არის მეოცე საუკუნის ფილოსოფიური აზროვნების ერთ-ერთი შემადრწუნებელი აღმოჩენა.

თითოეული ადამიანის და მთლიანად საზოგადოებისათვის სასარგებლო მრავალმხრივი ინტერესების დაკმაყოფილების ოპტიმალური, მისაღები და ეფექტური საშუალებები, რომლებიც აკუმულირებულია ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლება-თავისუფლებებში, უცხოა ფილისტერისათვის, სამაგიეროდ, მას იზიდავს საარსებო საშუალებათა და სულიერ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების არაცივილიზებული, ზოგჯერ კი ველური ფორმები, დაწყებული ტყის მთელი მასივების განადგურებიდან სპორტის სასტიკ სახეობებამდე, რომ არაფერი ვთქვათ იმაზე, რომ ადამიანი „ხორცის უნივერსალური მჭამელი“ არსებაა.

ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლება-თავისუფლებების მინიმალური პროპაგანდის არარსებობის გამოც მკვეთრად იმატა სისასტიკემ. ადამიანი დაშორდა თავის არსს, ადამიანის არსი კი მდგომარეობს მის არაცნობიერ სწრაფვაში, დაძლიოს თავისი ბნალური არსებობა დროში და გაიჭრას ტრანსცენდენტულ (უღროო) ყოფიერებაში.

ადამიანი არსებით აგრესიული არ არის, ის გახდა აგრესიული, გამოუმუშავდა მიდრეკილება სისასტიკისაკენ, როგორც შეძენილი

რეფლექსი. ბუნებისათვის უცხოა სისასტიკე, რადგან სისასტიკეს არ გააჩნია ფილოგენეტიკური პროგრამა, არ ემსახურება ბიოლოგიური ადაპტაციის მოთხოვნილებას. მკვლელობა განსაკუთრებული სისასტიკით შეუძლია ჩაიდინოს მხოლოდ ადამიანმა, მხოლოდ იგი შეიძლება იყოს სადისტი და ნეკროფილი. ამიტომ ამბობენ, რომ მხოლოდ ადამიანია მკვლელი.

თვით ფროიდმაც კი თავისი შემოქმედების მეორე ნახევარში შეცვალა თავისი ამოსავალი პოზიცია და მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სიცოცხლე იმართება არა ორი ინსტინქტით - შიმშილითა და სექსით, არამედ ორი ვნებით - სიყვარულით და აგრესიულობით, და ეს ორი ვნება ემსახურება ფიზიოლოგიურ გადარჩენას. ეს ორი ვნება აბალანსებს ურთიერთობას „სიცოცხლესა“ და „სიკვდილს“ შორის. ამ ბალანსს არღვევენ შეუზღუდავი პოლიტიკოსები და პოლიტიკური ინსტიტუტები, ისინი ხელს უწყობენ უსამართლობის დამკვიდრებას, შეუზღუდავი ხელისუფლებისაკენ სწრაფვას, სისასტიკეს, ინდიფერენტიზმს, ბიუროკრატიზმს, ნარცისიზმს, მლიქვნელობას, დებერსონალიზაციას, ამკვიდრებენ არა სამართლის, არამედ კანონის დიქტატურას, რასაც საბოლოო ჯამში მივეყვართ ტოტალიზმამდე, გლობალური მასშტაბების აგრესიულობამდე.

ამ პროცესის დამადასტურებელი პარადოქსული სტატისტიკა მოჰყავს ცნობილ მკვლევარს - კ.რაიტს: ევროპის კონტინენტზე შეიარაღებული შეტაკებების რიცხვმა მეთხუთმეტე საუკუნეში შეადგინა 45, მეთექვსმეტე საუკუნეში - 87, მე-17 საუკუნეში - 239, მე-18 საუკუნეში - 751, მე-19 საუკუნეში - 781, მე-20 საუკუნეში - 892. ასეთი საგანგაშო სტატისტიკა დაადასტურეს სხვა მკვლევრებმაც და სხვა მკვლევარებისაგან იგი უდავოდ არის მიჩნეული. ამრიგად, რაც მალაია ცივილიზაციის დონე, მით მეტია კონფლიქტები და პირიქით. საოცარია და ღრმად დამაფიქრებელი...

დებულება იმის შესახებ, რომ საზოგადოებას არ შეუძლია იცხოვროს მაკონტროლებელი ხელმძღვანელების გარეშე - წმინდაწყლის მითია, რაც უარყოფილია თანამედროვე ცივილიზებული სამყაროს სოციალური სისტემებით, რომლებიც მშვენივრად ფუნქციონირებენ ყოველგვარი იერარქიის გარეშე. ერთადერთი სტრუქტურა, რაც შეიძლება შენარჩუნებული იქნას, ეს ადამიანის უფლება - თავისუფლების დაცვის სამართლებრივი ინსტიტუტებია.

ამრიგად, თავისუფლების გაგება, როგორც მხოლოდ სამყაროს გარდაქმნისაკენ სწრაფვა, სატანის „შემოქმედების“ შედეგია.

სად არის გამოსავალი? უპირველეს ყოვლისა, ღმერთს უნდა ჩამოვაშოროთ ადამიანის სახე, რადგან ჭერ არავეს უნახავს სამყაროს შემოქმედი. წარუმატებელი შიში ადამიანი-ღმერთის წინაშე უნდა შეიცვალოს შიშით ბუნების წინაშე. გამოსავალი ეკოლოგიური რელიგიის შექმნაშია. უნდა გაიფანტოს ილუზია იმის შესახებ, რომ მხოლოდ ადამიანია უმაღლესი ენერგიის მატარებელი. ასეთი თვისება კაცობრიობამ ოფიციალურად უნდა მიანიჭოს იმ მოვლენებს, რომლებიც ასეთ ენერგიას ფლობენ, და რომელთაგან თვით ადამიანი იღებს სასიცოცხლო და საარსებო ენერგიას. ესენია: მზე, მიწა და წყალი. ამრიგად, საუბარია პირველყოფილი რელიგიის ახალ, ცივილიზებულ ფორმაში აღორძინებაზე, რომელსაც ჩვენ ეკოლოგიურ რელიგიას ვუწოდებთ. მისი ძირითადი მიზანია გლობალური მასშტაბით „აზროვნების ეკოლოგიზაცია“. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება დაითრგუნოს ადამიანში მისთვის დამლუპველი ქედმაღლობა და სიზარმაცე.

ადამიანს შეუძლია თქვას: „მე ვარ ის, რაც უნდა ვიყო“, ღმერთი ამბობს: - „მე ვარ ის, რაც ვარ“. ადამიანი არასდროს „არაა“, ის ყოველთვის „ქმნადია“ და სასრულია, ღმერთი მარადიულია და უსასრულოა. ღმერთი არის ძირითადი ნორმა, რომლისგანაც სათავეს იღებდა, იღებს და მიიღებს „არსებულის არსებობა“. სიცოცხლის შემოქმედი არის ზეგონიერი არსება - ღმერთი, ეს უდავოა, მაგრამ რატომ ვათავსებთ მას ადამიანის სხეულში და მის საზღვრებში?

რელიგიის ჩვენეული გაგება საფუძველშივე ხსნის წინააღმდეგობას ძირითად რელიგიურ სისტემებს შორის, თითოეული რელიგიის ფარგლებში სხვადასხვა მიმდინარეობებს შორის, იმთავითვე სპობს მრავალი ღმერთის არსებობის დაშვების შესაძლებლობასაც კი. პლანეტაზე სიცოცხლის შენარჩუნების უზარუნველყოფის მიზნით სხვადასხვა რელიგიურმა ცენტრებმა შეთანხმებულად უნდა დაამკვიდროს ერთი ღმერთის არსებობის იდეოლოგია. რელიგიური სეპარატიზმი - აი, დღევანდელი ტრაგიკული სინამდვილე და ადამიანთა მორღმის დაღუპვის რეალური „შანსი“.

რელიგია არის ადამიანისა და სამყაროს კავშირი უპირობო საწყისთან, რომელსაც ობიექტურად არსებულის ყველა წერტილი თანაბარი სხივებით უერთდება. ამ ფენომენის რეალობის უარყოფა გაპირობებულია იმით, რომ ადამიანთა ყოფა გათიშულია და დაპირისპირებულია. ამ გათიშულობისა და დაპირისპირებულობის ძირითადი მიზეზი პოლიტიკაა, უფრო ზუსტად, პოლიტიკოსთა ელიტა,

რომელიც მხოლოდ პოლიტიკას მიიჩნევს ქვეშარიტ ყოფიერებად და ტრიალებს პოლიტიკური იდეოლოგიის „მოჯადოებულ წრეში“, გამოდგენის რა ამ წრიდან ყოველგვარ ზნეობრივსა და სამართლებრივს ამას ემატება ხელისუფლებისათვის ბრძოლის აფექტირებული ენის, სახელმწიფოებრიობის გაღმერთება და მასში ადამიანთა კეთილდღეობის საწყისის ძებნა.

დღევანდელი პოლიტიკური „ღირებულებები“ წარმართული ხანიდან იღებს სათავეს: კეისარი ღმერთად აღიარეს, ჰიტლერს და სტალინს თავყვანი სცეს როგორც ღმერთებს, სახელმწიფოს მიანიჭეს ეკლესიის სტატუსი, ხოლო ერი უფუნქციოდ დატოვეს. განა ეს არ არის მკრეხელობის უმაღლესი ინსტანცია? ნ. ბერდიაევმა ასე დაახასიათა რუსული ტოტალიტარიზმი: „რუსული მოძალადე სახელმწიფოებრიობა არის ორგანიზებული ბოროტება, ღვთაებრივი კანონების ორგანიზებული გათელვა. რევოლუციამ ჯერ მოწყვიტა პოლიტიკა მარადიული ღირებულებისაგან, შემდეგ კი ყველა ღირებულება დაუქვემდებარა პოლიტიკას, ადამიანის ფიზიკური განადგურება აღიარა კაცობრიობის ნათელი მომავლის საშუალებად. აქ კიდევ ერთხელ გამოჩნდა იგივე მხეცის სახე“. პოლიტიკოსებმა, უფრო ზუსტად, პოლიტიკანებმა, ვერა და ვერ გაითავისეს მარტივი ქვეშარიტება, რომ რაციონალური გზით შეუძლებელია ადამიანის და სამყაროს სრულყოფა, ჰუმანიზება, დაუშვებელია კაცობრიობის მოწყობა ღმერთის გარეშე და ღმერთის საპირისპიროდ, ადამიანის სრული გაუპიროვნებლობა.

მხოლოდ რელიგია კლავს ადამიანში პირველყოფილი მხეცის სტერეოტიპს და საზრისს აძლევს ადამიანის და სამყაროს ყოფას და ყოფნას, ამოჰყავს ადამიანი და სამყარო სიცარიელის უფსკრულიდან მაშინ, როდესაც სახელმწიფოს გაღმერთებას მიჰყავართ სატანიზმის ნამდვილ კულტთან.

რატომ ირწმუნა ა. აინშტაინმა თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში ღმერთი? მხოლოდ იმიტომ, რომ მან ვერ შეძლო შეექმნა სამყაროს მათემატიკური მოდელი. სამყარო უსასრულოა, ამიტომ შეუცნობადი. ის არის ღმერთი!.. ეს დებულება უნებურად დაასაბუთეს ჯერ ასტრონომებმა, შემდეგ კი ფიზიკოსებმა: მათ დაამტკიცეს მუდმივად გაფართოებადი სამყაროს თეორია. ასევე დასაბუთდა, რომ არსებითად ადამიანი „არ ფართოვდება“, მისი ფსიქოფიზიკური და სულიერი მოცემულობა მუდმივია, რადგან არ შეუძლია თავისი თავიდან „გამოსვლა“. მას არ შესწევს უნარი მინიმალური დოზით მაინც ჩაერთოს სამყაროს გაფართოების პროცესში. ამიტომ ადამიანი

ორიენტირებული უნდა იყოს არა თავის თავზე, არამედ ბუნებაზე და მხოლოდ მისი მეშვეობით - საკუთარ თავზე.

აქ იკვეთება საზრისის წვდომის პრობლემა, ადამიანის ბუნებაში „ყოფნის“ პრობლემა. ადამიანი განიხილება არა როგორც ადამიანთა საზოგადოების წევრი, არამედ როგორც ბუნების მოვლენათა ოჯახის წევრი და მხოლოდ ამ კუთხით ისმება ადამიანის ყოფიერების საზრისის წვდომის საკითხი, ადამიანის ბუნებაში და არა მის გარეთ „ყოფნის“ პრობლემა, ადამიანის გააზრება ბუნების მექანიზმის ერთ-ერთ აგრეგატად. ერთი სიტყვით, ისმის ადამიანის დერაციონალიზაციის საკითხი, მისი მდგომარეობის გარკვევა ბუნებაში და ბუნებისა - მასში. პირველს სწავლობს საბუნებისმეტყველო, ხოლო მეორეს - ჰუმანიტარული მეცნიერებანი.

მიზანი ერთია, დავაბრუნოთ ადამიანი ბუნებაში! მაშინ რა ეუყოთ ადამიანის თავისუფალ ნებას, დავრთგუნოთ იგი?! არა, მაგრამ ადამიანი უნდა გავათავისუფლოთ იმდენად, რამდენადაც ამის უფლებას ანიჭებს ბუნება, ეკოლოგიის ნორმები, „ეკოლოგიური კოდექსი“. ნებისმიერი სოციალური საკითხის გადაწყვეტისას ჩვენ თითოეულ შემთხვევაში უნდა ვახდენდეთ „აპელირებას“ ეკოლოგიის ნორმებთან, ე.ი. ამა თუ იმ გადაწყვეტილებას იმის მიხედვით ვაფასებდეთ, რამდენად გამოსადეგია იგი არა ადამიანისათვის, არამედ ბუნებისათვის, მათ შორის, ადამიანისთვის, როგორც ბუნების ნაწილისთვისაც. ფორმულა „არ ავნო“ შემდეგნაირად უნდა გავიაზროთ: „ის, რაც მავნეა ბუნებისათვის, მავნეა ადამიანისათვის, ხოლო ის, რაც მავნეა ადამიანისათვის, ყოველთვის არ არის მავნე ბუნებისათვის“. იბადება კითხვა: ვინ უნდა იყოს „კანონმდებელი“ ეკოლოგიაში? უპირველეს ყოვლისა და უმთავრესად, ფართო პროფილის ექსპერტი-ეკოლოგი. ექსპერტი-ეკოლოგები ხელისუფლების ატრიბუტიკით უნდა აღიჭურვონ.

ცენტრალური საკითხი, რომელიც ყველა შემთხვევაში ისმის, ერთია: როგორ „უნდა“ იქცეოდეს ადამიანი ბუნების მიმართ? ამ თვალსაზრისით გადაწყვეტი სიტყვა ეკოლოგიურ სამართალს ეკუთვნის, ე.ი. იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობას, რომლებიც აწესრიგებს ფიზიკური თუ იურიდიული პირების ურთიერთობას ბუნების ობიექტებთან. ამ თვალსაზრისით ეკოლოგიურ სამართალს სიცოცხლემომოქმედებითი მუხტი შემოაქვს, რადგან ორიენტირებულია ადამიანისა და ბუნების ინტეგრაციაზე, მათი ურთიერთობის

ჰარმონიზაციაზე, იურიდიული ენით - ადამიანისა და ბუნების ურთიერთობის რეგულირებაზე.

სამართალი, აწესრიგებს რა ადამიანის მოქმედებას ბუნების მიმართ, გარკვეული აზრით არეგულირებს „ბუნების“ უკუმოქმედებას ადამიანზე. ამ თვალსაზრისით ეკოლოგიურ სამართალს არსებითი კორექტივი შეაქვს სამართლის, როგორც ადამიანთა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მომწესრიგებლის გაგებაში. ფართო აზრით სამართალი აწესრიგებს ადამიანსა და ბუნებას შორის ურთიერთობას, რადგან ბუნებაში ჩადებულია საზრისი ღმერთის მიერ და ამ საზრისის წვდომისაკენ არის მიმართული ადამიანის სული.

უდავოა, რომ რელიგიამ მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა და ახდენს ადამიანის გაადამიანურებაში, მაგრამ კაცობრიობის ისტორია რჩება დანაშაულებრივი. რჩება მწარე სინამდვილედ ლ.ტოლსტოის სიტყვები: „განა ჩვენ არ ვართ მოვლენილი ამ ქვეყანაზე იმისათვის, რომ გეძულდეს ერთმანეთი და ამიტომ ვაწამოთ თავი და სხვები?“ ბოროტების ფესვები უნდა ვეძებოთ არა სოციალურ სტრუქტურებში, პოლიტიკურ რეჟიმებში ან სიკეთეთა უსამართლო განაწილებაში, არამედ ადამიანის დასახიჩრებულ სულში.

ბოროტი ძალების მიერ ინდივიდზე ერთხელ მიწებებული და შემდგომ მათ მიერვე მრავალგზის განმეორებადი იარლიყი წარმოშობს სტერეოტიპს. სისტემად ქცეული ეს იდეოლოგიური მოდელი ამახინჯებს ადამიანების და შემდეგ მთელი საზოგადოების მენტალიტეტს, ხელისუფლებაში და ელიტაში მოდიან კაცებად ხელოვნურად აღიარებული არაკაცები, ხოლო კაცები ცხადდებიან არაკაცებად. მათ ემატებათ ეშმაკისთვის სულმიყიდული ზოგიერთი განათლებული მანქურთი, რომელიც გარეგნულად აფერადებს ქვეყნის პოლიტიკურ ფასადს.

ზოგიერთი ხელისუფალის სიცრუე და ორპირობა ხდება სოციალური თანაცხოვრების ნორმა. არსებობის შენარჩუნების მიზნით საზოგადოების ქვედა ფენები ითავისებენ ამ ნორმას, აქცევენ თავიანთი ყოველდღიური ქცევის მოდელად. ასე ყალიბდება დანაშაულებრივი საზოგადოება, და ამიტომ გაუზრბის ადამიანი თავისუფლებას!

ამიტომ, სანამ დავიწყებდეთ ფიქრს იმაზე, თუ როგორ გადავარჩინოთ ბუნება, თავი დავალწიოთ შიმშილს, ომებს და სტიქიას, მანამ საჭიროა ერთხელ და სამუდამოდ გავიაზროთ - როგორ უნდა გავაადამიანუროთ ადამიანი, როგორ გავხადოთ იგი არა მარტო შეგნებული, არამედ, რაც მთავარია, სინდისიერი. ყველაზე

საშინელი, რაც კი ელოდება კაცობრიობას, მდგომარეობს არა ატომურ, სითბურ და მისთანა საფრთხეში, არამედ ანთროპოლოგიურ კატასტროფაში, ადამიანში ადამიანურის მოსპობაში, ადამიანის დეჰუმანიზაციაში.

თანამედროვე გლობალისტიკაში აღიარებულია, რომ მსოფლიო დღეს იმდენად რთულ მდგომარეობაშია, რომ მისი არსებობის შენარჩუნებისათვის შეუძლებელია ერთი რომელიმე ღირებულებათა სისტემის, იდეოლოგიის ან კულტურის მოდელის გამოყენება. პირველი ნაბიჯი, რომელიც კაცობრიობამ უნდა გადადგას არის ძირითადი რელიგიური მიმდინარეობების ინტეგრაცია, რამეთუ ღმერთი ერთია და განუმეტლებელი.

მეორე გზა - ესაა პოლიტიკოსთა უაპელაციო დაქვემდებარება ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლება-თავისუფლებებისადმი, რაც გულისხმობს კაცობრიობის აზროვნების და ყოფაცხოვრების გლობალურ „ეკოლოგიზაციას“. თუმცა ორთოდოქსული პოლიტიკის მიღმა არის ბევრი იმედის მომცემი გარღვევის ნიშნები ამ მიმართულებით, მაგრამ რეალობა არასაიმედო პროგნოზების საფუძველს იძლევა. მზის ენერგიის უტილიზაციის ნოვატორული აღმოჩენები აწყდებიან მსოფლიოს ინდუსტრიული მოგოლების დედამიწაზე არსებული ბუნებრივი რესურსების უკონტროლო ექსპლუატაციის დაუოკებელ სიხარბეს. სოფლის მეურნეობაში ორგანული, ბუნებრივი კომპონენტების კულტივირებას მძაფრი წინააღმდეგობა ელობება მსოფლიოს აგროსაწარმოო კორპორაციების მხრიდან. ბალანსირებული დეცენტრალიზაციის ახალი იდეები ავადმყოფურად აღიქმება მსოფლიოს სახელმწიფოთა ბიუროკრატიული სტრუქტურების მიერ. აღნიშნული ანტიეკოლოგიური სიტუაცია საყოველთაო ხასიათისაა და ამიტომ ისინი ხელყოფენ დედამიწის ნებისმიერ წერტილში მცხოვრები ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლება-თავისუფლებებს, აბრკოლებენ ადამიანის უფლებათა შესახებ პაქტების განხორციელებას გლობალური მასშტაბით. ამრიგად, საკითხი ისმის ადამიანის უფლება-თავისუფლებათა დარღვევის აღკვეთის შესახებ პლანეტარული მასშტაბით, და არა ცალკეული სახელმწიფოების მხრიდან, რადგან ბუნებას საზღვრები არ გააჩნია. ადამიანის მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლება-თავისუფლებების დაცვა ცალკეული სახელმწიფოების მიერ თავიანთ საზღვრებში აზრს კარგავს, თუ კი პლანეტაზე არ იქნება შენარჩუნებული სიცოცხლე.

მესამე გზა - ესაა კეთილგონიერების, სამართლიანობის და ზომიერების დამკვიდრება საჯარო და კერძო ცხოვრებაში.

კეთილგონიერება გულისხმობს საჯარო და კერძო სტრუქტურების ორიენტაციას რეალობაზე და რეალობის ზოგიერთი ასპექტის დაძლევის სასიცოცხლოდ აუცილებელი ინტერესების დაკმაყოფილების მიზნით ეკოლოგიის და გენეტიკის ნორმების დაცვით. კეთილგონიერების დაუძინებელი მტრებია შური და მსუნაგობა, რომლებიც თავის მხრივ წარმოშობენ უსამართლობას, როგორც საჯარო და კერძო სტრუქტურების ქცევის წესს, ნორმას. ისინი აქეზებენ ადამიანს მეორე ადამიანის წინააღმდეგ, მოაქცევენ მთელ საზოგადოებას მხოლოდ მატერიალური გამორჩენის მიღების დახშულ წრეში, ახდენენ სულიერების ეროზიას, რაც, თავის მხრივ, იწვევს ზომიერების გრძნობის დაკარგვას. საბოლოოდ ყალიბდება დანაშაულებრივი საზოგადოება, რომელიც ემყარება მხოლოდ ეგოცენტრიზმის პრინციპს. რა თქმა უნდა, კეთილგონიერება, სამართლიანობა და ზომიერება არ ნიშნავს იმას, რომ ჩვენი თავი არ გვიყვარდეს. ქრისტიანული მოძღვრება ქადაგებს: „გვიყვარდეს სხვა ისე, როგორც საკუთარი თავი“ (არც მეტად, არც ნაკლებად - ბ.ს.).

მეოთხე გზა არის მამაკაცთა მოდგმის აზროვნების „აფროდიტიზაცია“, ანუ მთლიანად საზოგადოების „ჰერმადროდიტიზაცია“. არისტოტელეს, რუსთაველის, აქვინატის და დანტეს ნაშრომებში განვითარებულია აზრი იმის შესახებ, რომ მამაკაცურის და ქალურის ჰარმონიული შეთანაწყობა არის რეალობის დაუმახინჩებელი სურათის შექმნის აუცილებელი პირობა, რას ქმნის ადამიანის ადეკვატური ქცევის საფუძველს და გამორიცხავს სოციალურ კატასტროფებს. მეოცე საუკუნის ცნობილ მეცნიერთა ნაშრომებში, განსაკუთრებით, კარლ შტერნის ფუნდამენტურ გამოკვლევებში, საკმაო სიღრმით არის დასაბუთებული დანტეს, შექსპირის და გოეთეს, აგრეთვე, უახლესი ისტორიის მრავალი ცნობილი მოღვაწის აზროვნებაში ორი საწყისის იდეალური შეთანაწყობა.

ქალი არ არის მამაკაცის სუროგატი, არადა, ჩვენი პატრიარქალური აზროვნება და ყოფა საწინააღმდეგოს ადასტურებს...

კაცობრიობის ისტორია რამდენიმე მილიონ წელიწადს ითვლის, მაშინ როდესაც ცივილიზაციის ისტორია მხოლოდ რამდენიმე ათასს. ამ მილიონი წლების მანძილზე ჩამოყალიბდა მამაკაცი როგორც მონადირე ანუ მკვლელი, ხოლო ქალი - როგორც დედა ანუ მზრუნველი.

ამ თვალსაზრისით უნდა გადაიხედოს საზოგადოების მართვის სტრუქტურა და შინაარსი...

მეზუთე გზა არის სამართლის (და არა მხოლოდ კანონის) უზენაესობის დამკვიდრება. სამართალი ორიენტირებულია სოციალურად საშიში კონფლიქტების დაძლევაზე დაპირისპირებულ ინტერესებს, პრიორიტეტებს და პრინციპებს შორის. ამ თვალსაზრისით სამართალი არის ძალის ცივილიზებული ალტერნატივა. იგი მოწოდებულია მოხსნას საშიში წინააღმდეგობა თავისუფლებასა და წესრიგს, თანასწორობასა და უთანასწორობას, ინდივიდუალიზმსა და სოლიდარიზმს შორის. სამართალში აკუმულირებულია კეთილგონიერება, სამართლიანობა და ზომიერება, რადგან მას შეუძლია თითოეული კონფლიქტი წარმართოს მისი განმუხტვისათვის საჭირო არხით. სამართლის არხი არის კომპრომისი. სამართლის უზენაესობის უგულვებელყოფას მივყავართ სისხლიან რევოლუციებამდე, საკონცენტრაციო ბანაკებამდე და ძმათა სასაფლაოებამდე.

რას ემყარება სამართლის ფართო გაგება? მსოფლიოში ცნობილი მეცნიერის - თომას კოლუელის აზრით, „ბუნებაში არსებული ბალანსი გვაძლევს ობიექტურ ნორმატიულ მოდელს, რომელიც შეიძლება გამოვიყენოთ როგორც ჩვენი საქმიანობის ფუძემდებელი პრინციპი. ბუნებაში არსებული ბალანსი - ეს არის ამოსავალი და უზენაესი ღირებულება, იგი ბუნებითი სამართალია და არა იმდენად საზოგადოებრივი ხელშეკრულების რეზულტატი. ეს პრინციპი ადამიანისაგან ითხოვს შემდეგს: „შენ უნდა გამოიყენო და აწარმოო ისეთი ენერგეტიკული სისტემები და იმ დოზით, რომლებიც ზუსტად ჯდება ბუნებრივი პროცესების ციკლურ ორგანიზაციაში. ადამიანის მიზნები უნდა იქნეს შეთანხმებული ბუნების ეკოსისტემურ შესაძლებლობებთან“.

ჩვენი ყოფითი აზროვნებისათვის ჭერ კიდევ უცხოა კოპერნიკი, რადგან მიგვაჩნია, რომ სამყაროს ცენტრი დედამიწაა, უფრო სწორად, ადამიანი დედამიწაზე. ასევე, ჭერ კიდევ უცხოა დარვინი, რადგან ვთვლით, რომ ჩვენ არ ვართ ბუნების ნაწილი, უფრო სწორედ მასზე მაღლა ვდგავართ. ეს არის კაცობრიობის ტრაგედია.

სად არის გამოსავალი? თანამედროვე დასავლეთის ფილოსოფიაში ორი გზა იკვეთება: ან იუდეურ-ქრისტიანული რელიგია შეიცვალოს დაოიზმით, ან მოხდეს ქრისტიანული რელიგიის გაწმენდა იუდაიზმის მინარევებისაგან წმ. ფრანცისკო ასიზელის მოძღვრების შესაბამისად. ჩვენ შესაძლებლად მიგვაჩნია ორივე მიმართულების თანაარსებობა, უფრო მეტიც, შეხმატკბილება.

სახელმძღვანელო ლიტერატურა

- ნანეიშვილი გიორგი, სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1927, 1992.
- Surguladze Irodion, Gewalt und Recht. Tiflisi Universitats Litographie. 1925 ან ირ. სურგულაძე. ხელისუფლება და სამართალი. თბ. 2002. (შესავალი და გერმანულიდან თარგმანი შესრულებულია პროფ. ოთარ გამყრელიძის მიერ.).
- ვაჩიშვილი ალექსანდრე, Kelsen – ის მოძღვრება სამართლის და სახელმწიფოს შესახებ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1925.
- Savaneli Bidzina, Human Dimension of Pure Theory of Law. EJIL - European Journal of International Law. N3, 2002.

General Philosophy of Law

- Adams David, Philosophical Problems in the Law (Belmont CA 1992)
- Christie George C., Jurisprudence (St. Paul 1973)
- D'Amato Anthony, Analytical Jurisprudence Anthology. (Cincinnati 1996)
- Dias R.W.M., Jurisprudence (3d ed., London 1970)
- Dworkin Ronald, The Philosophy of Law (Oxford 1977)
- Feinberg & Gross, Philosophy of Law (5th Ed., Belmont CA 1995)
- Friedrich Carl Joachim, The Philosophy of Law in Historical Perspective (2d ed., Chicago 1963)
- Golding Martin, Philosophy of Law. Englewood Cliffs. (1975)
- Jurisprudence Symposium, 11 Georgia Law Review 5 (1977)
- Lloyd Dennis, The Idea of Law (London 1976)
- Lloyd Lord of Hampstead, Introduction to Jurisprudence (3d ed., London 1975)
- Shafer-Landau Russ, Philosophy of Law. Fullerton (1997)

Natural Law

- D'Entreves A.P., Natural Law (2d ed. London 1972)
- Finnis John, Natural Law and Natural Rights (Oxford 1993)
- Fuller Lon L., The Morality of Law (New Haven 1975)
- Perisco Joseph E., Nuremberg: Infamy on Trial (NY 1995)
- Weinreb Lloyd L., Natural Law and Justice (Cambridge MA 1987)

Positivism

- Bork Robert H., The Tempting of America (New York 1990)
- Devlin Patrick, The Enforcement of Morals (Oxford 1965)
- Hart H.L.A., The Concept of Law (Oxford 1961)
- Hart H.L.A., Law, Liberty and Morality (Oxford 1962)
- Hart H.L.A., Punishment and Responsibility (Oxford 1973)
- McCormick Neil, H.L.A. Hart (Stanford 1981)
- Posner Richard A., Overcoming Law (Cambridge MA 1995)
- Raz Joseph, The Concept of a Legal System (Oxford 1973)

Legal Realism

- Cardozo Benjamin N., The Nature of the Judicial Process (New Haven 1975)
- Pound Roscoe, An Introduction to the Philosophy of Law (New Haven 1975)
- Wasserstrom Richard A., The Judicial Decision (Stanford 1961)
- Dworkin Ronald, Law's Empire (Cambridge MA 1986)
- Dworkin Ronald, Freedom's Law (Cambridge MA 1996)

Pure Theory of Law

- Kelsen Hans, Pure theory of Law. Translated by Max Knight. Revised 2nd Edition, 1979
- Kelsen Hans, General Theory of Law and State. Facsimile, 1945
- Kelsen Hans, Communist theory of Law. Reprinted, January 1988
- Kelsen Hans, What is the Justice? : Justice, Law, & Politics in the Mirror of Science. R. 1971
- Kelsen Hans, Peace Through Law. Reprinted, 1994
- Kelsen Hans, General Theory of Norms. Translated by Michael Hartney. 1991

- Kelsen Hans, Law and Peace in International Relations. 1942
- Kelsen Hans, The Law of the United Nations. 1950
- Kelsen Hans, Principles of International Law, 3rd., ed., 1967
- Kelsen Hans, Society and Nature, A Sociological Inquiry. 1943
- Kelsen Hans, What is Justice? Justice, Law, and Politics in the Mirror of Science, 1971
- Kelsen Hans, Sovereignty and International Law, 48 The Georgetown Law Journal 1960

Political Philosophy and Theory of Law

- Ackerman Bruce A., Social Justice in the Liberal State (New Haven 1980)
 - Bickel Alexander M., The Morality of Consent (New Haven 1975)
 - Hayek F.A., The Constitution of Liberty (Chicago 1960)
 - King & McGilvary, Political and Social Philosophy (New York 1973)
 - Mill John Stuart, Utilitarianism, On Liberty and Considerations on Representative Government (London 1972)
 - Nozick Robert, Anarchy, State and Utopia (New York 1968)
 - Rawls John, A Theory of Justice (Cambridge MA 1971)
 - Sabine & Thorson, A History of Political Theory (4th ed. Hinsdale IL 1973)
 - Hans-Hermann Hoppe, Democracy: The God that Failed. Studies in the Economics and Politics of Monarchy, Democracy, and Natural Order. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2001
-

1. **Savaneli**

... Curriculum Vitae...Photo... savaneli@hotmail.com... Ph. Dr. Prof... 1999 Member of EAIE in Amsterdam... Member of New-York Academy of Sciences... Scientific Works...

<http://www.tsu.edu.ge/Home%20Pages/savaneli/savaneli.htm>

More Results From: www.tsu.edu.ge

2. **National Plan of Action for Human Rights Education (PDF)**

... Dr. Bizina Savaneli... More information: <http://www.tsu.edu.ge>

Home page /savaneli http://www.iatp.org.ge/downloads/publications/savaneli_natplans.pdf

More Results From: www.iatp.org.ge

3. **UNESCO Chairs General Issues Forum!!**

... Posted by: savaneli.E-mail:savaneli@hotmail.com. Date: 27-October-100. Message: Please, see <http://www.tsu.edu.ge> University Professor. Dr. Bizina Savaneli... Barcelona...

<http://www.hri.ca/partners/UNESCO/public/talk/34.shtml>

More Results From: www.hri.ca

4. **EJIL- European Journal of International Law- Discussion Forum**

... Human Dimension of Pure Theory of Law by Prof. Ph. Dr. Savaneli Bizina 10:52:47 03/27/02 (0): No one is casting doubt on the incontestable authority of Council of Europe. ...

<http://www.ejil.org/forum/>

More Results From: www.ejil.org

5. **Ecology and Environmental Sciences**

... Sustainable Development...Symposium...Prof. Bizina Savaneli (Republic of Georgia): Solar Power: Legal Access... Mary Deming (Edison International)... Achieving... California State University...

<http://biology.umt.edu/aaas/symposia.htm>

6. **Seminar in Tbilisi**

...after day. Mr. Bidzina Savaneli, Professor of Law at the Tbilisi State University: Capital punishment as an atavism. A person deliberately...

<http://www.steele.com/fpphr/seminar.html>

7. **Appendix II: List of Participants**

... Assistant. Finnish National Commission for UNESCO. Savaneli, Bidzina. Professor, Doctor of Juridical Sciences, Tbilisi State University, Georgia. ...

http://www.unesco.org/human_rights/particip.htm

8. UNESCO Regional Conference on Human Rights Education in Europe;...(PDF)

Page 1. UNESCO Regional Conference on Human Rights Education in Europe. Organized by the Finnish National Commission for UNESCO, thf ...

<http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001102/110218eo.pdf>

9. Start out with a brief definition of globalization: technological

(PDF)-Page 1. Contents Vienna Conference Programme 2 Abstracts of the Keynote Speeches 7 Neo-liberal Globalisation and National Housing Policy ... Prof. Dr. B. Savaneli, State of Right to Adequate Housing ... Boundless scales of corruption... Europaforum ... July 1-5, 2002

/ w w w . e u r o p a f o r u m . o r . a t / D o w n l o a d / ENHR_Conference_Folder.pdf

10. European Journal of International Law – Discussion Forum on the ... - ... attacks. – Pio 04/17/02 (0): Save the Planet after September 11 – Prof. Bizina Savaneli 03/22/02 : Intervention by Invitation? – Ben Laden...

http://www.ejil.org/forum_WTC/ (Search within this site)

11. Conference - ... 12.30-13.00. Reporter prof. Bizina Savaneli, Tbilissi State University, Georgia, Globalization of Human Rights, Normative Pluralism and Comparative Law... BRUSSELS, 24th-26th October 2002... 'Comparative Law Conference'.

<http://www.legaltheory.net/congress/conference.htm>

12. List of Main Scientific Works by Professor Bizina Savaneli
... Human Rights and Individual Capacity ... Philosophy of Environmental Law...

www.tsu.edu.ge/Home%20Pages/savaneli/ListofMainScientificWorks.htm cached

13. Necessity of transformation of international law into universal ... Speaker: An Active Member of New York Academy of Sciences, Prof. Dr. Bizina Savaneli. ... 'The reorientation of teaching on human rights... Conference, University of Maasricht, 13-14, April 2003... Education and Ethics in Europe...

www.lawteacher.ac.uk/ALT2003/papers/savaneli.html cached

14. RESEAU EUROPEEN DROIT & SOCIETE, Bizina SAVANELI, Jus Cogens character of the Universal Human Rights Law, Publication of Tbilisi State University, 2003, 187 p. Repères bibliographiques – Novembre 2003, (Extrait de l'ouvrage)

<http://www.reds.msh-paris.fr/news/inform.htm>

15. FOLLOWERS OF PURE THEORY OF LAW ... (PDF)

... The follower of Pure Theory of Law Prof. Bizina Savaneli believes that Hans Kelsen was, is and will unrepeatable embodiment of purity of science of ...

www.iatp.org.ge/downloads/publications/savaneli_transform.pdf

- View as html

16. Human Dimension of Pure Theory of Law

... The follower of Hans Kelsen - Prof. B. Savaneli - believe that the individual enjoys «some limited ... Human Rights theory might be takes its structure from the Pure Theory of Law and its ...

www.ejil.org/forum/messages/433.html - 101k - Cached - More pages from this site

17. E.J.I.L. - European Journal of International Law- Discussion Forum

... Human Dimension of Pure Theory of Law - Savaneli Bizina 10:52:47 03/27/02 (0):

No one is casting doubt on the incontestable authority of Council of Europe. ...

<http://www.ejil.org/forum/>

18. European Journal of International Law - Discussion Forum on the ...

... should be made outside the framework of the forum. Save the Planet after September

11 - Bizina Savaneli 03/22/02 (0): Intervention by Invitation ? ...

http://www.ejil.org/forum_WTC/

19. Save the Planet after September 11

... Posted by Bizina Savaneli on March 22, 2002 at 13:27:24: Save the Planet. I. Religion,

Law and Ecology in Crisis after September 11 II. ... 26 See, B. Savaneli. ...

http://www.ejil.org/forum_WTC/messages/46.html

20. Opening Speech and Keynote Speaker (PDF)

Page 1. 2003 Hawaii International Conference on Education Honolulu, Hawaii 5. Opening Speech and Keynote Speaker Dr. B. Savaneli...Wednesday Time: 9 ...

www.hicceducation.org/Edu%20Finished%20Program.pdf - View as html

List of Main Scientific Works by Professor Bizina Savaneli **(Written in Georgian unless otherwise specified)**

1. Human Rights and Legal Personality (1965)
2. Interaction between Fundamental Human Rights and Individual Capacity (in Russian, 1967)
3. Fundamental Human Rights and state of the person before the Law (in Russian, 1968)
4. Juridical Forms of the Individual's position in the Soviet Society (in Russian, 1969)
5. Les formes juridiques de la situation de la personne dans la societe sovitique. Anotation dans la Revue Internationale de Droit Compare. Vingt-Troisime Annee N 1. Janvier-Mars 1971 (in French, 1971)
6. Interrelation between Economics and Law (1971)
7. Relative Independence of Law (1973)
8. What is the Law? (1974)
9. Scientific Inheritance of Prof. George Naneishvili (1975)
10. Rights to the claim in the structure of several Legal Relations (1976)
11. Problem of Law and Order (1977)
11. Law and Order as a self-governing System (1978)
12. Normative force of Judicial Practice (1979)
13. Some Humanitarian Problems of Genetics (1980)
14. Law, Order and Practice (1981)
15. Idea of Justice in the poetry of Vazha Pshavela (1982)
16. Modern problems of Criminal Law (1983)
17. Economic sanctions in the field of protection of Environment (1985)
18. Environmental Problems, Genetics and Rights to Life (1987)
19. How did the Soviet Government prepare a repression against scientists (1987)
20. Sense of Law and Law in the action (1990)
21. Law, Order and Sense of Law (1992)
22. European Convention on Human Rights and Georgian Constitution (1993)
23. Legal Theory. Manual (1993)
24. Governmental Liability before the Person from the View of International Bill of Human Rights (1994)

25. The problem of State under Law (1994)
26. Kampf um die Macht. Im Rechtsreform in Georgien (1994)
27. Human Rights and Separation of Powers (1995)
28. Draft "Law on the Bar" of Georgia from the point of view of International Standards (1996)
29. Death Penalty as Atavism (1996)
30. To whom doesn't suit an efficient advocacy? (1997)
31. Legal Theory. 2nd ed. Manual (1997)
32. International Covenants on the Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights. Commentary (1997)
33. Refugees. Commentaries to the Convention 1951 (1997)
34. Protection aspects of UNHCR activities concerning of internally displaced persons (in English, 1997)
35. Transformation of Universal Human Rights in the Georgian Constitution (1997)
36. UN Committee on Human Rights concerning the violations of Civil Rights in Georgia (1997)
37. Capital Punishment as an attavizm (In English, 1997)
38. International Human Rights as a Supreme Law (1998)
39. Observation of the paper presented to the Sub-Commission of UN by Prof. Mustapha Mehedi "The realization of the right to education including education in Human Rights" (UN, Geneva, in English, 1998)
40. Right to Self-Determination of People of Georgia and Equality of Minorities from the Point of International Standards. Moscow Jurnal of Internatinal Law (in Russian, 1998)
41. The Compatibility of Georgian Legislation with the European Convention on Human Rights (Report to the Secretary General of the Council of Europe, in English, 1999)
42. Professional and Ethical obligations of judges concerning the right to fair, independent and impartial tribunal (1999)
43. Principles of International Law. Manual (2000)
44. Globalization and Human Rights (2001)
45. Globalization and Normative Pluralizm (2001)
46. Universal Human Rights Law. Manual (2001)
47. Necessity of Transformation of International Law into Universal Human Rights Law (2001)

48. Solar Energy and Right to Clean Environment. Report to the Symposium "Sustainable Environment in the Pacific Region", 17-20 June 2001, University of California, IRVINE (Internet Publication in English, 2002)
49. Single Legal System and Multiple Orderings (2001)
50. One God and Global Problems of Ecology and Law (Internet Publication in English, 2002)
51. Save the Planet after September 11. European Journal of International Law. 03.22.02 (Internet Publication in English, 2001)
52. Hans Kelsen and Human Dimension of Pure Theory of Law. European Journal of International Law. 03.27.02 (Internet Publication in English 2002)
53. State of Right to adequate housing in Georgia. Report to the International Research Conference "Neo-liberal Globalisation and National Housing Policy". 1 – 5, July 2002, VIENNA (Internet publication in English 2002)
54. Globalization of Human Rights, Normative Pluralism and Comparative Law. Report to the "Comparative Law Conference". BRUSSELS, 24th-26th October 2002 (Internet publication in English 2002)
55. Review of Prof. Christoph Eberhard's Recently Scientific Works in the light of Creation of Common Continental European Legal Theory (in English 2002)
56. Overview of Trends in the Legislation of the EU Member States concerning Status of Refugees (2002)
57. The reorientation of teaching of legal theory on the Human Rights. Report to the Annual Conference, University of Maastricht, 13–14, April 2003 (Internet publication in English 2003)
58. Jus Cogens Character of the Universal Human Rights Law. Monograph. (In English 2003)
59. Universal Human Rights Law as a "Dual-faced Janus". (In English 2003)
60. Roses Revolution in Georgia (2003)
61. Legal Theory. 3rd ed. (2004)

რედაქტორი თ ცისკარიშვილი
ტექნიკური რედაქტორი ნ. ცირეკიძე
კორექტორი ნ. დოლიძე
კომპიუტერული უზრუნველყოფა დ. სამხარაძის

გადაეცა წარმოებას 05.12.2003. ხელმოწერილია დასაბეჭდად
26.02.2004. ბეჭდვა ოფსეტური. ქალაქის ზომა 60X84 1/16. პირო-
ბითი ნაბეჭდი თაბახი 17,75. სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 16.
ტირაჟი 200 ეგზ. შეკვეთა № 435

გამომცემლობა "ტექნიკური უნივერსიტეტი", თბილისი,
კოსტავას 77

სტუ-ს სტამბა, თბილისი, კოსტავას 75